

Hacettepe Üniversitesi

Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı

**1947-1998 TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ: GÜVENLİK SORUNU
BAĞLAMINDA PROBLEMLER VE KRİZLER**

Özkan ÖZER

Doktora Tezi

Ankara, 2021

**1947-1998 TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ: GÜVENLİK SORUNU
BAĞLAMINDA PROBLEMLER VE KRİZLER**

zkan ÖZER

Hacettepe Üniversitesi

Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2021

KABUL VE ONAY

Özkan ÖZER tarafından hazırlanan “1947-1998 Türkiye-Suriye İlişkileri: Güvenlik Sorunu Bağlamında Problemler ve Krizler” başlıklı bu çalışma, 26 Ocak 2021 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ

Danışman: Prof. Dr. M. Derviş KILINÇKAYA

Üye: Prof. Dr. Ayten Sezer ARIĞ

Üye: Doç. Dr. Seyfi YILDIRIM

Üye: Doç. Dr. Volkan PAYASLI

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. M. Derviş KILINÇKAYA

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan “*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*” kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

26/01/2021

Özkan ÖZER

“*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*”

- (1) *Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.*
- (2) *Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.*
- (3) *Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.*
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Prof. Dr. M. Derviş KILINÇKAYA** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığımı beyan ederim.

26/01/2021

Özkan ÖZER

ÖZET

ÖZER, Özkan. “1947-1998 Türkiye-Suriye İlişkileri: Güvenlik Sorunu Bağlamında Problemler ve Krizler”, Doktora Tezi, Ankara, 2021.

“1947-1998 Türkiye-Suriye İlişkileri: Güvenlik Sorunu Bağlamında Problemler ve Krizler” başlıklı bu çalışmada, 1947-1998 yılları arasında Türkiye ile Suriye arasında güvenlik sorunu bağlamında yaşanan problemler ve krizler incelenerek iki ülkenin birbirlerine karşı uyguladığı politika ve stratejiler ele alınmıştır. Çalışmanın ana konusu iki ülke arasındaki “güvenlik sorunu” olduğu için, güvenlik dışındaki diğer konular kapsam dışında bırakılarak çalışmaya dâhil edilmemiştir.

Çalışma neticesinde elde edilen bulgulara göre, 1947-1998 yılları arasında Türkiye ile Suriye arasında yaşanan “güvenlik sorunu”nun nedenlerinin çok köklü temellere dayandığını söyleyebiliriz. Suriye’nin Osmanlı Devleti’nden ayrılmasından itibaren Türkiye’ye karşı sürdürdüğü hasmane tutumu, 1946 yılında bağımsızlığını kazanmasından itibaren artarak devam etmiştir. Bunun yanı sıra Suriye’nin kendi içerisinde yaşadığı iç siyasi sorunlar, 1947 yılında başlayan Soğuk Savaş faktörü ve son olarak Hatay konusu ile sınır aşan sular meselesi de buna eklenince Suriye tarafından 1947-1998 yılları arasında Türkiye’ye karşı büyük güvenlik tehditleri yöneltilmiştir. Bunun sonucunda, uzun yıllar boyunca iki ülke arasında güvenlik sorunu bağlamında büyük problemler ve krizler yaşanmıştır. Ancak Türkiye’nin kararlı tutumu karşısında 1998 yılında Suriye, imzaladığı Adana Mutabakatı’yla bundan böyle Türkiye’ye karşı herhangi bir güvenlik tehdidi oluşturmayacağını kabul ederek imza altına almıştır.

Anahtar Sözcükler

Güvenlik, Soğuk Savaş, 1957 Krizi, Hatay Meselesi, Su Sorunu, PKK, 1998 Ekim Krizi.

ABSTRACT

ÖZER, Özkan. *1947-1998 Turkey-Syria Relations: Problems and Crises in the Context of Security Issue*, Ph. D. Dissertation, Ankara, 2021.

In this study titled “1947-1998 Turkey-Syria Relations: Problems and Crises in the Context of Security Issue”, problems and crises experienced in the context of security issue between Turkey and Syria between the years 1947-1998 are examined and policies and strategies both countries have implemented against each other are discussed. Since the main subject of the study is the “security problem” between the two countries, other issues except security were not included in the study.

According to the findings obtained as a result of the study; we can say that the cause of security problems experienced between the years 1947-1998 between Turkey and Syria have a long-established base. Syria, which maintained a hostile attitude towards Turkey since it had left Ottoman Empire, continued to increase its hostile attitude after the country gained independence in 1946. In addition to this, because of Syria’s internal political problems faced in itself, the Cold War that started in 1947 and finally the issue of Hatay and transboundary waters, major security threats were directed against Turkey by Syria between the years 1947-1998. As a result, there were major problems and crises between the two countries for many years in the context of security issue. However, in the face of Turkey’s determined attitude, Syria signed the Adana Agreement with Turkey in 1998 and accepted it wouldn’t pose any security threat against Turkey henceforth.

Keywords

Security, Cold War, 1957 Crisis, Hatay Issue, Water Problem, PKK, 1998 October Crisis.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR DİZİNİ	x
ÖNSÖZ	xii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BAĞIMSIZLIK ÖNCESİNDE SURİYE

A. Osmanlı Devleti Döneminde Suriye

1. Osmanlı Devleti'nin Suriye'de Uyguladığı İdare Şekli.....	9
2. Mehmet Ali Paşa'nın Suriye'yi İşgali.....	13
3. 1861 Lübnan Olayları.....	16
4. Batılı Güçlerin Suriye'deki Faaliyetleri.....	20
5. Arap Kültürel Uyanışı ve Arap Milliyetçiliğinin Oluşumu.....	27
6. I. Dünya Savaşı ve Arap İsyanı.....	34

B. Fransız Mandası Döneminde Suriye

1. Suriye’de Faysal Dönemi ve Fransızların Suriye’yi İşgali.....	40
2. Fransız Manda İdaresi’nin Suriye’de Uyguladığı Ekonomik ve Kültürel Politikalar.....	44
3. Fransızların Sindirme Politikası: 1920-1927 Dönemi.....	48
4. İsyandan Siyasete: 1927-1939 Dönemi.....	53
5. II. Dünya Savaşı ve Suriye’nin Bağımsızlığını Kazanması.....	58

İKİNCİ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ’IN BAŞLAMASI VE TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİNİ ETKİLEYEN ULUSLARARASI GELİŞMELER

1. Soğuk Savaş ve Türkiye’nin Güvenlik Endişeleri.....	62
2. Aktör Devletlerin Ortadoğu’daki Hedefleri	
A. Ortadoğu Teriminin Kökeni.....	70
B. Ortadoğu’nun Jeopolitik Önemi.....	73
C. Aktör Devletlerin Ortadoğu’daki Hedefleri.....	75
3. İsrail’in Devleti’nin Kurulması.....	78
4. Ortadoğu Komutanlığı Projesi.....	87
5. Türkiye’nin Bağdat Paktı’na Katılması.....	98
6. Süveyş Krizi.....	113
7. 1957 Türkiye-Suriye Krizi	
A. Krizin Ortaya Çıkmasına Yol Açan Faktörler	126
B. Krizin Patlak Vermesi	139
C. Krizin Birleşmiş Milletler’de Görüşülmesi	154
D. Krizin Sona Ermesi ve Sonuçları.....	163

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SURİYE’İN TÜRKİYE’YE KARŞI TERÖRİZMİ DESTEKLEMESİ VE TÜRKİYE’İN TUTUMU

1. Suriye’nin İç ve Dış Politika Aracı Olarak Terörü Kullanması.....	169
2. Suriye’nin Türkiye’ye Karşı Terör Örgütlerini Desteklemesinin Nedenleri	
A. Hatay Meselesi ve Türkiye Düşmanlığı	172
B. Su Sorunu.....	177
3. Suriye-PKK İlişkisi.....	180
4. Suriye’nin Türkiye’ye Karşı Terörizmi Desteklemesi Karşısında Türkiye’nin Tutumu.....	188
5. Türkiye’nin Sert Tepkisi: 1998 Ekim Krizi	
5.1 Krizin Ortaya Çıkmasını Tetikleyen Faktörler	
A. İç Siyasi Faktörler.....	206
B. Kuzey Irak’ta Kurulması Planlanan Kürt Devleti.....	207
C. PKK’nın Siyasallaşma Çabaları.....	209
D. Türkiye-İsrail Yakınlaşması.....	212
5.2. Krizin Ortaya Çıkması ve İlişkilerde Gerginliğin Tırmanması.....	218
5.3. Mısır ve İran’ın Arabuluculuk Girişimi.....	224
5.4. Diğer Devletlerin Krize Yaklaşımları	
5.4.1. Ortadoğu Ülkeleri	
A- İsrail.....	233
B- Arap Ülkeleri.....	234
5.4.2. Batı Dünyası	
A- Avrupa Ülkeleri.....	237
B- ABD.....	238
5.4.3. Azerbaycan.....	239

5.5. Krizin Bitmesi: Adana Mutabakatı.....	239
SONUÇ	245
KAYNAKÇA.....	251
EKLER.....	282

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
bkz.	: Bakınız
ASALA	: Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia
ATAM	: Atatürk Araştırma Merkezi
AÜSBFD	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
AÜTİTEAYD	: Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BM	: Birleşmiş Milletler
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
CEMOTI	: Cahiers d'étude sur la Méditerranée Orientale et le monde Turco-Iranien
CTAD	: Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi
Çev.	: Çeviren
DHKP-C	: Devrimci Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi
Ed.	: Editör
FO	: Foreign Office
FRUS	: The Foreign Relations of the United States
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
LSEPS	: London School of Economics and Political Science
Haz.	: Hazırlayan

MGK	:	Milli Güvenlik Kurulu
MLKP	:	Marksist-Leninist Komünist Partisi
NATO	:	North Atlantic Treaty Organization
PKK	:	Partiya Karkeren Kürdistan
s.	:	Sayfa
S.	:	Sayı
SBE	:	Sosyal Bilimler Enstitüsü
SSCB	:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDV	:	Türk Demokrasi Vakfı
THKP-C	:	Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi
TİKKO	:	Türkiye İşçi Köylü Kurtuluş Ordusu
TKP	:	Türkiye Komünist Partisi
TKP-ML	:	Türkiye Komünist Partisi Marksist Leninist
TNA	:	The National Archive
TSK	:	Türk Silahlı Kuvvetleri
TTK	:	Türk Tarih Kurumu
UN	:	United Nations
Vol.	:	Volume
VUTAD	:	Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi
Yay.	:	Yayınları
Yay. Haz.	:	Yayına Hazırlayan

ÖNSÖZ

Şüphesiz bir ülkenin olmazsa olmazı olan güvenlik meselesi, Türkiye için de var olduğu günden itibaren en önemli konuların başında gelmiştir. Tarih sahnesinde farklı isimlerle de olsa her zaman varlığını sürdürmüş olan Türkiye, dış politikasını Atatürk'ün “Yurtta Sulh Cihanda Sulh” ilkesi üzerine kurmuştur. Kurulduğu günden itibaren başta komşuları olmak üzere bütün devletlere karşı barışçıl bir dış politika izleyen Türkiye aynı hassasiyeti diğer devletlerden de beklemiştir.

Buna karşın Suriye, Türkiye'nin birçok vesile ile iyi ilişkiler kurma isteğini, yaptığı icraatlarla sürekli geri çevirmiştir. İçeride hiçbir zaman siyasi istikrarı tam olarak yakalayamayan Suriye, dış politikasını da diğer devletlere karşı “güvensizlik” ilkesi üzerine kurmuştur. Türkiye'nin kendisinden daha güçlü bir ülke olmasını istemeyen Suriye bu yüzden Türkiye'yi zayıflatmak için başta PKK olmak üzere birçok terör örgütünü destekleme yoluna gitmiştir. Türkiye ise Suriye'nin bu düşmanca tutumundan dolayı, güvenliğini sağlamak amacıyla Suriye'ye karşı dönem dönem farklı politika ve stratejiler uygulamıştır.

Sonunda, Türkiye'nin kararlı tutumu karşısında daha fazla direnemeyen Suriye, Türkiye ile 20 Ekim 1998 tarihinde Adana Mutabakatı'nı imzalayarak Türkiye'ye karşı uzun yıllardır uyguladığı terör politikasından vazgeçmek zorunda kalmıştır. Böylece güvenliğini sağlama yolunda yıllardır zorlu bir mücadele veren Türkiye, Adana Mutabakatı ile Suriye'ye geri adım atarak büyük bir zafer elde etmiştir.

Uzun zaman alan bu çalışmanın ortaya çıkmasında; engin fikirleri ve yapıcı eleştirileriyle bana destek olan tez danışmanım Prof. Dr. M. Derviş KILINÇKAYA'ya, görüş ve önerileriyle çalışmaya büyük katkıları olan Doç. Dr. Seyfi YILDIRIM, Doç. Dr. Volkan PAYASLI, Prof. Dr. Mehmet Akif OKUR ve Prof. Dr. John MCHUGO'ya, ayrıyeten Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü'ndeki bütün hocalarıma teşekkür ederim.

Çalışmalarım sırasında yardımlarını gördüğüm Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı ve Cumhuriyet Arşivi çalışanlarına, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nde görevli Gönül BİLMEZ ve Figen Sevim YÜKSEK'e de teşekkür ederim.

Son olarak, çalışmalarım esnasında desteklerini ve yardımlarını benden esirgemeyen aileme minnettar olduğumu belirtmeliyim.

Özkan ÖZER

Ankara, 2021

GİRİŞ

Suriye Ortadoğu'daki Arap devletleri içerisinde Mısır ile beraber en etkin ve önemli konuma sahip ülkelerin başında gelmektedir. Suriye'nin sahip olduğu coğrafi konum, entelektüel birikim, tarihsel derinlik ve siyasal alandaki aktif rolü ülkeyi bölgenin en önemli aktörlerinden birisi haline getirmiştir.¹ Öte yandan günümüz Suriye halkı, dini ve etnik kimlik bakımından büyük bir çeşitlilik göstermektedir.²

Ülke nüfusunun %90.3'lük kısmını Araplar oluştururken, geri kalan %9.7'lik kısmını ise Türk, Kürt ve Ermeniler oluşturmaktadır. Diğer taraftan ülkedeki dini grupların nüfusa oranına bakıldığında, nüfusun %74'ünü Sünni Müslümanlar, %16'sını Alevi, Dürzî ve diğer Müslümanlar, %10'unu da Hristiyanların oluşturduğu görülmektedir.³ Günümüz Suriye'sinde bu kadar çok etnik ve dini grubun bir arada yaşayarak varlığını sürdürebilmesine birçok etken katkıda bulunmuştur. Bu etkenleri şu şekilde sıralamak mümkündür:⁴

1. Tek tanrılı dinlerden Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet'in temelleri, Suriye'yi de kapsayan geniş bir bölgeye dayanmaktadır. Bu dinler kapsamında ortaya çıkan tarikatlar ve farklı inanç biçimleri, dini çeşitliliğe yol açmıştır.
2. Suriye'nin de içerisinde bulunduğu "Verimli Hilal" diye adlandırılan bölge, geçmişte sık sık çeşitli kavimlerin uğrak yeri olmuş ve kişilere veya aşiretlere bağlı bir hareketliliğin merkezi olmuştur.
3. Suriye'nin de yer aldığı Ortadoğu bölgesi, zaman zaman çevre bölgelerde dini veya siyasi nedenlerden dolayı zulme veya baskıya uğramış topluluklar için bir sığınak görevi görmüştür. Bu bölgeye göç eden gruplardan bazıları ise Suriye'ye ya da yakın çevresine yerleşmiştir.
4. Tüm bu gelişmeler sonucunda ortaya çıkan aşiret ve milliyetler arasındaki farklılıklar, çoğu zaman dini bir hâl almış ve dine dayalı çeşitli inanç gruplarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu süreç içerisinde dini ve siyasi çeşitliliğin eşzamanlı oluşumu doğaldır.

¹ M. Hüseyin Mercan, **Suriye – Rejim ve Dış Politika**, Açılım Kitap, İstanbul, 2012, s. 7.

²Nikolas Van Dam, **Suriye'de İktidar Mücadelesi: Esad ve Baas Partisi Yönetiminde Siyaset ve Toplum**, Çev.: Semih İdiz - Aslı Falay Çalkıvık, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 17.

³Erdem Erciyes, **Orta Doğu Denkleminde Türkiye-Suriye İlişkileri**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 25.

⁴ Dam, **a.g.e.**, s. 18-19.

5. Din, dil ve aşiret çeşitliliği bazı yerlerde coğrafi yapının sonucunda güçlenen yöresel bağlar sayesinde muhafaza edilerek devam ettirilmiştir. Bu durum bilhassa Lazkiye bölgesindeki ovalık ve dağlık alanlar ile ulaşımı güç Cebel-i Dürzî için geçerlidir.
6. Ulaşımı güç yerlerde yeterli iletişimin ve güçlü bir merkezi otoritenin olmaması, farklı dini ve etnik grupların kendine has özelliklerini korumalarına katkıda bulunmuştur.
7. Bölgenin Müslümanların idaresine geçmesinden sonra bölgeyi yönetenlerin, diğer dinlere mensup gruplarla Müslüman gruplar arasında ayrımcılık yapmayarak hepsine eşit muamele göstermesi dini ve etnik çeşitliliğe neden olmuştur.

Öte yandan Suriye’de bu kadar çok dini ve etnik çeşitliliğin olmasının bir nedeni de Suriye’nin dört asır boyunca Osmanlı yönetimi tarafından hoşgörü ile idare edilmesinden kaynaklanmıştır. Osmanlı idarecileri diğer bölgelerde olduğu gibi Suriye’de yaşayan bütün gruplara karşı da hoşgörü anlayışına dayalı bir politika izleyerek bölgedeki grupların dini inançlarına müdahalede bulunmamışlardır. Bunun sonucunda Suriye ve civar bölgeler, başka bölgelerdeki topluluklar için bir göç ve cazibe merkezi olmuştur. Böylece dünyanın pek çok bölgesinden farklı etnik ve dini yapıdaki gruplar bu bölgeye göç etmişler ve burada adeta bir kültür mozaïği oluşturmuşlardır.

Ancak dünya konjonktüründe yaşanan gelişmelerin de etkisiyle, Suriye I. Dünya savaşı sonunda Osmanlı egemenliğinden çıkarak Fransız mandası altına girmiş ve 25 yıldan fazla bir süre boyunca Fransız idaresi altında varlığını sürdürmüştür. Fransız manda idarecileri Suriye’yi yönettikleri süre boyunca, ülkedeki farklı dini ve etnik unsurları kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmeye çalışmıştır. Nitekim ülkedeki farklı dini ve etnik grupları birbirlerine karşı kullanan Fransızlar bu şekilde manda rejimini koruyup güçlendirmeyi hedeflemiştir.

Fransız manda idarecileri Suriye’yi farklı dini ve etnik unsurlara bölerek yönetmiş ve bu şekilde Suriye’deki bağımsızlık yanlısı Arap milliyetçilerinin çabalarına engel olmaya çalışmıştır. Ancak Fransızların bütün engelleme girişimlerine rağmen,

Suriyeliler bağımsızlık mücadelesinden vazgeçmemiş ve nihayet 1946 yılında uzun bir mücadele sonunda bağımsızlıklarına kavuşmuştur.

Öte yandan Suriye 1946 yılında bağımsızlığını kazandıktan sonra aradığı huzurlu ortamı tam olarak yakalayamamış ve içeride yaşadığı siyasi istikrarsızlıklardan bir türlü kurtulamamıştır. Sürekli yaşanan askeri darbeler yüzünden siyasi istikrarsızlığı giderek derinleşen Suriye, dışarıda da komşu devletlerle ilişkilerini sağlam bir zemin üzerine oturtamamıştır. Suriye bölgede başta komşuları olmak üzere bütün devletlere karşı “güvensizlik” üzerine kurulu bir dış politika izlemeye başlamıştır. Böylece Suriye hem Türkiye hem de çevresindeki birçok ülkeye karşı hasmane bir tutum içerisinde olmuştur.

Buna karşın, dış politikasını “Yurtta sulh cihanda sulh” ilkesi üzerine kuran Türkiye, Suriye’nin bağımsızlığını kazanmasından sonra bu ülke ile diplomatik ilişkilerini geliştirme çabası içerisinde girmiştir. Ancak Suriye Türkiye’nin bu isteğine olumlu yanıt vermekten hep uzak durmuştur. Suriye’nin bu şekilde davranmasının altında dört önemli faktörün yattığını söyleyebiliriz. Birincisi, Suriye’nin Osmanlı Devleti’nden ayrılmasından itibaren Türkiye’ye karşı sürdürdüğü hasmane tutumu, ikincisi Suriye’nin kendi içerisinde yaşadığı iç siyasi sorunlar, üçüncüsü Soğuk Savaş’ın başlamasıyla iki ülkenin farklı iki blokta yer alması, son olarak da Suriye’nin 1939 yılında Türkiye’ye katılan Hatay üzerindeki iddiaları ve ilerleyen dönemlerde ortaya çıkan su sorunudur.

Suriye’nin Fransa’dan bağımsızlığını kazanmasının ardından, Türkiye’nin bütün iyi niyetli girişimlerine rağmen, Suriye yönetimi Türkiye’ye karşı hasmane tutumunu sürdürdüğünden iki ülke arasındaki ilişkiler bir türlü gelişmemiştir. Nitekim 1947 yılında Soğuk Savaş’ın başlamasıyla iki kutba ayrılan dünyada Türkiye Batı Bloğu’nda yer alırken, Suriye ise Sovyetlerin yanında Doğu Bloğu’nda yer almıştır. İki ülkenin bu şekilde farklı bloklarda yer almasının temel nedeni şüphesiz iki ülkenin duyduğu farklı “güvenlik endişeleri” olmuştur.

II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye’nin en büyük güvenlik kaygılarının temelini Sovyetler Birliği oluşturmuştur. Sovyetlerin Türkiye’den Ardahan ve Kars illerini istemesi ve Boğazlar üzerinde hak iddia etmesi Türkiye’nin Sovyet kaynaklı güvenlik

endişelerinin en üst düzeye çıkmasına yol açmıştır. Askeri yönden Sovyetlerle tek başına baş edemeyeceğini bilen Türkiye, güvenliğini garanti altına almak amacıyla Batı ile ittifak kurma arayışlarına yönelmiştir. Bu doğrultuda, Türkiye II. Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan Soğuk Savaş döneminde dış politikasını Batı ekseninde şekillendirmeye çalışmıştır.

Diğer taraftan Suriye, I. Dünya Savaşı sırasında İngiltere ile Fransa'nın bağımsızlık vaadine kanarak, Osmanlı Devleti'ne karşı Şerif Hüseyin ve oğullarının öncülüğünde başlatılan Arap isyanına katılmış, ancak İngiltere ve Fransa'nın vermiş olduğu sözleri tutmaması üzerine bağımsızlık hayalini bir süre daha ertelemek zorunda kalmıştır. Suriye 1946 yılında bağımsızlığını kazandıktan sonra ise artık Batılı devletlere olan güvenini tamamen kaybetmiş olduğundan, Soğuk Savaş döneminde kendisini Sovyetler Birliği'nin yanında Doğu Bloğu'nda konumlandırmıştır.

Görüldüğü üzere Soğuk Savaş'ın başlamasıyla hem Türkiye hem de Suriye dış politikasını "güvenlik ekseninde" şekillendirmeye başlamıştır. Türkiye'nin Sovyet kaynaklı güvenlik endişeleri, Suriye'nin ise Batı dünyasına karşı duyduğu güvensizlik duygusu her iki ülkenin aynı blokta yer almasının önündeki en büyük engeller olmuştur.

Öte yandan II. Dünya Savaşı'ndan sonra Batı dünyasının Sovyet yayılcılığını kendisine karşı en büyük tehdit olarak algılaması, Türkiye'nin Batı ittifakında yer almasını kolaylaştırmıştır. Zira hem Türkiye hem de Batı dünyası Sovyet yayılcılığını en büyük ortak tehdit olarak algılamıştır. Böylece Türkiye'nin Sovyetlere olan güvensizliği ve içeride yaşadığı büyük ekonomik sıkıntılar Batı dünyasıyla giderek yakınlaşmasına yol açmıştır.

Bunun yanında, Batılı güçlerin ve özellikle İngiltere'nin Ortadoğu'daki çıkarlarının Sovyet yayılcılığı nedeniyle tehlikeye girmesi sonucunda Batılı güçler tarafından Türkiye'ye özel bir önem verilmiştir. Türkiye'nin hem Müslüman hem de bölgedeki en büyük askeri güce sahip devlet olması nedeniyle özellikle İngiltere ve ABD, Ortadoğu'daki politikalarını Türkiye üzerinden yürütmeye çalışmıştır.

Ancak Türkiye dış politikasını Sovyet tehdidine karşı Batı ekseninde yürütmesine rağmen, en uzun kara sınır komşusu olan Suriye ile ilişkilerini de sürekli olarak

geliştirmek istemiştir. Nitekim Suriye'nin bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne olan saygısını her fırsatta dile getiren Türkiye, Suriye ile ilişkilerini “karşılıklı güven ve saygı” çerçevesine dayalı bir şekilde geliştirmek için büyük uğraş vermiştir. Fakat Suriye en büyük düşmanı olarak gördüğü İsrail ve Batılı güçlerle ortaklık kurduğunu düşündüğü Türkiye'ye karşı her zaman güvensizlik duygusu beslemiştir.

Temel ideolojisi Arap milliyetçiliğine dayalı Baas Partisi'nin 1963 yılında iktidara gelmesiyle birlikte Suriye'nin Türkiye'ye yönelik hasmane tutumu daha da artmıştır. Daha önceleri Hatay'ın Türkiye'nin değil Suriye'nin bir toprağı olduğunu iddia ederek Arap ülkelerini Türkiye aleyhine kışkırtmaya çalışan Suriye, temelde sınır aşan suların kullanımından kaynaklanan su sorununu da buna dâhil ederek Türkiye'ye karşı bir güvenlik tehdidi oluşturmaya başlamıştır. Suriye Türkiye'ye karşı düşmanlığını zamanla daha da arttırarak, bölgedeki diğer Arap devletlerini de Türkiye'ye karşı kışkırtmaya başlamıştır.

Türkiye'nin bütün iyi niyetli çabalarına rağmen tutumunu değiştirmeyen Suriye daha da ileri giderek, Türkiye aleyhinde faaliyet yürüten terör örgütlerine destek vermeye başlamıştır. Türkiye'nin kendisinden daha güçlü olmasını istemeyen Suriye, Türkiye ile doğrudan bir mücadeleye girişecek cesareti ve askeri gücü de kendisinde görmediğinden dolayı Türkiye'ye karşı bir “vekâlet savaşı” yürütmeyi tercih etmiştir. Suriye Türkiye'nin bütün uyarılarına rağmen, terör örgütlerine olan desteğini sürekli arttırma yoluna gitmiştir.

Suriye'nin bu tür eylemlerini ulusal güvenliğine karşı büyük bir tehdit olarak algılayan Türkiye ise güvenliğini sağlamak amacıyla Suriye'ye karşı uzun yıllar boyunca büyük bir mücadele vermiştir. Nitekim bütün devletlerin vazgeçilemez kaygısı olan “güvenlik meselesi” 1947'den 1998'e kadar Türkiye-Suriye ilişkilerinde en önemli sorun olarak kendini göstermiştir. Biz de bu çalışmada, uzun yıllar boyunca iki ülke ilişkilerinde önemli bir mesele olarak yer tutan güvenlik sorunu bağlamında yaşanan problemler ve krizleri incelemeyi amaçladık.

Çalışmanın konusu seçildikten sonra konuyla ilgili geniş bir literatür taraması yapılmıştır. Yapılan literatür taraması sonucunda, Türkiye-Suriye arasındaki güvenlik sorununu ilgilendiren konularda daha çok Hatay meselesi, su konusu ve PKK

sorununun ele alınmış olduğu görülmüştür. Ancak iki ülke arasındaki güvenlik sorununu oluşturan faktörlerin sadece Hatay meselesi, su konusu ve PKK sorunu olduğunu söylemek eksik bir bilgi olarak kalacaktır. Zira Türkiye-Suriye ilişkilerinde yaşanan güvenlik sorununun nedenlerini tam olarak anlayabilmemiz için ilk olarak Suriye'nin hem Osmanlı hem de Fransız idaresi altındaki gelişimini bütünsel olarak ortaya koymamız gerekmektedir.

İkinci olarak, Suriye'nin bağımsızlığını kazandıktan sonraki süreçte iç siyasi yapısının da iyi analiz edilmesi büyük önem arz etmektedir. Üçüncü olarak, II. Dünya Savaşı sonrası başlayan Soğuk Savaş döneminde oluşan yeni dünya düzenini iyi analiz edebilmek ve Türkiye ile Suriye'yi iki farklı kutupta yer almaya iten nedenleri doğru saptamak gerekmektedir. Son olarak, Hatay meselesi ve su konusu ile Suriye'nin Türkiye'ye karşı terör örgütlerine destek vermesi arasındaki bağlantının doğru kurulması büyük önem taşımaktadır.

Öte yandan güvenlik kavramı oldukça geniş bir kavram olduğundan, bunun içerisine birçok konuyu dâhil etmemiz mümkündür. Ancak her çalışmada olduğu gibi bu yaptığımız çalışmada da bir konu sınırlaması getirme zarurietini bulunduğundan, çalışmamızda iki ülke arasında güvenlik sorunu bağlamında yaşanan en önemli problemler ve krizlerin incelenmesi amaçlanmıştır.

Dolayısıyla bu çalışmada Türkiye-Suriye ilişkilerinde güvenlik sorununa yol açtığı düşünülen ve yukarıda sıralanan faktörler ile yaşanan problemler ve krizlerde iki ülkenin birbirlerine karşı uyguladığı politika ve stratejilerin incelenmesi hedeflenmiştir. Çalışmanın kronolojik kapsamı, Soğuk Savaş'ın başladığı yıl olarak kabul edilen 1947 ile iki ülke ilişkilerinde bir dönüm noktası teşkil eden 1998 Adana Mutabakatı'nın imzalanmasına kadar geçen süre olarak sınırlandırılmıştır.

Çalışmada sadece güvenlik sorunlarının incelenmesi hedeflendiğinden, iki ülke arasındaki sosyal, kültürel ve ekonomik ilişkiler üzerinde etraflıca durulmamış ve kapsam dışında bırakılmıştır. Bununla birlikte, şuanda hâlâ devam eden Suriye'deki iç savaş yüzünden Suriye'deki araştırmalardan yararlanmak mümkün olmaması bu da çalışmamızın en büyük sınırlılığını oluşturmuştur.

Diğer taraftan çalışmanın özgünlüğünü sağlamak amacıyla arşiv belgelerinin kullanımına ağırlık verilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda, Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, TBMM Arşivi, Birleşmiş Milletler Arşivi, İngiliz Ulusal Arşivi, Amerikan Dışişleri Bakanlığı Arşivi ve Keesing's Contemporary Arşivi'nden elde ettiğimiz çok sayıdaki belgeden azami ölçüde faydalanılmıştır.

Bunların yanı sıra, uzun yıllardır açılması beklenen ve nihayet peyderpey açılmaya başlanan Türk Dışişleri Bakanlığı Arşivi'nin çalışmamızla ilgili yayınlanan belgelerinden de yine azami ölçüde istifade edilmiştir. Tez çalışmamızda Türk Dışişleri Bakanlığı Arşivi'nde yayınlanan belgelerden faydalanılmış olması şüphesiz tezimizin orijinalliği ve literatüre sağladığı katkı açısından büyük önem arz etmektedir.

Çalışmamızda arşiv belgelerinin yanı sıra, Türkiye'nin siyasi tarihinin ortaya konmasında devletin resmî yaklaşımını anlamamızı sağlayan Ayın Tarihi mecmuası ile çok sayıda yerli ve yabancı yazılı basın organlarından da mümkün olduğunca istifade edilmeye çalışılmıştır. Olayların yaşandığı dönemi yansıtan Ayın Tarihi mecmuası ile yazılı basın organlarından elde edilen veriler, arşiv belgelerindeki kayıtlarla mukayese edilerek doğru değerlendirmelerle bilgi üretilmeye çalışılmıştır.

Ağırlıklı olarak birincil kaynaklara yönelmiş olan bu çalışmada, gerekli durumlarda ikincil kaynaklardan da tabiatıyla istifade edilmiştir. Bu çerçevede, çok sayıda yerli/yabancı telif eser ve bilimsel makaleden faydalanılmıştır. Elde edilen bu veriler dikkatlice mukayese ve analiz edilerek yeni ve özgün bilimsel bilgi ortaya konmaya çalışılmıştır.

Bir siyasi tarih çalışması olan tez üç ana bölümden oluşmaktadır:

Çalışmanın birinci bölümünde, Suriye'nin bağımsızlığını kazanmasından önceki tarihinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu çerçevede, Suriye'nin ağırlıklı olarak Osmanlı egemenliği ve Fransız mandası dönemleri, Osmanlı ve Cumhuriyet Arşivi belgeleri ışığında detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, 1947 yılında Soğuk Savaş'ın başlamasıyla beraber Türkiye-Suriye ilişkilerini etkileyen uluslararası gelişmelerin incelenmesi

amaçlanmıştır. Türkiye-Suriye ilişkilerini etkileyen uluslararası gelişmeler olarak; Aktör Devletlerin Ortadoğu'daki Hedefleri, İsrail Devleti'nin Kurulması, Ortadoğu Komutanlığı Projesi, Türkiye'nin Bağdat Paketi'ne Katılması, Süveyş Krizi ve 1957 Türkiye-Suriye Krizi gibi konular başlıklar halinde ele alınarak incelenmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise Suriye'nin iç ve dış politika aracı olarak terörizmi kullanması, Suriye ile desteklediği terör örgütleri arasındaki ilişkiler, Suriye'nin Türkiye'ye karşı terörizmi desteklemesi, Türkiye'nin Suriye kaynaklı yaşadığı güvenlik sorunları ve Türkiye'nin buna karşılık Suriye'ye vermiş olduğu tepki incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

BAĞIMSIZLIK ÖNCESİNDE SURIYE

A. Osmanlı Devleti Döneminde Suriye

1. Osmanlı Devleti'nin Suriye'de Uyguladığı İdare Şekli

Osmanlı idari yapısı içinde Suriye Vilayeti, günümüzdeki Suriye Arap Cumhuriyeti'nin sınırlarından daha geniş bir bölgeyi kapsamaktaydı. Bir fikir vermesi bakımından Osmanlı Devleti'nin Suriye Vilayeti arazisinde Suriye, Ürdün, İsrail ve Lübnan'ın yanı sıra Batı Şeria, Gazze Şeridi ve Türkiye'nin güneydoğu vilayetlerinin bir kısmının bulunduğu hatırlamak gerekmektedir.⁵

Bugünkü Suriye ise Asya ile Avrupa kıtalarının kesiştiği Akdeniz-Ege-Marmara ve Karadeniz eşiğinde, doğusunda Irak'ın batısındaki topraklar, batıda Asya kıtasının Doğu Akdeniz kıyıları, kuzeyinde Türkiye, güneyinde Filistin ile sınırlanmış bir bölgedir. Suriye için tarihte birçok farklı isim kullanılmıştır. Eski Suriye Türkler tarafından "Suriye", Araplar tarafından ise "Eş-Şam" olarak isimlendirilmiştir. Müslümanların hâkimiyetine geçmesinden sonra "el-Şam" veya "Bilad el-Şam" olarak adlandırılmıştır. Arap tarihi kaynaklarında ise bölge "Şam" ve "Dımaşk" olarak geçmektedir.⁶

Suriye bölgesi, eski çağlardan günümüze kadar Doğu ve Batı medeniyetlerine ait pek çok kültüre beşiklik etmiş; Asya, Afrika ve Avrupa gibi üç ayrı kıta arasında kültürel etkileşimin gerçekleşmesini sağlayan bir köprü vazifesi görmüştür. Antik dönemden itibaren birçok farklı topluluğun istilasına uğramış olan Suriye, Büyük İskender tarafından fethedilmiş ve daha sonra Roma İmparatorluğu ve akabinde Doğu Roma (Bizans) egemenliği altında kalmıştır. İslamiyet'in doğuşundan kısa bir süre sonra ise Müslümanlar tarafından fethedilen bölge sırasıyla Emevi, Abbasi, Selçuklu,

⁵ Daniel Pipes, **Greater Syria: The History of an Ambition**, Oxford University Press, Oxford, 1990, s. 14.

⁶ Celalettin Yavuz, **Geçmişten Geleceğe Suriye-Türkiye İlişkileri**, Ankara Ticaret Odası Yay., Ankara, 2005, s. 9.

Eyyubi ve Memluklu idaresi altına girmiş ve nihayet 1516 tarihinde I. Selim (Yavuz Sultan Selim) tarafından fethedilerek Osmanlı topraklarına katılmıştır.⁷

1514 yılında Çaldıran Seferi ile Osmanlı Devleti'nin doğu sınırlarını çizen I. Selim, bu sefer de Haziran 1516'da Memluklulara karşı yeni bir sefer düzenlemiş ve 24 Ağustos 1516'da iki devletin ordusu Mercibadık'ta karşı karşıya gelmiştir. Savaş Osmanlı ordusunun galibiyeti ile sona ermiş ve Yunus Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu önce Halep'i daha sonra da Hama, Humus ve Şam'ı ele geçirmiştir. Ardından da Güney Suriye ve Filistin'deki belli başlı şehirlerden olan Aclûn, Gazze, Kudüs, Nablus ve Safed ile civarındaki yerler ele geçirilmiştir. Osmanlı kuvvetleri daha sonra 1517'de Ridaniye'de Tomanbay'ın kuvvetlerini yenerek Mısır'a girmiş ve Mısır ile Hicaz'ı da kendi topraklarına katmıştır.⁸ Bundan sonra Suriye, 1516'dan 1918'e kadar, Balkanlar, Avrupa, Anadolu, Mezopotamya, Arap Yarımadası ve Kuzey Afrika'nın bir bölümüne hükmeden Osmanlı Devleti'nin egemenliği altında bulunmuştur.⁹

Suriye'nin fethinden sonra I. Selim bölgede esnek bir idare kurmuş ve Memluklulardan kalan idari sistemi pek değiştirmemiştir. I. Selim, Memluk sisteminden kalma elitlerin, Bedevi kabile reislerinin, Türkmenlerin, Dürzî ve Marunî emirlerin vergi vermek şartıyla Osmanlı vasalı olarak konumlarını korumalarına izin vermiştir. Suriye toprakları merkezden uzakta olduğu için bölgeye atanan idareciler, etkin bir yönetim uygulayabilmek amacıyla Suriye toplumuyla yerel aracılar vasıtasıyla iletişim kurmaya yönelmişlerdir. Osmanlı idarecileri böylece hem İstanbul'un kendilerine verdiği otoriteyi sağlamlaştırıyor hem de Arapça bilmedikleri için yabancı oldukları bir coğrafyada yerel toplum ile aralarındaki iletişim ve etkileşimi sağlıyorlardı.¹⁰

Osmanlı Devleti Suriye'de merkezi denetim kurmasına rağmen yerel topluluklara da belirli miktarda özerklik hakkı vermiştir. Ancak Osmanlı Devleti'nin tanıdığı olduğu bu özerkliği bazı idareciler yanlış algılayarak başlarına buyruk davranmaya başlamıştır.

⁷ Mehmet Akif Okur ve Nuri Salık, "*Osmanlı İdaresi ve Fransız Manda Yönetimi Altında Suriye*", Ed.: Mehmet Akif Okur ve Nuri Salık, **Bağımsızlıktan Arap Baharı'na Suriye İç ve Dış Politika**, Nobel Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 1.

⁸ Yavuz, **a.g.e.**, s. 45.

⁹ Albert. H. Hourani, **Syria and Lebanon: A Political Essay**, Oxford University Press, London, 1946, s. 24.

¹⁰ Okur ve Salık, **a.g.m.**, s. 2-3.

Bu idarecilerden birisi olan Şam Valisi Canberdi Gazali, I. Selim'in ölümünden sonra Melik Eşref unvanıyla bölgede kendi hükümdarlığını ilan etmiştir. Şam Valisi Canberdi Gazali bununla da kalmayarak kendisi ile beraber hareket etmesi için Mısır Beylerbeyi Hayır Bey'e ve İran Hükümdarı Şah İsmail'e mektup ve elçi göndermiştir. Fakat Hayır Bey bu durumu Osmanlı padişahına haber vermiş¹¹ ve bunun üzerine Osmanlı ordusu, Aralık 1520'de Canberdi Gazali'nin üstüne yürüyerek onu mağlup etmiş ve bu isyanı bastırmıştır.¹²

Bu isyanın bastırılmasından sonra da bazı yerel hanedanlar zamanla güçlerini arttırarak tamamen bağımsız hareket etmeye başlamıştır. Belki de bunlardan en önemlisi 16. ve 17. yüzyıllarda Lübnan'da yöneticilik yapan Maanoğulları Hanedanının bir üyesi olan Dürzî Emiri Fahreddin el-Maani'dir.¹³ Lübnan'da bağımsızlığını ilan eden Fahreddin el-Maani Osmanlı yönetimine karşı isyan etmiş, ancak Osmanlı Devleti'nin almış olduğu sert tedbirler neticesinde 1635 yılında yakalanarak idam edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin bölgedeki hâkimiyetine karşı diğer yüzyıllarda da isyanlar devam etmiştir. Nitekim 18. yüzyılın ikinci yarısında Akka Mültezimi Zahir el-Ömer, Suriye açıklarında bulunan bir Rus filosunun da desteğini alarak Osmanlı idaresine karşı başkaldırmıştır.¹⁴ Zahir el-Ömer'in bölgede isyan çıkarması üzerine Osmanlı Devleti Zahir el-Ömer'i itaat altına almaya çalışmış¹⁵ ancak bunda başarılı olamamış ve Zahir el-Ömer Rusların da desteğiyle Osmanlı Devleti'ne ait bazı yerleri ele geçirmiştir.¹⁶ Bunun üzerine Osmanlı Devleti harekete geçmiş¹⁷ ve Zahir el-Ömer'i 1775 yılında yakalayıp ortadan kaldırmıştır.¹⁸

Diğer taraftan Osmanlı Devleti dört asır boyunca egemenliği altında bulundurduğu Suriye'yi çeşitli idari bölgelere ayırarak yönetmiştir.¹⁹ Osmanlı Devleti Suriye'nin idari yapılanmasını Halep ve Şam üzerine kurmuştur. Halep yedi sancaktan

¹¹Erciyes, **a.g.e.**, s. 41.

¹²**BOA**, TS.MA -E / 759 – 10, 10 Aralık 1520; **BOA**, TS.MA-E / 858 – 61, 10 Aralık 1520.

¹³Hourani, **Syria and Lebanon**, s. 24-25.

¹⁴Sabahattin Şen, **Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım**, Hemen Kitap Yay., 2. Baskı, İstanbul, 2010, s. 22; **BOA**, C.ADL. / 91 – 5481, 6 Mart 1772; **BOA**, AE.SABH.I. / 20 - 1716 , 17 Ekim 1774.

¹⁵**BOA**, C.DH. / 294 – 14683, 30 Haziran 1772; **BOA**, AE.SMST.III / 99 – 7512, 3 Mayıs 1773; **BOA**, AE.SMST.III / 99 – 7513, 3 Mayıs 1773.

¹⁶**BOA**, TS.MA.E / 788 – 72, 13 Mart 1774; **BOA**, C.DH. / 109 – 5430, 29 Haziran 1775.

¹⁷**BOA**, AE.SABH.I. / 282 – 18945, 30 Haziran 1775; **BOA**, C.DH. / 203 – 10116, 9 Temmuz 1775.

¹⁸**BOA**, C.DH. / 124 – 6182, 5 Eylül 1775.

¹⁹Pipes, **a.g.e.**, s. 16.

oluşurken, Şam ise Gaza, Kudüs ve Şafad'dan oluşmaktaydı. Daha sonraki yıllarda ise Suriye bölgesi; Halep, Şam, Sayda ve Trablusşam olmak üzere dört farklı vilayet şeklinde teşkilatlandırılmıştır.²⁰

1860 Lübnan olaylarından sonra Lübnan'da idari değişikliğe gidilerek, Cebel-i Lübnan mutasarrıflığı kurulmuş ve buranın idaresinin Osmanlı Hükümeti tarafından seçilecek bir Hristiyan yöneticiye bırakılması kabul edilmiştir. Diğer taraftan, 1864 Vilayet Nizamnamesi'nin ilk tatbik edildiği yerlerden biri de Suriye Vilayeti olmuş ve böylece Osmanlı Devleti idaresinde ilk defa "Suriye" adıyla ayrı bir vilayet kurulmuştur. O zamana kadar burası "Şam" olarak adlandırılmaktaydı.²¹ 1877 yılında yönetim sisteminde bir değişiklik yapılarak Suriye bölgesi; doğuda Suriye Vilayeti, Batıda Beyrut Vilayeti, kuzeyde Halep Vilayeti ve güneyde ise özerk Lübnan Sancağı ve özerk Kudüs Vilayeti şeklinde dörde ayrılmıştır. Irak ise Musul, Bağdat ve Basra şeklinde üç ayrı vilayete bölünmüştür.²²

Osmanlı Devleti, 1887'de Kudüs Sancağı'nı Şam Vilayeti'nden ayırıp doğrudan kendi denetimi altına almıştır. O sıralar Beyrut şehri gittikçe büyüyor ve şehrin ticari zenginliği de hızla artıyordu. Bu yüzden, Osmanlı Devleti 1888 yılında Lazkiye, Trablusgarb, Akka ve Nablus'un da eklendiği Beyrut vilayetini kurmaya karar vermiştir. Böylece 1888 yılı ve sonrasında Suriye; Şam, Halep ve Beyrut olmak üzere üç vilayete ve Lübnan ve Kudüs olmak üzere iki müstakil sancağa bölünmüştür.²³ 1911 yılına gelindiğinde ise Suriye bölgesi Halep, Suriye ve Beyrut olmak üzere üç vilayetten oluşurken ayrıca bölgede Cebel-i Lübnan, Kudüs-i Şerif ve Zor olmak üzere üç mutasarrıflık bulunuyordu.²⁴

Osmanlı Devleti idaresi altındaki Suriye'de, Lübnan Olaylarını ayrı tutacak olursak önemli sorunların yaşanmamış olduğunu söyleyebiliriz. Bunun nedenleri arasında her ne kadar Suriye'nin Hac yolu üzerinde bulunmasından dolayı karışıkların

²⁰ Poyraz Gürson, **Suriye**, Atılım Üniversitesi Yay., Ankara, 2010, s. 5.

²¹ Ömer Osman Umar, **Osmanlı Yönetimi ve Fransız Mandası İdaresi Altında Suriye (1908-1938)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2004, s. 15; Ayrıca bkz. BOA, A.}MKT.MHM. / 333 – 33, 29 Mayıs 1865; BOA, A.}MKT.MHM. / 332-86, 22 Mayıs 1865.

²² Peter Mansfield, **Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası**, Çev.: Salih Yurdakul, Söylem Yayınları, İstanbul, 2000, s. 22.

²³ Zeine N. Zeine, **Türk Arap İlişkileri ve Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu**, Çev.: Emrah Akbaş, Gelenek Yayınları, İstanbul, 2003, s. 34.

²⁴ Umar, **a.g.e.**, s. 16-17.

çıkarmaması için bir takım önlemlerin alınmış olması önemli bir faktör ise de hoşgörü, yönetimin esnekliği ve aynı zamanda Halife unvanına sahip olan Osmanlı padişahına karşı duyulan saygı büyük rol oynamıştır.²⁵

2. Mehmet Ali Paşa'nın Suriye'yi İşgali

1799 yılında Osmanlı padişahı III. Selim tarafından, Fransız işgalcileri Mısır'dan çıkarmakla görevlendirilen Kavalalı Mehmet Ali Paşa,²⁶ Fransızların 1801'de Mısır'ı terk etmesinin ardından Mısır'da kalmış ve gücünü giderek arttırmaya başlamıştır.²⁷ 1805 yılında ise Mehmet Ali Paşa, III. Selim tarafından Mısır Valisi olarak atandıktan sonra burada kurduğu güçlü ordu sayesinde zamanla Osmanlı İmparatorluğu içinde merkezin otoritesini hiçe sayma eğilimine girmiş ve kendi başına hareket etmeye başlamıştır.²⁸ Mısır'da iç huzursuzluğa yol açan Kölemen Beylerini 1811 yılında tamamen etkisiz hale getirdikten sonra Mısır'ı kendi idaresi altına alarak bölgede tek egemen güç haline gelen Mehmet Ali Paşa hâkimiyet alanını daha da genişletmek istemiştir. Mehmet Ali Paşa 1818 yılında Hicaz'daki Vehhabi İsyanı'nı sona erdirerek hac yolunu tekrar güvenli hale getirmiş ve bu başarısı onun İslam dünyasındaki itibarını da oldukça arttırmıştır.²⁹ Bütün bu olaylar esnasında Mehmet Ali Paşa, bölgedeki Osmanlı yönetiminin zaafalarını ve zayıflığını da açıkça görmüş bulunuyordu.

Öte yandan Mehmet Ali Paşa, Yunan milliyetçiliğinin bir ayaklanmaya dönüşmesi üzerine Osmanlı Devleti'nin yardımına gelmiş ve bu ayaklanmayı bastırmasına karşılık kendisine Girit ve Mora valiliklerinin verileceği sözünü almıştı.³⁰ Ancak Mehmet Ali Paşa'nın bölgede giderek güçlenip daha sonra da Osmanlı Devleti'nden bağımsız hareket etmeye başlamasından dolayı, Osmanlı padişahı II. Mahmut, ayaklanmayı bastırmasına karşılık Mehmet Ali Paşa'ya vaat ettiği Girit ve Mora valiliklerini vermemiştir.³¹ Bunun üzerine Osmanlı Devleti'ne karşı isyan için bahane aramaya

²⁵ Yavuz, **a.g.e.**, s. 54.

²⁶ Mansfield, **a.g.e.**, s. 15.

²⁷ George Antonius, **The Arab Awakening: The Story Of The Arab National Movement**, J. B. Lippincott Company, Philadelphia, 1939, s. 21.

²⁸ Mansfield, **a.g.e.**, s. 15.

²⁹ Şen, **a.g.e.**, s. 23.

³⁰ **A.g.e.**, s. 23.

³¹ Erciyes, **a.g.e.**, s. 42.

başlayan Mehmet Ali Paşa, Akka Beylerbeyi Abdullah ile yaşadığı bir takım anlaşmazlıkları da bahane ederek, oğlu İbrahim Paşa komutasındaki askerleri Ekim 1831’de Suriye’ye göndermiştir. Böylece İbrahim Paşa komutasındaki askerler Osmanlı ordusunu mağlup ederek Suriye’yi ele geçirmişlerdir.³² Suriye ele geçirildikten sonra Mehmet Ali Paşa, buranın idaresini oğlu İbrahim Paşa’ya bırakmıştır.³³

Suriye’nin İbrahim Paşa tarafından idare edilmesi, Suriye tarihi açısından önemli sonuçlar doğurmuştur. Nitekim İbrahim Paşa Suriye’nin yönetimini ele geçirdikten sonra Mısır ve Batı dünyası ile ilişkiler kurmuş ve böylece Suriye, kapılarını Mısır ve Batı dünyasına açınca batı kültürü Suriye’de etkili olmaya başlamıştır.³⁴ Batılıların ülkeye girmesinden sonra, Fransız ve Amerikalı misyonerler de ülkede serbestçe hareket etmeye başlamışlardır. Yabancı misyonerler Suriye’ye çok daha önceleri gelmiş olsalar da faaliyetlerini bu kadar rahat bir şekilde gerçekleştirme fırsatı bulamamışlardır.³⁵

İbrahim Paşa’nın Suriye’yi işgal etmesiyle beraber, Doğu Akdeniz tamamen Avrupa’nın kültürel etkisine açılmış oldu. Böylece, 1820 yılından itibaren bölgede bulunan özellikle Amerikalı misyonerler, Suriye’nin İbrahim Paşa tarafından işgal edilmesinden sonra faaliyetlerini daha rahat bir ortamda yapma fırsatı bulmuş oldular. Protestan misyonerler de Batı tarzda eğitim veren okullar açarak eğitilmiş yeni bir zümrenin ortaya çıkmasına katkıda bulunmuşlardır. Bu gelişmenin bir sonucu olarak da Lübnan’da bir Amerikan basımevi kurulmuştur.³⁶ Kurulan bu basımevinde Arap dilinde birçok kitap basılarak “Arap Uyanışı”nın altyapısı oluşturulmaya başlanmıştır. Bu yolla halkta hem Arap milliyetçiliği duygusunun geliştirilmesi hem de Osmanlı Devleti’ne karşı bir tutum oluşturulmasının amaçlandığı açıktır.

Yine bu dönemde bölgede; eğitim dilinde Arapça kullanılmış, Arap dilinde yayınlanan beyannameler ile Arap halkı övülerek, Arapların birçok yönden milliyetçilik duygularının güçlenmesi sağlanmıştır. Bunun yanı sıra milliyetçi Arap gençleri Avrupa’yı görüp tanımları için eğitim amacıyla Avrupa’ya gönderilmiştir. Bu

³² Umar, **a.g.e.**, s. 10-11.

³³ Fatih Gençer, “Kavalalı Mehmet Ali Paşa Yönetimine Karşı Filistin Muhalefeti”, **Bellekten**, Cilt: LXXIX, Sayı: 286, Aralık 2015, s. 980

³⁴ Umar, **a.g.e.**, s. 23.

³⁵ Antonius, **a.g.e.**, s. 35.

³⁶ Şen, **a.g.e.**, s. 24.

çalışmaların bir sonucu olarak da 1830'lu yıllardan itibaren Suriye'de Arapçı bir kültürel canlanma süreci başlamıştır. Eğitim programlarında Arap milli şuurunun öğretilmesine dönük çalışmaların da yer alması, bu dönemde Arap milliyetçiliğinin oluşumuna büyük katkı sağlamıştır.³⁷ Diğer taraftan, İbrahim Paşa'nın Suriye'de uyguladığı bazı politikalar halkta büyük memnuniyetsizlik meydana getirmiştir. Bu doğrultuda, özellikle kişilerin mülkiyet haklarının sınırlanması arazi sahiplerini oldukça rahatsız etmiş, ayrıca zorunlu askerlik ve vergilendirme uygulaması da halk tarafından büyük tepkiyle karşılanmıştır.³⁸

İbrahim Paşa'nın bu uygulamalarının yanı sıra, Mehmet Ali Paşa'nın uyguladığı despotik yönetim anlayışı yüzünden de Lübnan ve Suriye'de halkın tepkileri giderek artarken³⁹ bu da Lübnan'daki Hristiyanlarla Müslümanlar arasında anlaşmazlıklara sebep olmuştur. Fransızların bölgedeki Marunîleri Osmanlı Devleti aleyhine kışkırtarak isyana teşvik etmesiyle, Lübnan'daki durum giderek karışmaya başlamıştır.⁴⁰ Daha sonra Suriye'nin iç karışıklıklarla çalkalanmasıyla, Osmanlı orduları Haziran 1839'da harekete geçerek, İbrahim Paşa'nın ordusu ile Nizip'te karşı karşıya gelmişlerdir. Ancak Nizip'te yapılan savaşı Osmanlı Devleti kaybetmiş ve böylece İbrahim Paşa ve ordusuna İstanbul yolu açılmıştır.⁴¹

Bu arada Mehmet Ali Paşa'nın Osmanlı Devleti üzerinde oluşturduğu sıkıntıdan rahatsızlık duyan İngiltere,⁴² "Yakın Doğu Politikası" çerçevesinde Osmanlı Devleti'ne yardım etmeye karar vermiştir. İlk olarak 1791'de William Pitt tarafından uygulamaya konulan bu politikaya göre, İngiltere Rusya'nın Osmanlı Devleti'ni ele geçirmesini önleyecek ve Osmanlı Devleti'nin bir süre daha ayakta kalmasını sağlayacaktı. Zira Rusya Osmanlı Devleti'ni ele geçirdiği takdirde İngiltere'nin Hindistan'daki çıkarları da tehlikeye girecekti. Bu yüzden İngiltere, Rusya'nın Doğu Akdeniz'e yayılmasını kendisine karşı en büyük tehlike olarak görüyordu.⁴³ Bütün bu faktörleri göz önünde

³⁷ Umar, **a.g.e.**, s. 23.

³⁸ Thomas Collelo, **Syria: A Country Study**, Federal Research Division, Library of Congress, Washington, 1988, s. 17.

³⁹ **BOA**, TS.MA.E / 674-28, 4 Mart 1840.

⁴⁰ Şen, **a.g.e.**, s. 24-25.

⁴¹ Hourani, **Syria and Lebanon**, s. 29.

⁴² **BOA**, HAT / 831 – 37519, 15 Mart 1839.

⁴³ Mansfield, **a.g.e.**, s. 16.

bulunduran İngiltere, Mehmet Ali Paşa'ya karşı Osmanlı Devleti'ne yardım etmeye karar vermiştir.

İngiltere'nin yanı sıra bazı Avrupalı devletlerin de araya girmesiyle Mehmet Ali Paşa, Suriye'den çekilerek, sadece Mısır'ın yönetimini üstlenecek şekilde 27 Kasım 1840'ta İskenderiye Sözleşmesi'ni imzalamak zorunda kalmıştır. Böylece Mehmet Ali Paşa'nın Suriye'de sekiz yıldır sürdürdüğü egemenliği sona ererken, bu sefer de Lübnan Osmanlı Devleti'nin en sorunlu bölgelerinden biri haline gelecektir.⁴⁴

3. 1861 Lübnan Olayları

19. yüzyılda, Osmanlı Devleti'nin güç kaybetmesini fırsat bilen Fransa, İngiltere ve Rusya gibi devletler, azınlıkların koruyuculuğuna soyunarak Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışmaya başlamıştı. Bu üç ülkenin Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışması devlet içerisindeki azınlıkların durumunu da derinden etkilemiştir. Rusya imparatorluk içerisindeki Rum Ortodoks vatandaşların üzerinde koruma hakkı olduğunu öne sürerken, Fransa da Lübnan'daki Marunîlerin üzerinde koruma hakkı olduğunu iddia ediyordu. İngiltere ise Yahudiler ve Dürzîlerle yakın ilişki kurarak imparatorluk içerisindeki dini azınlıkların sempatisini kazanmaya çalışmıştır. Bu üç devletin ayrılıkçı tohumlar ekme çabası sonucunda Sünni halk ile dini azınlıklar arasındaki ilişkiler giderek kötüleşmiş ve tamamen kopma sürecine girmiştir.⁴⁵

Özellikle İngilizlerle Fransızların bölge halkı arasındaki din ve mezhep farklılıklarını körüklemesiyle başlayan Marunî-Dürzî çekişmesi, 1841'de çatışmalara dönüşmüştür. Çıkan bu çatışmaları Osmanlı Devleti güçlkle bastırmış ve bölgede asayiş yeniden sağlamayı başarmıştır.⁴⁶ Ancak daha sonra büyük güçler devreye girerek Lübnan için yeni bir anayasa ilan edilmesini istemiştir. Yapılan düzenleme ile Lübnan kuzey ve güney olmak üzere ikiye bölünmüş oldu. Buna göre Lübnan'ın kuzeyi bir Marunî lider, güneyi de bir Dürzî lider tarafından yönetilecekti. Her iki lider de

⁴⁴ Şen, a.g.e., s. 25.

⁴⁵ Dam, a.g.e., s. 21

⁴⁶ BOA, HR.SFR.3. / 2-18, 18 Temmuz 1842; BOA, HR.SFR.3. / 2-44, 28 Ağustos 1842.

merkezi hükümet tarafından atanacak fakat yönetsel ayrıcalıkları garanti altına alınacaktı.⁴⁷

Öte yandan Osmanlı Devleti her ne kadar bölgede çatışmaları durdurmuş olsa da iki grup arasındaki düşmanlığı sona erdirememiş ve 1845 yılında çatışmalar yeniden başlamıştır. Fransızlar bu karışıklıkları Suriye'ye müdahalede bulunmak için fırsat bilerek Osmanlı Devleti'ne büyük baskı yapmaya başlamıştır.⁴⁸ Diğer bazı Avrupalı devletlerin de devreye girmesiyle 1846 yılında, Lübnan'da yeni bir takım düzenlemelere gidilmiştir. Bölge, merkeze bağlanarak doğrudan İstanbul'dan atanan iki ayrı kaymakamlığa ayrılmıştır.⁴⁹

Diğer taraftan 1856'da yayınlanan Islahat Fermanı⁵⁰ ile Osmanlı topraklarındaki Hristiyan halka bir takım ayrıcalıklar verilmiş ve bu durum Müslüman halk tarafından tepkiyle karşılandığı gibi Suriye ve Cidde'de de büyük memnuniyetsizliğe sebep olmuştur. Suriye, toplumsal bakımdan kozmopolit bir bölge olarak bünyesinde çeşitli din ve mezhepleri barındırıyordu. Bu yapı, mezhepler arasında çoğu kez anlaşmazlıkların ve çatışmaların çıkmasına neden olmaktaydı ve 1856'da yayınlanan Islahat Fermanı da farklı mezhepler arasındaki çekişmeleri daha da arttırmıştı. Nitekim Islahat Fermanı'na karşı ilk tepki, Ferman'ın ilanından iki sene sonra Cidde'de meydana gelmiştir. Ancak Cidde olayları Osmanlı Devleti'nin kendi iç meselesi olmasına rağmen, İngiltere ve Fransa da bu duruma müdahil olmuştur. Bu iki devletin kışkırtmasıyla Suriye'de mezhepler arasındaki anlaşmazlık daha da şiddetlenmiştir. Suriye'deki mezhepler arasındaki çekişmenin en aktif taraflarını ise Dürzîler ile Marunîler oluşturuyordu.⁵¹

İngiltere ve Fransa'nın iki mezhebi birbirine karşı kışkırtmasının en önemli sebebinin, bu iki devletin bölge üzerindeki amaçlarını azınlıklar aracılığıyla gerçekleştirme düşüncesi olduğu açıktır. O dönemde Suriye Akdeniz ticareti için çok önemli bir konumda bulunuyordu. Bunun yanı sıra Süveyş Kanalı sorunu da bu iki devlet arasında büyük bir rekabet konusu idi. Böylece bölgede zaten var olan Dürzî-Marunî çekişmesine bu iki devletin de rekabeti eklenince yaşanan olayların şiddeti

⁴⁷Hourani, **Syria and Lebanon**, s. 31.

⁴⁸ Umar, **a.g.e.**, s. 11.

⁴⁹ Şen, **a.g.e.**, s. 26-27.

⁵⁰Islahat Fermanı'nın sureti için bkz. Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi, Cilt: 5**, 8. Baskı, TTK Yayınları, Ankara, 2007, s. 254-264.

⁵¹ Sait Yılmaz, **Türk-İngiliz İstihbarat Savaşları, 1914-1918**, Kripto Yayınları, Ankara, 2017, s. 26.

giderek tırmanmıştır. İngiltere'nin Dürzî halkı Marunîlere karşı kışkırtma çabası maksadına ulaşmış ve Mayıs 1860'ta Dürzîler Halep'te Hristiyanların üzerine saldırınca olaylar kısa bir sürede bütün Lübnan'a yayılmıştır. İngiltere'nin desteklediği Dürzîlerin Marunîleri öldürmeye başlaması ve Fransızların koruması altındaki Marunîlerin de aynı sertlikte karşılık vermesi sonucu ortalık tamamen karışmıştır.⁵²

Cidde'de kontrol altına alınamayan olaylar sonucunda Fransız ve İngiliz konsolosları da öldürülmüş ve bunun üzerine İngiltere ve Fransa olaylara daha fazla müdahil olmuştur. İngiltere ve Fransa'nın olaylara sert şekilde müdahalede bulunması Müslüman halkı oldukça tedirgin etmiştir. Dürzîlerin Hristiyan halka saldırmasıyla başlayan çatışmalar kontrol altına alınamayarak Suriye'ye de sıçramıştır. Suriye'de çıkan çatışmalarda beş bin civarında Hristiyan öldürülmüştür. Bu gelişmeler üzerine Suriye'deki çatışmalar giderek büyüyünce Fransa, Lübnan'daki olaylara müdahale maksadıyla Ağustos 1860'ta bölgeye beş bin kişilik bir kuvvet göndermiştir. Böylece Suriye bunalımı, artık bir asayişsizlik meselesi olmaktan çıkarak, Avrupa devletlerinin de dâhil olduğu büyük bir siyasi soruna dönüşmüştür.⁵³

Olayların gittikçe büyümesi üzerine Fuat Paşa, düzeni sağlamak amacıyla emrindeki kara ve deniz güçleriyle birlikte Temmuz 1860'ta Suriye'ye hareket etmiştir.⁵⁴ Fuat Paşa bölgeye geldikten sonra aldığı sert tedbirler sonucunda isyanı bastırmayı başarmıştır.⁵⁵ Bölgedeki karışıklık bastırıldıktan sonra Osmanlı Devleti olaylardan mağdur olan halkın zararlarını tespit ederek mağduriyete uğrayan kimselerin zararlarını karşılamıştır. Bu arada bölge halkının zarar gören evlerinin tamir edilip, bölgede güvenliğin sağlanmasından dolayı Şam'da ikamet eden Hristiyan, Rum ve

⁵² Yılmaz, **a.g.e.**, s. 26-27; Ayrıca bkz. Fatma Uygur, "Fransız Diplomatik Arşivlerine Göre Suriye Olayları (1860)", **Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 16, Sayı: 3, 2018, s. 187-188.

⁵³ Şen, **a.g.e.**, s. 30-31; **BOA**, HR.SYS. / 1520-3, 26 Nisan 1860; **BOA**, HR.SYS. / 1520-4, 27 Haziran 1860.

⁵⁴ **BOA**, HR.SFR.3. / 53 – 4, 14 Temmuz 1860; **BOA**, HR.SYS. / 1521 – 1, 17 Temmuz 1860.

⁵⁵ Detaylı bilgi için bkz. **BOA**, HR.SFR.3. / 53-25, 8 Ağustos 1860; **BOA**, HR.SFR.3. / 53-26, 10 Ağustos 1860; **BOA**, HR.SFR.3. / 53 – 27, 10 Ağustos 1860; **BOA**, HR.SFR.3. / 54-8, 27 Ağustos 1860; **BOA**, HR.SFR.3. / 54-25, 10 Ekim 1860; **BOA**, HR.SFR.3. / 55-4, 2 Kasım 1860; **BOA**, HR.SFR.3. / 55-26, 30 Aralık 1860; **BOA**, HR.SFR.3. / 56-10, 23 Ocak 1861; **BOA**, HR.SFR.3. / 57-20, 3 Nisan 1861; **BOA**, HR.SFR.3. / 59-6, 5 Temmuz 1861.

Süryani halk ile bazı patrik vekilleri ve metropolitler tarafından Osmanlı yönetimine teşekkür mesajları gönderilmiştir.⁵⁶

Ancak bölge üzerinde çıkarları bulunan İngiltere ve Fransa başta olmak üzere Ortodoksları kullanarak Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmaya çalışan Rusya gibi devletler, bölgede yaşanan bu durumu kendi avantajlarına çevirmek için büyük çaba sarf etmiştir. Nitekim Fransa'nın öncelik almak düşüncesiyle harekete geçmesi üzerine diğer devletler de duruma müdahil olmuş ve Osmanlı Devleti'nin katılımıyla bu devletler arasında İstanbul'da bir anlaşma imzalanmıştır. Haziran 1861'de imzalanan ve 1864'te birtakım değişikliklere uğrayan Lübnan Nizamnamesi ile ⁵⁷ Lübnan'ı Osmanlı Hükümeti'nin seçeceği bir Hristiyan mutasarrıfın yönetmesi kararlaştırılmıştır. Böylelikle, Lübnan'da yeni bir statü oluşturulurken, bu statü bölgede gittikçe artan Fransız etkisiyle beraber I. Dünya Savaşı'na kadar sürecektir. Ayrıca yaşanan bu gelişmeler, Osmanlı Devleti'nin bölgedeki otoritesine oldukça zarar vermiş ve devlet bünyesinde başka sorunların da ortaya çıkmasına yol açmıştır.⁵⁸ Osmanlı Devleti'nin diğer eyaletlerine göre daha sakin ve huzurlu bir bölgesi olan Suriye,⁵⁹ Fransızlarla İngilizlerin bölgedeki kışkırtıcı faaliyetleri dolayısıyla ⁶⁰ dünyanın en sorunlu, en istikrarsız ve çatışmaların en yoğun yaşandığı alanlarından biri haline gelmiştir.⁶¹

⁵⁶BCA, HR.SYS. / 1528 – 35, 6 Kasım 1861.

⁵⁷ Lübnan Nizamnamesi hakkında detaylı bilgi için bkz. Hourani, **Syria and Lebanon**, s. 32-33; BOA, Y.EE / 31 – 2, 16 Eylül 1864.

⁵⁸ Yılmaz, **a.g.e.**, s.27-28; BOA, HR.SFR.3. / 61 – 31, 10 Ocak 1862; BOA, HR.SFR.3. / 95-33, 4 Aralık 1864.

⁵⁹Ayşe Tekdal Fildiş, “*Günümüzde Suriye’de Yaşanan Sorunların Tarihsel Arka Planına Kısa Bir Bakış*”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt:5, Sayı:52, Nisan 2013, s. 56

⁶⁰BOA, Y.PRK.TKM. / 2-46, 16 Temmuz 1879; BOA, Y.A.HUS. / 208 – 68, 9 Aralık 1887; BOA, Y.PRK.MYD. / 12 – 83, 7 Haziran 1893.

⁶¹ Fildiş, **a.g.m.**, s. 56.

4. Batılı Güçlerin Suriye'deki Faaliyetleri

Osmanlı Devleti en güçlü dönemini yaşadığı 16. yüzyılda bazı yabancı devletlere ve gayrimüslimlere bir takım imtiyazlar (kapitülasyon) tanıyarak onların Osmanlı topraklarında ticaret yapmalarını kolaylaştırmıştı. Bu yabancılar, kendilerine verilen imtiyazlar sayesinde Osmanlı topraklarında yaşayan Müslümanların vermek zorunda oldukları vergilerden muaf tutulmuşlardı. Ayrıca Osmanlı Devleti bu yabancılarla, ceza hukukuyla ilgili bir dava olduğunda kendi konsolosluklarındaki mahkemelerde yargılanma hakkı da tanımıştı. Osmanlı Devleti'nin vermiş olduğu bu imtiyazlar zamanla daha da genişlemiş ve bu durumdan yararlanmak isteyerek Osmanlı topraklarına yerleşen Avrupalı tüccar sayısında da sürekli artış meydana gelmiştir.⁶²

İngilizlerin bölgedeki ticari faaliyetleri Fransızlardan daha önce başlamış olmasına rağmen, Fransa'nın Osmanlı Devleti'nden bazı kapitülasyonlar alması bölgede İngiliz-Fransız rekabetinin artmasına yol açmıştır. Bunun yanı sıra İngilizlerin Levant Company'i kurmasıyla beraber Suriye'ye gelen İngiliz tüccarların sayısı giderek artmıştır. Öte yandan bölgeye gelen yabancı tüccarların sayısının artması Suriye'deki Hristiyan ve Yahudilerin daha da önem kazanmasına yol açmıştır. Nitekim Avrupalı tüccarların yoğun faaliyet gösterdikleri Halep ve diğer şehirlerdeki Hristiyanlar, Suriye'den Avrupa'ya mal ihracatında ve oradan Suriye'ye getirilen malların dağıtımında aracılık görevi üstlenmiş ve böylece Suriye ile Mısır kıyısı arasındaki ticarete Suriyeli Hristiyanlar büyük önem kazanmıştır. Ancak zamanla Suriye'ye yoğun bir şekilde Avrupa mallarının getirilmesi Suriye'deki yerli üretimi de olumsuz etkilemeye başlamıştır.⁶³

Diğer taraftan 1740 yılında imzalanan Fransız-Osmanlı Anlaşması, Kutsal Topraklar'a Fransız hacılarının gitmesine ve Fransızların korumasında diğer bütün Hristiyanların da Osmanlı topraklarını ziyaret etmesine olanak sağlamıştır. Bu imtiyazlar, daha sonra Fransa'nın Suriye'deki tüm Katolik Hristiyanları korumaya

⁶²Mansfield, **a.g.e.**, s. 13.

⁶³Şen, **a.g.e.**, s. 34.

yönelik iddiasının temelini de oluşturacaktır.⁶⁴ Bu şekilde hem İngiltere hem de Fransa bölgedeki faaliyet alanlarını genişletme çabasına girerek büyük bir rekabete girişmiştir.

İngiltere ve Fransa'nın yanı sıra Rusya da Osmanlı Devleti üzerindeki etkisini arttırmaya çalışmıştır. Nitekim Rusya 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile Rum milleti üzerinde koruyuculuk rolü üstlenmeye başlamıştır. Böylelikle Fransa'nın Katolikler, Rusya'nın da Rumlar üzerinde koruyuculuk hakkı iddia etmesiyle, ilerleyen dönemlerde Osmanlı topraklarındaki bütün gayrimüslim milletler kendileri için birer koruyucu bulmuş olacaktı. Bu arada, Batı'da Fransız İhtilali'nden sonra yayılmaya başlayan milliyetçilik düşüncesi giderek Osmanlı topraklarında yaşayan çeşitli milletler üzerinde de etkisini göstermeye başlamıştı. Bu durumu fırsat olarak gören Batılı devletler yüzyıllardır kendileri için büyük tehdit olarak gördükleri Osmanlı Devleti'ni bölmek için bu unsurları harekete geçirmekten geri durmamıştır.⁶⁵

Öte yandan Napolyon Bonapart'ın 1798 yılında Mısır'ı işgali,⁶⁶ ilk kez bir Avrupalı devletin Osmanlı toprağına saldırısı olması açısından önemlidir. Fransızların Mısır'a yönelik harekâtı, doğuyla ticaret yolu olarak yeniden Yakın Doğu'ya dönme düşüncesini Avrupa'da canlandırmış ve diğer ülkelerin de artan ilgilerinin ötesinde, İngiltere, körfez şeyhlikleri ile bir takım anlaşmalara yönelmiştir. Bu gelişmeler, demiryolu ve deniz ulaşım hatlarının kurulmasına yol açtığı gibi, ileriki zamanlarda Süveyş Kanalı'nın açılmasına kadar varmıştır.⁶⁷ Böylece Napolyon'un 1798 yılında Mısır'ı işgali her ne kadar askeri açıdan başarısızlıkla sonuçlanmış olsa da Avrupalı Devletlerin Osmanlı Devleti'ni parçalayışının ilk adımı gerçekleşmiş ve bu olayla birlikte İslam dünyasına ihtilalci tohumlar da atılmıştır.⁶⁸

On dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde, Avrupalı güçler askeri ve siyasi nüfuz yoluyla Osmanlı Devleti'nin güçsüzlüğünden artık iyice faydalanmaya başlamıştı.⁶⁹ Avrupalı güçler arasında Suriye'yle en çok ilgilenen devlet Fransa idi. Fransa'nın Suriye'de önemli çıkarları, yatırımları, okulları bulunuyordu.⁷⁰ Fransızlar özellikle

⁶⁴ Philip K. Hitti, *Syria: A Short History*, The Macmillan Company, New York, 1959, s. 218.

⁶⁵ Zekeriya Kurşun, *Yol Ayrımında Türk Arap İlişkileri*, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1992, s. 18, 145.

⁶⁶BOA, HAT / 159-6631, 2 Temmuz 1798; BOA, HAT / 163 – 6785, 11 Ağustos 1798.

⁶⁷Gürson, *Suriye*, s. 6-7.

⁶⁸Mansfield, *a.g.e.*, s. 14.

⁶⁹Collelo, *a.g.e.*, s. 16.

⁷⁰Hourani, *Syria and Lebanon*, s. 41-42.

Halep, İskenderun, Tripoli, Sidon, Akka ve El-Ramlah gibi önemli yerlerde büyük fabrikalara sahipti.⁷¹

Bunun yanı sıra, Fransızların Suriye’de yaşayan Katoliklerle eskiden beri geleneksel bir bağı bulunuyordu. Bütün bunları göz önünde bulunduran Fransa, Suriye’deki varlığını korumak hatta genişletmek istiyordu. Fransa, Doğu Akdeniz’de tutunma noktası olarak gördüğü Suriye vasıtasıyla hem Akdeniz hem de Müslüman dünyasındaki konumunu güçlendireceğine inanıyordu. Ayrıca Osmanlı Devleti’nin yıkılması durumunda Fransa da bölgeden bir pay almak niyetindeydi. İngiltere ise Hayfa limanının kontrolünü elinde bulundurmak istiyordu, bu yüzden Süveyş Kanalı’nın doğu tarafında bir düşman gücün egemen olmasına izin vermek niyetinde değildi.⁷²

Böylece sömürgeci güçlerin 1830’dan itibaren Arap coğrafyasına doğrudan müdahaleye başlaması ve bu hususta giriştikleri rekabet, özellikle İngiltere’nin Osmanlı egemenliğindeki Arap topraklarında nüfuzunu sağlamlaştırması sonucunu getirmiştir. İngiltere, Arap vilayetlerinde kurmayı planladığı egemenliğin ancak bölgedeki Osmanlı tesirlerinin ortadan kaldırılması ve Araplar arasında Türk düşmanlığının yerleşmesi ile mümkün olacağını görmüş ve her fırsattan faydalanarak bu politikayı uygulamaya çalışmıştır.⁷³

1850’li yıllardan itibaren İngiltere ve Fransa, bölgedeki egemenliklerini sağlamlaştırmak için bazı hukuki düzenlemeler yapılması yönünde Osmanlı Devleti’ne baskı yapmıştır. Nitekim 1856 Paris Antlaşması ile daha önceden Osmanlı padişahının tek taraflı olarak tanıdığı kapitülasyonlar artık özerk bir hukuki statüye kavuşmuştur. Ayrıca 1856 Paris Antlaşması 1740 kapitülasyonlarını taçlandırmış olup bu tarihten sonra Avrupalı büyük devletlerin Osmanlı Devleti’ndeki çıkar ve faaliyetleri yasal bir zemine oturmuştur.⁷⁴

⁷¹ Hitti, **Syria**, s. 218.

⁷² Hourani, **Syria and Lebanon**, s. 41-42; BOA, Y.PRK.HR. / 13-55, 16 Ağustos 1890.

⁷³ M. Derviş Kılınçkaya, **Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Suriye**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 2. Baskı, Ankara, 2008, s. 87.

⁷⁴ Serhan Ada, **Türk-Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu (1918-1939)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 11.

1856 Paris Antlaşması'ndan hemen sonra hem Avrupa'da hem de Ortadoğu'da yaşanan bir takım gelişmeler sonucunda, Osmanlı Devleti'nin Avrupalı güçlerle olan ilişkilerinde yeni bir dönem yaşanmıştır. İlk olarak 1869 yılında Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla birlikte İngiltere, 1838 tarihli Osmanlı-İngiliz Ticaret Sözleşmesi ile başlattığı Osmanlı Devleti'nde ve Ortadoğu'da söz sahibi olma sürecindeki konumunu güçlendirmiştir. Nitekim Rusya'nın Kuzey Anadolu'da ilerleme ihtimali durumunda İngilizlerin Osmanlı Devleti'ni savunmasına karşılık olarak 1878 yılında Kıbrıs'ın yönetiminin İngiltere'ye bırakılmasını sağlayan (gizli) Kıbrıs İttifak Antlaşması ile İngilizlerin Osmanlı ve Ortadoğu'daki etkisi ve gücü daha da artmıştır.⁷⁵

Suriye ve diğer Arap topraklarında İngiltere'nin yanı sıra, başka Avrupa devletlerinin de çeşitli eğitim, misyonerlik ve imar faaliyetlerine girişmeleri sonucu bu devletlerin bölgedeki nüfuzları giderek artmıştır. 19. yüzyılda Fransızların Katolikler, Amerikalıların Protestanlar arasında başlatmış olduğu faaliyetler, İngiltere'nin de Osmanlı Devleti'nin yerini alacak ve merkezini kutsal bölgeler (Mekke ve Medine) olması planlanan Siyasi İslam Birliği kurma girişimleriyle bölge artık tamamen bir fesat ocağı haline gelmiştir.⁷⁶

Bu arada henüz 1830 yılında Fransa'nın Cezayir'i ele geçirmesini önleyemeyen Osmanlı Devleti, II. Abdulhamid zamanında da 1881'de Tunus'u Fransa'ya ve 1882'de Mısır'ı İngiltere'ye kaptırmıştı. Diğer taraftan, 1890'lardan itibaren Avrupa'nın en büyük iki devleti İngiltere ve Fransa'nın ardından Almanya da Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu'da bulunan topraklarına ilgi duymaya başlamıştı. Bunun üzerine II. Abdulhamid, Fransa ve İngiltere'ye karşı Almanya ile ilişkilerini geliştirme yoluna gitmiştir. Böylece, Almanya'nın da dâhil olmasıyla Osmanlı Devleti'nin Arap toprakları üzerinde bir Alman-İngiliz-Fransız mücadelesi ortaya çıkmıştır.⁷⁷

İngiltere ile Fransa'nın emperyalist saldırganlığını dengelemek için Osmanlı Devleti'nin Almanya ile diplomatik ilişkilerini geliştirmesi, Batılı güçler arasında Doğu'ya olan ilgiyi daha da arttırmıştır. Almanya'nın ekonomik ve stratejik hedefleri

⁷⁵ Ada, **a.g.e.**, s. 11; **BOA**, Y.PRK.TKM. / 2 – 13, 7 Temmuz 1878; **BOA**, HR.TO. / 476 – 6, 18 Temmuz 1878.

⁷⁶ Kurşun, **a.g.e.**, s. 22.

⁷⁷ Ömer Kürkçüoğlu, **Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Karşı Politikası**, Barış Platin Yay., İstanbul, 2010, s. 3; **BOA**, Y.PRK.ASK. / 14-58, 8 Ekim 1882; **BOA**, Y.PRK.AZJ. / 6 – 33, 23 Aralık 1882.

doğrultusunda yapımı hızlandırılan İstanbul-Bağdat demiryolu, özellikle bölgedeki etkinliklerini arttırmaya çalışan İngiltere'ye karşı II. Abdulhamid'in Basra Körfezi'nde uygulamayı düşündüğü "aktif politika" için uygun olmuştur.⁷⁸

Ancak daha önce Mısır'ı ele geçirmiş olan ve Arap yarımadasının doğu yakasında sistematik bir şekilde yerleşmeye başlayan İngiltere, bölgedeki diğer Arap topraklarına da ilgisiz kalmıyordu. İngiltere'nin doğu Arap topraklarındaki politikası; Hindistan yolunu denetimi altında tutmak, ticareti elinde bulundurmak ve Mısır üzerindeki egemenliğini devam ettirmek gibi genellikle bölgedeki köklü çıkarları doğrultusunda şekillenmişti.⁷⁹

19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başında ise İngilizler, Arap topraklarını ele geçirebilmek amacıyla istihbari bilgi toplamak üzere İngiltere'nin İstanbul eski askeri ataşesi Maunsell'i bölgeye göndermiştir.⁸⁰ Ayrıca İstanbul'daki İngiliz elçiliği ile beraber Osmanlı Devleti'nin önemli yerlerinde bulunan birçok İngiliz konsolosluğu da İngiltere adına bilgi toplamak amacıyla adeta istihbarat servisi gibi çalışıyordu.⁸¹ Böylece, Osmanlı Devleti Batılı emperyalist güçlerin doğrudan hedef noktası haline gelmişti.

Nitekim 20. yüzyılın henüz başlarında Osmanlı Devleti Afrika'daki Müslüman topraklarının çoğunu ve Avrupa'da sahip olduğu bütün Hristiyan topraklarını kaybetmiş bulunuyordu. Diğer taraftan, 1908 yılında İngiliz-İran Petrol Şirketi'nin İran'da bulmuş olduğu petrol yatakları, Ortadoğu'daki petrolün ilk habercisiydi.⁸² Petrolün de bulunmasıyla beraber Ortadoğu bölgesi artık Batılı emperyalistlerin vazgeçemeyeceği bir bölge haline gelmiştir. Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'ndan kısa bir süre önce parçalanmaya başlamasıyla, Fransızların Ortadoğu'daki toprak kazanma ve egemenlik kurma isteği de iyice güçlenmiştir. Nitekim Ortadoğu 1911'in sonunda, ilk defa Fransız sömürgecilik faaliyetlerinin ana merkezi olarak Afrika'nın

⁷⁸ Hasan Kayalı, **Jön Türkler ve Araplar - Osmanlılık, Erken Arap Milliyetçiliği ve İslamcılık (1908-1918)**, Çev.: Türkan Yöney, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1998, s. 36.

⁷⁹ Kayalı, **a.g.e.**, s. 138.

⁸⁰ Yigal Sheffy, "*British Intelligence and the Middle East, 1900-1918: How Much Do We Know?*", **Intelligence and National Security**, Volume:17, No: 1 (Spring 2002), s. 34.

⁸¹ Abdurrahman Bozkurt, "*I. Dünya Savaşı Başlarında Osmanlı Devleti'nde Casusluk Faaliyetleri ve Güvenlik Algısı (1914-1915)*", **OTAM**, 36 / Güz 2014, s. 18.

⁸² Mansfield, **a.g.e.**, s. 21, 38.

yerini almıştır. Kuzey Afrika’da yaşanan olaylar da bu değişimi oldukça kolaylaştırmıştır.⁸³ Bunun yanında, Ekim 1912’de Balkan Savaşı’nın patlak vermesi Osmanlı İmparatorluğu’nu iyice sarsmış ve zaten istikrarsız olan siyasi ve ekonomik durum giderek kötüleşince İngiltere ve Fransa’nın Arap vilayetlerine olan ilgisi de artmıştır.⁸⁴

20. yüzyılın başlarından itibaren Fransızlar, Suriye ile artık daha yakından ilgilenmeye başlamıştı.⁸⁵ Fransız Hükümeti, bölgede yükselen siyasi hareketlerle bağlar kurarak siyasi nüfuzunu da genişletme çabasındaydı. Ayrıca Suriye’nin sanayi kuruluşlarına yapılan Avrupa yatırımlarının büyük bir kısmı Fransızlardı. Fransız sermayedarlar öncelikli olarak kendi endüstrilerine, işlenmiş hammadde tedarik etmekle ilgileniyorlardı. Lyon ve Marsilya ipek fabrikalarının, 19. yüzyılın ortalarından sonra artan ipek talebi, büyük oranda Fransız bankalarını ve sermayedarlarını yeni ipekböcekçilik girişimleri ve iplik fabrikaları kurmaya teşvik etmiştir. 20. yüzyılın başlarında Lübnan’daki fabrikaların çoğu Fransızlar tarafından idare ediliyordu.⁸⁶

Bütün bu faaliyetlerin sonucunda 1890-1914 yılları arasında Fransa, Osmanlı İmparatorluğu’ndaki en büyük yabancı yatırımcı konumundaki ülke olmuştur. Nitekim I. Dünya Savaşı arifesinde Fransa’nın Osmanlı İmparatorluğu’nda yapmış olduğu yatırımlar, en yakın rakibi olan Almanya’nın yaptığı yatırımların yaklaşık iki katıydı. Üçüncü sırada yer alan İngiltere’nin Osmanlı İmparatorluğu’ndaki yatırımları ise Fransa’ninkine kıyasla çok küçüktü. Ayrıca 1913’te Fransız sermayedarlar Osmanlı Duyun-u Umumiye İdaresi’nin yaklaşık yüzde 63’ünü kontrol ediyordu. Bunun yanı sıra Fransızlar, İngilizlerle birlikte tütün tekeli, çeşitli kamu hizmetleri, demiryolları, endüstriyel ve diğer önemli iş dallarını kontrolü altında tutan Osmanlı Bankası’nın hem sahibi hem de yöneticileri olmuştu. 1914 yılına gelindiğinde, Fransız şirketleri Hicaz Demiryolu haricindeki bütün demiryollarına sahip olmakla kalmayıp aynı zamanda Halep, Şam ve Beyrut’taki kamu hizmetlerinde de önemli hisse sahibi olmuştu.⁸⁷

⁸³Fildiş, **a.g.m.**, s. 57

⁸⁴ Kayalı, **a.g.e.**, s.139.

⁸⁵BOA, Y.PRK.HR. / 36-62, 11 Ocak 1910.

⁸⁶ Philip S. Khoury, **Syria and French Mandate: The Politics of Arab Nationalism, 1920-1945**, Princeton University Press, Princeton, 1987, s. 27-31.

⁸⁷Khoury, **a.g.e.**, s. 30-32.

I. Dünya Savaşıyla beraber bölgedeki Fransız hâkimiyeti artık en üst seviyeye ulaşmıştır. Nitekim savaştan İtilaf Devletleri'nin galip çıkmasından sonra yapılan barış görüşmelerinde Fransa hiç olmadığı kadar Ortadoğu'da hâkimiyet kazanmış oluyordu. Ancak Fransa Ortadoğu'daki manda alanlarını bölgede kazandığı askerî başarılarla değil, Batı Cephesi'nde sürdürdüğü diplomatik müzakereler neticesinde elde etmiştir. Zira Fransa'nın o zamana kadar Ortadoğu'da önemli bir askerî varlığı bulunmuyordu.⁸⁸ Bu arada Fransa'nın yanı sıra İngiltere de Osmanlı Devleti üzerindeki çıkarlarını gerçekleştirme hedefinden geri kalmıyordu.

I. Dünya Savaşı sırasında İngiltere, bir taraftan bağımsızlık vaadiyle Arapları Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtmaya çalışırken, diğer taraftan da Mayıs 1916'da Fransa'yla imzaladığı Sykes-Picot Antlaşması ile bölgeyi aralarında paylaşıyordu. Görüldüğü üzere Osmanlı Devleti'nin yıkılmasında olduğu gibi Arap coğrafyasıyla olan bağlarının tamamen kopmasında da özellikle İngiltere ile Fransa'nın emperyalist politikaları başrolü oynamıştır.⁸⁹

⁸⁸ Fildiş, **a.g.m.**, s. 57

⁸⁹ Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s. 4.

5. Arap Kültürel Uyanışı ve Arap Milliyetçiliğinin Oluşumu

Rönesans'ın doğurduğu kültürel hareketlenmenin bir sonucu olarak, Batı medeniyeti ve düşüncelerinin tesiriyle başlayan Arap kültürel uyanışı, çoğunluğu Hristiyanlardan oluşan ve Batılı okullarda eğitim almış bazı isimlerin etkisiyle daha sonra düzenli bir milliyetçilik hareketine dönüşmüştür. Bu hareket ilk başta Arap kültürünü canlandırma hareketi olarak başlamış, 1860'lardan itibaren ise büyük bir ivme kazanarak bütün Suriyeli aydın ve düşünürler arasında giderek yayılmıştır.⁹⁰

Suriyeli Hristiyan aydınlar, ilk olarak 19. yüzyılın ortalarından itibaren bölgede matbaanın yaygınlaşması sonucu ve bir kısım özgürlükler sayesinde gazete ve dergiler çıkarmışlardır. Bu kişiler Suriye ve Mısır'da çıkarmış oldukları çeşitli gazete ve dergiler vasıtasıyla bölgedeki Arap halkını etkilemeye başlamışlardır.⁹¹ Böylece zamanla yabancı dil bilen ve düzenli okuma alışkanlığı edinen yeni bir nesil ortaya çıkmıştır. 19. yüzyılın ortalarından itibaren Suriye ve Lübnan'da Fransızca, birçok insan tarafından gündelik konuşulan bir dil haline gelmiştir. Gündelik hayatta bu gelişmeler yaşanırken, Arap edebiyatı da önemli gelişmelerin eşliğinde yeni bir boyut kazanmıştır. Nitekim Arap yazarların kendileri hakkındaki duygularını, düşüncelerini ve dünyadaki konumlarını Arapça olarak ifade eden yeni bir edebiyat doğmuştur. Yeni akımdan etkilenen Arap yazarlar, kendi geçmişlerine yeni ve daha farklı bir gözle bakmaya başlamışlardır.⁹² Böylece Suriyeli Hristiyan aydınların öncülüğünde Arap tarihi, edebiyatı ve dili üzerine yapılan çalışmaların sayısı giderek artmıştır.⁹³

Bu şekilde Arap tarihi, edebiyatı ve dili üzerine yoğun çalışmalar yapılırken, diğer taraftan da bazı Hristiyan aydınlar Arap milliyetçiliği fikrini ön plana çıkarmışlardır. Nispeten laik unsurlar içeren Arap milliyetçiliği fikrini işleyen ilk aydın, Lübnanlı Hristiyan bir Marunî olan yazar Butrus El-Bustani olmuştur. Bustani, Beyrut'ta yaptığı bir konuşmada tarih, kan ve dili Arapçılığın bileşenleri olarak nitelemiş, coğrafi

⁹⁰ Kurşun, **a.g.e.**, s. 27.

⁹¹ H. Bayram Soy, "Arap Milliyetçiliği: Ortaya Çıkışından 1918'e Kadar", **Bilig**, Yaz 2004, Sayı: 30, s. 176.

⁹² Şen, **a.g.e.**, s. 37.

⁹³ Philip K. Hitti, **History of Syria: Including Lebanon and Palestine**, Macmillan Company, New York, 1951, s. 701-702.

sınırlarını tarif ettiği bu Arapçılığın, Arap edebiyatına sahip çıkan ve onunla iftihar eden herkesi kapsadığını üstü kapalı biçimde ifade etmiştir.⁹⁴

1875 yılında Bustani'nin etrafında toplanan Suriye Protestan Koleji'nde okuyan bazı gençler, gizli bir cemiyet kurarak Suriyelileri Osmanlı Devleti'ne karşı bir olmaya ve Lübnan'la birlikte müstakil bir otorite altında birleşmeye çağırılmışlardır.⁹⁵ Beyrut merkezli olan bu cemiyet kısa bir zaman içerisinde Şam, Trablus ve Sayda gibi başka şehirlerde de çeşitli şubeler açmıştır. Bu cemiyete üye olan insanların ihtilalci fikirler taşıdığı bilinmekteydi.⁹⁶ Nitekim 1880 yılında bu cemiyet "Arap Milletinin Beyanname" isminde bir bildiri yayınlayarak, hem Müslüman hem de gayrimüslim Arapların Osmanlı Devleti'ne karşı birleşerek ayaklanmalarını istemiştir.⁹⁷ Ancak Osmanlı Devleti'nde yaşayan Araplar o dönemde devlete karşı ayrılıkçı hareketler gütmediklerinden dolayı bu istek karşılık görmemiştir.

Öte yandan Adib İshak, Ahmet Faris Şidyak, İbrahim el-Yâzîcî gibi Hristiyan Araplar, laik ve bölgeci Arapçılığın gelişmesinde fikirleriyle oldukça etkili olmuşlardır. Bunlardan İbrahim el-Yâzîcî, Arapların önceki parlak dönemlerinden bahsederek Batıların ilerlemesini Araplardan öğrendikleri bilgiler sayesinde gerçekleştirdiğini, Arapların gerilemesinin sebebini ise Arap olmayan ulusların hükümranlığı altına girmesinden kaynaklandığını belirtmiştir. Diğer bir Hristiyan Arap yazar Faris Şidyak ise klasik edebiyat geleneğini ilk eleştiren kişi olarak, Arap edebiyatının daha modern bir hale getirilmesi gerektiğini savunmuştur. Bunların yanı sıra İlyas Matar, Arapça yazmış olduğu "Suriye Tarihi" adlı eserini 1874 yılında yayımlamış ve Marunî Yusuf Dibs ise Suriye tarihini anlattığı sekiz bölümden oluşan geniş hacimli bir eser kaleme almıştır.⁹⁸

Arap milliyetçiliğinin oluşmasında bu ismini saydığımız Hristiyan kişilerin dışında bazı Müslüman Arapların da önemli katkıları olmuştur. Arap milliyetçiliğinin gelişmesine önemli katkılar sağlayan Müslüman Araplar arasında sayacağımız ilk isim

⁹⁴ Kılınçkaya, **a.g.e.**, s. 39-40.

⁹⁵ Kurşun, **a.g.e.**, s. 28.

⁹⁶ Selçuk Günay, "İkinci Abdulhamid Döneminde Suriye ve Lübnan'da Arap Ayrılıkçı Hareketlerinin Başlaması ve Devletin Tedbirleri", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 17, Sayı: 28, 1995, s. 90.

⁹⁷ Kurşun, **a.g.e.**, s. 28.

⁹⁸ Şen, **a.g.e.**, s. 37-38.

Rifa'a El-Tahtavi'dir.⁹⁹ Tahtavi ve çağdaşları “basit taklitçiler” olmaktan ziyade, Avrupa'da gelişen milliyetçilik fikirlerinin Osmanlı toplumuna aktarılamayacağına inanan insanlardı. Bununla birlikte, Tahtavi ve çağdaşlarını ayrılıkçı milliyetçiler olmaktan çok bütünleştirici Osmanlıcılar olarak değerlendirmek daha doğru olur.¹⁰⁰ Yine Arap milliyetçiliğinin gelişmesine katkıları olan Cemaleddin Afgani ile onun talebeliğini yapan Muhammed Abduh'un fikirlerinde İslam ve reform kavramları ön plana çıkarken, Suriye kökenli M. Kavakibi ve Reşit Rıza'nın fikirlerinde ise Araplara ve Arapların geçmişteki üstünlüğüne vurguda bulunulmuştur.¹⁰¹

Arap milliyetçiliğini ön plana çıkararak bu kişilerin yanı sıra, o dönem Suriye'de gizli ya da açık bir şekilde ayrılıkçı amaç güden en az iki örgüt bulunuyordu. Bunlardan ilki Faris Nimr'in başını çektiği örgüttü. Bu örgüt, 1875-1883 yılları arasında faaliyet göstermiş ve hem Müslümanları hem de Hristiyanları Osmanlı karşıtı bir program etrafında toparlamayı amaçlamıştır. Genç Hristiyanların oluşturduğu bu örgüt, kültürel ve edebi Arap kimliği üzerinde duruyor, ulusal bir temele dayanan bağımsız bir devlet kavramını şekillendirmeye çalışıyordu. İkinci örgüt ise 1878 başlarında kurulmuş olup, ulema ve zengin ailelerin yer aldığı bir Müslüman eşraf örgütüydü.¹⁰²

Osmanlı Devleti'nin Arap vilayetlerinde bu gelişmeler yaşanırken, diğer bölgelerde de benzer bazı gelişmelerin yaşanması ve devletin iç siyasi sorunlarına dış güçlerin müdahalesinin artması sonucunda, Yeni Osmanlılar'ın savunduğu anayasa temelli yeni bir rejimin kurulması zorunlu hale gelmiştir. Böylece 1876'da Kanun-i Esasi'nin ilanından sonra 1877'de ilk Osmanlı Meclisi faaliyete geçmiş oldu. Birinci meclisin iki dönemi boyunca 232 mebusun 32'sini Araplar oluşturmuştur. Arap vilayetlerinden Suriye ve Halep, nüfuslarına oranla daha fazla sayıda mebusla temsil edilmiştir. Halep ve Suriye mebuslarının meclisteki konuşmaları ve faaliyetleri dikkate alındığında, bu kişilerin herhangi bir bağımsızlık ya da ayrılık fikri taşımadıkları ve imparatorluktan ayrı bir siyasi yapı kurmak gibi iddialarının olmadığı görülmektedir. Diğer taraftan, II. Abdulhamid 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın çıkması üzerine

⁹⁹Tahtavî hakkında detaylı bilgi için bkz. Albert Hourani, **Arabic Thought in the Liberal Age 1798-1939**, Cambridge University Press, 22. Baskı, Printing, Cambridge, 2013, s. 69-82; Ali Bilgenoğlu, "Ortadoğu'da Bir Öncü: Modernitenin Mısır'a İlk Taşıyıcısı Rifa'a Raft el Tahtavî (1801-1873)", **History Studies**, Cilt: 2, Ortadoğu Özel Sayısı, 2010, s. 32-42.

¹⁰⁰Kılınçkaya, **a.g.e.**, s. 43-44.

¹⁰¹Şen, **a.g.e.**, s. 43.

¹⁰²Kayalı, **a.g.e.**, s. 37.

parlamentoyu kapattıktan sonra, imparatorluk bünyesindeki Arap vilayetleri ile Avrupa'nın önemli şehirlerinde II. Abdulhamid karşıtı çeşitli muhalefet hareketleri ve örgütleri kurulmaya başlanmıştır.¹⁰³

İmparatorluk içerisinde ayrılıkçı hareketlerin çıkmasını önlemek isteyen II. Abdulhamid, bu amaçla Arap vilayetlerine daha çok önem vermeye başlamıştır. Nitekim Arap vilayetleri bundan sonra artık resmi kayıtlarda Anadolu ve Avrupa'daki vilayetlerden daha öncelikli konuma gelmiş ve valilerine daha yüksek maaş verilmeye başlanmıştır. Ayrıca II. Abdulhamid, kutsal kent Medine ile Şam'ı birbirine bağlayan Hicaz Demiryolu'nu yaptırmış ve buna paralel olarak bölgeye telgraf hatlarını kurdurarak, hac organizasyonunu sıkı denetimi altına alıp İslam dünyasının lideri olarak itibarını arttırmıştır.¹⁰⁴

Öte yandan 1908 Jön Türk İhtilali, II. Abdulhamid'in geliştirdiği İslamcılık yerine, milliyetçilik fikrini ön plana çıkarmıştır. Bu durum bir kısım Araplar üzerinde de etkisiz kalmamıştır. Osmanlı Devleti'nde gelişmeye başlayan milliyetçi fikirler, bir kısım Arap aydınlarını düşünmeye sevk etmiş, ayrıca bazı muhalif Arap liderler de Pan-İslamizm düşüncesinin bir kenara atıldığını ve kendilerinin gözden çıkarıldıklarını düşünerek, Osmanlı Devleti'nden manen kopma durumuna gelmişlerdir. Böylece 1908 ihtilali, Arap milliyetçileri için bir dönüm noktası olmuştur.¹⁰⁵ Nitekim 1908 ihtilalinden sonra Arap milliyetçileri Arapların yaşadığı topraklarda özellikle eğitim, dil ve yerel meselelerde daha fazla özerklik istemeye başlamıştır.¹⁰⁶

Diğer taraftan İttihat ve Terakki yönetiminin Arap vilayetlerinin merkezileştirilmesi üzerine verdiği önem, birçok Suriyeli siyasi elitin çıkarlarını tehdit ettiğinden onların bir reaksiyon başlatmalarına zemin hazırlamıştır. Durumlarından memnun olmayan seçkin elitler Arapçılık argümanını kullanarak bir muhalefet hareketi geliştirmeye çalışmışlardır. Bu muhalefet hareketi geliştirme döneminin ilk safhasında, Arapçılık fikri, İttihat ve Terakki yönetiminin politikalarına yönelik muhalefetin tabanını genişletmek ve güç dengesini düzeltmek için Suriye'nin değişik şehirlerindeki

¹⁰³ Şen, **a.g.e.**, s. 46-48.

¹⁰⁴ Kayalı, **a.g.e.**, s. 36.

¹⁰⁵ Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s. 5; Ayrıca bkz. Özge Özkoç, **Suriye Baas Partisi: Kökenleri, Dönüşümü, İzlediği İç ve Dış Politika (1943-1991)**, Mülkiyeliler Birliği Yayınları, Ankara, 2008, s. 13-14.

¹⁰⁶ William L. Cleveland, "*Sources of Arab Nationalism: An Overview*", Ed.: Michael Curtis, **The Middle East Reader**, Transaction Press, New Brunswick, 1986, s. 5.

muhalif liderlerin bir araya gelmesini sağlamıştır. Bu süreçte bazı liderler Arap kültürünü ön plana çıkararak ve âdemi merkezîyetçilik çağrısında bulunan çeşitli topluluklar kurmuşlardır. Bazı liderler de Osmanlı Parlamentosu'nda bir araya gelerek, vilayetlere daha fazla idari özerklik verilmesi için baskı yapmışlardır. Bazıları ise daha radikal bir tutum sergileyerek I. Dünya Savaşı arifesinde, Arap bağımsızlığı için faaliyet gösteren bir takım gizli Arap cemiyetleri kurma yoluna gitmiştir.¹⁰⁷

Kurulan bu cemiyetler, II. Meşrutiyet'in getirdiği hürriyet ortamından faydalanarak kurulmuş teşkilatlar değildir. Bunların tarihleri daha önceki yıllara kadar uzanmakta olup büyük bir kısmı ise II. Meşrutiyet'in ilanı ile beraber resmi hüviyet kazanmış veya özgürlük ortamının verdiği serbestlikle çeşitli statülerde ortaya çıkmış kuruluşlardır. Cemal Paşa'nın kurdurduğu askeri mahkemede yargılanan El-Mufid gazetesinin sahibi El-Arîsi'nin itiraflarına göre; Arap istiklal hareketi yeni başlamış bir hareket olmayıp, daha önceleri de gizli cemiyet ve örgütler tarafından yürütülmekteydi. II. Meşrutiyet ise bunların sadece birer cemiyet şeklinde ortaya çıkmasını sağlamıştır.¹⁰⁸

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Arap milliyetçiliğinin gelişiminde etkili olan ve yoğun faaliyetlerde bulunan bu gizli cemiyetlerin önemli olanları şunlardır: A) Kahtaniyye Cemiyeti, B) Alem'ül Ahzar Cemiyeti, C) Cemiyet'ül Arabiyye El-Fettat, D) El-Ahd (Yemin).¹⁰⁹ Öte yandan Arap bağımsızlık hareketi düşüncesinin en iyi işlendiği yerlerin bu cemiyetler olduğunu söyleyebiliriz. Bu cemiyetlerin gizli amaç ve hedeflerinden habersiz olan Arap halkı bu cemiyetlere kaydolarak, yapmış oldukları maddi ve manevi yardımlarla bunların gelişmesine büyük katkı sağlamışlardır. Ayrıca elde edilen belgeler, bu gizli cemiyetlerin Fransa, İngiltere ve ABD'den yardım aldığını da göstermiştir. Diğer taraftan, Arap bağımsızlık yanlıları, kurdukları bu gizli cemiyetlerin isimlerini koyarken bile özellikle Arap milli tarihinden olmasına büyük özen göstermişlerdir.¹¹⁰ Nitekim Kahtaniyye Cemiyeti, adını Arapların tarihindeki ilk ataları olarak bildikleri Ben-i Kahtân'dan almıştır.¹¹¹

¹⁰⁷Khoury, **a.g.e.**, s. 18-19.

¹⁰⁸Kurşun, **a.g.e.**, s. 82.

¹⁰⁹Kılınçkaya, **a.g.e.**, s. 73-76.

¹¹⁰Umar, **a.g.e.**, s. 84, 121.

¹¹¹Ali Bilgenoğlu, **Osmanlı Devleti'nde Arap Milliyetçi Cemiyetleri**, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya, 2007, s. 71.

Bu arada Osmanlı Devleti'nin hem içeride hem dışarıda giderek güç kaybetmesiyle beraber Arap muhalefetinin eleştirileri giderek artmaya başlamıştır. 1911'de İtalya'nın Osmanlı Devleti'ne saldırması ve Trablusgarp'ı Osmanlı Devleti'nden koparması sonucunda Arap mebusları ve muhalefet, hükümeti İtalyan dış politikasını yeterince iyi değerlendiremediği ve Trablusgarp'ı koruyamadığı için ağır bir şekilde suçlamıştır. Araplar, İttihatçı hükümetin Arap vilayetlerine yeterince önem vermediğini ve bu nedenle Trablusgarp'ı çok kolay elinden çıkardığını öne sürmüştür.¹¹²

Trablusgarp'ın Osmanlı'dan kopmasından sonra Balkan Savaşları'ndaki yenilgi, bir kısım Arap bağımsızlık yanlılarının umutlarını arttırmış ve bazı Arap topraklarında yer yer kaynaşmalar olmuştur. Bu arada İngiliz ve Fransızlar için Balkanlardan sonra Suriye, Filistin ve Arabistan da Osmanlı Devleti'nden koparılacak topraklar arasına girmiştir. Daha I. Dünya Savaşı başlamadan bir kısım Arap ileri gelenleri, yabancı devletlerle temas kurarak bağımsızlık peşinde koşmaya başlamış ve bunun için gizli faaliyetlere girişmişlerdir.¹¹³ Ancak belirtmemiz gerekir ki, bu dönemde hâlâ çoğu Arap liderleri Osmanlı Devleti'ne bağlılıklarını sürdürüyor ve bağımsız bir devlet kurma gibi bir düşünce de beslemiyordu. Onların amacı, Arap topraklarında yaşayan halkın hayat şartlarının daha iyi bir konuma getirilmesi için çaba göstermekti.

Diğer taraftan Arapların II. Meşrutiyet döneminde giriştikleri siyasi faaliyetlerinden en önemlisi 1913 yılında Paris'te düzenledikleri Arap Kongresi olmuştur. Kongre fikri, daha önce belirttiğimiz cemiyetlerin hedeflerine münferit olarak ulaşamayacaklarını anladıktan sonra çabalarını birleştirmek ümidiyle doğmuştur.¹¹⁴ Paris'teki bu kongreye katılan delegelerin büyük bir kısmını Osmanlı Devleti sınırları dışında yaşayan Suriyeliler oluşturmuştur. Kongre on dördü Müslüman ve on biri Hristiyan olmak üzere toplam yirmi beş delegenin katılımıyla Abdulhamid Zohravi'nin başkanlığında toplanmıştır.¹¹⁵

Kongrede ele alınacak meseleler şu şekilde sıralanmıştı: 1) Vatanın birliğini sürdürmek ve işgale karşı direnmek, 2) Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yaşayan

¹¹² Kayalı, **a.g.e.**, s. 119.

¹¹³ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 30.

¹¹⁴ Kurşun, **a.g.e.**, s. 132.

¹¹⁵ Şen, **a.g.e.**, s. 61.

Arapların hukuku, 3) Âdem-i Merkeziyet siyasetine göre bir program geliştirme, 4) Suriye'den başka yerlere ve başka yerlerden Suriye'ye göç ve diğer Suriye sorunları. Bu gündem maddeleri de belirlendikten sonra kongre, bütün hazırlıkları tamamlanarak 18 Haziran 1913'te Paris'te St. Germain'de başlamıştır. 24 Haziran'a kadar devam eden kongrede toplam dört oturum yapılmış ve planlanan konular tartışılıp bazı önemli kararlar alınmıştır. Bu arada İttihat ve Terakki Hükümeti, kongrenin düzenlenmesini engellemek amacıyla Fransız Hükümeti nezdinde bir takım girişimlerde bulunmuşsa da bundan bir sonuç alamamıştır. Bunun üzerine İttihat ve Terakki Hükümeti, söz konusu faaliyetin Arap vilayetlerinde ortaya çıkarabileceği tepkileri hafifletmek ve kongre temsilcileriyle anlaşmak üzere Cemiyet'in Genel Sekreteri Mithat Şükrü Bey başkanlığındaki bir heyeti Paris'e göndermiştir.¹¹⁶

İttihatçı Hristiyan Süleyman Bustani'nin de yer aldığı bu heyete başkanlık eden Mithat Şükrü Bey, Arap Kongresi üyeleriyle bir takım görüşmeler gerçekleştirdikten sonra aralarında bir anlaşmaya varmışlardır. Bu anlaşmaya göre, yönetimde yabancı uzmanların çalıştırılması; yerel idarelerde ve bütün okullarda Arapça kullanımında uygulamaya geçilmesi; yerel askerlik görevi; mutasarrıflık, valilik ve Ayan Meclisi üyelikleri gibi idari mevkilerde Araplara özel kontenjan verilmesi gibi taleplerin çoğu kabul edilmiştir.¹¹⁷ Ancak I. Dünya Savaşı, Arap vilayetlerine yönelik olarak alınan bu kararların uygulanmasına imkân vermemiştir. Zira I. Dünya Savaşı, Arap toprakları ve Suriye'nin geleceği hakkında yeni bir sayfa açacaktı.¹¹⁸

¹¹⁶Kılınçkaya, **a.g.e.**, s. 71.

¹¹⁷ Kayalı, **a.g.e.**, s. 154.

¹¹⁸ Şen, **a.g.e.**, s. 62.

6. I. Dünya Savaşı ve Arap İsyanı

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Osmanlı Devleti'ni merkezleştirerek yıkılmasını önleme çabası, Arap halkı arasında “Türkçülük” siyaseti olarak algılanmıştır. O zamana kadar devletin yıkılmasını önlemek için beraber çözüm yolları arayan milliyetçi Müslüman Arap liderleri arasında, bundan böyle ayrılıkçı hareket ve fikirlerin giderek arttığı görülmüştür.¹¹⁹ İngilizler ve Fransızlar da Arap toprakları üzerindeki hedeflerine ulaşmak amacıyla Arap milliyetçiliği fikrini teşvik etmiş ve bu şekilde buraları Osmanlı Devleti'nden koparmaya çalışmıştır.¹²⁰ Özellikle İngilizler I. Dünya Savaşı arifesinde, Osmanlı topraklarındaki çıkarları nedeniyle Osmanlı Devleti'ne karşı yürüttükleri kara propaganda faaliyetlerini arttırmıştır.

Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın yanında yer alarak I. Dünya Savaşı'na katılması ve Türk ordusunun beklenmedik başarıları, İngiltere'yi Ortadoğu'daki cephelerde yeni girişimlerle Türk direnişini zayıflatma arayışlarına itmiştir.¹²¹ Zaten çarpışmalar başlamadan kısa bir süre önce İngiliz basını, Osmanlı Devleti'nin savaşa Almanya'nın yanında dâhil olmasının başına büyük belalar açacağını açıkça yazmaya başlamıştı. Nitekim 3 Kasım 1914'te The Times gazetesi şöyle yazmıştı: “Osmanlı Devleti, müttefiklerle ahlaksız bir savaşa girerek İslam'ın çıkarlarına ihanet etmiş ve böylece ölüm fermanını imzalamıştır”. İngiliz Daily Mail gazetesi de Osmanlı Devleti için aynı kaderi bekleyerek 23 Kasım 1914'te şöyle yazmıştı: “Avrupa'da kılıçla kazanan Osmanlı Devleti şimdi kılıçla yok oluyor, bundan hiç şüphemiz yok.” Yine aynı gazete 31 Kasım 1914'te şöyle yazacaktı: “Eğer Almanya savaştan yenik çıkarsa, Osmanlı Devleti'nin Almanya ile yaptığı ortaklıktan dolayı cezası, bir güç olarak imhası olacaktır.”¹²²

Aslında, İngilizlerin bölge üzerindeki stratejisini İngiliz ajanı T.E. Lawrence en güzel şekilde açıklıyordu: “Doğu'da sayı, randıman ve zihinsel faaliyet bakımlarından Türkleri dengeleyecek bir güç ya da ırkın, yeni bir faktörün gerekli hale geldiğini görebiliyorduk. Bu niteliklerin Avrupa'dan hazır olarak tedarik edilebileceği konusunda tarih bizi hiçbir şekilde cesaretlendirmiyordu...”. Lawrence bu sırada kendine farklı bir

¹¹⁹ Soy, **a.g.m.**, s. 190.

¹²⁰ Poyraz Gürson, **Büyük Güçlerin Suriye Planı**, Kripto Yay., 3. Baskı, İstanbul, 2015, s. 33.

¹²¹ Kılınçkaya, **a.g.e.**, s. 87.

¹²² Zeine, **a.g.e.**, s. 103.

rol biçerek şöyle diyordu: “*Kaybolan bir etkiyi yeniden tesis etmek için yeni bir ulus oluşturmak niyetindeydim.*”¹²³

Bölge üzerindeki emellerini gerçekleştirmek isteyen İngiltere, Arapları Osmanlı Devleti’ne karşı kışkırtmak amacıyla birçok enstrümandan faydalanmaya çalışmıştır. Bunlardan en önemlisi Ortadoğu’da kurmuş olduğu özel istihbarat birimleri olmuştur. Zaten I. Dünya Savaşı’nda Ortadoğu’daki durum İngiliz istihbaratı için oldukça elverişliydi. Bu doğrultuda İngiltere, I. Dünya Savaşı’nın başlamasından sonra Yakın Doğu uzmanlarını Mısır’a göndermiştir. Bu sırada Lawrence, 1916 yılında kurulmuş olan ve Mısır’daki İngiliz istihbarat servisinden ayrı ve bağımsız bir birim olarak çalışan “Arap Bürosu” içerisinde görev almıştır. Arap Bürosu, Araplarla olan yakın ilişkileri nedeniyle Lawrence’ı İngilizler ile Arap kuvvetleri arasında irtibat subaylığı görevi için Hicaz’a yollama kararı almıştır. Bu doğrultuda 1916 yılında Lawrence, Arapların yürütmüş oldukları faaliyetleri gözlemlemek ve durum hakkında İngiliz Hükümeti’ni bilgilendirmek için çöle gönderilmiştir.¹²⁴ Lawrence buradaki faaliyetleri sırasında, Mekke Şerifi Hüseyin ile oğlu Faysal’ın İngiltere’nin çıkarları doğrultusunda kullanılabileceğini fark etmiş ve bununla ilgili hazırladığı raporları İngiliz Hükümeti’ne göndermiştir.

Bu arada Lord Kitchener’in ardından İngiltere’nin Mısır Yüksek Komiserliği’ne getirilen McMahon, İngiltere Hükümeti adına Arapları Osmanlı Devleti’ne karşı ayaklandırmaya başlatmakla görevlendirilmişti. Savaş başladıktan kısa bir süre sonra ise Lawrence’ın faaliyetleri sonucunda İngiliz yetkililer ile Şerif Hüseyin arasında resmi temaslar başlamıştır. Şerif Hüseyin, İngilizlerin kendisine yardım etmesi durumunda bir Arap isyanı çıkaracağını ve bu isyanın başarılı olması durumunda Arapların bağımsızlığının kabul edilmesini istemiştir. Bu sırada Şerif Hüseyin ile İngiliz Yüksek Komiseri McMahon arasında bir süre karşılıklı mektuplar yazılmıştır.¹²⁵

¹²³Gürson, **Büyük Güçlerin Suriye Planı**, s. 34.

¹²⁴ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 52-57; Collelo, **a.g.e.**, s. 18-19.

¹²⁵Hourani, **Syria and Lebanon**, s. 43.

İkili arasındaki yazışmalar¹²⁶ Temmuz 1915'te başlayıp Arap ayaklanmasından kısa bir zaman öncesine kadar sürmüştür. Öte yandan savaş bittikten sonra, McMahon'un Şerif Hüseyin'e yazdığı bu mektuplar; Arap milliyetçi liderlerin, İngilizlerin kendilerini kandırmakla suçladığı en önemli belgeler olacaktır.¹²⁷ Zira Şerif Hüseyin ile McMahon arasındaki mektup yazışmalarında İngiltere Şerif Hüseyin'e, isyan karşılığında Suriye'nin bazı bölümlerini vaat etmiş¹²⁸ olmasına rağmen, savaştan sonra İngiltere Araplara verdiği bağımsızlık sözünü yerine getirmeyecektir.

Bu arada McMahon İngiliz hükümeti tarafından kendisine verilen görevi başarıyla yerine getirmiş ve Şerif Hüseyin ile gerçekleştirdiği mektup yazışmalarının sonucunda, Şerif Hüseyin'in liderliğinde ve İngilizlerin askeri ve para desteğiyle 10 Haziran 1916'da Mekke'de Arap isyanının başlamasını sağlamıştır.¹²⁹ Öte yandan Şerif Hüseyin Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklandıktan sonra kendisini haklı göstermek için bir bildiri yayınlamıştır.¹³⁰

Şerif Hüseyin bu bildirisinde, Osmanlı Hükümeti'ne yapmış olduğu hizmetleri sıraladıktan sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin; laik yasa reformlarını, padişahın haklarını kısıtlamasını ağır bir şekilde eleştirmiştir. Şerif Hüseyin ayrıca İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Kur'an'a ve Sünnete uymamasını, Müslüman ve gayrimüslim halka baskı yapmasını, Halife Müessesine saldırmasını, Arazi kaybetmek suretiyle devletin nüfuzunun azalmasına sebep olmasını, Cemal, Enver ve Talat Paşaların "zulüm ve saldırıları"nın kınamış ve Suriye'deki idamları lanetlemiştir. Ancak Şerif Hüseyin'in, isyanın başlamasından sonra yayınladığı bildirisinin arkasındaki gerçek amacının, kendisinin Arap krallığı davası olduğu açıktır.¹³¹

Bütün bunlar yaşanırken, Osmanlı Devleti'nde Arap muhalefeti ve bağımsızlık faaliyetlerini durdurmak için en sert önlemleri alan kişi Cemal Paşa olmuştur. Aralık 1914'te askeri ve sivil alanlarda tam yetkiyle Suriye'de görevlendirilen Cemal Paşa'ya,

¹²⁶ Yazışmaların içeriği için bkz. Antonius, **The Arap Awakening**, s. 413-427; Bülent Özdemir ve Eftal İrkıçatal, **İngiliz Arap Büro Raporlarında Arap Ayaklanması Bir İsyanın Kodları**, Yitik Hazine Yayınları, İzmir, 2011, s. 34-87.

¹²⁷Mansfield, **a.g.e.**, s. 46.

¹²⁸Pipes, **a.g.e.**, s. 22-23.

¹²⁹Zeine, **a.g.e.**, s. 114.

¹³⁰**BOA**, HR.SYS. / 2316 – 12, 9 Eylül 1916.

¹³¹Detaylı bilgi için bkz. **BOA**, HR.SYS. / 2316 – 12, 9 Eylül 1916; Kayalı, **a.g.e.**, s. 221; Yılmaz, **a.g.e.**, s. 121-122.

çıkarılan geçici bir kanun ile Mayıs 1915'te “olağanüstü hal yetkileri” verilmiş ve böylece Suriye'ye yönelik alınacak tüm hükümet kararları onun onayına bağlanmıştır. Bu şekilde tüm yetkileri elinde toplayan Cemal Paşa, bağımsızlık yanlısı Arap bağımsızlık taraftarlarına karşı harekete geçmiş ve tüm Arap gizli derneklerini kapatıp diğer muhalif gurupları da tasfiye etmeye girişmiştir. Fransa yanlısı olan Marunî bir papaz vatana ihanet ettiği gerekçesiyle halkın gözü önünde asılırken, 11 Beyrutlu Müslüman lider de Ağustos 1915'te şehir meydanında asılarak idam edilmiştir. Mayıs 1916'da ise 21 Müslüman ve Hristiyan yine vatana ihanet ettikleri gerekçesiyle Beyrut'ta ve Şam'da idam edilmiştir. Ancak Osmanlı Devleti almış olduğu bütün bu tedbirlere rağmen yine de durumu tam olarak kontrol altına alamamıştır.¹³²

Öte yandan Osmanlı Devleti her ne kadar durumu kontrol altına alamamışsa da savaş başladıktan sonra İngilizlerin Osmanlı topraklarındaki Arap nüfusu ayaklandırma çabaları da fazla bir başarıya ulaşamamıştır. Zira İngilizlerin bütün çabalarına rağmen, Arap halkının önemli bir kısmının Osmanlı Devleti'ne olan sadakatinde bir eksilme olmamıştır. Osmanlı ordusunda görev yapan Arap askerleri de Osmanlı Hükümeti'ne tam anlamıyla bağlılık göstermişlerdir. Nitekim tutsak kamplarındaki Arap subaylarla yapılmış görüşmeler sonucunda hazırlanan İngiliz istihbarat raporunda; Arap subaylardan çoğunun Osmanlı Hükümeti'ne destek verdiği, destek vermeyen az sayıdaki Arap subayın da yabancı düşman karşısında Osmanlı Devleti'ne karşı böyle bir ayaklanmayı vicdanen doğru bulmadıkları belirtilmiştir.¹³³

Böylece Şerif Hüseyin'in beklediği Arap ayaklanması tam anlamıyla gerçekleşmemiştir. Savaş başladıktan sonra Şerif Hüseyin'in kendi safına geçeceklerini düşündüğü Osmanlı ordusundaki Arap birlikleri Şerif Hüseyin'in bu beklentisini boşa çıkarmıştır. Arap topraklarında Hicaz ve bazı komşu aşiretlerin dışında Şerif Hüseyin'e ciddi bir destek de gelmemiştir. Şerif Hüseyin'in isyancı ordusu, İngilizlerin destek verdiği birkaç bin kişilik düzensiz ve birbirinden kopuk askerlerden oluşmaktaydı. Şerif Hüseyin'in ordusuna katılan ve Hicazlı olmayan çok az sayıdaki subay da İngilizlerin kontrolündeki bölgelerde bulunan savaş esirleri veya sürgündeki kişilerdi. Nitekim Arap Bürosu'nun 1918'de Hicaz isyanı hakkındaki raporunda; Şerif Hüseyin'in ordusundaki

¹³² Şen, a.g.e., s. 63-64.

¹³³ David Fromkin, **Barışa Son Veren Barış**, Yay. Haz.: Şemsi Yeğin, Epsilon Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 177.

askerlerin % 90'ından fazlasının soyguncudan ibaret olduğu ve bunların ancak İngilizler geldikten sonra Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklandıkları belirtilmiştir.¹³⁴

Bu arada İngilizlerin ve Fransızların Araplara vermiş olduğu bağımsızlık vaatlerine rağmen, savaş esnasında Balfour Deklârasyonu'nun yayınlanması Arapları büyük hayal kırıklığına uğratmıştır. Zira Balfour Deklârasyonu'na göre, Arap topraklarında Yahudilere vatan kurma sözü verilmekteydi. Bunun yanı sıra 1917'de gerçekleşen devrimle Rusya'daki yönetimi ele geçiren Bolşeviklerin, Balfour Deklarasyonu'ndan kısa bir süre sonra, gizli "Sykes-Picot Antlaşması"nın açıklamaları Şerif Hüseyin ile Arap liderler arasında daha büyük bir hayal kırıklığı meydana getirmiştir. Zira Şerif Hüseyin ve Arap liderler İngiltere ile Fransa'ya oldukça güveniyor ve bu devletler sayesinde bağımsızlıklarını kazanacaklarına inanıyorlardı.¹³⁵ Ancak 1917 tarihli Balfour Deklarasyonu'nun ilanı ve Rus Bolşevik yönetimi tarafından Sykes-Picot Antlaşması'nın açıklanmasından sonra, Şerif Hüseyin ve diğer Arap liderler İngilizlerin samimiyetsizliğini görmüş ve onlar tarafından ihanete uğradıklarını anlamışlardır.¹³⁶

Diğer taraftan hem Arap kaynakları hem de Batılı kaynakların çoğunun, Arap ayaklanmasını başlatması için Şerif Hüseyin'in İngiltere ile anlaşmasına İttihat ve Terakki yönetiminin Türkleştirme siyasetini ya da Cemal Paşa'nın Suriye'deki "zalimane" idaresini gerekçe gösterdiklerini görmekteyiz. Ancak bu kaynaklarda belirtilenlerin aksine, İttihat ve Terakki yönetiminin Türkleştirme siyaseti Arap ayaklanması öncesinde değil, çok daha önce uygulamaya konulmuş bir politikaydı. Bahsedilen bu Türkleştirme siyaseti henüz 1870'li yılların ortalarında sokak afişlerinde bile kendini göstermişti. Öte yandan Cemal Paşa'nın Suriye'de sert bir idare uyguladığını söyleyebiliriz, ancak bu yönetim anlayışı sadece Suriye'ye mahsus değildi. Nitekim İttihat ve Terakki, yönetime tam olarak hâkim olduğu 1913 yılından itibaren bütün ülkede idari bakımdan aynı yöntemi uygulamıştır. Bu yöntem, İttihat ve Terakki Fırkası'nın temsil ettiği siyasal geleneğin bir sonucudur. Son olarak, Türklerden nefret duygusunun Hicaz'da, özellikle de Şerif Hüseyin ve yakınları arasında oldukça yaygın

¹³⁴A.g.e., s. 185, 290.

¹³⁵Soy, a.g.m. s. 189.

¹³⁶Hourani, *Syria and Lebanon*, s. 47.

olduğunu belirtmeliyiz.¹³⁷ Kanaatimizce, yukarıda iddia edilen gerekçeler olmasaydı bile, Şerif Hüseyin ve yakınlarının Türk düşmanlıkları sebebiyle uygun ortam bulduklarında başka bir gerekçe öne sürerek, Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanma başlatmaları çok olasıydı. Bu yüzden, Şerif Hüseyin'in Osmanlı Devleti'ne karşı Arap ayaklanmasını başlatmasını tamamen İttihat ve Terakki yönetiminin idare tarzına bağlamak doğru bir yaklaşım değildir.

Öte yandan, Şerif Hüseyin'in başlatmış olduğu Arap ayaklanması başarıya ulaşamamış olsa da I. Dünya Savaşı'nın sonuna gelindiğinde, Osmanlı ordularının iyice zayıflamasıyla beraber İngilizler, Osmanlı dördüncü ordusunu mağlup ederek Suriye ve Lübnan'a akın etmişlerdir. 23 Eylül 1918'de Hayfa, 1 Ekim 1918'de Şam ve 8 Ekim 1918'de Beyrut işgal edilmiştir.¹³⁸ Böylelikle, Suriye'deki 400 yıllık Türk yönetimi sona ermiş ve aynı gün Hicaz Kralı Hüseyin'in hâkimiyetini temsil eden Arap Bayrağı, Şam'daki Hükümet Konağına çekilmiştir. Ertesi gün Nuri Said komutasındaki Arap askerleri, İngiliz ordusuyla beraber Şam'a girmişlerdir. Faysal da 3 Ekim'de Arap kuvvetlerinin başında Şam'a girmiş ve 5 Ekim 1918'de "Bütün Suriye Halkına" isimli bir bildiri yayınlarak, Suriye'de "Arap Askeri Yönetimi" kurduğunu ilan etmiştir. 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalandığı sırada tüm Arap topraklarında artık Fransız veya İngiliz bayrakları dalgalanmaktaydı.¹³⁹ Böylece Batılı güçlerin oyununa gelerek I. Dünya Savaşı'nda bağımsızlık için ayaklanan Araplar, Osmanlı Devleti savaşta yenilmesine rağmen bağımsızlıklarını elde edememiştir.

¹³⁷Kılınçkaya, **a.g.e.**, s. 87-88.

¹³⁸Zeine, **a.g.e.**, s. 119-120.

¹³⁹Kılınçkaya, **a.g.e.**, s. 108-110.

B. Fransız Mandası Döneminde Suriye

1. Suriye’de Faysal Dönemi ve Fransızların Suriye’yi İşgali

I. Dünya Savaşı’ndan sonra Osmanlı Devleti’nin Suriye’den ayrılmasından sonra Şerif Hüseyin’in oğlu Faysal, askeri yönetici olarak, Akdeniz şeridindeki Fransız kuvvetlerinin görev yaptığı alanlar haricindeki tüm Suriye’yi kısa sürede kontrol altına almıştır. Temmuz 1919’da ise Faysal’ın çağrısıyla Suriye Genel Kongresi toplanarak, Suriye’nin egemen ve bağımsız bir ülke olduğu ilan edilmiştir. Bu dönemde Faysal ve destekçileri Suriye’yi yeniden yapılandırmaya başlamıştır. Arapça resmi dil ilan edilmiş ve okul kitapları Arapçaya çevrilmiştir. Suriye Üniversitesi’nde Hukuk Fakültesi ve Şam’daki Arap Akademisi gibi çeşitli okullar açılmıştır. Ayrıca Faysal, bir anayasa hazırlanması için komisyon görevlendirmiştir.¹⁴⁰ Faysal bu şekilde Suriye’yi yeniden yapılandırmaya çalışarak ülkede birlik ve beraberliği inşa etmeye çalışmıştır. Ancak bu çabalar fazla bir sonuç getirmeyecek ve Faysal’ın iktidarı kısa sürecektir.

Bu dönemde üç kuvvet Arap milliyetçiliğine ve Faysal’ın Arap hükümdarlığının gelişmesine karşı çalışmıştır. Birincisi, İngiltere’nin bölgede üzerindeki menfaatleriydi. İngiltere hem bölgedeki petrol çıkarlarını korumak hem de kuzeydeki Rus etkisine karşı koymak amacıyla Doğu Mezopotamya’yı kontrol altında tutmak istiyordu. İkincisi, Yahudilerin Filistin’e olan ilgisi idi. İngiltere, 16 Mayıs 1916 tarihli “Sykes-Picot Antlaşması”nda Arapların bağımsızlığını tanımaya söz vermiş olsa da 1917 tarihli “Balfour Deklarasyonu”nda Yahudilere Filistin’de bir vatan kurulacağı sözü vermişti. Görüldüğü üzere verilmiş bu iki söz doğrudan birbiriyle çatışma içindeydi. Arap milliyetçiliğine ve Faysal’ın Arap hükümdarlığının gelişmesine karşı duran üçüncü kuvvet ise Fransa’nın Ortadoğu’da bir güç olarak kalma kararlılığıydı.¹⁴¹ Fransa uzun yıllardır bölgede yapmış olduğu yatırımları da göz önünde bulundurarak bölgeden çıkmayı düşünmüyordu.

Bu şartlar altında oldukça zor durumda kalan Faysal, bir yandan ülkedeki aşılması güç siyasi ve ekonomik bölünmeler karşısında kabul edilebilir bir idari çerçeve inşa

¹⁴⁰Collelo, **a.g.e.**, s. 19.

¹⁴¹**A.g.e.**, s. 19; Ayrıca bkz. Salma Mardam Bey, *Syria’s Quest For Independence 1939-1945*, Ithaca Press, Beyrut, 1997, s. 8; Antonius, **a.g.e.**, s. 278.

etmeye çalışırken, diğer yandan da Avrupa'daki diplomatik konumuna destek bulma yollarını aramıştır. Faysal, Fransa'nın istekleri karşısında İngiltere'nin Suriyelilerin bağımsızlığını desteklemeye devam etmesini sağlamak için yoğun bir çaba sarf etmiştir. Ancak İngilizler, hem Avrupa'da hem de Arap coğrafyasında Fransa karşısında daha güçlü bir pazarlık pozisyonuyla savaşın sonuna gelmiş olsa da Avrupa'da Fransız desteğini kaybetme korkusu nedeniyle, Suriye'deki Fransız planlarını engellemeyi göze alamamıştır.¹⁴²

Bu sırada Faysal, stratejik bir adım atmış ve Avrupalıların Suriye'nin bağımsızlığı üzerine verdikleri sözleri yerine getirmelerini beklemeyerek, Şam'da bir Sünni Arap Hükümeti kurmuştur. Faysal kurmaya çalıştığı rejimi güçlendirmek için bütün gücüyle çalışmıştır. Bu doğrultuda, 3 Ocak 1919'da Yahudilerle bir anlaşma imzalamıştır. Faysal Yahudilerin kendisini destekleme sözü karşısında, onların Filistin'e göç etmelerini sağlayarak Fransızlara karşı yürüttüğü mücadelede Yahudi desteğini kazanmıştır. Faysal askeri yönetimlerin kalıcı hale gelmesinden korktuğundan, 21 Kasım 1918'de İngilizlerin de desteğiyle Paris'e gitmiş ve Nisan 1919'a kadar orada kalarak, Paris Barış Konferansı'na katılmıştır. Faysal birleşik ve bağımsız bir Suriye kurabilmesi için büyük devletlerden kendisine yardımcı olmalarını istemiştir.¹⁴³

Ancak Paris'te umduğunu bulamayan Faysal, King-Crane Komisyonu'na hazırlanmak üzere Nisan 1919'da Suriye'ye geri dönmüştür. Bu arada Faysal liderliğinde toplanan Suriye Ulusal Kongresi, bütün Suriyelilerin tek bir siyasi parti kurmasını istemiş ve Filistin ve Lübnan'ın da yine Suriye'nin bir parçası olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁴ 10 Haziran 1919'da Suriye'ye gelen King-Crane Komisyonu, araştırma yapmak üzere 6 hafta kadar bölgede kalarak, burada 40 civarında şehir ve kasaba ziyareti yapmış, mümkün olabildiğince fazla insanla görüşmüş, eşrafın ve kanaat önderlerinin fikirlerini almıştır. Böylece Suriye'deki birçok farklı kesimin görüşü alınarak hazırlanan komisyon raporunda şu hususlar üzerinde durulmuştur:¹⁴⁵

¹⁴²Khoury, **a.g.e.**, s. 35-36.

¹⁴³Pipes, **a.g.e.**, s. 25; T. G. Fraser - A. Mango - R. McNamara, **Modern Ortadoğu'nun Kuruluşu (Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküşü, Yeni Türkiye, Arap Milliyetçiliği, Siyonizm ve Günümüzü Hazırlayan Tarihsel Süreç)**, Çev.: Füsün Doruker, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 144

¹⁴⁴Gürson, **Suriye**, s. 30.

¹⁴⁵Kılınçkaya, **a.g.e.**, s. 128.

- a- Irak ve Suriye-Filistin ayrı birim şeklinde ele alınmalı ve iki ayrı manda idaresi kurulmalıdır. Ancak bu manda idareleri mümkün olduğu kadar kısa süreli tutulmalıdır.
- b- Filistin'i de içerisine alacak olan Suriye tek birim şeklinde düşünülmelidir. Lübnan ise özerk bir statü ile bu birim içinde tutulmalıdır.
- c- Faysal, Suriye kralı yapılabilir. Irak'ta ise halkın uygun göreceği bir kralın idaresinde meşruti bir krallık kurulabilir.
- d- Suriye mandasını Milletler Cemiyeti üstlenmezse burada İngiltere'nin idaresinde bir mandanın kurulması daha doğru olur, zira bölgede Fransızlara karşı yaygın bir düşmanlık durumu söz konusudur.

Ancak komisyonun hazırladığı bu rapor, resmi bir fonksiyona sahip olmadığından dikkate alınmamıştır. Bu arada İngilizlerin kendisini kandıracağını düşünen Faysal, Fransızların askeri yönden üstünlüğünün farkında olduğundan, yeni bir diplomasi atağı başlatmaya karar vermiştir. Bu amaçla Ekim 1919'da yeniden Paris'e giden Faysal, burada Fransa Başbakanı Clemenceau ile görüşerek Ocak 1920'de bir anlaşmaya varmıştır. Bu anlaşma gereğince, Faysal Fransa'nın kıyı bölgelerindeki geçici varlığını tanımış ve bunun karşılığında Suriye'nin bütünlüğünü ve geri kalan bölgelerdeki hâkimiyetini Fransızlara kabul ettirmiştir. Fakat bu anlaşma, Fransa Başbakanı Clemenceau'nun görev süresi dolduğundan dolayı hiçbir zaman uygulanmamıştır. Bundan sonra Faysal Suriye'de kendisini destekleyen radikallerin taleplerini göz önünde bulundurmaya başlamıştır. Nitekim Faysal artık Fransızların onayını ve İngilizlerin desteğini aramaktan vazgeçerek Mart 1920'de Şam'da ikinci defa Suriye Genel Kongresi'ni toplamıştır. Suriye'nin her bölgesinden Kongre'ye katılan delegeler hem Faysal'ı Suriye Kralı ilan etmiş hem de Fransa ile İngiltere'nin kontrolündeki bölgelerin hâkimiyetini Faysal'a verdiklerini açıklamıştır. Kongre'ye katılan delegeler ayrıca Irak'ın bağımsızlığını da ilan etmiş ve Faysal'ın kardeşi Abdullah'ı Irak Kralı olarak tanıdıklarını bildirmiştir.¹⁴⁶

Fakat Fransa ile İngiltere, Suriye'nin bağımsızlığını tanımayı kabul etmemiş ve Nisan 1920 tarihinde San Remo'da toplanan Yüksek İttifak Konseyi, Arap dünyasını

¹⁴⁶Pipes, a.g.e., s. 27.

Sykes-Picot Antlaşması'nın öngördüğü şekilde manda alanlarına ayırmıştır.¹⁴⁷ Sykes-Picot Antlaşması'na göre; Suriye güney ve kuzey olmak üzere ikiye bölünürken, İngiltere güneyi Fransa da kuzeyi almıştır. Faysal, İngiltere ile Fransa'nın bu kararını kabul etmek istememiş ancak tüm çabaları sonuçsuz kalmıştır. Böylece Suriye bir Fransız mandası haline gelirken, Fransız birlikleri de Beyrut'tan Şam'a doğru yürümeye başlamıştır.¹⁴⁸

Temmuz 1920'de Fransızların Suriye'yi işgali bazı bölgelerde ciddi bir direnişle karşılaşırken, diğer bölgelerde ise pek fazla direniş göze çarpmamıştır. Ancak Fransızların silah kullandığı yerlerde, onları durdurmak mümkün değildi. Zira Emir Faysal'ın Savunma Bakanı ve Genelkurmay Başkanı olarak atadığı Yusuf el Azma'nın Fransız işgal kuvvetlerine karşı koyabilecek güçte bir ordusu yoktu. Yusuf el Azma'nın emrinde sadece Şerif Hüseyin'in ordusundan kalma eğitimsiz birlikler ve Şam'ın çeşitli mahallelerinden gelen düzensiz büyük bir halk kitlesi bulunuyordu. Yine de Fransız işgalini durdurmak için umutsuz bir girişimde bulunan Azma'nın düzensiz ordusu, Fransızlarla 24 Temmuz'da Maysalun'da karşı karşıya gelmiştir. Ancak sadece birkaç saat içerisinde Arap kuvvetleri Fransızlar tarafından kesin bir mağlubiyete uğratılmıştır. Ertesi gün 25 Temmuz 1920'de, artık cesareti kırılan halkın çok az bir kısmı direniş gösterse de Fransız ordusu Şam'ı zorlanmadan ele geçirmiştir.¹⁴⁹

Fransızların Suriye'yi almasından sonra, Faysal Avrupa'ya kaçmış ve İngilizler onu 1921'de "Irak Kralı" yapana kadar Ortadoğu'ya bir daha dönmemiştir. Faysal'ın kardeşi Abdullah ise İngilizler tarafından Ürdün Emiri ilan edilmiştir. Bu şekilde, I. Dünya Savaşı'nın ardından İngiliz ve Fransızlar tarafından sınırları tek taraflı olarak çizilen Suriye bölgesi birkaç ülkeye bölünmüştür.¹⁵⁰ Faysal'ın Haziran 1919'da Halep'teki Arap Kulübü'nde yaptığı konuşmada, "...Çoğunluk veya azınlığa sahip değiliz. Hiçbir şey bizi bölemez. Biz tek bir vücuduz ..." ¹⁵¹ şeklindeki açıklamasına rağmen Suriye Fransızların denetimi altına girmiştir.

¹⁴⁷League of Nations, Dosya No: **11-18619-3421**, C. 74. M. 25.1922, "Statement by M. Hanotaux On The Situation of the Christian Minorities in Cilicia", 14 Ocak 1922.

¹⁴⁸Collelo, **a.g.e.**, s. 20.

¹⁴⁹Khoury, **a.g.e.**, s. 97.

¹⁵⁰Collelo, **a.g.e.**, s. 20.

¹⁵¹Şen, **a.g.e.**, s. 91.

2. Fransız Manda İdaresi'nin Suriye'de Uyguladığı Ekonomik ve Kültürel Politikalar

Suriye'deki Fransız varlığının en önemli sebebi şüphesiz ekonomik faktörlerdi. Zira Fransa'nın Suriye'de Osmanlı döneminden kalma birçok yatırımı bulunuyordu. Ayrıca Avrupalı Güçler arasında Osmanlı İmparatorluğu topraklarında en fazla yatırımları bulunan ülkelerin başında Fransa geliyordu.¹⁵²

Fransızların Suriye'de manda idaresini kurmasından sonra uygulamaya koydukları ekonomi politikaları ise tamamen kendi çıkarlarını koruma amacı taşıdığından, bu politikaların Suriye ekonomisine büyük zarar vermesi kaçınılmazdı. Nitekim Fransa'nın ulusal para birimi olan Frank, Suriye ekonomisinin temelini oluştururken, para yönetimi ise Suriyelilerden ziyade Fransız bankacıların, hissedarların ve Fransız çıkarlarını koruyanların eline geçmiştir.¹⁵³

Ayrıca Fransızların idari alandaki bir takım uygulamaları da Suriye ticaretini oldukça olumsuz etkilemiştir. Manda idaresinin koyduğu bürokratik işlemler yüzünden Suriye'nin kuzeyindeki Halep'in Türkiye ile olan ticareti oldukça gerilemiştir. Fransa'nın Avrupa ürünlerine düşük gümrük vergisi getirmesi yerli ürünlerin rekabet imkânını düşürmekle kalmayıp yabancı ürünlere olan itibarı da önemli derecede arttırmıştır. Bunun yanı sıra, Fransız mandasının devamı açısından özellikle Lübnan, Cebel-i Dürzî ve Alevilerin yaşadığı bölgelere daha fazla yatırım yapılmış, bu da ülkedeki Arap milliyetçilerinin büyük tepkisine neden olmuştur.¹⁵⁴

Manda idaresinin getirmiş olduğu uygulamalar nedeniyle Suriye'de geleneksel üretim büyük zarar görerek, fabrikasyon sistemine geçilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Fransızların uygulamalarından dolayı Beyrut limanı haricindeki diğer limanlar fazla bir gelişme gösterememiştir. Birtakım karayolu ve demiryolları yapılmışsa da bunlar Fransız şirketlerine imtiyaz sağlamak ve çoğunluğu isyanları bastırmak için askeri amaçlı yapılmıştır. Böylece Fransa ülkeyi kalkındırmaktan çok, açık bir şekilde sömürge politikası izlemiştir.¹⁵⁵ Diğer yandan Fransızlar 1926 yılından itibaren, Suriye

¹⁵²Khoury, a.g.e., s. 30.

¹⁵³Collelo, a.g.e., s. 21.

¹⁵⁴ Umar, a.g.e., s. 463.

¹⁵⁵ A.g.e., s. 463-464.

ve Lübnan vergi gelirlerinin yaklaşık üçte birini kamu güvenlik bütçesine ayırmıştır. Üstelik Fransız mandası boyunca Fransa'nın Suriye'ye yatırım yaptığı beş milyar Fransız Frankı'nın dört milyarı savunma giderlerine harcanmıştır. Buna karşın, Suriye'nin altyapı hizmetleri, eğitim, kamu işleri, tarım ve sanayinin gelişmesi için yapılan harcamalarda ise çok cimri davranılmıştır.¹⁵⁶

Fransız manda yetkililerinin ekonomi politikalarında olduğu gibi eğitim politikaları da kendi çıkarları için Fransız kültürünü teşvik ederken Arap kültürünü zayıflatmaya yönelikti. Bu politikanın en görünür belirtileri, tüm devlet okullarında Fransızcanın zorunlu öğretilmesi ve mahkemelerde Arapça ile Fransızcanın eşitlik temelinde kullanılmasıydı. Diğer taraftan Arapça konuşulan okullar kasıtlı olarak ihmal edilmiş, bu okullardaki öğretmen ve öğrencilerin ihtiyaç duydukları gerekli araç-gereçler sağlanmamış, buna karşın Fransızca konuşulan okullara her türlü yardım yapılarak adeta Arap eğitim ve kültürel faaliyetlerin geliştirilmesi engellenmiştir. Bunun yanı sıra okullarda okutulan Tarih derslerindeki kitaplar, Suriye'deki Arap kimliğini ve başarısını yok saymak ve Suriyelilerin Arap dünyasının geri kalanıyla bütünleşmesini imkânsız olarak göstermek için özel olarak hazırlanmıştır.¹⁵⁷ Bu ders kitapları sayesinde Suriyeli öğrenciler, Fransız tarihini ve kültürünü kendi tarih ve kültürlerinden daha iyi bilir hale gelmişlerdir. Ayrıca okullarda Suriyeli öğrencilerin, Fransızların milli marşı "Marseillaise"i okumaları da zorunlu hale getirilmiştir.¹⁵⁸ Böylece Suriyelilerin tarihsel ve milli şuurları köreltilerek Fransız kültürünü benimsemeleri sağlanmaya çalışılmıştır.

Fransızlar, eğitim sisteminde kutuplaşmayı da teşvik ederek toplumlararası karşıtlıkları arttırmıştır. Örneğin, 1938'de tüm Suriyeli öğrencilerin yüzde 31'i (çoğunluğu Müslümanlar) devlet okullarına, yüzde 38'i (çoğunluğu Hristiyanlar) özel okullara ve yüzde 20'si (çoğunluğu Hristiyanlar) yabancı okullara gitmiştir. Bu şekilde, Suriyeli öğrencilerden Hristiyan olanlar büyük ölçüde özel ya da yabancı okullarda eğitim alırken, şehirlerdeki Müslüman öğrenciler ulusal eğitim, kırsal bölgelerdeki

¹⁵⁶ John McHugo, **Syria: A History of the Last Hundred Years**, The New Press, New York, 2015, s. 74-75.

¹⁵⁷ Antonius, **a.g.e.**, s. 374.

¹⁵⁸ Jack Morrison, **Creation of the Modern Middle East Syria**, Infobase Publishing, İkinci Basım, New York, 2009, s. 33; Collelo, **a.g.e.**, s. 21.

Müslüman öğrenciler ise geleneksel İslami eğitim almıştır.¹⁵⁹ Böylelikle Fransızlar Suriye’de ortak bir eğitim sistemi inşa etmek yerine, toplumdaki grupları farklı eğitim kurumlarına yönlendirerek çeşitli topluluklar arasındaki karşıtlıkları daha da arttırmış oldular.

Fransızlar okullarda Suriyeli öğrencilerin milliyetçilik duygularının gelişmesine fırsat vermediği gibi, çıkan gazetelerde bu yöndeki yazıların yayınlanmasına da izin vermemiştir. Bu amaçla gazeteler sıkı bir şekilde kontrol altına alınarak, gazete basımı için ruhsat verilmemeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda birçok gazete kapatılıp, yazarları da tutuklanmıştır. Ayrıca 1924’te çıkarılan yeni basın kanunu ile gazetelerin özgürlükleri iyice kısıtlanmıştır. Fransızlar Suriye gazetelerine karşı bu şekilde tavır alırken, Lübnan gazetelerini ise destekleyerek bu gazetelerin Suriye’nin her bölgesinde dağıtımının yapılmasına olanak sağlamışlardır. Ancak Fransızların bütün kısıtlamalarına rağmen, 1930 yılından itibaren Suriye’deki gazetelerin sayısında büyük artış görülmüştür. Nitekim 1932 yılında çıkan siyasi gazetelerin sayısı 18 olmuş ve bunların neredeyse tamamı Fransız mandası ile mücadele etmiştir. Zamanla bu gazetelerin sayısı daha da artarak, Humus’ta 1, İskenderun’da 2, Halep’te 21 ve Şam’da 23 gazete çıkmaya devam etmiştir.¹⁶⁰ Ayrıca Fransız mandasının büyük baskı politikalarına rağmen, Suriyeliler tarafından açılan dernek sayısı da giderek artmıştır. Muhammed Haşim el-Khatib el-Husayni’nin başkanlığında Cemiyet El Gharra’nın kurulması, Fransız eğitim politikalarına karşı bir protesto eylemi olmuştur. Bu cemiyet, İslam dinini öğretme ve din âlimleri tarafından öğretimin yapılacağı özel dini okullar kurma hakkı için mücadele etmiştir.¹⁶¹

Fransızlar manda dönemi boyunca Suriyelilerin öz kimliklerine zarar verecek birçok yasal düzenleme yapma girişiminde de bulunmuştur. Fransızların bu yöndeki en önemli girişimi 1938’de denenmiştir. Buna göre Fransızlar Suriye’deki Müslümanlar için başka dinlere geçme ve Müslüman kadınların Gayrimüslimlerle evlenmesinin yanı sıra, din değiştirme özgürlüğüne de imkân sağlayacak bir kanun çıkarmayı hedeflemiştir. Ancak Fransızların bu tür bir yasa çıkarmaya yönelik girişimleri büyük

¹⁵⁹Moshe Ma’oz, “*The Emergence of Modern Syria*”, (Ed.:Moshe Ma’oz ve Avner Yaniv), **Syria Under Assad Domestic Constraints and Regional Risks**, Routledge Press, New York, 2014, s. 15.

¹⁶⁰ Umar, **a.g.e.**, s. 465-466.

¹⁶¹Radwan Ziadeh, **Power And Policy In Syria**, I.B.Tauris&Co Ltd Press, London, 2011, s. 131.

tepkiyle karşılanmıştır. Böyle bir yasa çıkarma girişiminin İslamiyet'e yönelik bir saldırı olarak görüleceğini ve Müslüman kimliğine yönelik bir saldırının aynı zamanda Suriye kimliğine yönelik bir saldırı olarak kabul edileceğini gören Fransız manda idaresi böyle bir girişimin ardından, geri adım atmak zorunda kalmıştır.¹⁶²

Fransızlar ekonomi ve kültürel alanlarda olduğu gibi sağlık alanında da Suriye'de cılız bir politika uygulamıştır. Fransız manda idaresi, 1930'lu yıllar boyunca sağlığa bütçesinin sadece % 2,1'ini ayırmıştır. Bu yüzden kişi başına çok az sayıda doktor düşmüştür. Örneğin, 1937'de Suriye'de her 10.000 kişiye sadece bir doktor düşmekteydi. Özellikle köylerde yaşayan Suriyeliler kötü sağlık koşullarından çok muzdaripti. Çocukların yüzde kırkı, beş yaşından önce ölürken, köylülerin büyük çoğunluğunda ise sıtma, göz ve kan hastalıkları bulunuyordu.¹⁶³ Bütün bu sağlık sorunlarının altında yatan en büyük faktör yine Fransız manda idaresinin Suriye'de sadece kendi çıkarları doğrultusunda politika gütmesi ve halkın sorunlarının giderilmesi için hiçbir çaba sarf etmemesinden kaynaklanmıştır.

¹⁶²McHugo, **a.g.e.**, s. 103-105.

¹⁶³Raymond Hinnebusch, **Syria Revolution From Above**, Routledge Press, London, 2001, s. 23.

3. Fransızların Sindirme Politikası: 1920-1927 Dönemi

Fransızlar, Suriye’de yönetimi ele geçirir geçirmez buradaki idari düzenlemelerin tamamını kendi menfaatleri doğrultusunda gerçekleştirmiştir. Fransızların idari alanda yaptıkları düzenlemeler temelde iki esasa dayanıyordu.¹⁶⁴ Birincisi, Fransızlar ülkede gücünü arttırıp otoritesini sağlamlaştırmak amacıyla Sünni İslami düşüncede olan Arap milliyetçi hareketine karşı çeşitli dini azınlıkları destekleyerek örgütlenme yoluna gitmiştir.¹⁶⁵ Bu bağlamda, Fransızlar kendilerini destekleyen Hristiyanları, Ermenileri ve Alevileri güçlendirerek onlardan destek almaya çalışmıştır. İkinci olarak da bağımsızlık taraftarı Araplara, “size bağımsızlık vereceğiz” diyerek onları oyalayıp onların gelişmesinin ve güçlenmesinin önüne geçmiştir. Fransızlar daha sonra bağımsızlık taraftarlarına “siz kendi kendinizi yönetecek seviyede değilsiniz” diyerek bütün bağımsızlık faaliyetlerine karşı sert önlemler almıştır.¹⁶⁶

Fransızlar ayrıca hem Suriye hem de Lübnan’daki egemenliğinin ilk yıllarında askeri güce dayalı bir sömürge hükümeti gibi davranmıştır. Hâlbuki manda yönetimi kurulduktan sonra Suriye ve Lübnan’da üç yıl içerisinde anayasa yapılacağı vaat edilmişti.¹⁶⁷ Bunun yanı sıra, manda sisteminin esasları Milletler Cemiyeti Sözleşmesi’nde de yer almıştı. Bu düzenlemeye göre; Suriye ve Lübnan Birleşmiş Milletler adına Fransız mandası altında yönetilecekti. Bununla birlikte Fransa üç yıl içerisinde, Suriye ve Lübnan’daki yerel yöneticilerle birlikte bütün nüfusun haklarını ve menfaatlerini koruyacak şekilde bir anayasa hazırlayacaktı. Ayrıca Fransa, Suriye ve Lübnan’ın bağımsız devletler gibi kendi kendini yönetebilecek bir duruma gelebilmesi için onların gelişmesine yardımcı olacaktı.¹⁶⁸ Ancak Fransızlar manda idaresini kurduktan sonra, verdikleri sözleri tamamen unutmuştur.

Öte yandan Fransızların Suriye’de kurmaya çalıştığı manda idaresinin başarılı ve sürdürülebilir olabilmesi için birbirleriyle bağları koparılmış ve zayıflatılmış bir Arap milliyetçiliğine ihtiyacı bulunuyordu. Bu amacı gerçekleştirmek için bir strateji hayata geçirildi. Buna göre, önce milliyetçi düşünce ve hareketlerin önüne geçmek için

¹⁶⁴ Umar, a.g.e., s. 454.

¹⁶⁵ Selahattin İbas, “*Türkiye-Suriye İlişkilerinin Tarihi*”, Ed.: Türel Yılmaz ve Mehmet Şahin, **Ortadoğu Siyasetinde Suriye**, Platin Yayınları, 2004, Ankara, s. 45.

¹⁶⁶ Umar, a.g.e., s. 454.

¹⁶⁷ Mansfield, a.g.e., s. 82.

¹⁶⁸ Hourani, a.g.e., s. 163-164.

Suriye’yi değişik idari bölgelere bölmek, daha sonra da bölgedeki Fransız hâkimiyetini kolaylaştıracak yerli bir kukla yönetim kurma yoluna gidilecekti. Bundan sonra ise sadece kaç eyaletin oluşturulacağı ve bunların hangi kriterlere göre bölüneceğini belirlemek kalmıştı.¹⁶⁹

Fransa’nın bu amaçla yaptığı ilk iş Lübnan’ı Suriye’den ayırmak olmuştur. Fransa bu doğrultuda ilk önce Lübnan Dağı bölgesinde bir Hristiyan devleti kurmuştur. 1926’da Marunî liderleriyle çalışan Fransızlar, Lübnan’ı oluşturmak için Hristiyan devletin asıl sınırlarını genişletmiştir. Doğuda çoğunlukla Müslüman nüfusun olduğu Bekaa Vadisi eklenmiş; batıda ise Hristiyan devlet sahile doğru genişletilmiş ve Beyrut, Sidon, Tire ve Trablus kentlerini içine almıştır.¹⁷⁰ Böylece Fransızların Suriye’yi farklı etnik unsurlara bölerek yönetme planının ilk aşaması tamamlanmış oluyordu.

Fransızların Lübnan’ı Suriye’den ayırmasından sonra ikinci aşama ise Suriye’nin diğer bölgelerini de parçalara ayırmak olmuştur. “Böl-Yönet” politikası çerçevesinde klasik sömürge siyaseti izlenerek, Suriye toprakları suni bir şekilde etnik ve bölgesel sınırlarla birbirinden ayrılmıştır.¹⁷¹ Böylece Suriye’nin geri kalanı Cebel-i Dürzî, Halep, İskenderun Sancağı, Lazkiye ve Şam olmak üzere beş farklı otonom bölgeye bölünmüştür.¹⁷²

Bu bölgeler Arap milliyetçiliği düşüncesine karşı dini ve bölgesel farklılıkları ön plana çıkarıyordu. Ayrıca güneyde Filistin, Avrupalı Yahudilere “Kutsal vatan” olarak vaat edilmişti. Milliyetçi Arapların bu idari bölünmelere karşı yaptıkları bütün itirazlara rağmen Arap milliyetçileri Şam’da izole edilmiştir.¹⁷³ Bu şekilde Arap milliyetçiliğinin gelişmesi tamamen engellenmeye çalışılmıştır.

Öte yandan Fransızların Suriye’deki politikaları oldukça hantal bir bürokrasiyle uygulanıyordu. Fransızların bu politikasını, Suriye’nin bütün alanlarına nüfuz etmiş olan bir istihbarat servisi ve sayısı 15 bini geçen Levant Özel Kuvvetleri garnizonu destekliyordu. Suriye’deki idari yapının en üstünde, merkezi Beyrut’ta bulunan Suriye ve Lübnan Yüksek Komiseri bulunuyordu. Yüksek Komiserlik makamının sürekli

¹⁶⁹Fildiş, **a.g.m.**, s. 59.

¹⁷⁰Collelo, **a.g.e.**, s. 20.

¹⁷¹Fildiş, **a.g.m.**, s. 59-60.

¹⁷²Adeed I. Dawisha, **Syria And The Lebanese Crisis**, Macmillan, Hong Kong, 1980, s. 18.

¹⁷³Collelo, **a.g.e.**, s. 20-21.

olarak el değiştirmesinden dolayı, Fransız mandasının ilk yıllarında Suriye’de çok sık politika değişimleri gerçekleşmiştir.¹⁷⁴ Diğer taraftan, Fransa’nın Suriye’de görev yapan ilk üç Yüksek Komiseri Henri Gouraud, Maxime Weygand ve Maurice Sarrail aynı zamanda I. Dünya Savaşı’nda büyük n yapmış askerlerdi.¹⁷⁵ Fransızlar Suriye’de bu asker kökenli kişileri göreve getirerek, nasıl bir politika izleyeceğini de ortaya koymuş oluyordu.

Nitekim Fransız manda yöneticileri, daha önce Kuzey Afrika’da öğrenmiş oldukları sömürgeye dayalı yönetim tekniklerini daha da geliştirerek Suriye’de uygulamaya çalışmıştır. Böylece Suriye’de hayatın neredeyse her alanı Fransız kontrolü altına alınmıştır.¹⁷⁶ Fransızların Suriye’de uyguladığı yönetim şeklinden dolayı yerel halk, siyasal sorumluluk ve idari deneyim elde edemiyordu. Zira Yüksek Komiserlik’te st düzey idari görevlerin çoğunda sadece Fransızlar bulunuyordu. Suriyeli halktan bir kısım vali ya da bölge komiseri olanlar varsa da bunlar bağımsız karar verme yetkisine sahip değildi. Bütün Suriyeli idarecilerin başında mutlaka Fransız amirleri bulunuyordu, bu yüzden hiçbir işte Fransız amirlerinin onayı olmadan kendi başlarına karar verme gibi bir durum söz konusu değildi.¹⁷⁷

Fransızların Suriye’de uyguladığı politika, ülkede yaşayan toplumların istek ve beklentilerini karşılamak için değil, kendi amaç ve çıkarlarını gözetme üzerine kurulmuştu. Fransızlar bu politikayı uygulayarak Suriye milliyetçiliğinin daha da büyüyerek yayılmasının önüne geçmiş ve aynı zamanda bölgeyi kk idari birimlere ayırarak farklı grupları birbirine düşürmeyi hedeflemiştir.¹⁷⁸ Ancak milliyetçi Arap liderler, Fransızların bölerek yönetme politikalarına ilk günden itibaren karşı çıkmıştır. Onlara göre; sadece Suriye değil, Lübnan ve Filistin de Suriyeliler için ayrılmaz bir bütündü.¹⁷⁹

¹⁷⁴William L. Cleveland, **Modern Ortadoğu Tarihi**, ev.: Mehmet Harmancı, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2008, s. 245-247.

¹⁷⁵ Hitti, **Syria**, s. 243.

¹⁷⁶ Philip S. Khoury, “*Syrian Political Culture: A Historical Perspective*”, Ed.: Richard T. Antoun ve Donald Quataert, **Syria: Society, Culture, and Polity**, State University of New York Press, Albany, 1991, s. 20-21.

¹⁷⁷ Cleveland, **a.g.e.**, s. 247-248.

¹⁷⁸ Mehmet Akif Okur, “*Fransız Mandası Yönetimi Döneminde Suriye*” Ed.: Türel Yılmaz ve Mehmet şahin, **Ortadoğu Siyasetinde Suriye**, Platin Yayınları, Ankara, 2004, s. 10-11.

¹⁷⁹ Ada, **a.g.e.**, s.76.

Diğer taraftan Fransızlar “böl ve yönet” politikasına uygun olarak çoğunluğu Nusayriler ve Dürzilerden oluşan Levant Özel Kuvvetleri adı altında özel birlikler kurarak, bu birlikleri güvenliğin sağlanması ve yerel ayaklanmaların bastırılmasında kullanmıştır.¹⁸⁰ Arap milliyetçiliğin öncülüğünü yapan şehirli Sünni Araplar, Fransızlara hizmet etmemek için oğullarının orduda subay olarak bile görev almalarını istememiştir. Fransız yetkililer de bunu fırsat bilerek ülkedeki azınlık grupları özellikle de Nusayrileri askeriyede görev yapmaları hususunda teşvik etmiştir.¹⁸¹ Bu birliklerin çoğunlukla azınlıklardan oluşması ise Arap Sünni halkın azınlıklara karşı duyduğu nefreti arttırmıştır. Fransızların bir aşiret liderini bir başka aşiret liderine karşı kışkırtmasıyla dini ve etnik azınlıklar arası anlaşmazlıklar ve iç çatışmalar toplum içerisinde daha da körüklenmiştir.¹⁸²

Ancak Fransızların Suriyelilere karşı uyguladığı bütün sindirme politikalarına rağmen, Şam’daki Arap milliyetçileri Fransız manda yönetimine karşı çıkararak manda yönetimi döneminde, bir anayasa yapılması konusunda Cemiyet-i Akvam’ın bu yöndeki kararının uygulanması için büyük çaba sarf etmiştir. 1924 yılında Irak, İngiliz manda yönetiminden seçilmiş bir meclis kurma hakkını kazandığında, Suriye’deki Arap milliyetçileri de kendilerine benzer hakların verilmesi için Fransız idaresine karşı direnişlerini arttırmıştır.¹⁸³ Böylece Suriyeli Arap milliyetçilerinin yoğun çabaları sonucunda Fransa, 9 Şubat 1925’te Halk Partisi’nin kurulmasına onay vermiştir.¹⁸⁴

Kuruluşunu Faris El Huri liderliğinde tamamlayan Halk Partisi, Fransız manda idaresinden “Suriye’nin bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün tanınmasını, eğitime önem verilmesini ve kişi temel hak ve özgürlüklerinin kabulünü ve tanınmasını” istemiştir. Ancak beş ayrı otonom bölgeye bölünmüş olan Suriye’nin toprak bütünlüğü, Halk Partisi için öncelikli hedef olarak belirlenmişti.¹⁸⁵ Nitekim bundan sonraki süreçte, Suriyeli Arap milliyetçiler bütün çabalarını bu yönde başarılı olmak için harcamıştır.

¹⁸⁰ Dam, **a.g.e.**, s. 22.

¹⁸¹ Matti Moosa, **Extremist Shiites**, Syracuse University Press, New York, 1987, s. 281.

¹⁸² Dam, **a.g.e.**, s.22.

¹⁸³ A. Öner Pehlivanoglu, **Ortadoğu ve Türkiye**, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 92.

¹⁸⁴ Stephen Hemsley Longrigg, **Syria and Lebanon Under French Mandate**, Octagon Books, New York, 1972, s. 151.

¹⁸⁵ Pehlivanoglu, **a.g.e.**, s. 92.

Suriye'nin toprak bütünlüğü konusunda son derece hassas olan Suriyeli Arap milliyetçiler, Fransız mandasına karşı çeşitli ayaklanmalar çıkarmıştır. Bunlardan en önemlisi 1925 yılında el-Atraş liderliğinde Dürzîler tarafından başlatılan ayaklanma olmuştur. El-Atraş liderliğinde Dürzîler tarafından başlatılan ayaklanma kısa süre içinde Şam, Halep, Hamah ve diğer bölgelere de yayılarak yerel bir ayaklanmadan ulusal bir isyana dönüşmüştür.¹⁸⁶

İsyanın giderek büyümesi üzerine Fransızlar, isyanı bastırmak için Şam'ı ağır silahlar ve uçaklarla uzun yıllar boyunca iz bırakacak yoğun bir bombardımana tutmuş ve bunun sonucunda da büyük sivil kayıplar yaşanmıştır.¹⁸⁷ Nitekim 1925 Dürzî İsyanı, sivil nüfusun günlük sistematik bir şekilde havadan sürekli bombardımana maruz kaldığı bir olay olarak tarihte ilk kez gerçekleşmiştir.¹⁸⁸ Ancak bundan sonra Fransızlar, dünya çapında yapılan yoğun eleştiriler sonucunda, Yüksek Komiser Sarrail'i görevden almak zorunda kalarak yerine bir sivil olan Henri de Jouvenel'i atamıştır.¹⁸⁹

¹⁸⁶ Hitti, *Syria*, s. 244.

¹⁸⁷ McHugo, *a.g.e.*, s. 84-88.

¹⁸⁸ Micheal Provence, *The Great Syrian Revolt and the Rise of Arab Nationalism*, University of Texas Press, Austin, 2005, s. 128.

¹⁸⁹ Hitti, *Syria*, s. 244.

4. İsyandan Siyasete: 1927-1939 Dönemi

Dürzî İsyanı bastırıldıktan sonra düzenin yeniden sağlanmasıyla beraber Cemiyeti Akvam'ın kararı doğrultusunda, 1928 yılında Fransa Suriyelilerin kendi kendilerini yönetmelerine olanak sağlayacak şekilde Ulusal Blok'un oluşturulmasına izin vermiştir. Ulusal Blok'a İbrahim Hannanu ile Haşim Al Atasi başkanlık yaparken, Ulusal Blok içerisindeki en aşırı grup ise El-Fetat isimli gizli örgütün devamı niteliğinde olan Şükrü El Kuvvetli liderliğindeki İstiklal Partisi idi. Aynı yıl içerisinde yapılan Kurucu Meclis seçimleri sonucunda Ulusal Blok iktidara gelmiştir. Bu arada İbrahim Hannanu Fransız manda idaresinin varlığını dikkate almaksızın bir anayasa hazırlama işine girişmiştir.¹⁹⁰

Anayasanın kabul edilmesi konusunda Suriyeli milliyetçi liderler ile Fransız Yüksek Komiseri Ponsot arasında bir takım görüşmeler yapılmasına rağmen 1930 yılına kadar bunlardan olumlu bir sonuç çıkmamıştır.¹⁹¹ Suriyelilerin talepleri Ponsot tarafından kabul edilmezken, Ponsot'un isteklerini de Suriyeliler kabul etmeye yanaşmamıştır. En sonunda Ponsot, Mayıs 1930'da Fransa'nın Suriye üzerindeki haklarını koruma altına alan bir madde ekledikten sonra anayasayı ilan edip¹⁹² meclisi feshettiğini duyurmuştur.¹⁹³

Ponsot tarafından ilan edilen anayasa, Suriye'nin siyasi birliğini onaylamakla beraber Fransızların Suriye üzerinde sahip olduğu hakları da içeriyordu.¹⁹⁴ Böylece Ponsot, Fransa'nın manda yetkisinde gerçek bir azalma olmadan konumunu korumayı başarmıştı. Zira ülkedeki güvenlik ve dışişleri konusundaki bütün denetim ve yetkiler Fransızların elinde bulunmaya devam edecekti.¹⁹⁵

Diğer taraftan, 1932 yılında Manda yönetiminin izniyle Suriye'de yeni seçimler yapılmış ve Ulusal Blok Hükümeti kurulmuştur. Fransızlar önceki seçimlerde yaptıkları gibi bu seçimde de bir takım seçim manipülasyonlarına başvurmuştur. Buna rağmen, seçilen altmış dokuz milletvekilinin on yedisi milliyetçilerden oluşmuştur. Ancak

¹⁹⁰Collelo, **a.g.e.**, s. 22; Morrison, **a.g.e.**, s. 34.

¹⁹¹Hitti, **Syria**, s. 243.

¹⁹²McHugo, **a.g.e.**, s. 93-96.

¹⁹³Detaylı bilgi için bkz. **BCA**, 30-10-0-0 / 262 - 767 - 37 Dosya Ek: 438, 14 Şubat 1929; **BCA**, 30-10-0-0 / 262 - 768 - 3 Dosya Ek: 438, 9 Mart 1929; **BCA**, 30-10-0-0 / 262-768-4 Dosya Ek: 438, 28 Mart 1929; **BCA**, 30-10-0-0 / 262 - 768 - 14 Dosya Ek: 438, 29 Nisan 1929.

¹⁹⁴Şen, **a.g.e.**, s. 94.

¹⁹⁵Nicola Ziadeh, **Syria and Lebanon**, Ernest Benn Ltd., Londra, 1957, s. 50-52.

seçilen diğer milletvekillerinin büyük bir kısmı, milliyetçi liderlere karşı koymak için yeterince donanımlı olmayan yerel kişilerdi. Böylece Arap milliyetçileri siyaseten konumlarını pekiştirmiştir. Ayrıca 1932'de Humus'ta düzenlenen bir kongre, Ulusal Blok'a organizasyonel bir yapı kazandırmıştır.¹⁹⁶

Bu arada 1930'da Irak, İngiltere ile bağımsızlık anlaşmasını imzalamış ve 1932 yılında da Milletler Cemiyeti'ne üye olmuştu. Bu durum Suriyeli milliyetçileri de bağımsızlık için teşvik ediyordu. Aynı zamanda dünya konjonktüründe yeni gelişmeler yaşanmaktaydı. Faşist İtalya ile Nazi Almanya'sı giderek güçleniyor ve bu durum Ortadoğu'da iki büyük güç olan İngiltere ile Fransa'yı tehdit ediyordu.¹⁹⁷

Dünya konjonktüründe bunlar yaşanırken, Suriyeli milliyetçi liderler ise bağımsızlıklarını kazanmak için Fransa'ya olan baskılarını giderek arttırıyordu. Fransızlara karşı yürütülen bağımsızlık mücadelesi Şam merkezli olsa da Suriye'nin diğer şehirlerinde de önemli faaliyetler yürütülüyordu. Örneğin, Halep'te halktan ileri gelen kişilerin katılımıyla bir toplantı düzenlenerek, yapılan görüşmeler sonucunda 75 maddelik bir kararname hazırlanmıştır. Bu kararnamede tespit edilen önemli maddelerden bazıları şunlardı: Fransız müsteşarları artık resmi işlerden sorumlu olmayacak, yabancı devletler re'sen Suriye ile iletişime geçecek, yabancı devletlerde Suriye konsolosu bulunacak, mevcut Fransız askeri yönetimi kaldırılacak, Hükümet Başkanı Suriyeli olacak, siyasi suçlular affedilecekti.¹⁹⁸

Bağımsızlık yanlısı Suriyeliler bu şekilde çabalarken, Fransızlar ise Suriyelilerin bağımsızlığına olumlu bakmıyordu, bilakis hem Yüksek Komiser Ponsot hem de Fransız Hükümeti Suriye'yi bir ittifak anlaşmasıyla Fransa'ya bağlamak istiyor, ancak bunun önünde çok büyük engeller olduğunu da biliyordu.¹⁹⁹ Nitekim 1935 yılında milliyetçi lider İbrahim Hannanu'nun öldürülmesinin ardından ülkede büyük protesto ve şiddet olayları baş göstermiştir.²⁰⁰ Ocak 1936'da ise Şam'daki Emevi Camii'nin önünde dört protestocu öldürülünce, sorunlar ciddi boyutlara ulaşmıştır. Ertesi gün düzenlenen cenaze törenine yaklaşık yirmi bin kişi katılmış ve çıkan ayaklanmalar ülke çapında

¹⁹⁶ McHugo, **a.g.e.**, s. 93-96.

¹⁹⁷ Şen, **a.g.e.**, s. 94.

¹⁹⁸ **BCA**, 30-10-0-0 / 262 - 769 - 2 Dosya Ek: 438, 20 Ocak 1930.

¹⁹⁹ **BCA**, 30-10-0-0 / 244 - 651 - 13 Dosya Ek: 428, 6 Eylül 1933.

²⁰⁰ Collelo, **a.g.e.**, s. 23.

yayılmaya başlamıştır. Bu, 1925 yılındaki Dürzî İsyanı'ndan beri Fransızlara karşı gösterilen en ciddi direnişti.²⁰¹ Böylece bütün bu gelişmeler karşısında Fransız Hükümeti daha fazla kayıtsız kalamayacağını anlamıştır.

Fransız Başbakanı Sarraut, henüz 1931 yılında “Radikal-Sosyalist Kongresi”nde, Suriye'deki manda yönetimini kaldırmayı ve taraflar arasında yeni bir anlaşma yapmayı düşündüğünü açıklamıştı. Zira Fransızların Suriye'deki askeri kuvveti oldukça külfetli olup, yıllık yaklaşık 400 milyon Franklık bir maliyet gerektiriyordu. Hem bu ekonomik gerekçe hem de Suriye'deki hiç bitmeyen karışıklıklar ve Suriye halkının manda yönetimini kaldırma yönündeki mücadeleleri sonucunda Fransız Hükümeti bu noktaya gelmişti.²⁰² 1936'da Suriye'deki büyük karışıklıkların ardından diğer bazı Arap ülkelerinin de Fransa'yı protesto ederek Milletler Cemiyeti'ne şikâyet etmesi üzerine²⁰³ Fransa'daki Leon Blum Hükümeti, Suriye'deki siyasi liderlerle bir anlaşmaya varmak için görüşme kararı almıştır.²⁰⁴ Mart ayında da Ulusal Blok'tan bir heyet bir takım görüşmeler gerçekleştirmek üzere Paris'e gitmiştir.²⁰⁵

İkili heyet arasında yapılan görüşmeler sonucunda, Eylül 1936'da iki ülkenin temsilcileri Şam'da bir anlaşma imzalamıştır. Anlaşma 1930 yılında imzalanan İngiltere-Irak Anlaşması'nın bir benzeri niteliğindedir. Bu anlaşmaya göre, Suriye üç yıl sonra bağımsızlığına kavuşacak ve ayrıca Milletler Cemiyeti'ne üye olacaktı.²⁰⁶ Yapılan anlaşma gereğince, her iki ülke de birbirlerine yönelecek bir tehdit durumunda karşılıklı yardımlaşma konusunda anlaşılıyordu. İttifak gereğince, Suriye kendi topraklarında Fransa'ya iki adet hava üssü bulundurma hakkı veriyor ve Suriye Silahlı Kuvvetleri'nin oluşturulmasında Fransa'dan yardım almayı kabul ediyordu.²⁰⁷ Ayrıca bir savaş halinde, Fransa'ya ait bölgeler ve hava alanları iki ülke tarafından ortak savunulacaktı. Fransa Suriye'ye gerek duyacağı teknik danışmanları ve uzmanları sağlayacak, Suriye de yabancıların korunması konusunda bazı hukuki kolaylıklar tanıyacak ve diğer yabancı temsilcilerin hakları konusunda Fransız Büyükelçisi ile

²⁰¹McHugo, **a.g.e.**, s. 96-98.

²⁰²Yavuz, **a.g.e.**, s. 272-273.

²⁰³BCA, 30-10-0-0 / 263 - 772 - 6 Dosya Ek: 438, 25 Şubat 1936; BCA, 30-10-0-0 / 259 - 744 - 18 Dosya Ek: 436, 9 Mart 1936.

²⁰⁴Collelo, **a.g.e.**, s. 23.

²⁰⁵McHugo, **a.g.e.**, s. 96-98.

²⁰⁶Antonius, **a.g.e.**, s. 384.

²⁰⁷Ada, **a.g.e.**, s. 108.

yakın bir işbirliği içerisinde hareket edecekti.²⁰⁸ Bu maddeleri içeren Fransa-Suriye Anlaşması, hem Suriye hem de diğer Arap ülkelerinde büyük memnuniyetle karşılanmıştır.²⁰⁹

Diğer taraftan Fransa'nın da izin vermesiyle, Suriye'de 22 Aralık 1936 tarihinde yeni seçimler yapılmış ve Haşim el-Atasi cumhurbaşkanı seçilirken, Cemil Mardam başbakan olmuştur.²¹⁰ Çoğunluğu milliyetçilerden oluşan Suriye Parlamentosu, Fransa ile Suriye arasında yapılan anlaşmayı hemen onaylamıştır. Fakat Fransa'daki Halk Cephesi Hükümeti iktidardan düştüğünden bu anlaşma Fransız Parlamentosu tarafından onaylanmadığı için yürürlüğe girmemiştir. Böylece Suriye, bağımsızlığını kazanmayı beklerken yeniden Fransız mandası altına girmiştir.²¹¹ Ancak bu anlaşma yürürlüğe girmemiş olsa da bu anlaşmanın imzalanmış olması bile Arap milliyetçilerinin büyük bir başarısı olarak kabul edilmiştir.²¹²

1937 yılına gelindiğinde bütün olumsuzluklara rağmen Suriye'nin bağımsızlık yolculuğu Ulusal Blok liderliği altında ilerliyordu. Fransa, Cebel-i Dürzî ve Lazkiye'nin Suriye devletine geri verilmesine izin vermiş ve yerel hükümete ait birçok görevi Suriye'ye devretmişti. Ancak her ne kadar ülke bağımsızlığının eşigindeymiş gibi görünse de Suriye'de önemli problemler baş göstermişti. Türkiye'nin İskenderun Sancağı'na yönelik talepleri, Fransız Frankı'nın değer kaybetmesinden kaynaklanan bir ekonomik kriz ve Suriyeliler arasında birlik olmamasından dolayı çıkan sorunlar Suriye'de büyük tartışmalara yol açmıştı. Bütün bu yaşananların da etkisiyle Ulusal Blok, rakipleri tarafından bölünmüştür. Önde gelen milliyetçi liderlerden biri olan Abdurrahman Şahbandar, Suriye siyasi liderliği yolunda yarışmak için rakip bir teşkilat kurmuşsa da daha sonra uğradığı suikast sonucu öldürülmüştür. Öte yandan, Cebel-i Dürzî'deki ayrılıkçı hareketler Fransız desteğini de arkalarına alarak milliyetçileri kışkırtmaya başlamıştır.²¹³

Nitekim 1939 yılında Fransızların da kışkırtmasıyla Cebel-i Dürzîli liderler kendi bölgelerine Suriyeli memurların atanmasına büyük tepki göstermiştir. Ayrıca Suriye

²⁰⁸ Yavuz, **a.g.e.**, s. 273.

²⁰⁹ Antonius, **a.g.e.**, s. 385.

²¹⁰ Şen, **a.g.e.**, s. 96.

²¹¹ McHugo, **a.g.e.**, s. 98-100.

²¹² Antonius, **a.g.e.**, s. 384-385.

²¹³ Collelo, **a.g.e.**, s. 23-24.

Hükümeti Cebel-i Dürzî'nin Suriye'ye katılmasıyla, merkezdeki kararları burada da uygulamaya çalışınca, bu durumdan rahatsız olan Dürzîler milletvekili Süleyman Mürşid liderliğinde Cebel-i Dürzî'de bir isyan çıkarmıştır. Yüksek Komiser Gabriel Paux'un Cebel-i Dürzî'ye yaptığı bir ziyaret sırasında, Dürzîler özerklik talebinde bulunarak gösteriler düzenleyince, Fransızlar da II. Dünya Savaşı'nda Suriye'yi kaybetmeyi istemediğinden, Cebel-i Dürzî'ye yeniden özerklik vererek burayı doğrudan Fransız Manda İdaresi'ne bağlamıştır. Fransızlar ayrıca Lazkiye bölgesine de özerklik hakkı tanımıştır.²¹⁴

Öte yandan 1936'daki Suriye-Fransız Anlaşması tartışmaları sırasında Türkiye, 1921'de Ankara Anlaşması ile özel bir idari sisteme sahip olan İskenderun Sancağı'nın durumunun yeniden ele alınmasını istemiştir. Nitekim konu, Milletler Cemiyeti'ne götürülmüş ve Milletler Cemiyeti de İskenderun'un ayrı ve bağımsız bir devlet olması gerektiğine karar vermiştir. Türkiye ile Fransa arasında yürütülen doğrudan müzakereler Haziran 1939'da sona ermiş ve Fransa İskenderun'un Türkiye'ye dâhil olmasını kabul etmiştir.²¹⁵ Bunun üzerine Suriye'deki siyasi partiler ve Suriye Meclisi Fransa'nın bu kararını protesto etmiş ve Milletler Cemiyeti'nden bu kararın onaylanmamasını istemiştir.²¹⁶ Suriye'de yürütülen Türkiye karşıtı propaganda faaliyetleri de giderek artmaya başlamış ve halkın Türklere karşı nefret duygusu arttırılmaya çalışılmıştır.²¹⁷

Bu arada Suriyelilerin ulusal çıkarlarını yeterince savunmadıklarını düşünenlerin Suriye Hükümeti'ne yönelik tepkileri de giderek artmaya başlayınca Suriye Cumhurbaşkanı Haşim el-Atasi istifa etmek zorunda kalmıştır.²¹⁸ Daha sonra anayasa rafa kaldırılarak parlamento feshedilmiş²¹⁹ ve Fransa Suriye'yi Yöneticiler Konseyi vasıtasıyla yönetmeye başlamıştır. Ayrıca Fransız Hükümeti, Suriye-Fransız Anlaşması'nı onaylamak üzere Fransız Parlamentosu'na sunmayacağını ilan etmiştir.²²⁰ Böylece Suriye bağımsızlığını kazanmayı beklerken,²²¹ II. Dünya Savaşı arifesinde daha katı bir şekilde Fransız idaresi altına girmiştir. Ancak Fransızların bu sert tutumu

²¹⁴ Umar, **Osmanlı Yönetimi ve Fransız...**, s. 509.

²¹⁵ Collelo, **a.g.e.**, s. 24; **BCA**, 30-10-0-0 / 225 - 515 - 19 Dosya Ek: 402, 24 Haziran 1939.

²¹⁶ **BCA**, 30-10-0-0 / 225 - 515 - 22, 15 Temmuz 1939.

²¹⁷ **BCA**, 30-10-0-0 / 265 - 788 - 21 / Dosya Ek: 438, 7 Ekim 1939.

²¹⁸ Collelo, **a.g.e.**, s. 24.

²¹⁹ **BCA**, 30-10-0-0 / 265 - 787 - 34, 25 Temmuz 1939.

²²⁰ Collelo, **a.g.e.**, s. 24.

²²¹ **BCA**, 30-10-0-0 / 265 - 785 - 15 Dosya Ek: 438, 5 Mayıs 1939.

Suriyeli Arap milliyetçilerinin bağımsızlık ümitlerini kırmayacak, bilakis bu süreçten sonra onların bağımsızlık için daha aktif rol oynamalarını sağlayacaktır.

5. II. Dünya Savaşı ve Suriye'nin Bağımsızlığını Kazanması

I. Dünya Savaşı sonrası, savaşın galipleri İngiltere ile Fransa'ya karşı, Almanya ve İtalya'nın yöneltmiş olduğu tehdit, 1939 yılına gelindiğinde ilkinden daha şiddetli yeni bir dünya savaşının çıkacağına göstergesiydi. Nitekim önce Almanya'nın 1 Eylül 1939'da Polonya'ya saldırması, bunun üzerine de İngiltere ile Fransa'nın 3 Eylül 1939'da Almanya'ya karşı harekete geçmesi sonucu²²² II. Dünya Savaşı başlamıştır. II. Dünya Savaşı dünyanın pek çok bölgesini olumsuz etkileyeceği gibi Ortadoğu bölgesinin de kaderini önemli ölçüde değiştirecek ve Suriyeliler için bağımsızlıklarına giden son aşama olacaktı.

II. Dünya Savaşı başladıktan hemen sonra Fransız Hükümeti savaş sebebiyle Suriye'de olağanüstü tedbirler uygulamaya başlamıştır.²²³ Ancak savaşın başlamasından dokuz ay sonra Haziran 1940'ta Fransa'nın Almanya'ya teslim olmasıyla, Fransa'da Alman yanlısı Vichy Hükümeti kurulmuştur.²²⁴ Vichy Hükümeti Suriye'ye General Henri Dentz'i Yüksek Komiser olarak atamış ve Şam'ın ileri gelen ve zenginlerinden biri olan Halid el Azm'ın liderliğindeki kabineyi göreve getirmiştir. Bu sırada başka yerlerde Almanların askeri başarıları devam etmesine rağmen, Ürdün'deki Arap birliklerinin desteklediği İngiliz ve Özgür Fransa güçleri hem Suriye hem de Lübnan'daki Vichy kuvvetlerini mağlup etmiştir.²²⁵ Daha sonra da Özgür Fransa güçleri Suriye'nin kontrolünü ele geçirmiştir.²²⁶

Bu arada Irak bağımsızlığını İngiltere'den oldukça erken denilebilecek bir zamanda kazanmış olmasına rağmen, Suriye ve Lübnan 1941 yılında bağımsızlıklarını

²²²BCA, 30-10-0-0 / 222 - 495 - 3 Dosya Ek: 400-3, 22 Eylül 1939.

²²³BCA, 30-10-0-0 / 265 - 788 - 16 Dosya Ek: 438, 21 Eylül 1939.

²²⁴ Mark Kramer, "Stalin, Soviet Policy, and the Establishment of a Communist Bloc in Eastern Europe, 1941-1949" Ed.: Mark Kramer and Vit Smetana, **Imposing, Maintaining, And Tearing Open The Iron Curtain – The Cold War and East-Central Europe, 1945-1989**, Lexington Books, UK, 2014, s. 9; Ayrıca bkz. Eugene L. Rasor, **Winston S. Churchill, 1874-1965: A Comprehensive Historiography and Annotated Bibliography**, Greenwood Press, Westport, Connecticut, 2000, s. 86-87.

²²⁵Collelo, a.g.e., s. 24.

²²⁶ Douglas A. Phillips, **Syria Modern World Nations**, Infobase Publishing, New York, 2010, s. 41.

kazanma başarısını halen gösterememişti.²²⁷ Diğer taraftan Özgür Fransa Başkanı De Gaulle tarafından Levant Özel Kuvvetleri'nin komutanı ve Fransız genel temsilcisi olarak atanan General Catroux, Müttefik birliklerin Suriye'yi işgal ettiği gün Suriye halkına “manda rejimini sona erdirmek ve Suriye'nin bağımsızlığını ilan etmek” üzere gönderildiğini açıklamıştır. Ayrıca İngiltere Hükümeti de General Catroux tarafından Suriye ve Lübnan'a verilen bağımsızlık sözünü desteklediğini bildirmiştir. Daha sonra da General Catroux, 16 Eylül 1941'de Suriye'nin bağımsızlığını ilan etmiştir.²²⁸

General Catroux'un ilan ettiği Suriye'nin bağımsızlık bildirisine göre, Suriye o tarihten itibaren artık bağımsız bir devlet olacak, yabancı ülkelerde diplomatik temsilcilik açma ve kendi silahlı kuvvetlerini kurma hakkını elde edecekti. Bununla beraber, bir savaş durumunda Suriye, Fransa ve müttefiklerine yardım edecek ve Fransa-Suriye Sözleşmesi kesin bir şekilde Suriye'nin bağımsızlığını garanti edecekti.²²⁹ Ancak Suriye'nin bağımsızlık bildirisi yayınlanmış olmasına rağmen, Fransa ülkedeki bütün haklarından henüz tamamen vazgeçmiş bulunmuyordu. Zira Fransa ülkenin önemli yerlerindeki etkisini hâlâ devam ettirmek niyetindeydi.

Ocak 1943'ün sonuna gelindiğinde, Fransa büyük bir kamuoyu baskısı sonucunda Suriye'de seçimlerin yapılacağını ve rafa kaldırılmış olan anayasanın tekrar yürürlüğe konulacağını açıklamıştır.²³⁰ 1943'te yapılan seçimler sonucunda Ulusal Blok iktidara gelirken Şükrü el-Kuvvetli de cumhurbaşkanlığı görevine seçilmiştir. Kurulan yeni hükümet, bağımsız bir yönetimin bütün yetki ve haklarına sahip olmaya çalışmıştır. Bu bağlamda Paris, Londra, Moskova, Washington ve daha sonra diğer başkentlerde elçilikler açmıştır.²³¹

Ekim 1943'te Suriye ve Lübnan hükümetleri, General Catroux'un yerine gelen Fransız temsilci Jean Helleu'ya, tam bağımsızlıklarını kazanmak için anayasalarını değiştirmek istediklerini bildirmiştir. Bu sırada Suriye ve diğer Arap ülkelerindeki gösteriler, Fransızların tutumlarının değişmesine neden olmuştur. Bu noktadan sonra, Fransızlar artık Suriye ve Lübnan parlamentosu tarafından yapılan anayasa

²²⁷Hourani, *Syria and Lebanon*, s. 179.

²²⁸ Hitti, *Syria*, s. 247-248; *Cumhuriyet*, 29 Eylül 1941, s. 1.

²²⁹ Yavuz, *a.g.e.*, s. 306.

²³⁰Youssef Chaitani, *Post-Colonial Syria and Lebanon: The Decline of Arab Nationalism and the Triumph of the State*, I.B.Tauris Press, London, 2007, s. 15.

²³¹ Hitti, *Syria*, s. 248.

değişikliklerine çok fazla itiraz edemiyordu. Aralık 1943'te ise Suriye Başbakanı artık Fransız Mandası'nı tanımadığını bildirmiş ve milletvekilleri de buna dayanarak hazırlanan anayasaya bağlılık yemini etmiştir.²³²

1944 yılında Suriye Hükümeti, 1920 yılından bu yana tamamı doğrudan Fransız kontrolü altında bulunan on dört idari birimin görevlerini Fransa'dan devralmıştır. Bu on dört idari birim arasında gümrük, imtiyazlı şirketlerin kontrolü ve kabilelerin denetimi gibi önemli birimler de bulunuyordu. Fakat Fransa ülkedeki sosyal, kültürel ve eğitim hizmetleri amaçlı kullanılan Levant Özel Kuvvetleri'nin kontrolünü elinde tutmaya devam ediyordu. Bu arada Fransızların bütün itirazlarına rağmen, Sovyetler Birliği Temmuz 1944'te ve Amerika Birleşik Devletleri de Eylül 1944'te Suriye ve Lübnan'ın bağımsızlığını koşulsuz olarak tanıdığını bildirmiştir. 1945 yılında ise İngilizler hem Suriye hem de Lübnan'ın bağımsızlığını tanımış ve bundan sonra Müttefik Devletler Suriye'den çekilmesi için Fransa'ya büyük baskı yapmaya başlamıştır.²³³

Fransızlara karşı diğer Batılı güçlerin desteğini arkasına alan Suriye Hükümeti, Fransızların denetiminde bulunan Levant Özel Kuvvetleri'nin hemen ve koşulsuz bir şekilde Suriye kontrolüne verilmesini ya da tamamen ortadan kaldırılmasını talep etmiş ve eğer böyle bir adım atılmazsa kendilerinin ulusal bir ordu kuracağını açıklamıştır. Ancak Fransa, Suriye'de ayrıcalıklı bir konumda olmasını sağlayacak bir anlaşma imzalamadan askerlerini çekmeyeceğini bildirmiştir. Bunun üzerine Ocak 1945'te Suriye Hükümeti ulusal bir ordu kurduğunu açıklamış ve şubat ayında da Mihver Devletlere karşı savaş ilan ettiğini duyurmuştur. Mart 1945'te ise ülke, bağımsız devlet olmanın bir göstergesi olarak BM'nin kurucu üyesi olmuştur.²³⁴ Yine Mart 1945'te Suriye; Mısır, Irak, Lübnan, Suudi Arabistan ve Ürdün ile birlikte Arap Ligi Paktı'nı kurarak²³⁵ Arap birliği fikrine olan bağlılığını teyit etmiştir.²³⁶ Yeni kurulmuş olan Arap

²³²McHugo, **a.g.e.**, s. 106-108.

²³³Collelo, **a.g.e.**, s. 25; Morrison, **a.g.e.**, s. 35.

²³⁴Collelo, **a.g.e.**, s. 25-26.

²³⁵ **Nottingham Journal**, 23 March 1945, s. 3; **Daily Record**, 23 Mart 1945, s. 5; **Cumhuriyet**, 22 Mart 1945, s. 1-3.

²³⁶Collelo, **a.g.e.**, s. 25-26.

Ligi Paktı da Suriye'nin bağımsızlığını tanıdığını ve bu konuda Suriye'yi desteklediğini açıklamıştır.²³⁷

Bütün baskılara rağmen Fransa, Suriye'deki bütün birliklerini geri çekmeyi kabul etmeden önce, ülkedeki çıkarlarının bir anlaşmayla korunması yönündeki talebinde ısrar ediyordu. Buna tepki olarak, Suriyeliler tarafından 19 Mayıs 1945'te Şam, Halep, Hama, Humus, Deyrizor, Dürzî ve Alevi bölgeleri de dâhil olmak üzere birçok şehirde büyük gösteriler yapılmıştır. Yaşanan olayların ardından Fransızlar 29-30 Mayıs tarihlerinde Şam'ı bombalayarak halka ağır silahlarla ateş açmıştır.²³⁸

Bunun üzerine İngiltere Başbakanı Churchill, Fransa'yı 'İngiliz kuvvetlerini Şam'a göndermekle' tehdit ettikten sonra Fransız birliklerinin komutanı General Gaulle, askerlerine ateşkes talimatı vermek zorunda kalmıştır. Şubat 1946'da ise Birleşmiş Milletler, Fransa'ya Suriye'yi tahliye etmesi yönünde çağrıda bulunmuştur. Bütün bu baskılara karşı daha fazla direnemeyen Fransızlar, BM'nin bu çağrısına uyarak, 15 Nisan 1946'da Suriye topraklarından çekilmiştir. 17 Nisan'da da Suriye, ülkesindeki bütün Fransız birliklerinin çekildiğini resmen ilan etmiştir.²³⁹ Fransız birliklerinin tamamen ülkeden ayrılmasından sonra Suriye nihayet bağımsızlığına kavuşmuştur. Böylece 1920 yılından bu yana Fransız mandası altında varlığını sürdüren Suriye 26 yıllık bağımsızlık mücadelesinin sonunda hedefine ulaşmış oluyordu.

²³⁷ Yavuz, **a.g.e.**, s. 307.

²³⁸ McHugo, **a.g.e.**, s. 108-110.

²³⁹ Collelo, **a.g.e.**, s. 26; **Cumhuriyet**, 16 Nisan 1946, s. 3.

İKİNCİ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ'IN BAŞLAMASI VE TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİNİ ETKİLEYEN ULUSLARARASI GELİŞMELER

1. Soğuk Savaş ve Türkiye'nin Güvenlik Endişeleri

“Soğuk Savaş” kavramı, ilk olarak Amerikan Başkanı Roosevelt’in danışmanı Bernard Baruch tarafından 17 Nisan 1947 tarihinde Güney Carolina Meclisi’nde yaptığı bir konuşmada kullanılmıştır. Ancak Soğuk Savaş’ın tam olarak ne zaman başladığı hakkında bilim adamları arasında kesin tarih üzerinde bir uzlaşma yoktur. Yine de 4-11 Şubat 1945’teki “Yalta Konferansı”, 17 Temmuz - 2 Ağustos 1945 tarihleri arasında düzenlenen “Postdam Konferansı”, 5 Mart 1946’da Churchill tarafından yapılan ünlü “Demir Perde konuşması” veya 12 Mart 1947’de ilan edilen “Truman Doktrini” Soğuk Savaş’ın başlangıç tarihleri arasında gösterilir.²⁴⁰

Aslında yukarıda verilen tarihlerden de anlaşılacağı üzere Soğuk Savaş’ın ne zaman başladığına dair bütün açıklamaların ortaya çıkış noktası, II. Dünya Savaşı’dır. Dünya tarihinin en yıkıcı çatışmalarından biri olan II. Dünya Savaşı büyük bir kargaşaya, yıkıma ve eşi görülmemiş düzeyde ölümlere neden olmuştur. İngiltere Başbakanı Churchill savaş sonrası Avrupa’sını anlatırken “bir moloz yığını, ölümler evi, ölümcül hastalıkların ve nefretin üreme alanı” olarak tasvir etmiştir. Tarihçi Thomas Paterson da II. Dünya Savaşı’ndan bahsederken, “1939-1945 felaketi öylesine zordu, öylesine topyekûn, öylesine şiddetliydi ki, bir dünya altüst oldu” diye kaydeder. Nitekim Savaşın doğrudan sonucu olarak, yarısından fazlası sivil olmak üzere 60 milyon civarında insan hayatını kaybetmiştir. Savaştan yenik çıkan Mihver devletleri, yani Almanya, İtalya ve Japonya’da 3 milyondan fazla sivil hayatını kaybederken, savaştan galip çıkan Müttefikler ise çok daha fazla kayıp vererek, otuz beş milyondan fazla sivil yaşamını yitirmiştir. Sovyetler Birliği, Yugoslavya ve Polonya’nın toplam nüfuslarının % 10 ila % 20’lik bir kısmı, Almanya, Avusturya, Çin, İtalya, Macaristan

²⁴⁰ Turgay Merih, *Soğuk Savaş ve Türkiye (1945-1960)*, Ebabel Yay., İstanbul, 2006, s. 1.

ve Japonya'nın ise toplam nüfuslarının % 4 ila 6'sı hayatını kaybetmiştir. Ancak günümüzde bile bu korkunç küresel felaketin yol açtığı büyük tahribat konusunda hala istatistiksel bir kesinliğe tam olarak ulaşılamamaktadır.²⁴¹

II. Dünya Savaşı sonrası dünyadaki en dikkat çekici değişiklik, yüzyıllardır siyasal mücadelenin odaklandığı Avrupa'da, Avrupalı güçlerin artık ikinci plana düşmesi ve uluslararası siyasette güçler dengesinin ABD ve Sovyetler Birliği tarafından belirlenir hale gelmeye başlaması olmuştur.²⁴² Avrupa devletlerinin savaştan harap ve perişan bir halde çıkmış olması eski üstünlüklerini artık kaybetmiş olmalarına yol açmıştı.²⁴³ Nitekim İtalya ve Fransa uluslararası arenada öncelikli konumlarından uzaklaşmış, İngiltere ise gücünün büyük bölümünü yitirmişti. Buna karşılık, savaşın ağır yükünü çeken Sovyetler Birliği Doğu Avrupa ile Orta Avrupa'nın büyük bir kesimine hâkim olmuştu. Sovyet askerleri Bükreş'ten Varşova'ya, Sofya'dan Berlin'e kadar görev başındaydı.²⁴⁴ Rusların büyük kara ordusu, Avrupa'nın karşı koyamayacağı bir gücü temsil ediyordu. Bu durumda, Avrupa devletleri askeri, iktisadi ve iç çalkantılar içinde bocalanıyor ve Kızıl Ordu'nun yıkıcı gücü karşısında kendilerini çaresiz hissediyorlardı.²⁴⁵

Savaştan büyük kazanç elde ederek çıkan ABD ise şüphesiz dünyanın bir numaralı gücü olmuştur. ABD kendisinin ve savaştan diğer ülkelerin ordularını donatırken, bir ekonomik süper güç haline gelmiş, 1930'lu yılların mali açıdan büyük olumsuz etkilerinin tam anlamıyla üstesinden gelebilmişti. ABD savaş sırasında yılda 30.000 tank ve 10.000 uçak yapabilecek bir kapasiteye ulaşmıştı. 1943'e gelindiğinde Amerikan sanayisi yaklaşık 38 milyar dolarlık silah ve mühimmat üretebilecek bir seviyeye gelmişti. Aynı yıl İngiltere'nin 11 milyar dolar, Sovyetler Birliği'nin 14 milyar dolar, Almanya'nın 14 milyar dolar ve Japonya'nın da 4,5 milyar dolarlık silah ve mühimmat ürettiği düşünülürse, Amerikan silah sanayisinin gücü daha iyi anlaşılacaktır.

²⁴¹ Robert J. McMahon, *Soğuk Savaş*, Dost Kitabevi Yay., Çev.: Sinem Gül, Ankara, 2013, s. 9-10.

²⁴² Cüneyt Akalın, *ABD ve Türkiye – 2 Yumuşama Yılları (1961-1989)*, Kaynak Yay., İstanbul, 2011, s. 19.

²⁴³ Taha Akyol, *Sovyet Rus Stratejisi ve Türkiye 1*, Ötüken Yay., İstanbul, 1979, s. 213.

²⁴⁴ Cüneyt Akalın, *Soğuk Savaş ABD ve Türkiye – 1*, Kaynak Yay., İstanbul, 2003, s. 20.

²⁴⁵ Akyol, *a.g.e.*, s. 213.

Bunun yanı sıra ABD'nin savaşta Japonya'nın teslim olması için Hiroşima-Nagazaki'ye attığı bombalar, ABD'ye hem teknolojik hem de nükleer üstünlük sağlamıştı.²⁴⁶

Savaşın ardından ABD'den sonra dünyanın “ikinci süper gücü” olan Sovyetler Birliği'nin ise savaş sonrası köklü güvenlik endişeleri bulunuyordu. Sovyetlere göre Hitler'in Haziran 1941'deki beklenmedik saldırısının anısı, ABD'nin Pearl Harbor anısı kadar canlıydı ve belki de çok daha dehşet vericiydi. Almanlar on beş Sovyet Cumhuriyeti'nden dokuzunu tamamen ya da kısmen işgal etmişti. Sovyetlerin “Büyük Vatan Savaşı” olarak nitelendirdikleri savaştan bireysel olarak etkilenmemiş neredeyse tek bir vatandaşı bile kalmamıştı.²⁴⁷

Savaştan sonra Almanların hızla toparlanarak yeniden ülkesini tehdit edeceğini düşünen Stalin, dünya henüz yeniden şekillendirilebilir durumdayken Sovyetlerin gelecekteki güvenliğini garantiye alacak önlemler alınmasını zorunlu görüyordu. Bu nedenle en azından Polonya ve diğer önemli Doğu Avrupa ülkelerinde uysal, Sovyet yanlısı rejimler kurulması amaçlanmıştır. Stalin sürekli olarak Polonya'nın Sovyetler Birliği için “ölüm kalım meselesi” olduğunu vurguluyordu. Nitekim Mayıs 1945'te Stalin ABD elçisi Harry Hopkins'e “*Almanlar yirmi beş yıl içerisinde iki kez Polonya üzerinden Rusya'yı istila ettiler*” diye paylaşmıştı.²⁴⁸ Fakat Sovyetler Birliği duymuş olduğu bu endişeleri de bahane ederek bundan sonra yayılmacı bir politika izlemeye başlıyordu.

Sovyetlerin II. Dünya Savaşından sonra yayılmacı politikası yüzünden, Sovyetlere karşı Batı dünyasında bir güvensizlik duyulmaya başlanmıştır. Sovyetler, Nazileri Batılıların yardımıyla durdurmuş ancak bundan sonra kendileri Batı dünyası için bir tehdit olmaya başlamıştı. Sovyetler Batı'daki faaliyetlerini devam ettirirken, Asya'da ise komünistler çok aktifti. Dünyanın her yerinde Komünistlerin birer birer iktidara gelmesi, komünist olmayan ülkeleri de harekete geçirmiştir. ABD'nin, Sovyet sınırına yakın ülkelerde demokratik rejimler kurma girişimine Sovyetler Birliği karşı çıkınca iki ülke arasındaki gerilim giderek artmıştır.²⁴⁹

²⁴⁶ Akalın, *Soğuk Savaş ABD ve Türkiye – 1*, s. 21.

²⁴⁷ McMahan, *a.g.e.*, s. 20-21.

²⁴⁸ *A.g.e.*, s. 22.

²⁴⁹ Sabit Duman, *Modern Ortadoğu'nun Oluşumu*, Doğu Kütüphanesi Yay., İstanbul, 2010, s. 470.

Böylece iki süper güç ABD ile Sovyetler Birliği, savaştan sonra çıkarlarının kesiştiği dünyanın birçok bölgesinde karşı karşıya gelmeye başlamıştır. Ancak ABD Sovyetler Birliği'nin yayılmacı politikası karşısında bir takım tepkilerde bulunmuşsa da Sovyetlerle silahlı bir çatışmaya girmeyi göze alamamıştır. ABD caydırıcı bir güç oluşturarak ve set çekerek Sovyetlerin yayılmasını engelleme siyaseti izlemiştir. Böylece süper güçlerin II. Dünya Savaşı'ndan sonra birbirleriyle giriştikleri mücadele sonucunda, uluslararası ilişkiler düzeni tamamen Soğuk Savaş atmosferi içerisine girmiştir.²⁵⁰

Türkiye ise II. Dünya Savaşı'nda hiçbir tarafta yer almamasına rağmen, jeopolitik ve coğrafi sebeplerle savaşın ekonomik ve siyasi sonuçlarından fazlasıyla etkilenmişti. Türkiye savaş süresince tarafsızlık politikası uygulasa da savaş sonrasındaki yeni dünya sisteminde kendisine yer bulmaya çalışıyordu.²⁵¹ II. Dünya Savaşı sonrası Sovyetler Birliği'nin dünyanın iki büyük süper gücünden biri olması Türkiye'yi kendi güvenliği açısından endişelendirmeye başlamıştı. Zaten II. Dünya Savaşı boyunca Sovyetler Birliği'nin, Boğazlar meselesini birçok kez gündeme getirmiş olması Türkiye'yi Boğazların egemenliği konusunda oldukça rahatsız etmişti. Özellikle 1945'te düzenlenen Yalta Konferansı'nda Sovyet lider Stalin'in, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin artık geçerliliğini kaybettiğini ve değişmesi gerektiğini belirtmesi Türkiye'nin endişelerini arttırmıştı.²⁵² Bundan sonra da Sovyetler Birliği Türkiye'nin Boğazları silahlandırmasına, savaş esnasında ya da tehdit durumunda Boğazları savaş gemilerine kapatmasına yönelik Türkiye'ye yetki veren ve yabancı gemilerin boğazlardan geçişini yine Türkiye'nin yetkisine bırakan 1936 Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin yeniden görüşülmesi için sürekli olarak Türkiye üzerinde baskı uyguluyordu.²⁵³

²⁵⁰ Ömer Taşlı, **Orta Doğu'ya Süper Güçlerin Etkileri**, Fikir Yayınları, İstanbul, 1991, s. 34.

²⁵¹ Hasan Yılmaz, "*Adnan Menderes Dönemi Türkiye Ortadoğu İlişkileri*", **Birey ve Toplum**, Güz 2016, Cilt 6, Sayı 12, s. 205.

²⁵² Ayşegül Sever, **Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Ortadoğu 1945- 1958**, Boyut Kitapları, İstanbul, 1997, s. 17-20; Feridun Cemal Erkin, **Türk- Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi**, Başnur Matbaası, Ankara, 1968, s. 265-267.

²⁵³ Behçet Kemal Yeşilbursa, **Orta Doğuda Soğuk Savaş ve Emperyalizm**, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2007, s. 15; **TNA, FO**, 424/287, R 17969/6/44 No. 1, "The Bosphorus And The Dardanelles", 6 Ocak 1947.

Nitekim Sovyetler Birliği 19 Mart 1945'te Türkiye'ye karşı tutumunu verdiği bir notayla ortaya koymuştur. Notada, 1925 yılında imzalanan "Türk-Sovyet Dostluk ve Tarafsızlık Anlaşması"nın o günkü şartlara uygun olmadığı sebebiyle feshedildiği açıklanmıştır.²⁵⁴ Türkiye ise 4 Nisan 1945'te, SSCB'nin Ankara Büyükelçisi'ne 1925 tarihli "Türk-Sovyet Dostluk ve Tarafsızlık Anlaşması"nın yerine, o günün şartlarına göre hem Türkiye'nin hem de Sovyetlerin çıkarlarına uygun olacak şekilde, yeni bir anlaşmanın imzalanması için Sovyetler Birliği tarafından gelecek bütün önerileri dikkatle değerlendireceğini bildirmiştir.²⁵⁵ Ancak 7 Haziran 1945'te Sovyet Dışşleri Bakanı Molotov, Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper'e, iki ülke arasında yeni bir anlaşmanın imzalanması için Sovyetler Birliği'nin öne sürdüğu şartları açıklamıştır.²⁵⁶ Buna göre Sovyetler Birliği;

1)Kars ve Ardahan illerinin Sovyetler Birliği'ne geri verilmesi;

2)Boğazlarda bulunan askeri gücün geri çekilmesi;

3)Montrö Boğazlar Antlaşmasının tekrar gözden geçirilmesi;

4)Komünizm hâkimiyetinde bulunan Bulgaristan'ın talepleri doğrultusunda Trakya sınırının tekrar gözden geçirilmesi gibi şartlar öne sürmüştür.²⁵⁷

Türkiye ise bağımsızlığına hâlel getirecek bu istekleri kabul etmeyeceğini Sovyetlere verdiği bir nota ile bildirmiştir. Bundan sonra Sovyetler Birliği, Boğazlar üzerindeki isteklerinin Türkiye tarafından reddedilmesi üzerine baskısını devam ettirerek Türkiye'yi bu konuda endişelendirmeye devam etmiştir. Bu süreçte, Sovyet baskısının Türkiye üzerindeki en önemli sonucu, savaş bitmiş olmasına rağmen, ordusunu hâlâ savaş sırasındaki mevcudunda tutarak terhis etmemek zorunluluğu olmuştu. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye normal duruma dönmek, savaş esnasında

²⁵⁴ Taşlı, **a.g.e.**, s. 44-45.

²⁵⁵ Sabit Dokuyan, "İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den İstekleri", **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 9 Sayı: 18, Güz 2013, s. 121-122.

²⁵⁶ İlyas Topçu, "Soğuk Savaş Dönemi Türkiye-Sovyet Rusya İlişkileri ve Türk Basını (Stalin'in Ölümüne Kadar)", **International Journal of Academic Value Studies**, Vol: 3, Issue: 9, 2017, s. 96.

²⁵⁷Yeřilbursa, **a.g.e.**, s. 15.

çok genişleyen ordusunun bir bölümünü terhis etmek ve ekonomik durumunu düzeltmek istese de üzerindeki Sovyet baskısı buna fırsat vermemiştir.²⁵⁸

Türkiye böylece savaştan sonra istemediği bir yalnızlığa sürüklenmekteydi.²⁵⁹ Sovyet istekleriyle tek başına baş edemeyeceğini bilen Türk Hükümeti'nin ABD ve İngiltere gibi güçlü ülkelerin yardımına ihtiyacı vardı. Bu amaçla Türkiye, Sovyet tehdidine karşı ilk olarak İngiltere'den yardım istemeyi kararlaştırmıştır. Haziran 1945'te Türkiye, Sovyet tehdidi konusunda İngiltere'nin yardımına başvurduğunda İngiltere'nin kendisine destek olmaya hazır olduğunu görmüştür. İngiltere'nin kendisine destek olma isteği karşısında nispeten rahatlayan Türkiye yine de Sovyet tehditlerinden kendisini koruyabilecek asıl gücün ABD olduğunu çok iyi biliyordu.²⁶⁰

Zira ABD o zaman hem ekonomik hem de askeri yönden dünyanın rakipsiz bir gücüydü. Bilhassa, Japonya'ya atılmasıyla korkunç yıkıcı kuvvetini göstermiş olan atom bombaları yalnız ABD'nin elinde bulunuyordu.²⁶¹ Bütün bunların farkında olan Türk Hükümeti, Sovyetlere karşı İngiliz yardımını beklemek yerine ABD'den kendisine yardım arama yoluna gitmiştir. Ancak bu süreçte ABD, Sovyetlerin Türk toprakları üzerindeki isteklerinin çok vahim bir durum olduğunu henüz düşünmüyordu. Bunun üzerine Başbakan Şükrü Saraçoğlu, Türkiye'deki Amerikan Büyükelçisi Edwin Wilson'a şöyle demiştir:

*“Dünyanın geleceğini ABD ve İngiltere, hatta İngiltere'den çok ABD belirleyecektir. Sovyetler çıldırdı; dünyayı yönetme hayalleri kuruyorlar. Birçok noktada sizi ve İngiltere'yi yok sayıyorlar, geçiyorlar;...Trieste, Arnavutluk, Yunanistan, Türkiye, İran. Zayıf bir nokta bulduklarında hemen bundan fırsatlanıyorlar. Kaybedecek hiçbir şeyleri yok. Bir noktada direnişle karşılaştıklarında bir süre için vazgeçiyorlar.”*²⁶²

Fakat yine de ABD bu safhada, Türkiye'nin Sovyetlere karşı harekete geçme çağrısına kulak asmamayı tercih etmiştir. Sovyetlere karşı daha sert olunması gerektiği konusunda Türkiye ile hemfikir olan İngiltere ise ABD'nin de bu konuda Türkiye'ye

²⁵⁸Mehmet Gönlübol ve Haluk Ülman, “İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Türk Dış Politikası (1945-1965) Dönemi”, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, 10. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2014, s. 211; **BCA**, 30-1-0-0 / 60 - 373 - 8 Dosya Ek: E4, 14 Ekim 1951.

²⁵⁹ Taşlı, **a.g.e.**, s. 45.

²⁶⁰ Sever, **a.g.e.**, s. 20-24.

²⁶¹ Akyol, **a.g.e.**, s. 213-214.

²⁶² Sever, **a.g.e.**, s. 24-25.

destek olması gerektiğini düşünüyordu.²⁶³ Nitekim ABD ve İngiltere'nin Sovyetler Birliği ile savaşta gerçekleştirdiği işbirliğini savaşın sonuna kadar devam ettirmeye yönelik girişimlerinden biri olan Postdam Konferansı'nda da ele alınan Türk Boğazları meselesinde İngiltere, Türkiye'ye açık bir şekilde desteğini göstermiştir. Konferansın ilk günlerindeki bir tartışmada, İngiltere Başbakanı Churchill Sovyetlerin Boğazlar meselesini sadece Türkiye ile Sovyetleri ilgilendiren bir konu olarak görmesini kabul etmemiş, ayrıca Sovyetlerin Boğazlarda egemenlik hakkı iddia etmesine itiraz edeceği gibi, bu konuda Türkiye'yi tehdit etmesini de kabul etmeyeceğini bildirmiştir. Yapılan tartışmalar sırasında, İngiliz Başbakanı'nın aksine ABD Başkanı, Sovyetlerin Türkiye'den toprak talep etmesinin bu iki devlet arasında bir mesele olduğunu, bu yüzden kendilerinin ABD olarak bu konuya müdahale edemeyeceğini öne sürmüştür. Diğer yandan ABD Başkanı, Boğazlar meselesinin sadece Sovyetleri ve Türkleri ilgilendiren bir konu olmadığını, ABD'yi ve diğer ülkeleri de ilgilendirdiğini belirterek, Boğazlar için yeni bir rejimin düzenlenmesi durumunda ABD'nin de buna katılması gerektiğini söylemiştir.²⁶⁴

Bununla birlikte Postdam Konferansı görüşmeleri neticesinde özellikle iki nokta kesin bir şekilde ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki, ABD ve İngiltere'nin Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nde bir değişiklik yapılmasına karşı olmadığı ve ABD'nin Boğazlar üzerinde kurulacak yeni rejimde söz sahibi olmak isteğidir. Aslında Türkiye de ulusal egemenliğine ve bağımsızlığına hanel getirmemesi şartıyla Boğazlar üzerinde yeni bir rejimin kurulmasını kabul etmişti. Diğer yandan Postdam Konferansı sonucunda ortaya çıkan ikinci önemli husus ise Sovyetlerin Türkiye'den toprak talebinde bulunması karşısında ABD'nin henüz Türkiye'nin yanında yer almayı istememesi olmuştur.²⁶⁵ ABD bazı küçük tavizler vermek suretiyle savaş sonrası yeni dünya düzenini Sovyetlerle birlikte iş birliği içerisinde kurabilecekleri ümidini henüz kaybetmemiştir.²⁶⁶

Savaş sonrasında ABD, Sovyetler Birliği ve İngiltere'nin yaptığı son büyük toplantı niteliğinde olan Aralık 1945'teki "Moskova Konferansı"nda, ABD ne pahasına

²⁶³ A.g.e., s. 25.

²⁶⁴ Gönübol ve Ülman, a.g.m., s. 195-196.

²⁶⁵ A.g.m., s. 196-197.

²⁶⁶ Taşlı, a.g.e., s. 46.

olursa olsun, gerekirse Sovyetlerin İran'daki işgalinin devamı ve Türkiye üzerindeki Sovyet hedeflerinin gerçekleşmesi pahasına olsa bile Sovyetler Birliği ile son bir kez daha uzlaşma yolunu denemiştir. Ancak ABD'nin bütün uğraşlarına rağmen Sovyetler Birliği ile Moskova Konferansı'nda bir uzlaşmaya varılamaması Amerikan Başkanı dâhil bütün ABD yönetimi için büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştır.²⁶⁷ Nitekim konferans sonrasında, Sovyetlerle ilgili olarak onların sadece korkutma dilinden anlayacaklarını ifade eden Başkan Truman, Türkiye ile ilgili görüşlerini de şu şekilde açıklıyordu:

*“Rusya'nın Türkiye'yi istila etmek ve Akdeniz'e açılan Karadeniz Boğazları'nı ele geçirmek gibi bir niyet taşıdığına hiç şüphem yok. Rusya demir bir yumruk ve sert bir dille karşılaşmadığı takdirde bir başka savaş yaşanacak. Artık uzlaşma oyunu oynamaktan vazgeçmeliyiz... Sovyetleri şımartmaktan yoruldum.”*²⁶⁸

Öte yandan Sovyetler Birliği'nin Uzak Doğu'da da genişlemeci bir politika izlemesi, ABD'nin Sovyetlerle uzlaşma ümitlerinin artık tamamen kaybolmasına neden olmuştur.²⁶⁹ Böylece Sovyetlerle bir uzlaşmaya varmanın artık imkânsız olduğunu gören ABD, bundan böyle Sovyetlerin Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'e girmesini engellemeye karar vermiştir. Türkiye ise ABD'nin Sovyetlere karşı almış olduğu bu yeni tutumu büyük bir memnuniyetle karşılamıştır. Amerikan politikasındaki bu büyük değişikliğin ilk belirgin işareti, Şubat 1946'da Amerikan Dışişleri Bakanı Byrnes'in yaptığı bir konuşmayla verilmiştir. Byrnes konuşmasında, Sovyetleri uyararak: *“(BM) Sözleşmesi'nin amaçlarına ve prensiplerine ters düşerek şiddet ya da şiddet tehdidi kullanılmasına kayıtsız kalmayacağız ve kalamayız... Eğer büyük bir güçsek sadece kendi güvenliğimizi temin etmek için değil, aynı zamanda tüm dünya barışını korumak için de büyük bir güç gibi davranmalıyız”* demiştir.²⁷⁰ Yaşanan bu gelişmelerden sonra Türkiye de Sovyetlere karşı güvenliğini sağlamak amacıyla Batı dünyasına ve özellikle ABD'ye yaklaşacak ve Soğuk Savaş'ın başından itibaren Batı ile ortak hareket edecek şekilde politikalar yürütecektir.

²⁶⁷ Sever, a.g.e., s. 36-37.

²⁶⁸ A.g.e., s. 37.

²⁶⁹ Taşlı, a.g.e., s. 46.

²⁷⁰ Sever, a.g.e., s. 40.

2. Aktör Devletlerin Ortadoğu'daki Hedefleri

A. Ortadoğu Teriminin Kökeni

Temelde “Ortadoğu” terimi, Doğu ve Yakındoğu terimleri gibi Batı kökenli bir kavramlaştırmanın sonucunda, bilimsel olmayıp tamamen subjektif olarak ortaya çıkmış bir terimdir. Batılılar bu kavramlaştırmayı yaparken, dünyanın merkezi olarak Avrupa’yı kabul etmiş ve dünyanın diğer bölgelerini de bu merkeze olan mesafelerine göre “yakın”, “orta” ve “uzak” şeklinde sınıflandırmıştır.²⁷¹

Bununla birlikte, geçmiş dönemlerde olduğu gibi günümüzde de Ortadoğu teriminin tam olarak nereyi ve hangi ülkeleri kapsadığı kesinlik kazanmış değildir.²⁷² Ancak günümüzde büyük çoğunlukla Ortadoğu terimi Irak, İran, İsrail, Kıbrıs, Körfez Emirlikleri, Libya, Lübnan, Mısır, Suudi Arabistan, Suriye, Türkiye, Ürdün ve Yemen devletlerinin bulunduğu sahayı ifade etmek için kullanılmakla birlikte, özellikle siyasi sebeplerle diğer Arap ülkeleriyle yakınlaşan Afganistan, Cezayir, Fas, Tunus ve Pakistan’ı da Ortadoğu kapsamına alanlar vardır.²⁷³

Tarihsel olarak Ortadoğu teriminin kökenini incelediğimizde ise Ortadoğu teriminin ilk kez 1902 senesinde Amerikan strateji uzmanı ve deniz tarihçisi Mahan tarafından ortaya atılmış olduğunu görüyoruz.²⁷⁴ Mahan 1902’de Londra’da “National Review” isimli dergide kaleme aldığı bir makalede, Basra Körfezi’nin öneminden bahsederek Arabistan ile Hindistan arasındaki bölgeye ilk kez “Ortadoğu” (Middle East) ismini vermiştir.²⁷⁵ Mahan, makalesinde Basra Körfezi’nin stratejik öneminden bahsettikten sonra İngiltere, Almanya ve Rusya’nın bu bölgede giriştikleri güç mücadelesini anlatarak, jeostratejik bir kavram içerisinde kullandığı “Ortadoğu” terimiyle, Süveyş ile Singapur arasında uzanan deniz yolunun bir kısmını koruyan ve tam olarak sınırlarının neresi olduğunu belirtmediği bir bölgeyi anlatmaktaydı. Mahan

²⁷¹ Davut Dursun, “Ortadoğu’nun Ekonomik, Sosyal ve Siyasi Yapı Özellikleri Üzerine Genel Tespitler”, **Journal of Social Policy Conferences**, Issue: 50, Ekim 2010, s. 1234.

²⁷² Nuran Taşlıgil ve Güven Şahin, “Ortadoğu Kavramı ve Türkiye’de Ortadoğu Coğrafyası İle İlgili Bir Literatür Çalışması”, **Akademik Orta Doğu**, Cilt 6, Sayı 1, 2011 s.141-157, s. 142.

²⁷³ Kılınçkaya, **a.g.e.**, s. 17.

²⁷⁴ Roderic H. Davison, “Where Is The Middle East?”, **Foreign Affairs**, Vol. 38, No. 4, July 1960, s. 667.

²⁷⁵ Bernard Lewis, “Orta Şarkın Tarihi Hüviyeti”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 12 Sayı: 1, 1964, s. 75.

ayrıca ABD'nin güçlü bir ülke olabilmesi için bu bölgeyi mutlaka kontrol altına alması gerektiğini savunuyordu.²⁷⁶

Mahan'ın bu makalesinden sonra İngiliz The Times gazetesi muhabiri Chirol, 14 Ekim 1902'de "Ortadoğu Meselesi" başlığı altında Basra Körfezi'nin stratejik değerini anlattığı çeşitli makaleler yayınlamaya başlamıştır. Chirol, Ortadoğu tanımını Mahan'ın tanımına göre daha da genişletmiş ve Hindistan'a giden yoldaki bütün toprakları bu kavram içerisine dâhil etmiştir. Zira Chirol, Ortadoğu'nun en önemli fonksiyonunun Hindistan'ın korunması olduğunu düşünüyordu. Chirol, Ortadoğu üzerine 1903'te "The Middle Eastern Question Or Some Political Problems Of Indian Defense" isimli bir eser daha yayınlamıştır. Chirol bu eserinde Osmanlı topraklarında Almanya tarafından inşa edilmeye çalışılan Berlin-Bağdat-Basra Demiryolu'ndan dolayı İngiltere'nin Ortadoğu ve Asya'daki çıkarlarının büyük zararlar göreceğini açıklamıştır. Görüldüğü üzere Ortadoğu terimi hakkında yapılan tanımlamaların hepsi 1900'lü yılların başında İngiltere'nin bölgedeki çıkarlarının nasıl muhafaza edilmesi gerektiği ihtiyacından ortaya çıkmıştır.²⁷⁷

Böylece Mahan ve Chirol sayesinde İngiliz diline dâhil olan "Ortadoğu" terimi 20. yüzyılın başlarında çeşitli kitap adlarında da yer almaya başlamıştır. 1909 yılında Angus Hamilton tarafından "Ortadoğu'nun Problemleri" adında bir kitabın yayınlanmasıyla beraber "Ortadoğu" terimi bilim dünyasına taşınmıştır. Bundan iki yıl sonra da Hindistan Kral Vekili Lord Curzon'un 1911'de yapmış olduğu resmi konuşmasında, Hindistan'a yakın yerleri anlatmak için "Ortadoğu" terimini kullanmasıyla birlikte ona yarı resmi bir özellik kazandırmıştır.²⁷⁸

Ortadoğu teriminin kesin bir resmiyet kazanması ise I. Dünya Savaşı'ndan sonra gerçekleşmiştir. Ortadoğu terimi savaştan sonra kitap, makale ve istihbarat raporlarından çıkarak artık devletin resmi söylemlerinde kendisine yer bulmaya başlamıştır. 19. ve 20. yüzyılda dünyanın büyük sömürgeci devleti konumunda olan İngiltere'nin, Sömürgeler Bakanlığı bünyesinde "Ortadoğu Departmanı" isminde bir

²⁷⁶ Erdal Şimşek, **Türkiye'nin Ortadoğu Politikası**, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2005, s. 10.

²⁷⁷ Serdar Sakin ve Can Deveci, "Ortadoğu Kavramı ve Sınırları Üzerine Bir Değerlendirme", **History Studies**, ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı/2011, s. 284; Ayrıca bkz. Valentine Chirol, **The Middle Eastern Question Or Some Political Problems Of Indian Defense**, J. Murray Pub., London, 1903, s. 200-229.

²⁷⁸ Dursun, **a.g.m.**, s. 1233-1234.

idari teşkilat kurmasıyla birlikte söz konusu resmîyet gerçekleşmiştir. I. Dünya Savaşı'nda İngilizlerin Osmanlı Devleti'nden kopardığı Irak, Filistin ve Ürdün yönetimleri “Ortadoğu Departmanı” isimindeki bu teşkilata bağlanmıştır. Öte yandan İngiltere’de bulunan “Coğrafi Adlar Daimi Komisyonu” isimli kuruluş Yakındoğu terimini yalnızca Balkanları kapsayacak şekilde yeniden tanımlarken, Ortadoğu terimini de Türkiye, İran, Irak, Körfez bölgesi, Mısır ve Arap Yarımadasını kapsayacak şekilde tanımlayarak bölgenin sınırlarını belirlemiştir. Böylece İstanbul Boğazı ile Hindistan’ın doğu kıyıları arasında uzanan bölgeye “Ortadoğu” ismi verilmiştir.²⁷⁹

Diğer taraftan Ortadoğu terimi II. Dünya Savaşı sırasında daha yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmış²⁸⁰ ve gelişen olaylar neticesinde de kavram değişikliğine uğramıştır. İngiltere ve müttefiklerinin Akdeniz, Avrupa, Güneybatı Asya ve Afrika’daki hedefleri Mihver Devletleri ile çatışınca Süveyş Kanalı ve çevresi İngiltere için oldukça önem kazanmıştır. Bu dönemin başlarında, Mısır İngiltere’nin himayesinde bulunuyordu. İngiltere’nin Nil Ordusu Mısır’a, Ortadoğu Komutanlığı da Kahire’ye yerleştirilmişti. II. Dünya Savaşı Afrika, Akdeniz ve Güneybatı Asya’ya da sıçrayınca, bu bölgenin önemi İngiltere ve müttefikleri için oldukça artmıştır. Bundan sonra da Müttefik Devletler, Kahire’de bulunan Ortadoğu Komutanlığı’nın görevlerini genişletme yoluna gitmiştir. Artık Ortadoğu Komutanlığı bölgedeki istihbarat, harekât, ikmal işleri ve siyasi faaliyetler nedeniyle başlıca kaynak ve başvuru yeri olmuştur. ABD’nin savaşa girmesinden sonra Mısır, Müttefik Devletler için en önemli ikmal üslerinden biri haline gelmiştir. Avrupa ve Balkanlar’daki harekâtın desteği de Kahire’deki Ortadoğu Komutanlığı karargâhı tarafından yönetilmeye başlanmıştır.²⁸¹ Böylece İngilizlerin bölgede konuşlandığı “Ortadoğu Komutanlığı”nın büyük bir askeri ve istihbarat merkezi konumuna gelmesi neticesinde, “Ortadoğu” terimi dünya genelinde tanınarak herkesin aşına olduğu bir isim haline gelmiştir.

²⁷⁹ Şimşek, **a.g.e.**, s. 11.

²⁸⁰ Ramazan Özey, **Dünya Denkleminde Ortadoğu Coğrafyası**, 6. Baskı, Aktif Yayınevi, İstanbul, 2015, s. 3.

²⁸¹ Muzaffer Erendil, **Çağdaş Orta Doğu Olayları**, Genelkurmay Basım Evi, Ankara 1992, s. 6.

B. Ortadoğu'nun Jeopolitik Önemi

Ortadoğu, sahip olduğu coğrafi konumuyla Afrika, Asya ve Avrupa gibi üç kıtanın bir kesişme noktası ve coğrafik merkezi durumundadır. Bu konumundan dolayı bölge çok önemli jeopolitik özelliklere sahip olmuştur. Eski dünyanın üç kıtasının deniz ve kara yolları bağlantıları yine bu bölge üzerinden sağlanmaktadır.²⁸² Ayrıca bu bölgenin Doğu Akdeniz'in korunmasındaki rolü, Batı Avrupa'nın güney tarafının dayandığı yer olması ve Asya'ya gerektiğinde perde olabilmesi, Süveyş Kanalı, Basra Körfezi, Bab-ül Mendep Boğazı, Hürmüz Boğazı, Çanakkale-İstanbul Boğazları ve Akdeniz limanları gibi sahip olduğu önemli su yolları ve karayolları sayesinde önemi daha da artmıştır.²⁸³

Sahip olduğu eşsiz coğrafi konumunun yanı sıra Ortadoğu, yeryüzünde insanların ilk defa yerleşik hayata geçtikleri bölge olmasının yanında, dünyanın en kadim medeniyetlerinin ilk olarak ortaya çıktığı bölge olmuştur. Bölge, tarihin her döneminde bir tür geçiş yeri olması dolayısıyla bir taraftan değişik kültürlerin çatışma alanı diğer taraftan da pek çok farklı kültürün birbirine karışarak yeni bir oluşumun meydana geldiği bir yer olmuştur.²⁸⁴ Ayrıca üç semavi dinin doğuş yeri de olan Ortadoğu bölgesi hem etnik hem dinsel açıdan birçok çeşitli grubu bünyesinde barındırmaktadır. Etnik açıdan incelendiğinde, bölge nüfusunun önemli bir kısmını Arapların oluşturduğu görülmektedir. Araplardan sonra bölgede Türk, İran, Pakistan, Yahudi ve Kürt nüfusu da oldukça fazladır. Dinsel açıdan bakıldığında da bölge nüfusu yine oldukça karmaşık bir yapıya sahiptir. Nüfusun büyük bir çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu bölgede Museviler ve Hristiyanlar da yaşamaktadır. Kendi iç yapılanması nedeniyle oldukça karışık olan Ortadoğu bölgesini²⁸⁵ günümüzde önemli hale getiren en büyük etken ise ekonomik faktörler olmuştur.

Ortadoğu bölgesi, dünya petrol kaynaklarının yaklaşık yüzde 50'si ve doğal gaz kaynaklarının ise yaklaşık yüzde 40'ına sahip olduğundan dolayı dünyanın en önemli enerji merkezi konumundadır. Ayrıca bölge önemli yer altı kaynaklarına sahip

²⁸² Taşlı, **a.g.e.**, s. 19.

²⁸³ Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-1999)**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000, s. 545; Oral Sander, **Siyasi Tarih 1918 1994**, 4. Baskı, İmge Kitabevi, İstanbul, 1994, s. 64-65.

²⁸⁴ Dursun, **a.g.m.**, s. 1241-1242.

²⁸⁵ Baskın Oran (Editör), **Türk Dış Politikası, (Cilt I: 1919-1980)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 196.

olmasının yanı sıra dünya silah ticareti için de en önemli pazar niteliğindedir. Bölge devletleri arasında uzun süredir devam eden anlaşmazlıklar yüzünden, buradaki devletler kendilerini askeri yönden güçlü kılmak istemiş ve bu yüzden sürekli olarak silahlanma yoluna gitmişlerdir. Bunun sonucunda da bölge ülkeleri günümüzdeki dünya silah ithalatının %75'ini gerçekleştirmektedir.²⁸⁶ Bütün bu saydığımız nedenlerden dolayı Ortadoğu bölgesi, günümüzde de etkileri devam eden büyük olayların yaşandığı ve dünyadaki süper güçler için sürekli olarak ilgi odağı olmaya devam eden bir bölge haline gelmiştir.

²⁸⁶ Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu (Cilt:1)**, Dora Yayınevi, 6. Baskı, Bursa, 2014, s. 21, 379-380.

C. Aktör Devletlerin Ortadoğu'daki Hedefleri

Ekonomik, siyasi ve askeri yönden büyük önem taşıyan Ortadoğu bölgesinin büyük bir kısmı, I. Dünya Savaşı'na kadar Osmanlı Devleti'nin egemenliği altında bulunuyordu. Fakat 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin oldukça zayıflaması, iç ve dış birçok büyük sorunla uğraşmak zorunda kalması sonucunda bu bölge başta İngiltere, Fransa, Rusya daha sonra da Almanya ve İtalya gibi büyük devletlerin hâkimiyet kurmak için mücadele ettikleri önemli bir alan haline gelmiştir. Bu devletlerin bölgede üstünlük kurmak amacıyla kendi aralarında rekabete girişmeleri sonucu, Osmanlı Devleti büyük devletlerin bu rekabetinden faydalanarak ve bir denge politikası uygulayarak varlığını sürdürmeye çalışmıştır. Ancak 1900'lü yılların başlarında dünya siyasetinde yaşanan bazı gelişmeler neticesinde İngiltere, Fransa ve Rusya gibi dünyanın en güçlü ülkeleri bir blok içinde birleşirken, Osmanlı Devleti ise bu devletlerin karşısındaki blokta yer almayı tercih ederek I. Dünya Savaşı'na katılmıştır. Bu savaştan Osmanlı Devleti'nin yenik çıkması, kendi siyasi hayatının bitmesine neden olurken, bu da Ortadoğu'da yeni bir düzenin kurulmasına yol açmıştır.²⁸⁷

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin yıkılmasıyla beraber Ürdün, Irak ve Filistin İngiltere'nin, Suriye ve Lübnan ise Fransa'nın mandası altına girerek Ortadoğu bu iki devlet arasında bölüşülmüştür.²⁸⁸ Ortadoğu böylece tarihte ilk olarak, I. Dünya Savaşı'ndan sonra bölge dışı devletlerin denetimi altına giriyordu. Bölgenin siyasal bütünlüğünü parçalayarak bölgeyi güçsüz ve küçük birimlere bölen İngiltere ve Fransa, daha sonra bölgedeki dinsel ve mezhepsel anlaşmazlıkları da körükleyerek, bölgeyi kendi çıkarları doğrultusunda parçalamaya çalışmıştır. Bu iki devlet II. Dünya Savaşı sonuna kadar bölgeyi denetimleri altında tutmayı başarmıştır.²⁸⁹

Ancak I. Dünya Savaşı Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu üzerindeki egemenliğini nasıl sona erdirmişse, II. Dünya Savaşı da bölgedeki İngiliz-Fransız egemenliğinin sonunu hızlandırarak bölgedeki birçok devletin bağımsızlığını kazanmasına yol açmıştır. İngiltere ve Fransa bölgedeki emellerinden henüz vazgeçmemiş olsalar da savaştan o kadar zayıf çıkmışlardı ki artık bölge üzerinde egemenliklerini

²⁸⁷Uçarol, **a.g.e.**, s. 545-546.

²⁸⁸Yeşilbursa, **a.g.e.**, s. 28.

²⁸⁹Taşlı, **ag.e.**, s. 9.

sürdürebilecek güçte değillerdi.²⁹⁰ Bunun neticesinde her iki devlet de bölgeden çekilmeye başlamıştır. Bu iki devletin bölgeden ayrılmaya başlamasından sonra, doğan boşluğu ise II. Dünya Savaşı'ndan oldukça güçlenerek çıkan ve yeni dünya düzeninde birer süper güç konumuna gelen ABD ve Sovyetler Birliği doldurmaya başlamıştır.²⁹¹

Savaş sonrası dünyanın iki süper gücü olan ABD ile Sovyetler Birliği'nin dünyanın birçok bölgesine etki edebilme imkânına sahip olması, doğal olarak iki devlet arasında büyük bir güç mücadelesinin başlamasına yol açmıştır. Bu güç mücadelesi ise dünyanın jeopolitik ve ekonomik kaynaklarını kontrol altında tutmayı gerektiriyordu. Böylece dünyanın bütün bölgelerindeki gelişmeler ABD ile Sovyetler Birliği'nin ulusal çıkarları ile doğrudan ilgili duruma gelmiştir. Bunun sonucunda da bu iki devlet dünya çapında süper güç olarak, gelişmelere kendi çıkarları doğrultusunda etkilerde bulunmaya başlamıştır. Bu etkilerden en çok nasibini alan bölge ise çok önemli jeopolitik ve ekonomik kaynaklara sahip olması nedeniyle Ortadoğu olmuştur.²⁹²

Sovyetlerin, Çarlık döneminden beri sürdürdüğü genişleme ve sıcak denizlere inme politikası kuşkusuz Ortadoğu'yu da kapsıyordu. Sovyetlerin bu geleneksel siyaseti ilk olarak Akdeniz'e daha sonra da Hint Okyanusu ve Büyük Okyanus gibi açık denizlere açılmayı öngörmüştür. Önce Akdeniz ve Ortadoğu'daki emellerine ulaşmak isteyen Sovyetler Birliği, bölgedeki nüfuzunu arttırmak için bölge devletlerinin bağımsızlık hareketlerini destekleme politikası izleyerek ve Batılı güçleri emperyalist ilan ederek, bölgede Batı'nın hegemonyasından kurtulmayı hedefleyen devletlerin sempatisini kazanmıştır. Bu sayede Sovyetler Birliği'nin bölgedeki saygınlığı ve nüfuzu giderek artmaya başlamıştır. Ortadoğu'da Sovyet nüfuzunun giderek artması karşısında ise ABD yönetimi kayıtsız kalmamış²⁹³ ve bölgeye yönelik daha aktif bir politika izleme gereği duymuştur. Nitekim Amerikan yönetimi 12 Mart 1947 tarihinde "Truman Doktrini"ni ilan ederek Sovyet tehdidine karşı en önemli adımlardan birisini atmıştır.

Truman Doktrini'nin ilanından sonra, "Sovyet tehdidi ve yayılmacılığı" konusunda daha kararlı bir politika izleyen Amerikan Başkanı Truman, 5 Nisan 1946

²⁹⁰ Cleveland, **a.g.e.**, s. 195-196.

²⁹¹ Taşlı, **a.g.e.**, s. 9-10.

²⁹² **A.g.e.**, s. 7.

²⁹³ Erendil, **a.g.e.**, s. 62; **BCA**, 30-1-0-0 / 68 - 429 - 5, 28 Nisan 1957; **BCA**, 30-1-0-0 / 68 - 430 - 8, 27 Haziran 1957.

tarihinde yaptığı bir konuşmada ABD'nin Ortadoğu'ya olan ilgisi ve Sovyetlerin yayılmacı politikasının tehlikeleri hakkında şunları söylemiştir:

“Gözlerimizi Yakın ve Orta Doğu'ya çevirdiğimizde vahim meseleler arz eden bir bölge ile karşılaşırız. Bu bölgede geniş doğal kaynaklar bulunmaktadır. En işlek kara, hava ve deniz yolları buradan geçmektedir. Bu bakımdan iktisadi ve stratejik önemi vardır. Fakat, bu bölgedeki ulusların hiçbiri ne yalnız, ne de beraberce, kendilerine yöneltilecek bir saldırıya karşı koyabilecek kadar güçlüdürler. Böyle olunca da Yakın ve Orta Doğu'nun bu bölgenin dışındaki büyük devletler arasında önemli bir rekabet alanı olacağını ve bu rekabetin birden bire bir çatışmaya yol açabileceğini kestirmek güç değildir...”²⁹⁴

Aslında Ortadoğu'daki Sovyetler Birliği-ABD mücadelesinin en önemli nedenlerinin başında Ortadoğu petrolü geliyordu. Sovyetler Birliği kendisine yetecek kadar petrol rezervi bulunmasına rağmen, bölgede bolca bulunan petrolden kendisine de pay düşmesini ve ayrıca bölge petrolünün Batı ülkelerine gönderilmesini önlemek istiyordu. Buna karşın ABD ise Sovyetlerin bölge petrolünü kontrol altına almasını engellemek ve bu petrolü Batılı müttefiklerine sorunsuz bir şekilde göndermek amacındaydı.²⁹⁵ Diğer taraftan bölgedeki zengin petrol yataklarının Amerikan petrol şirketleri tarafından bulunmasıyla beraber, Amerikan yönetimi siyasal ve güvenlik politikalarını buna uygun bir şekilde geliştirmiştir. Bundan sonra bölgeye yönelik Amerikan politikası değişik dönemlerde zaman zaman değişse de bölge sürekli olarak ABD'nin vazgeçemeyeceği bir bölge haline gelmiştir.²⁹⁶ Böylece Soğuk Savaş'ın başından itibaren bölgedeki ABD-Sovyetler Birliği rekabeti hiç azalmadan devam etmiş ve bu rekabet günümüze kadar etkileri devam eden gizli bir çatışma halini almıştır.

²⁹⁴ Taşlı, a.g.e., s. 37-38.

²⁹⁵ Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994**, s. 252.

²⁹⁶ Arı, a.g.e., s. 397-398.

3. İsrail Devleti'nin Kurulması

Osmanlı yönetimi sırasında barış ve huzur içerisinde bulunan Ortadoğu'nun bugünkü sorunları arasında ilk sırada gelen Arap-İsrail anlaşmazlığının tohumları, İngiltere'nin Doğu Akdeniz'e yerleşmesinden sonra atılmıştır. I. Dünya Savaşı sonunda İngilizler hem uyguladığı politika hem de Arapların yardımıyla Ortadoğu'ya sağlamca yerleşirken, İngilizlere yardım etmelerine karşılık kendilerine bağımsızlık verileceğini düşünen Araplar ise I. Dünya Savaşı sonunda bağımsızlıklarını kazanmak yerine, İngiliz ve Fransız mandasını tanımak durumunda kalmıştır.²⁹⁷

Böylece İngiliz ve Fransız mandası altına giren Araplar, kandırılmış olduklarını anlayarak özellikle İngilizlere karşı büyük öfke duymaya başlamıştır. Arapların duydukları bu öfkenin altında yatan en büyük nedenlerden birisi kuşkusuz Kasım 1917'de ilan edilen "Balfour Deklarasyonu"ydü. Bu deklarasyon ile Filistin'de Yahudilere bir devlet kurma sözü verilirken, aynı zamanda Filistinli Arapların bütün haklarının korunup gözetileceği sözü de verilmişti. Ancak Araplar Filistin'de kurulacak bir Yahudi devletine ilk günden itibaren şiddetle karşı çıkmıştır.²⁹⁸

Arapların karşı çıkmasına rağmen İngilizler, mandası altında bulundurdukları Filistin'e önemli sayıda Yahudi göçü yapılmasına izin vermiş²⁹⁹ ve Yahudilerin burada bir İsrail Devleti kurma yönündeki çabalarına sessiz kalarak destek vermiştir.³⁰⁰ İngilizlerin Filistin'e Yahudi göçüne izin vermesi Arapları oldukça rahatsız etmiş ve bundan sonra Araplar İngilizlere olan tepkilerini daha yüksek bir şekilde dile getirmeye başlamıştır. Arapların büyük tepkisi üzerine İngiltere 1939 yılında Yahudilerin Filistin'e göç etmesini sınırlayan bir kanun çıkarmak zorunda kalmıştır. Ancak bu kanuna rağmen, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra Yahudilerin Filistin'e göçü devam etmiş ve bunun neticesinde Araplarla Yahudiler arasında çatışmalar başlamıştır. İngiltere ise

²⁹⁷Erendil, **a.g.e.**, s. 15.

²⁹⁸TNA, FO, 492/1, E 6704/951/31 No. 12, "Arab Statement On The Palestine Problem, Mr. Houstoun-Boswall to Mr. Bevin", 22 Temmuz 1947; Yeşilbursa, **a.g.e.**, s. 25.

²⁹⁹TNA, FO, 492/1, E 5047/46/31 No. 9, "Palestine, Report on Special Session of United Nations Assembly, Sir A. Cadogan to Mr. Bevin", 7 Haziran 1947.

³⁰⁰Dursun, **a.g.m.**, s. 1245-1246.

Araplarla Yahudiler arasında arabuluculuk yapmaya çalışmışsa da bu girişimi başarısız olmuştur.³⁰¹

Filistinliler ile Yahudiler arasındaki çatışmalar sürerken her iki kesim de kendi bağımsız devletlerini kurabilmek için İngilizlerin bir an evvel Filistin'den çıkmasını istiyordu. Nitekim Menahim Began'ın liderliğindeki aşırı sağcı bir Yahudi grubu, İngilizlerin bölgeden çıkmasını sağlamak amacıyla bir terör kampanyası başlatmıştır.³⁰² Bundan sonra gerçekleşen Haganah sabotajları, Irgun terörü ve ABD'deki kamuoyu baskısı İngiltere'yi çok zor bir duruma sokmuştur.³⁰³ Zaten II. Dünya Savaşı'ndan sonra mali açıdan oldukça sıkıntılı bir duruma düşen İngiltere, hem ülke içinde hem de dışında artık halk desteği görmeyen başarısız bir politikayı devam ettirmek niyetinde değildi.³⁰⁴ Bütün bu sebeplerle, İngiltere Hükümeti Filistin Sorunu'nu bir çözüme kavuşturmak için çalışmalar başlatmıştır. Bu bağlamda, İngiltere Filistin Sorunu'nun çözümünü için ABD ile bir takım ortak çalışmalar yürütmüştür.³⁰⁵ Ancak bütün bu çalışmalardan da bir netice alınamayınca İngiltere, ortadan kalkmış olan Milletler Cemiyeti'nin 1918 yılında kendisine vermiş olduğu Filistin mandasını artık daha fazla sürdüremeyeceğini belirterek manda yetkilerini Birleşmiş Milletler'e bırakacağını ilan etmiştir.³⁰⁶

İngiltere'nin Filistin meselesi için özel bir komisyon kurulması için yaptığı başvuru üzerine BM Genel Kurulu, 28 Nisan-15 Mayıs 1947 tarihlerinde New York'ta toplanarak, Büyük devletlerin yer almadığı bir soruşturma komisyonu (UNSCOP) kurulmasına ve kurulacak komisyonun Filistin'e giderek 1 Eylül 1947'ye kadar bir rapor hazırlamasını kararlaştırmıştır.³⁰⁷ Bu sırada 15 Mayıs'ta Birleşmiş Milletler, Komisyon Raporu'na ait bir karar verilmeye kadar bütün ülkeleri, Filistin meselesinin çözümüne engel oluşturacak her türlü kuvvet kullanmaktan ve tehditten kaçınmaya

³⁰¹Yeşilbursa, **a.g.e.**, s. 25.

³⁰² Pehlivanoglu, **a.g.e.**, s. 223.

³⁰³ Cleveland, **a.g.e.**, s. 292.

³⁰⁴ Bernard Lewis, **Ortadoğu İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi**, Çev.:Selan Y. Kölay, Arkadaş Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 454.

³⁰⁵ Cleveland, **a.g.e.**, s. 292.

³⁰⁶ **TNA, FO**, 492/1, E 6704/951/31 No. 12, "Arab Statement On The Palestine Problem, Mr. Houstoun-Boswall to Mr. Bevin", 22 Temmuz 1947.

³⁰⁷ **TNA, FO**, 492/1, E 5047/46/31 No. 9, "Palestine, Report on Special Session of United Nations Assembly, Sir A. Cadogan to Mr. Bevin", 7 Haziran 1947.

çağırın bir karar almıştır.³⁰⁸ Daha sonra Avustralya, Çekoslovakya, Guatemala, Hindistan, Hollanda, İran, İsveç, Kanada, Yugoslavya, Peru ve Uruguay temsilcilerinden oluşan UNSCOP,³⁰⁹ temmuz ayında Filistin'e giderek bölgede beş hafta boyunca çeşitli incelemelerde bulunmuştur.³¹⁰

Komisyunun bölgedeki araştırmaları sonucunda “Çoğunluk Planı” ve “Azınlık Planı” şeklinde iki farklı teklif ortaya çıkmıştır. Komitede Hollanda, Çekoslovakya, İsveç, Guatemala, Kanada, Uruguay ve Peru tarafından verilen Çoğunluk Planı Filistin'in; Yahudi Devleti, Arap Devleti ve Kudüs Bölgesi olacak şekilde üçe taksim edilmesini öngörüyordu. Hem Yahudi Devleti hem de Arap Devleti 1 Eylül 1947'den itibaren, iki yıllık bir geçiş döneminin ardından bağımsız olacaklardı. Ayrıca Yahudi ve Arap devletleri arasında bir ekonomik birliğin oluşturulması da planlanıyordu. Komite, Yahudi ve Arap devletlerine ait topraklar ile Kudüs Bölgesi'nin sınırlarını da belirlemiştir. Buna göre Kudüs, Birleşmiş Milletler'in vesayeti altına girecekti.³¹¹

Diğer taraftan Yugoslavya, İran ve Hindistan'ın teklif ettiği Azınlık Planı'na göre ise Filistin; Yahudiler ile Araplar arasında taksim edilmekle beraber Kudüs başşehir olmak üzere Yahudi ve Arap devletlerinden oluşan bağımsız bir “Filistin Federal Devleti” kurulması öngörülmüştü.³¹² Yoğun görüşmelerin ardından BM Genel Kurulu'nda 29 Kasım 1947'de yapılan oylamada, Çoğunluk Planı bazı değişikliklere uğrayarak, Filistin'in üçe bölünmesi yönünde karar çıkmıştır. Bu üç bölüm; bir Arap devleti, bir Yahudi devleti ve Kudüs şehrinin uluslararası gözetimde olacağı ayrı bir birimden oluşacaktı.³¹³

Böylece Filistin'de nüfusun %30'luk bir kesimine sahip Yahudilere, toprakların %56'sı ve nüfusun %70'lik bir kesimine sahip Filistinlilere ise toprakların %44'ü bırakılıyordu. Yapılan oylama 13'e karşı 33 oyla kabul edilmiş, 10 ülke de çekimser kalmıştır. ABD ile Sovyetler Birliği'nin de lehte oy kullandığı bu bölünme kararı, Genel

³⁰⁸ **BCA**, 30-10-0-0 / 266-793-48 Dosya Ek: 438A, 6 Haziran 1947; **TNA, FO**, 492/1, E 5047/46/31 No. 9, “Palestine, Report on Special Session of United Nations Assembly, Sir A. Cadogan to Mr. Bevin”, 7 Haziran 1947.

³⁰⁹ **Yearbook of the United Nations, 1947-1948**, s. 227-229.

³¹⁰ Cleveland, **a.g.e.**, s. 292.

³¹¹ Nezir Özgen, **Geçmişten Günümüze Dünya**, Venedik Yayınları, Ankara, 2018, s. 369; Cleveland, **a.g.e.**, s. 292.

³¹² Özgen, **a.g.e.**, s. 369.

³¹³ **Yearbook of the United Nations, 1947-1948**, s. 245-255.

Kurul tarafından gerekli üçte iki çoğunlukla alınmıştır. Bu şekilde Birleşmiş Milletler, Filistin'i Araplarla Yahudiler arasında bölüştürmüş oluyordu. Bu kararın üzerine İngiltere, 15 Mayıs 1948 tarihine kadar kuvvetlerini Filistin'den tamamen çekeceğini açıklamıştır.³¹⁴

Bu arada BM Genel Kurulu'ndaki görüşmelerde Filistin'in bölünmesi yönünde ABD ile Sovyetler Birliği'nin aynı yönde oy kullanması, Soğuk Savaş boyunca farklı iki kutupta yer alan iki devletin ileride yaşanacak Süveyş Krizi olayını da sayarsak aynı safta yer aldığı nadir olaylardandır. Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'da birçok soruna yol açacağı açıkça belli olan İsrail'in kuruluşunu desteklemesinin nedeni, oluşacak ortamdaki yararlanma düşüncesinden kaynaklanıyordu.³¹⁵

Bu sıralarda Sovyet yönetimi, en büyük rakibi olarak Amerika'yı değil, İngiltere'yi görüyordu.³¹⁶ Sovyetlere göre İngiltere'nin Ortadoğu'daki konumunu sarsmak için yeni kurulacak İsrail Devleti çok iyi bir fırsattı. Sovyet lideri Stalin, İsrail'in kurulmasıyla İngiltere'nin bölgedeki konumunun büyük yara alacağını ve doğacak olan boşluğu da kendi ülkesinin dolduracağını düşünmüştür. Kaldı ki, kurulacak olan İsrail Devleti'nin Sovyetler Birliği'nin istediği tarzda bir dış politika yürütmesi de imkânsız değildi. Sovyetlerin, Ortadoğu'da İsrail'in kurulmasını bu kadar çok istemesinin diğer önemli nedeni ise Arap-İsrail anlaşmazlığının tohumunu atmak istemesiydi. Yine böyle bir ortamda Sovyetler Birliği bölgeye girme ve nüfuz etme imkânını elde etmiş olacaktı. Ancak bu, Sovyetlerin İsrail'i ilk ve son desteklemesi olacaktır.³¹⁷

Diğer taraftan BM'deki Filistin görüşmelerinde, Türkiye ABD'de faaliyet yürüten Yahudi lobisinin bütün girişimlerine rağmen³¹⁸ Arap ülkelerini destekleyerek, Filistin'e bağımsızlık verilmesi gerektiğini savunmuş ve BM Genel Kurulu'nun taksim kararına Arap ülkeleriyle beraber aleyhte oy kullanmıştır. Türkiye'nin Arap ülkelerini açık bir

³¹⁴ Detaylı bilgi için bkz. Pehlivanoglu, **a.g.e.**, s. 224; **TNA, FO**, 492/1, E 416/4/31 No. 20, "The Palestine Question At The Second Annual Session Of The General Assembly (September-November 1947)", 31 Aralık 1947; **Yearbook of the United Nations, 1947-1948**, s. 247-257; **Cumhuriyet**, 30 Kasım 1947, s. 1-3.

³¹⁵ Taşlı, **a.g.e.**, s. 60.

³¹⁶ Lewis, **a.g.e.**, s. 459.

³¹⁷ Taşlı, **a.g.e.**, s. 60-62.

³¹⁸ **BCA**, 30-1-0-0 / 5 - 23 - 8 Dosya Ek: A4, 5 Eylül 1947.

şekilde destekleyen birkaç ülkeden birisinin olması Arap ülkelerinde oldukça olumlu karşılanmıştır.³¹⁹

Türkiye'nin bu tavrı özellikle Suriye tarafında büyük memnuniyet uyandırmıştır. Nitekim öteden beri Türkiye ile ilişkilerinde sorun yaşayan Suriye, BM Genel Kurulu'ndaki Filistin oylamasından kısa bir süre sonra Türkiye'ye, Filistin meselesinde Birleşmiş Milletler'de Arap ülkeleriyle aynı doğrultuda hareket ettiği için teşekkür mesajı göndermiştir.³²⁰

Bu arada Sovyetler Birliği'nin bile İsrail'i desteklediği bir ortamda, Türkiye'nin Araplara vermiş olduğu bu destek Batılı yayın organları tarafından "Müslüman Kardeşliği'nin bir yansıması" şeklinde değerlendirilmiştir. Hâlbuki Türkiye bu desteği, Araplara karşı duyduğu bir sempatiden dolayı değil, olası bir bölünmenin bölgeye getireceği istikrarsızlıktan duyulan endişeden dolayı vermiştir.³²¹

Öte yandan BM tarafından verilen bölünme kararının ardından bütün Arap dünyası ayağa kalkmış ve birçok Arap ülkesinde halk sokaklara dökülerek büyük protesto eylemleri gerçekleştirmiştir. Yalnızca Suriye'nin Halep kentinde 10.000 kişi Filistin için Gönüllü Mücahitler Bürosu'na yazılmıştır.³²² Ayrıca Suriye'de hükümetin de teşvik etmesiyle halk tarafından büyük gösteriler düzenlenmiştir.³²³ Diğer yandan Arap Birliği Genel Sekreteri Filistin'in taksimi kararının Ortadoğu'yu ateşe vereceğini söylemiş,³²⁴ 17 Aralık'ta ise Arap Birliği Konseyi yaptığı açıklamada, bu bölünmeye gerekirse güç kullanarak karşı koyacağını bildirmiştir.³²⁵

Bu arada Birleşmiş Milletler'in vermiş olduğu bölünme kararının ardından Yahudiler ve Araplar olası bir çatışma için silahlanmış ve çok geçmeden bölgedeki çatışmalar hızla artmaya başlamıştır. Nisan 1948'de Yahudi "İrgun" ve "Stern" adlı

³¹⁹BCA, 30-10-0-0 / 266 - 793 - 49 Dosya Ek: 438A, 8 Aralık 1947.

³²⁰Cumhuriyet, 2 Aralık 1947 s. 1-3.

³²¹Oran, TDP, Cilt: 1, s. 637.

³²²Cumhuriyet, 2 Aralık 1947, s. 1-3.

³²³TNA, FO, 492/1, E 11851/11283/89 No. 16, "Syria And The Palestine Question, Mr. Dundas to Mr. Bevin", 3 Aralık 1947.

³²⁴Cumhuriyet, 1 Aralık 1947, s. 3.

³²⁵Lewis, a.g.e., s. 454.

silahlı örgütler, Deir Yasin köyüne saldırarak buradaki halkın çoğunu öldürmüştür.³²⁶ Yahudilerin yapmış olduğu katliamlar üzerine Arap Birliği ağır bir protesto bildirisi yayınlarak İsrail'i en sert şekilde kınamıştır.³²⁷

Yahudilerin katliam haberleri Arap halkı arasında giderek yayılınca, birçok Arap evlerinden ayrılıp kaçmak zorunda kalmıştır. Deir Yasin halkına yönelik saldırının misillemesini ise Araplardan oluşan bir birlik yapmıştır. Bu birlik, Kudüs eteklerinde bulunan Yahudi konvoyunu pusuya düşürmüş ve konvoydaki birçok kişiyi öldürmüştür. Böylece her iki taraf arasında çatışmalar giderek kontrol altına alınamayacak seviyelere ulaşmıştır. Ancak Arap birlikleri düzenli Haganah güçleriyle baş edemediğinden, kendilerine düşen topraklardaki önemli pek çok Arap merkezi Yahudilerin kontrolüne geçmiş ve dört yüz bin Filistinli evlerini terk etmek zorunda kalmıştır. Bütün bunlar yaşanırken, İngilizler hâlâ kendi sorumluluğunda bulunan bölgede yaşanan bu olayları durdurma adına pek bir çaba sarf etmiyordu. Bu sırada İngilizler bölgeden ayrılma hazırlıklarını tamamlamakla meşguldü. Nitekim 14 Mayıs 1948'de yoğun çatışmaların yaşandığı sırada, Filistin'deki son İngiliz Yüksek Komiseri Filistin'den ayrılmıştır. İngiliz Yüksek Komiseri'nin Filistin'den ayrılmasından birkaç saat sonra Yahudi Ulusal Konseyi, İsrail'in bağımsızlığını ilan ettiğini duyurmuştur. ABD ve Sovyetler Birliği de İsrail Devleti'nin bağımsızlığını tanıdığını resmen açıklamıştır.³²⁸

Arapların büyük engelleme çabalarına rağmen, bölgede İsrail Devleti'nin kurulması Arap dünyasında, Arap ulusçuluğuna karşı en büyük tehdit olarak algılanmış ve bunun üzerine Suriye, Mısır, Irak, Ürdün ve Lübnan orduları İsrail ile savaşmak için Filistin'e girmiştir. Bu ülkelerin orduları sayı olarak İsrail ordusundan daha üstün olmasına rağmen, tecrübesiz ve eş güdümden yoksun olduklarından dolayı İsrail ordusuna karşı önemli bir başarı gösterememiştir.³²⁹ Nitekim İsrail Arap ülkelerinin saldırılarına karşı, gerçekleştirdiği karşı taarruz ile Arap birliklerini İsrail topraklarından çıkarmayı başarmıştır.³³⁰

³²⁶ Mithat Atabay, **Son Yüzyılda Ortadoğu ve Türkiye**, Paradigma Akademi Yayınları, İstanbul, 2016, s. 185.

³²⁷ **BCA**, 490-1-0-0 / 607 - 102 - 22 Dosya Ek: 3. Büro, 14 Nisan 1948.

³²⁸ Cleveland, **a.g.e.**, s. 295.

³²⁹ Oran, **TDP**, Cilt: 1, s. 639.

³³⁰ Pehlivanoğlu, **a.g.e.**, s. 95

22 Mayıs 1948’de toplanan BM Güvenlik Konseyi, hem İsrail Devleti’ni hem de Arap ülkelerini askeri eylemlerden uzak durmaya ve ateşkes ilan etmeye çağırmıştır. 29 Mayıs’ta da BM Güvenlik Konseyi her iki tarafa dört haftalık bir ateşkes önerisi sunmuştur.³³¹ Bütün bu gelişmeler yaşanırken, 30 Haziran 1948 tarihinde Türkiye İsrail ile bir posta anlaşması imzalamıştır. Bu posta anlaşmasının Araplar tarafından protesto edilmesi üzerine Türkiye, “İsrail’de on binden fazla Türk vatandaşının yaşadığını” belirterek bu anlaşmayı yalnızca insani nedenlerle yaptığını bildirmiştir.³³²

Öte yandan Aralık 1948’de İsrail ile Araplar arasında savaşın devam ettiği sırada, Filistin’de bir “Uzlaştırma Komisyonu”nun oluşturulması için BM Genel Kurulu’nda yapılan oylamada Türkiye Batı ile birlikte aynı doğrultuda oy kullanmıştır.³³³ Arapların böyle bir komisyonun kurulmasına şiddetle karşı çıktıkları bir ortamda Türkiye, Birleşmiş Milletler’in teklifini kabul ederek ABD ve Fransa ile birlikte “Filistin Uzlaştırma Komisyonu” üyeliğine seçilmiştir.³³⁴ Böylece Türkiye bu komisyona üye olarak, İsrail’in bağımsızlığına yönelik ilk tutum değişikliğini de göstermiş oluyordu. Türkiye’nin böyle bir tutum değişikliğine gitmesinin nedeni, Truman Doktrini’nin ilanı ve daha sonra Marshall Planı’nın yürürlüğe konulmasından sonraki süreçte Türk dış politikasının Batı eksenine kaymasından kaynaklanıyordu. Türkiye’nin “Filistin Uzlaştırma Komisyonu”na üye olarak katılması, Arap ülkeleriyle uzun yıllar sürecek diplomatik anlaşmazlıkların da başlangıç noktasını oluşturacaktır.³³⁵

Ancak Türkiye “Filistin Uzlaştırma Komisyonu” temsilciliğine seçilmesine rağmen, İsrail’in bağımsızlığını tanımaya hâlâ olumlu yaklaşmıyordu. Türkiye hem Arap devletleriyle ilişkilerini bozmak istemiyor hem de yeni kurulan İsrail’i “yeni bir Sovyet peyki” olarak görüyordu. Fakat ilerleyen zamanlarda İsrail Devleti’nin bir Sovyet peyki olmadığına anlaşılması üzerine Türkiye’nin tutumu da değişmeye başlamıştır.³³⁶ Nitekim Türkiye 28 Mart 1949’da İsrail’in bağımsızlığını tanıdığını

³³¹ Oran, **TDP**, Cilt: 1, s. 639; **Yearbook of the United Nations, 1947-1948**, s. 422-426.

³³² Yavuz, **a.g.e.**, s. 323.

³³³ Bülent Aras, **Ortadoğu ve Türkiye**, Q-Matris Yay., İstanbul, 2003, s. 72-73.

³³⁴ **TNA, FO**, 424/289, R 1033/1011/44 No. 2, “Turkey: Annual Review For 1948, Sir D. Kelly to Mr. Bevin”, 12 Ocak 1949.

³³⁵ Baskın Oran, **TDP**, Cilt: 1, s. 639-640.

³³⁶ Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s. 31-32.

resmen açıklamıştır.³³⁷ Türkiye, İsrail'i tanıyan ilk Müslüman ülke³³⁸ olmasına rağmen Avrupa genelinde İsrail'i en son tanıyan ülkelerden biriydi. Buna rağmen, İsrail'in Türkiye tarafından resmi olarak tanınması Araplar tarafından büyük tepkiyle karşılanmıştır. Müslüman Kardeşler'in El-Dava gazetesi, Türkiye'nin "ikinci İsrail" olduğunu iddia etmiş ve imha edilmesi için çağrıda bulunmuştur.³³⁹

Türkiye'nin İsrail'i tanıma kararının ardında başlıca üç faktörün yattığını söyleyebiliriz. Birincisi, Truman Doktrini'nin ilanı ve Marshall Planı'nın yürürlüğe girmesinden sonra Türk dış politikasının ana eksenini Batı, özelde de ABD ile eş güdümlü hale getiren Türkiye, yeni kurulmuş olan NATO'ya girme çabası içerisindeydi. Türkiye'nin NATO'ya girebilmek için yürütmüş olduğu politikalarda Batı ve özellikle ABD ile yakınlaşma çabası göze çarpmaktadır. Türk Hükümeti İsrail'i tanımaması durumunda bunun Türk-Amerikan ilişkilerinde oldukça olumsuz bir etki bırakacağını farkındaydı. Ayrıca Türkiye'nin İsrail'i tanınması NATO üyeliği kampanyasında kendisine ABD'deki etkin olan Yahudi lobisinin desteğini de sağlayabilirdi.³⁴⁰

Türkiye'nin İsrail'i tanınmasının ardında yatan ikinci faktör, Türk Hükümeti'nin izlediği Arap yanlısı politikaya ülke içindeki devletçi-seçkin aydınların, artan biçimde yoğun eleştiriler getirmeleriydi. Özellikle I. Dünya Savaşı'ndaki Arap ayaklanması sırasında Arapların Türk askerini arkadan vurmasının oluşturduğu psikolojik etkinin izleri hâlâ canlıydı. Son olarak, İsrail Devleti kurulduktan sonra ortaya çıkan gelişmeler İsrail'in "bölgede bir Sovyet peyki olabileceği" yönünde Türkiye'de duyulan endişelerin gereksiz olduğunu göstermiştir. Zira İsrail, ABD ile geliştirdiği yakın ilişkiler sayesinde Sovyetlerin gizli bir müttefiki olmadığını ortaya koymuştur.³⁴¹

Ayrıca İnönü yönetimi, İsrail'in kurulmasından kısa bir süre sonra bu devletin hem ekonomik hem de askeri yönden kaydettiği büyük gelişmelerden çok etkilenmişti.

³³⁷BCA, 30-18-1-2 / 118 - 108 – 3-Dosya Ek: 76-1038, 24 Mart 1949; *The Iraq Times*, 30 Mart 1949, s. 3; *Cumhuriyet*, 29 Mart 1949, s. 1.

³³⁸Mehlika Özlem Ultan, "*Türkiye'nin Orta Doğu Politikası Çerçevesinde Arap Dünyasında Türkiye Algısının Değişimi*" ed. Hasret Çomak, *Dünya Jeopolitiğinde Türkiye*, Hiperlink Yayınları, İstanbul, 2011, s. 465-466.

³³⁹Aras, *a.g.e.*, s. 73; Ultan, *a.g.m.*, s. 465-466.

³⁴⁰Sever, *a.g.e.*, s. 93-94.

³⁴¹Oran, *TDP*, Cilt: 1, s. 641.

İnönü yönetimi, İsrail'in 1948 Arap-İsrail Savaşı'nı kazanmasının ardından Araplara karşı yürüttüğü askeri mücadeleyi etkileyici bulmuş ve Sovyetler karşısında İsrail'in bölge savunmasında çok önemli katkılar sağlayabileceğini öngörmüştür.³⁴² Nitekim Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 1 Kasım 1949'da TBMM'nin açılış konuşmasında İsrail hakkında şunları söylemiştir: *“Yeni doğan İsrail devleti ile siyasi münasebetler açılmıştır. Bu devletin Yakındoğu'da bir barış ve istikrar unsuru olacağını ümit ediyoruz. Yakındoğu'da barışın ve güvenin yerleşmesi, hepimiz için kıymetli bir dilektir.”*³⁴³

Nihayetinde Türkiye, Ocak 1950'de İsrail'e ilk maslahatgüzarını atarken,³⁴⁴ bunun hemen arkasından da Mart 1950'de İsrail'le ticari anlaşma yapılması yönünde görüşmelere başlanması kararını almış³⁴⁵ ve Temmuz 1950'de iki ülke arasındaki ilk ticaret anlaşması imzalanmıştır.³⁴⁶ Bu şekilde Türkiye'nin İsrail konusundaki tutum değişikliği Arap dünyasıyla yollarının ayrılmasının da somut bir göstergesiydi.³⁴⁷ Nitekim bundan sonraki süreçte Türkiye, dış politikasını daha sıkı bir şekilde Batı ile beraber aynı doğrultuda şekillendirecek ve bu yüzden Arap ülkeleri ve özellikle de Suriye ile zaten kopuk olan ilişkileri daha da kötü bir hâl alacaktır.

³⁴² Sever, **a.g.e.**, s. 94.

³⁴³ **Cumhuriyet**, 2 Kasım 1949, s. 3.

³⁴⁴ **BCA**, 30-11-1-0 / 210-37-2, 26 Kasım 1949.

³⁴⁵ **BCA**, 30-18-1-2 / 122 - 23 - 14 / Dosya Ek: 70-61, 10 Mart 1950.

³⁴⁶ **BCA**, 30-10-0-0 / 163 - 142 - 4 / Dosya Ek: 172A, 12 Temmuz 1950; **BCA**, 30-18-1-2 / 123 - 64 - 8 / Dosya Ek: 70-61, 4 Ağustos 1950.

³⁴⁷ Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s. 33.

4. Ortadoğu Komutanlığı Projesi

İngiltere II. Dünya Savaşı sonrasında değişen uluslararası konjonktürde Ortadoğu'dan çekilmesinin gerekli olduğunu anlamıştı. Fakat İngiltere bölgeden çekilirken stratejik öneminden dolayı Ortadoğu'daki üslerini özellikle de Süveyş'teki üssünü en az tepki uyandıracak bir şekilde koruma amacındaydı.³⁴⁸ Bu nedenle İngiltere burada bazı Arap ülkeleri ve Türkiye'nin de içerisinde yer alacağı ortak bir savunma paktı kurma niyetindeydi. İngiltere, bölgedeki devletlerle kuracağı ve özellikle ABD ve Fransa gibi büyük devletlerin de dâhil olacağı bir pakt sayesinde, hem bölgedeki Sovyet tehdidinin bertaraf edileceğini hem de kendi çıkarlarını koruyacağını düşünüyordu.³⁴⁹

İngiltere bölgede bir savunma paktı kurulması gerektiğine karar verdikten sonra, ilk olarak en büyük müttefiki konumundaki ABD'den bu konuda kendisine destek vermesini istemiştir. Ancak ABD Genelkurmay Başkanlığı, ABD'nin Ortadoğu'da kurulacak askeri örgütlere katılmasını uygun bulmuyordu. Zira böyle bir girişimin ABD'nin savunma çıkarlarına uygun olmayacağını ve ABD'nin diğer sorumluluklarını yerine getirmesini aksatabileceğini düşünüyordu. Buna karşın, İngiliz Genelkurmay Başkanlığı ise Ortadoğu'da Sovyet tehdidine karşı Arap ülkeleri, Türkiye, Yunanistan, İsrail, İran ve üs amaçlı kullanacağı Mısır'ın da içerisinde yer alacağı bir savunma paktının kurulmasının gerekli olduğuna inanıyordu.³⁵⁰

ABD, böyle bir paktın kurulması fikrine ilk başta karşı çıkmasına rağmen Haziran 1950'deki Kore Savaşı'ndan sonra, Ortadoğu'da İngilizlere ait üslerin Batı savunma sistemine bağlanması gerektiğine inanarak İngiltere'yi bu konuda desteklemeye başlamıştır. Avrupa'nın bir diğer güçlü devleti Fransa da Ortadoğu'yla ilgili Mayıs 1950'de "Üçlü Deklarasyon"u beraber imzaladığı iki müttefiki İngiltere ve ABD'yi bu projede desteklediğini açıklamıştır. Böylece İngiltere, ABD ve Fransa Ortadoğu Komutanlığı'nın kurulmasına karar verdikten sonra Türkiye'yi de aralarına almaya karar vermiştir.³⁵¹

³⁴⁸ A.g.e., s. 33.

³⁴⁹ Yeşilbursa, a.g.e., s. 13.

³⁵⁰ A.g.e., s. 41.

³⁵¹ Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 34-35.

Bu üç devletin Türkiye'yi de yanlarına alma fikri İngiltere'den çıkmıştı. İngiltere'nin o dönemde Ortadoğu'da konuşlandıracak yeterli miktarda askeri bulunmuyordu. Ayrıca II. Dünya Savaşı sırasındaki gibi İngilizler bölgeye gerektiğinde gönderebileceği bir Hint ordusuna da artık sahip değildi. Bunun yanı sıra, Araplar Ortadoğu Komutanlığı'na katılsa bile, güçlü bir orduya sahip olmadıklarından dolayı Ortadoğu Komutanlığı'na askeri yönden katkıları çok sınırlı olacaktı.³⁵² Diğer taraftan Türkiye ise bölgenin en güçlü silahlı kuvvetlerine sahip ülkesiydi ve ayrıca Müslüman kimliğiyle Ortadoğu Komutanlığı'nın tamamen Batı damgası taşımadığı da vurgulanmış olacaktı.³⁵³ Böylece Türkiye bu meselenin içine adeta zorla çekilmiş oluyordu. Zira 4 Nisan 1949'da NATO'nun kurulmasının³⁵⁴ ardından Türkiye de en kısa sürede bu ittifaka dâhil olmak istiyordu.³⁵⁵

Bu sırada Amerikan ve İngiliz hükümetlerinin dikkati NATO'ya katılmak isteyen Türkiye'ye çevrilmişti. Daha önce NATO üyeliği konusunda desteklenmesine rağmen, Türkiye'nin henüz NATO'ya alınmaması Türk Hükümeti üzerinde büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştı. NATO üyeliği konusunda verilen teminatlar artık Türkiye için tatmin edici olmuyordu. Türk Dışişleri Bakanlığı, Sovyet tehdidinden dolayı her fırsatta Türkiye'nin duyduğu endişeyi dile getiriyor ve 1939'daki Türk-İngiliz-Fransız Antlaşması'nda verilen güvenlik teminatlarının yanında Türkiye'nin NATO'ya dâhil edilmesi konusunda garanti verilmesini istiyordu. Mayıs 1950'de iktidara gelen Demokrat Parti Hükümeti de NATO'ya girme konusunda kendisinden önceki İnönü Hükümeti'nin politikasını aynı doğrultuda devam ettirmiştir. Nitekim Menderes Hükümeti, 1950 Mayıs'ının sonunda İngiltere ve ABD'ye Türkiye'nin NATO'ya girme konusundaki isteğini tekrar dile getirmiştir. Fakat NATO'nun diğer üyeleriyle beraber İngiltere, Türkiye'nin NATO'ya alınmasına karşı çıkmıştır. İngiltere Hükümeti, Yunanistan, Türkiye, İngiltere ve ABD'nin yer aldığı NATO altındaki bir Ortadoğu

³⁵² Sever, **a.g.e.**, s. 97-98.

³⁵³ Yavuz, **a.g.e.**, s. 327.

³⁵⁴ Kuzey Atlantik Antlaşması'nın sureti için bkz. **Resmi Gazete**, "Belçika, Kanalda, Danimarka, Fransa, İzlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Portekiz, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri arasında 4 Nisan 1949'da Vaşington'da imzalananı Kuzey Atlantik Antlaşması", 19 Şubat 1952, s. 2809-2810.

³⁵⁵ Türel Yılmaz, **Uluslararası Politikada Orta Doğu**, Barış Platin Yay., Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara, 2009, s. 87.

güvenlik paktının bölge devletlerinin ilgisini çekebileceğine inanıyordu.³⁵⁶ Bu yüzden İngiltere'ye göre, Türkiye NATO yerine Ortadoğu'da kurulacak ortak savunma paktına katılmalıydı.

İngiltere'nin Ortadoğu Kuvvetleri Komutanı Robertson, Türk Hükümeti'nin İngiltere ile birlikte Ortadoğu savunmasına katılımı hakkındaki düşüncelerini öğrenmek amacıyla Şubat 1951'de Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Yapılan bu görüşmede Türk Hükümeti, İngiltere ile birlikte Ortadoğu'da stratejik planlamada işbirliği yapmak istediğini, ancak Ortadoğu Komutanlığı'na katılmak istemediğini belirtmiştir. Bununla birlikte, Türkiye NATO'ya davet edilmesinden sonra kendisinin Ortadoğu savunmasında üzerine düşen görevi yerine getireceği yönünde İngiltere'ye güvence vermiştir.³⁵⁷ 13 Temmuz 1951'de ise Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, İngiliz mevkidaşı Morrison'a gönderdiği notta, Türkiye'nin NATO'ya alınması durumunda İngiltere, ABD ve Fransa ile uyum içinde, dört ülkenin uzlaşarak aldığı her türlü kararda kendilerine düşen görevi yerine getireceklerini belirterek İngiltere'ye bir kez daha gerekli güvenceyi vermiştir.³⁵⁸ Bundan bir hafta sonra da 20 Temmuz 1951'de Dışişleri Bakanı Köprülü TBMM'deki bir soruya verdiği cevapta şunları söylemiştir:

*“Şu noktaya da işaret etmek isterim ki, Orta-Şark müdafaasının gerek stratejik, gerek ekonomik bakımlardan Avrupa'nın korunması için zarurî bulunduğu kanıiz. Bu itibarla, Türkiye Atlantik Paktına iltihak edince, Orta-Şark'da bize düşen rolü müessir bir surette ifa ve gerekli tedbirleri müştereken ittihaz için ilgililerle derhal müzakereye girmeye amade olacaktır.”*³⁵⁹

Ayrıca 11 Eylül 1951 tarihinde Dışişleri Bakanı Köprülü, Ankara'daki İngiliz Büyükelçisi'ne Türkiye'nin İngiltere, ABD ve Fransa ile Ortadoğu savunması konusunda görüş alışverişinde bulunmaya hazır olduğunu, ancak Türkiye'nin NATO'ya girişi resmen onaylanmadığı sürece bunun kesin sonuca varacak bir anlaşma niteliği

³⁵⁶Detaylı bilgi için bkz. Yeşilbursa, **a.g.e.**, s. 45-47; A. Haluk Ülman, “NATO ve Türkiye”, **AÜSBFD**, Cilt: XXII No: 4 Aralık 1967, s. 149; **TNA, FO**, 424/289 R 11056/1051/44G No. 11, “Conversation Between The Secretary Of State And The Turkish Ambassador, (a) The Middle East; (b) Security of Turkey, Mr. Bevin to Sir N. Charles (Angora)”, 23 Kasım 1949; **TNA, FO**, 424/291, WU 11923/49G No. 7, “Conversation Between The Secretary Of State And The French Ambassador, Proposed Admission of Greece and Turkey to the North Atlantic Treaty, Mr. Morrison to Sir O. Harvey (Paris)”, 18 Mayıs 1951; **TNA, FO**, 424/291, WU 11923/103 No. 13 “Conversation Between The Secretary Of State And The Turkish Ambassador, Association of Turkey with the North Atlantic Treaty Organisation Mr. Morrison to Mr. Scott-Fox (Ankara)”, 28 Mayıs 1951.

³⁵⁷Yeşilbursa, **a.g.e.**, s. 53.

³⁵⁸ Haluk Gerger, **ABD- Ortadoğu-Türkiye**, Ceylan Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2007, s. 63.

³⁵⁹**Ayn Tarihi**, Sayı 212, Temmuz 1951, s.74

kazanamayacağını belirterek konuyla ilgili tavrını kesin bir şekilde ortaya koymuştur. Böylece Türkiye'nin NATO'ya girene kadar Ortadoğu Komutanlığı'yla ilgili görüşmelere katılmakta kararsızlık göstereceğini düşünen İngiltere, Türkiye'nin NATO üyeliğine yönelik itirazlarından vazgeçmeye karar vermiştir.³⁶⁰ İngiltere'nin itirazlarını çekmesinin ardından NATO Konseyi, 20 Eylül 1951'deki Ottawa Toplantısı'yla Türkiye'nin NATO'ya davet edilmesi yönünde karar almış³⁶¹ ve bundan sonra Ortadoğu Komutanlığı'nın kurulması için daha somut adımlar atılmaya başlanmıştır.³⁶²

Nitekim Türkiye'nin NATO'ya davet edilmesinden hemen sonra İngiltere ve ABD Türkiye'den Ortadoğu Komutanlığı'na katılmasını istemiştir. İngiltere Dışişleri Bakanı Morrison, Türkiye'yi Ortadoğu savunmasını kurma çalışmalarında yerini almaya davet eden mesajında şunları kaydetmiştir: *“Türkiye'nin, NATO kapsamı dışında olan Orta Doğu'nun savunmasında hayati bir rolü bulunmaktadır. Bu yüzden Türkiye'yi bir Orta Doğu Komutanlığı kurulmasında bizler Amerikalılar ve Fransızlara katılmaya davet ediyoruz.”* Morrison mesajında ayrıca Mısır'ın da komutanlığa en kısa sürede davet edilmesi gerektiği konusunda Türkiye'yi bilgilendirmiştir. Ertesi gün ABD Başkanı da benzer bir çağrıda bulunarak, Türk Hükümeti'ni Ortadoğu Komutanlığı'nın kuruluşunda yer almaya ve ABD, Fransa ve İngiltere ile ön görüşmelere katılmaya davet etmiştir.³⁶³

Diğer taraftan Türkiye Ortadoğu Komutanlığı'nın kurulmasında katkı sağlamak istiyordu, ancak bunun biraz yavaş gerçekleşmesinden yanaydı. Zira Türkiye'nin NATO'ya davet edilmiş olması henüz bu örgüte resmen üye olduğu anlamına gelmiyordu. Bu yüzden Türk Hükümeti, Ortadoğu Komutanlığı'na katılmadan önce resmen NATO üyesi olduğunu görmek istiyordu. Ancak hem İngiltere hem de ABD Türkiye'ye en azından Ortadoğu Komutanlığı ile ilgili ön görüşmelere hemen katılması konusunda baskı yapmaktaydı. Öte yandan ABD, İngiltere ve Fransa 6 Ekim 1951'de Türkiye'den, Ortadoğu Komutanlığı'nın Mısır'a sunulmasında kendilerine katılmasını istediklerinde, Türk Hükümeti her ne kadar Mısır'ın buna olumlu cevap vermeyeceğini

³⁶⁰ Yavuz, **a.g.e.**, s. 327.

³⁶¹ **BCA**, 30-1-0-0 / 13 - 76 - 7, 21 Eylül 1951; **BCA**, 30-1-0-0 / 1 - 7 - 9, 26 Eylül 1951; **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 9, Cilt: 10, Toplantı: 2, 1 Kasım 1951, s. 15.

³⁶² Yavuz, **a.g.e.**, s. 327.

³⁶³ Sever, **a.g.e.**, s. 87-88.

bilse de daha önce İngiltere'ye verdiği teminatlar gereğince bu teklife olumlu yanıt vermek durumunda kalmıştır.³⁶⁴

Ancak Mısır Hükümeti Ortadoğu Komutanlığı'nın oluşturulması fikrine şiddetle karşı çıkıyor, görüşmelere katılma davetini baştan reddediyordu. Buna rağmen İngiltere, ABD ve Fransa Ortadoğu Komutanlığı'nın oluşturulmasında Mısır'a büyük önem veriyordu. Onlara göre, hem Süveyş'i elinde bulundurması hem de Arap Birliği içindeki konumu ve tesiri dolayısıyla Mısır'ın mutlaka kazanılması gerekiyordu. Mısır'ın bu komutanlığa katılmayı kabul etmesi durumunda diğer Arap ülkeleri de bu komutanlığa katılabilirdi. Böylece 13 Ekim 1951'de ABD, Fransa, Türkiye ve İngiltere tarafından Mısır yönetimine Ortadoğu Komutanlığı'na katılması yönünde ortak teklif götürülmüştür.³⁶⁵

Türkiye her ne kadar ümitsiz olsa da özellikle ABD, İngiltere ve Fransa Mısır Hükümeti'nin böyle bir savunma paktına katılacağını düşünüyordu. Dahası İngiltere, Mısır'ın komutanlığa katılması için Mısır'daki bazı haklarından vazgeçeceğini ve bir takım ödümler vereceğini de bildirmişti. Buna rağmen Mısır Hükümeti, ülkesindeki İngiliz işgal kuvvetlerinin Mısır'ı terk etmediği sürece hiçbir öneriyi dikkate almayacağını belirterek gelen teklifi hemen reddetmiştir.³⁶⁶ 17 Ekim'de ise Mısır Meclisi hem 1936 tarihli İngiltere-Mısır Anlaşması'nı hem de 1899 tarihinde Fransa ile Mısır arasında imzalanan Sudan Kondominyum Anlaşması'nı feshettiğini duyurmuştur.³⁶⁷ Bununla da kalmayan Mısır Meclisi, Mısır Kralı'nı aynı zamanda Sudan Kralı ilan etmiştir. Başka bir deyişle, Mısır Hükümeti Sudan'ı ilhak etmiş oluyordu.³⁶⁸

Böylece en önemli kuruluş amaçlarından biri, kurulacak komutanlığa Mısır'ı da dâhil ederek Süveyş'teki İngiltere-Mısır anlaşmazlığını ortadan kaldırmak olan Ortadoğu Komutanlığı projesi, Mısır'ın komutanlığa katılmayı reddetmesiyle “ölü

³⁶⁴ A.g.e., s. 88-91.

³⁶⁵ Kürçüoğlu, a.g.e., s. 35; Ayrıca bkz.: İsmail Soysal, **Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları 1945-1990**, Cilt: 2, TTK Yayınları, Ankara, 2000, s. 489.

³⁶⁶ Yavuz, a.g.e., s. 327.

³⁶⁷ George McGhee, **ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu**, Çev.: Belkıs Çorakçı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992, s. 200.

³⁶⁸ Yılmaz, **Uluslararası Politikada Orta Doğu**, s. 87.

doğmuş bir proje” halini almıştır.³⁶⁹ Bu arada Mısır kamuoyu Türkiye’nin Batılı güçlerle birlikte yer alarak kendilerine böyle bir teklifte bulunmasına büyük tepki göstermiştir. Nitekim Mısır basınında sürekli olarak Türkiye aleyhinde yazılar ve haberler yer almaya başlamıştır. Sovyetler Birliği de 24 Kasım’da Türkiye’ye bir nota göndererek, Türkiye’nin bölgede kurulacak Batı merkezli savunma planlarına katılacağı yönündeki endişesini dile getirmiştir.³⁷⁰

Öte yandan Mısır’a pakta katılması için teklif götürülen dört ülkenin temsilcileri, Suriye Dışişleri Bakanı’nı da aynı gün bu konuda bilgilendirmişti, ancak bu bile Suriye’de büyük tepkiyle karşılanmıştır. Binlerce kişi tepki göstermek amacıyla sokaklara dökülmüş, kabine içinde ve mecliste hararetli tartışmalar yaşanmış ve ortaya büyük bir hükümet krizi çıkmıştır. Bundan bir gün sonra da Suriye Başbakanı istifa etmek zorunda kalmıştır. Suriye kamuoyu böylece Ortadoğu Komutanlığı girişimlerine karşı olduğunu kesin bir şekilde ortaya koymuştur. Bu sırada Suriye’deki Baasçı milliyetçiler ise iki grup arasında tarafsız kalmayı savunmuşlardır. Suriye’deki Baasçılar, Arap halkının kendisini İngiliz-Amerikan-Fransız emperyalizminden kurtarmak için savaştığını belirterek Arap Birliği’ni iki kamptan da uzak durmaya çağırılmış ve Batı emperyalizminin Suriye’yi bir üs olarak kullanmasını önlemek için tarafsız kalınması gerektiğini belirtmiştir.³⁷¹

Bu arada Mısır komutanlığa katılmayı kesin bir şekilde reddetmesine rağmen, ABD ile İngiltere “Ortadoğu Komutanlığı” fikrinden hemen vazgeçmeyerek diğer Arap ülkelerini ve İsrail’i de kendi yanlarına çekebilme ümidiyle bu projeyi gündemde tutmaya devam ediyordu.³⁷² Fakat diğer Arap devletleri Mısır’ın bu sert tutumuna karşı çıkacak güce sahip değildi, zira Mısır’ın bütün Arap ülkeleri üzerindeki nüfuzu oldukça yüksekti. Bu nedenle Mısır katılmadıkça diğer Arap devletlerinin de bu komutanlığa katılması imkânsız görünüyordu. Diğer taraftan İsrail komünizme karşı Ortadoğu savunmasında Batılı güçlerle işbirliği yapmaya istekli olduğunu belirtmişti. Ancak İsrail

³⁶⁹ Sever, **a.g.e.**, s. 91.

³⁷⁰ Oran, **TDP**, Cilt: 1, s. 619.

³⁷¹ Gerger, **a.g.e.**, s. 68.

³⁷² Sever, **a.g.e.**, s. 91.

yine de kendisini açıkça Ortadoğu Komutanlığı ile ilişkilendiremediğinden, bu komutanlığa katılmaya pek yanaşmıyordu.³⁷³

Türkiye ise Arapların komutanlığa katılmasının pek mümkün olmayacağını anlamış olmasına rağmen özellikle ABD'ye, bölgede Batı menfaatlerini korumaya yönelik girişimlerde liderlik yapabilecek tek ülke olduğu izlenimini vermeye çalışıyordu.³⁷⁴ Nitekim Türk Dışişleri Bakanı Köprülü, Mısır'ın teklifi reddetmesine rağmen komutanlık projesini devam ettirmekte kararlı olduklarını gösterecek bir dördümlü deklarasyon yayınlamak üzere 6 Kasım 1951'de İngiliz, Amerikan ve Fransız meslektaşlarıyla Paris'te bir araya gelmiştir.³⁷⁵

Paris'te yapılan görüşmelerden sadece birkaç gün sonra 10 Kasım 1951'de İngiltere, ABD, Fransa ve Türkiye hükümetleri, "Orta Doğu Komutanlığı Konusunda Temel Meseleler" başlığını taşıyan 11 maddelik ortak bir bildiri yayınlamıştır.³⁷⁶ Bu bildiri de, Ortadoğu'nun savunmasının özgür bir dünya için gerekli olduğu ve dış saldırılara karşı koyabilmenin ancak ilgili bütün devletlerin işbirliği sayesinde mümkün olacağı ifade edilmiştir. Ayrıca Ortadoğu Komutanlığı'nın, bölgenin savunmasını hedefleyen işbirliğinin merkezini oluşturacağı ve bölge içinde ortaya çıkabilecek problemlere ve anlaşmazlıklara müdahale etmeyeceği öne sürülmüştür. Yine açıklamada, bu projeye bütün devletlerin "eşitlik" ilkesine göre katılacağı ve komutanlığın hiçbir ülkenin çıkarına hizmet etmeyeceği belirtilmiştir.³⁷⁷

Bütün girişimlere rağmen Arap ülkelerinin bölgede kurulacak Batı merkezli bir savunma ittifakına katılmayacağını kesin olarak açıklamasından sonra, Türkiye'nin böyle bir komutanlığın kurulması fikrini Batılı devletlerle beraber devam ettirmesi Arap ülkelerinde Türkiye'ye yönelik öfkenin artmasına neden olmuştur. Buna karşın Türkiye Arap ülkelerinin bütün itirazlarına rağmen Batılılarla aynı doğrultuda hareket edeceğini ortaya koymuştu. Ancak Türkiye bütün çabalarına rağmen henüz NATO'ya resmen üye olabilmiş değildi. Bu arada ABD'nin Ankara Büyükelçisi McGhee, Türkiye'nin güçlü Ortadoğu bağlarına sahip bir ülke olarak, Ortadoğu Komutanlığı'nın geliştirilmesinde

³⁷³ McGhee, a.g.e., s. 205.

³⁷⁴ BCA, 30-1-0-0 / 60 - 373 - 8 Dosya Ek: E4, 14 Ekim 1951.

³⁷⁵ Sever, a.g.e., s. 91.

³⁷⁶ Fahir Armaoğlu, "(Amerikan Belgeleri ile) Orta Doğu Komutanlığı'ndan Bağdat Paktına", **Belleten**, Cilt: LIX – Sayı: 224, Nisan 1995, s. 195; **Cumhuriyet**, 11 Kasım 1951, s. 5.

³⁷⁷ Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 47.

önemli rol oynayacağını sürekli dile getiriyordu. ABD’li Büyükelçi’ye göre, bölgedeki en büyük askeri güç olarak Türkiye savaş sonrası dönemde diğer Ortadoğu ülkelerine “tek güvenlik temeli”ni sunmuştu. Ayrıca Türkiye NATO’ya girince askeri gücü daha da artacak, bu da Türkiye’ye ek bir saygınlık kazandıracaktı. Bu nedenle, Ortadoğu’da kurulacak bir savunma sisteminin başarılı olması için Türkiye bir an önce NATO’ya resmen üye olmalıydı. Türkiye’nin bölgedeki öneminin farkında olan Büyükelçi McGhee sürekli olarak ABD yönetimine bu konuda raporlar gönderiyordu.³⁷⁸ Böylece ABD’nin desteğiyle³⁷⁹ ve İngiltere’nin de itirazlarını çekmesi sonucunda Şubat 1952’de Türkiye NATO’ya resmen üye olmuştur.³⁸⁰ Türkiye artık bir NATO üyesi olduktan sonra Ortadoğu Komutanlığı’nın kurulması yönünde daha aktif çalışmaya başlamıştır.

Öte yandan Ortadoğu Komutanlığı’nın kurulabilmesi için Türkiye’nin yanı sıra Mısır’ın da mutlaka bu komutanlığa katılması gerekiyordu. Ancak ABD, İngiltere, Fransa ve Türkiye’nin Mısır’ı Ortadoğu Komutanlığı’na dâhil etme yönündeki bütün girişimlerine rağmen olumlu sonuç alınamıyordu. Bu sırada İngiltere yeni bir fikir ortaya atarak, Nisan 1952’de Ortadoğu Komutanlığı’na, kurucu olarak Irak’ın da dâhil edilmesini istemiştir. İngiltere buna gerekçe olarak; Irak’ın bölge savunmasına ilgi göstermesini ve Irak’ın Mısır’dan sonra ikinci güçlü Arap devleti olmasını göstermiştir. İngiltere’ye göre Mısır, savunmanın merkezini, Türkiye ile Irak da cephenin “Kuzey Kalesi”ni oluşturacaktı. Ancak ABD, bölge savunmasına bütün Arap ülkelerinin katılması gerektiği görüşünü savunarak, sadece Mısır ve Irak’ın Ortadoğu Komutanlığı’na alınıp diğer Arap ülkelerinin dışarıda bırakılmasının bu ülkelerde tepki yaratacağını belirtmiştir.³⁸¹

1952 Haziran’ına gelindiğinde, İngiltere’nin Mısır’daki yeni hükümet ile 1936 tarihli İngiliz-Mısır Anlaşması’nı yenileme ümidi tamamen kaybolmuştu. Zira Mısır’da iktidara gelen yeni hükümet de önceki yönetim gibi İngiltere ile söz konusu anlaşmayı yenileme fikrine olumsuz yanıt vermişti. Bunun sonucunda da ABD ve İngiltere, daha

³⁷⁸McGhee, **a.g.e.**, s. 209.

³⁷⁹TNA, FO, 424/291, WU 11923/40G No. 6, “Greece, Turkey And The North Atlantic Treaty Organisation, Aide-Memoire handed by the United States Ambassador to Sir W. Strang on 15th May, 1951”, 15 Mayıs 1951.

³⁸⁰TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 9, Cilt: 13, Toplantı: 2, 18 Şubat 1952, s. 338-339; Resmi Gazete, “Kuzey Atlantik Anlaşmasına Türkiye Cumhuriyetinin Katılmasına Dair Kanun”, Karar Sayısı: 8038, 19 Şubat 1952, s. 2809.

³⁸¹Armaoğlu, **a.g.m.**, s. 199-200.

fazla zaman kaybetmeden Ortadoğu Komutanlığı'nı bir askeri komutanlık yerine bir "planlama organizasyonu" şeklinde hayata geçirmeyi kararlaştırmıştır. Mısır'ın Arap dünyasında ne kadar önemli bir ülke olduğunu bilen ABD ve İngiltere, Mısır'ın bu projeye ileride katılabileceğini düşünerek Mısır üzerinde fazla baskı oluşturmamaya özen göstermiştir. Bu iki devlet, Mısır'ın yerine diğer Arap ülkelerini bu girişime dâhil etmeye ve Arap dünyasında olumsuz yankı uyandıran "komutanlık" teriminin yerine, daha olumlu karşılanacağı düşünülen "savunma organizasyonu" terimini kullanmaya karar vermiştir. Böylece Ortadoğu Komutanlığı projesi yerine "Ortadoğu Savunma Organizasyonu" (OSO) fikri doğmuştur.³⁸²

Bu sırada ABD ve İngiltere, "Ortadoğu Savunma Organizasyonu"nu hayata geçirmeye çalışırken bir takım anlaşmazlıklara düşmüştür. İngiltere'ye göre, Mısır bu organizasyona üye olmadığına göre onun yerine Irak katılmalıydı. Fakat ABD böyle bir organizasyonu hayata geçirirken Türkiye ile beraber bütün Arap ülkelerinin de bunun içerisinde yer alması gerektiği fikrini tekrarlamıştır. ABD'ye göre, bütün Arap ülkeleri bu organizasyona katılmadıkça bu tür bir organizasyonun başarılı olması mümkün değildi. Bu arada ABD yönetimi Türkiye'nin Ortadoğu savunmasındaki rolünü daha iyi anlamak amacıyla, Savunma Bakanı Yardımcısı Frank Nash'ı temmuz ayında Ankara'ya göndermiştir. Frank Nash Ankara'da Dışişleri Bakanı Köprülü ve İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi ile görüşmüştür. Ankara'da yapılan görüşmelerde Bakan Köprülü hem İngilizlerin hem de Fransızların, tüm sömürgelerine ve etki alanlarına rağmen Arapları hiç anlayamadıklarını ileri sürmüştür. Bakan Köprülü'ye göre, Ortadoğu Savunma Organizasyonu'na katılacak ülkeler arasında bir tek Türkiye Arapları iyi anlayabiliyordu, bu nedenle Arap devletlerine önerilen savunma örgütü konusunda inisiyatif alabilecek ülkeler arasında en iyi durumda sadece Türkiye vardı. Köprülü ayrıca Türkiye'nin özellikle Lübnan ve Suriye üzerinde olumlu bir etki oluşturabileceğini de belirtmiştir.³⁸³

Bakan Köprülü 7 Ekim 1952'de Ankara'da bu sefer Amerikan Büyükelçisi McGhee ile Arap devletlerinin Ortadoğu Savunma Organizasyonu'na katılması konusunu görüşmüştür. Bakan Köprülü Amerikan Büyükelçisi'ne Türkiye'nin Arap

³⁸² Sever, **a.g.e.**, s. 100-101.

³⁸³ McGhee, **a.g.e.**, s. 222-223.

yetkilileri ile yaptığı özel görüşmelerde onları Ortadoğu Savunma Organizasyonu'na katılmaya teşvik ettiğini söylemiştir.³⁸⁴ Bu görüşmeden kısa bir süre sonra ise Başbakan Menderes ve Dışişleri Bakanı Köprülü İngiliz Hükümeti'nin daveti üzerine Londra'ya giderek orada İngiliz Hükümeti ile bir takım görüşmeler gerçekleştirmiştir.³⁸⁵ Türk devlet adamları, İngiltere ile yaptığı görüşmelerde Arap ülkelerini Ortadoğu Savunma Organizasyonu'na katmak için büyük uğraş verdiğini açıklıyordu. Ancak Türkiye'nin bütün çabalarına rağmen, Arap ülkeleri kendi bölgelerinde kurulacak Batı merkezli bir Savunma Organizasyonu'na katılmaya yanaşmıyordu. Nitekim Amerikan Dışişleri Bakanlığı'ndan bir yetkilinin, bölgeye yaptığı geziden sonra hazırladığı rapor oldukça karamsar bir tablo çizmekteydi. Hazırlanan raporda İngiltere, Fransa ve ABD'nin ve hatta Türkiye'nin, Ortadoğu'daki prestijinin çok sarsılmış olduğu ve Türkiye'nin, bir Ortadoğu ya da Asya devleti gibi davranmak yerine, Batılı ülkelere ve NATO'ya sımsıkı bağlanmış olmakla itham edildiği belirtilmiştir. Raporunda ayrıca Arapların İngiltere ile Fransa'yı hâlâ sömürgecilik peşinde koşmakla suçladığı ve Amerika'nın da bu iki devletle beraber İsrail'i desteklediği için bölge halkı tarafından kınanmakta olduğu ifade edilmiştir.³⁸⁶

Türkiye, daha önce NATO'ya girmek için İngiltere'ye verdiği teminatlar gereğince Ortadoğu'da Arap ülkelerini de kapsayacak bir savunma organizasyonu kurmak için bundan sonra da bir takım girişimlerde bulunmuş, ancak bunlardan da bir netice alamamıştır. Aslında, Mısır'ın ve diğer Arap devletlerinin kendi bölgelerinde kurulması hedeflenen Batı merkezli bir ittifak sistemine girmek istemeyeceği ilk günden belliydi. Türkiye bunun farkında olmasına rağmen bunu Batılı müttefiklerine pek belli etmemeye çalışmıştır. Zira Türkiye Sovyet tehdidinden dolayı NATO'ya girme amacındaydı. Bunun için Türkiye'nin Batılı müttefiklerini, özellikle de İngiltere'yi ikna etmesi gerekiyordu. Böylece Türkiye, Batılı müttefikleri tarafından NATO'ya girme koşulu olarak Ortadoğu'da Batı merkezli bir savunma organizasyonuna katılmaya ve Mısır başta olmak üzere diğer Arap devletlerini de bu organizasyona katılmaları için teşvik etmeye zorlanmıştır.

³⁸⁴ **A.g.e.**, s. 234.

³⁸⁵ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 9, Cilt: 17, Toplantı: 3, 1 Kasım 1952, s. 18-19.

³⁸⁶ Armaoğlu, **a.g.m.**, s. 201.

Ancak Türkiye'nin ve Batılı müttefiklerinin anlamak istemedikleri bir durum söz konusuydu. Türkiye ve özellikle ABD Ortadoğu'daki Sovyet yayılcılığında endişe duyarken, Arap ülkelerinin böyle bir endişesi bulunmuyordu. Zira o zamanlar Arapların en büyük tehdit olarak gördükleri ülke Sovyetler Birliği değil, Arap coğrafyasında yeni kurulmuş olan İsrail Devleti ve bu devletin kurulmasını sağlayan İngiltere ve ABD idi. Ayrıca Arap ülkelerinin Türkiye'ye de dostane yaklaşması pek mümkün görünmüyordu. Zira Türkiye İsrail'i resmi olarak tanımış ve hatta bu ülkeyle bir takım ticari anlaşmalara da imza atmıştı. Bu yüzden Arap ülkeleri Türkiye'ye karşı büyük bir kırgınlık içerisine girmişlerdi. Dolayısıyla böyle bir ortamda, kendi coğrafyalarında düşman olarak gördükleri devletlerle ittifak yapmaları, Arap ülkeleri için imkânsız gibiydi. İşte Türk yönetimi bu şartlar altında Batılı müttefiklerinin isteği doğrultusunda, bu imkânsız başarıya çalışmış, ancak bunda başarılı olması mümkün olmamıştır. Bütün bunların sonucunda, zaten sorunlu olan Türkiye-Suriye ilişkileri daha da kötü bir hâl alacaktır.

5. Türkiye'nin Bağdat Paketi'ne Katılması

Ocak 1953'te ABD Başkanlığına Eisenhower'ın gelmesiyle birlikte ABD, Ortadoğu savunmasında daha aktif bir rol almaya başlamıştı. İngilizlerin önce Ortadoğu Komutanlığı ve daha sonra da Ortadoğu Savunma Organizasyonu gibi öncülük ettiği bir takım savunma planlarının Sovyetler Birliği karşısında bölgedeki güvenlik boşluğunu giderememesi yeni ABD yönetimi açısından endişe vericiydi. Bu nedenle Eisenhower yönetimi, bölgedeki Sovyet yayılmacılığını önlemek ve Batı'nın çıkarlarını korumak amacıyla bölge devletlerinin de katılacağı güçlü bir savunma organizasyonu kurmaya karar vermiştir. Ancak böyle bir organizasyonu kurmadan önce bölgenin durumunu daha yakından gözlemlemek gerekiyordu. Bu amaçla ABD Dışişleri Bakanı Dulles, 9 Mayıs 1953'te Mısır'dan başlayarak Ortadoğu ve Güney Asya'daki bazı ülkeleri ziyaret etmiştir.³⁸⁷

Dulles ziyareti sırasında yaptığı gözlemler neticesinde Mısır, Ürdün ve Suriye gibi birçok Arap ülkesinin Sovyetlerden ziyade İsrail tehdidinden endişe duyduklarını görmüştür. Bu yüzden Dulles, ülkesinin Arap-İsrail anlaşmazlığı konusunda, “yeni yönetim Ortadoğu'da hem Araplara hem de Yahudilere karşı dengeli bir politika izlemeyi arzulamaktadır” diyerek Arapları rahatlatmaya çalışmıştır. Dulles, ziyareti sırasında ayrıca Süveyş üssü meselesindeki İngiliz-Mısır anlaşmazlığının da Araplar için diğer önemli bir sorun olduğunu fark etmiştir. Bu nedenle Dulles, bazı Batılı ülkelerin bölgedeki sömürge politikalarını kınayarak, ülkesinin İngilizlerin Süveyş üssünü boşaltmasından yana olduğunu söylemiştir. Dulles böylece İngiltere ve Fransa'nın bölgedeki olumsuz izlenimlerinden dolayı, ülkesinin sömürgeci bir ülke olarak anılmasını önlemeye çalışmıştır.³⁸⁸

Başlangıçta Dulles'in gezi programında Türkiye bulunmuyordu, ancak ABD Başkanı Eisenhower'ın isteği üzerine,³⁸⁹ Ankara'ya da uğrayan Dulles 25-27 Mayıs 1953 tarihleri arasında Türk yetkililerle bir takım görüşmeler gerçekleştirmiştir.³⁹⁰ Dulles, Ankara'da ilk olarak Başbakan Menderes ile görüşmüştür. Bu görüşmede Menderes, Dulles'a Türkiye'nin bu şartlarda Araplarla beraber ortak bir savunma

³⁸⁷ Sever, a.g.e., s. 107-108

³⁸⁸ A.g.e., s. 107-108.

³⁸⁹ BCA, 30-1-0-0/103 - 643 - 5 Dosya Ek: F11, 7 Nisan 1953.

³⁹⁰ TNA, FO,424-293, WK 10345/3 No. 6, “Sir K. Helm to Sir W. Churchill”, 28 Mayıs 1953.

organizasyonu kurmasının mümkün olmadığını belirtmiş, buna sebep olarak da Arapların Sovyet tehdidinin yeterince farkında olmadıklarını ifade etmiştir. Menderes, bu durumda yeni bir yaklaşıma ihtiyaç olduğunu belirttikten sonra Ortadoğu’da kurulacak bir savunma sisteminin baş aktörünün Türkiye olması ve Pakistan’ın da bu sisteme dâhil edilmesi gerektiğini söylemiştir. Buna karşın Dulles, Türkiye’nin Ortadoğu’da kurulması planlanan yeni savunma sisteminin baş aktörü olması gerektiği fikrine katılmakla beraber, Arap ülkelerinin de dışlanmaması gerektiğini belirtmiştir.³⁹¹

Dulles ayrıca görüşmelerin sonunda bölge savunmasına verdiği önemden dolayı Türkiye’ye teşekkür etmiştir. Daha sonra Türk-Amerikan heyeti, Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın akşam yemeği davetine katılmış ve yemekten sonra da heyetler arasındaki görüşmelere kaldığı yerden devam edilmiştir. Bu görüşmede Celal Bayar, bölge savunması hakkındaki görüşlerini Dulles başkanlığındaki Amerikan heyetine şöyle ifade etmiştir:

“Ben de Ortadoğu Savunma Teşkilâtı’nın (MEDO) kurulabileceği düşüncesinde değilim. Bir takım Arap ülkeleri var ve bir de Arap Birliği Teşkilâtı (Arap Ligi) var. Teker teker Arap ülkeleri ile konuştuğunuzda, makul görüşler ileri sürüyorlar. Fakat, Arap Birliği’nin tutumu hep aynı. Arap ülkeleri, milliyetçiliklerini ispat etmek için birbirleriyle yarışıyorlar ve her biri diğerinden ‘daha sert’ olduğunu göstermenin çabasında. Bu ülkeler, kendi durumlarının haklılığını göstermek için bir takım çetrefil problemler ortaya atıyorlar. Meselâ, İsrail, Süveyş ve Arap ülkelerinin bağımsızlığı gibi sorunlar. Lâkin bu sorunlar çözülsün bile, Arap ülkelerinin bizim yanımızda olacağına inanmıyorum. Bunlar, Rusya ile birlik olup Batı’yı tehdit ederken, çocukça iddialar ileri sürüyorlar. Rusya’nın teşkil ettiği büyük tehlikenin, bunlar fakında değil.”³⁹²

Öte yandan Dulles, temaslarını tamamlayıp Türkiye’den ayrıldıktan sonra 30 Mayıs 1953’te Başbakan Menderes’e bir mektup göndererek, Türkiye’nin “hürriyet ve sulh esasına dayalı bir dünya kurma ve devam ettirmedeki mücadelede ABD ile işbirliği yapmasından” ötürü Türk Hükümeti’ne teşekkür etmiştir.³⁹³ Bu arada Başbakan Menderes ve Cumhurbaşkanı Bayar’ın Dulles ile yaptığı görüşmelerden sonra Türkiye, 1 Haziran 1953’te Fransa, ABD ve İngiltere’ye gönderdiği bir memorandumla, Ortadoğu savunmasının kurulması konusundaki düşüncelerini daha ayrıntılı bir şekilde

³⁹¹ Mustafa Bostancı, “Türk-Arap İlişkilerine Etkisi Bakımından Bağdat Paktı”, *Akademik Bakış*, Cilt: 7 Sayı: 13, Kış 2013, s. 172-173.

³⁹² Armaoğlu, *a.g.m.*, s. 220-221.

³⁹³ *BCA*, 30-1-0-0 /35 - 213 - 16 Dosya Ek: A40, 30 Mayıs 1953.

ortaya koymuştur. Türk memorandumunda, Ekim 1951'deki ABD, İngiltere, Fransa ve Türkiye tarafından ortaklaşa verilen dördümlü deklarasyondan itibaren bölgeye yönelik başarısız olunan bir takım savunma planlarından bahsedilerek, Arapların Ortadoğu Savunma Organizasyonu'na katılma ihtimalinin kısa vadede çok zor olduğu vurgulanmıştır. Yine memorandumda, Süveyş Kanalı sorunu çözülsün bile bunun Arapların Ortadoğu savunmasına katılmasını garantilemediği belirtilmiştir. Buna bağlı olarak, Türk Hükümeti İngiltere, ABD, Fransa ve Türkiye'nin en kısa sürede tüm bölge ülkelerinin de katılımına açık olacak şekilde bir "Ortadoğu Savunma Organizasyonu" kurmaları gerektiğini öne sürmüştür. Türk Hükümeti memorandumda bunun nedenlerini ise şöyle sıralamıştır:

a. Ortadoğu'nun uzun ve belirsiz bir dönem için kendi haline bırakılması oldukça tehlikeli olacaktır.

b. Arap devletleri, bugüne kadar kendilerine gösterilen ilgiye dayanarak Ortadoğu Savunması konusunda kendilerinin kabul etmemeleri durumunda hiç bir adım atılmayacağını düşünerek bir uzlaşmazlık politikası izlemektedirler. Arap devletlerini daha uzlaşmacı bir yola sevk etmek için onların bu düşüncesini ortadan kaldırmak gerekmektedir. Bu nedenle plana onlar olmadan başlamak yararlı olacaktır.

c. Arap ülkeleri Sovyetler Birliği ile anlaşma tehdidini kullanarak, bizim onlara karşı daha ödün verici olabileceğimizi düşünüyorlar. Bu nedenle onlar olmadan girişilecek herhangi bir hareket onlara oynadıkları bu tehlikeli oyunun kesinlikle bir fayda sağlamayacağını gösterecektir.

d. Eğer Organizasyon kurulursa niyetimizin ciddi olduğu Arap devletleri tarafından daha iyi anlaşılacaktır. Bu yüzden biz bu şekilde bir yaklaşım sergilersek zaten kurulu bir organizasyonun doğal çekiciliği sayesinde onlar da kolay bir şekilde bu organizasyona üye olacaklardır.³⁹⁴

Türk memorandumunun sunulduğu gün, Amerikan Dışişleri Bakanı Dulles Ortadoğu gezisiyle ilgili vardığı sonuçları Washington'da Başkan Eisenhower, Savunma ve Dışişleri Bakanlığı yetkililerin katıldığı Ulusal Güvenlik Konseyi

³⁹⁴ Sever, a.g.e., s. 112-113.

toplantısında açıklamıştır. Bu toplantıda Dulles, Batılı devletlerin Ortadoğu'daki itibarlarının çok kötü olduğunu ve ABD'nin de Fransız ve İngiliz emperyalizmi ile bağlantılı olmasının sıkıntısını çektiğini söylemiştir. Dulles ayrıca Arap ülkelerinin Sovyet tehlikesinden ziyade, kendi sorunlarını özellikle de İsrail sorununu düşündüğünü, dolayısıyla da Araplarla bir şey yapmanın mümkün olmadığını belirtmiştir. Bu yüzden başka bir formül bulmak gerekiyordu. Dulles'a göre, Sovyetlere karşı hemen bir pakt kurulması ve bunun en azından bir süre için Türkiye, Suriye, Irak ve Pakistan'dan oluşan "Kuzey Seddi" ülkelerine dayandırılması şarttı.³⁹⁵

Arap devletleri tehlike olarak birinci derecede İsrail sorununu görürken,³⁹⁶ "Kuzey Seddi" ülkeleri ise Sovyetlere yakın olduklarından komünizm tehlikesini her şeyden fazla önemsiyorlardı.³⁹⁷ Bu yüzden Dulles'a göre, ilk etapta "Kuzey Seddi" ülkelerini kapsayan bir savunma organizasyonu kurmak daha doğru olacaktı. Bu şekilde bir "Kuzey Kuşağı" kavramı Sovyetler Birliği'nin güneyindeki ülkeleri ön plana çıkarıyor, bu ülkelerin gerisindeki stratejik yerleri ve petrol kaynaklarını içerisinde barındıran Süveyş Kanalı'ndan Pakistan'a ve Umman Denizi'ne kadar geniş bir alanın savunulmuş olacağı düşünülüyordu.³⁹⁸

Konseyl'deki bu görüşlerden ve tartışmalardan sonra, Mısır'ın esas alınacağı bir Ortadoğu Savunma Organizasyonu'nun çok akıllıca olmadığına ve dolayısıyla ABD'nin Türkiye, Suriye, Irak ve Pakistan'ı kapsayan "Kuzey Seddi" kavramı üzerinde daha yoğun bir şekilde faaliyet göstermesine karar verilmiştir. Bu arada Dulles, aynı günün akşamı Amerikan medyasına yaptığı bir açıklamada, Arap ülkelerinin bütün dikkatlerini İsrail, İngiltere ve Fransa ile yaşadıkları sorunlara çevirdiklerini ve bu nedenle Sovyet tehlikesini hiç önemsemediklerini belirtmiştir. Dulles ayrıca bir Ortadoğu Savunma Örgütü kurma meselesinin, yakın zamanda gerçekleşmesinin mümkün görünmediğini, ancak ilerleyen zamanlarda düşünülebilecek bir konu olduğunu vurgulamıştır. 17 Haziran 1953'te Amerikan ve İngiliz heyetleri arasında yapılan görüşmede de Ortadoğu

³⁹⁵Armaoğlu, **a.g.m.**, s. 222.

³⁹⁶BCA, 30-1-0-0 / 104 - 648 - 2 Dosya Ek: F11, 25 Şubat 1954.

³⁹⁷M. Sait Korkmaz, "Menderes Dönemi Türkiye-Suriye İlişkileri (1950-1960)", **Asia Minor Studies**, Volume:4, Issue:7, January 2016, s. 60.

³⁹⁸Bostancı, **a.g.m.**, s. 173.

Savunma Organizasyonu'nun şimdilik rafa kaldırılmasına ve Pakistan, Irak ve Suriye ile ikili temaslar kurulmasına karar verilmiştir.³⁹⁹

Öte yandan ABD, Ortadoğu savunmasını Batı savunması çerçevesinde düzenlemek ve buna İsrail'i de dâhil etmek istiyordu. Fakat böyle bir durum, İsrail Devleti'ni tanımayan Arap ülkelerinin kaybedilmesine neden olacağından, başlangıçta kurulması planlanan pakta İsrail'in aktif olarak dâhil edilmesi fikrinden vazgeçilmiştir. Böylece ABD, İsrail'i dışarıda tutarak diğer bölge devletleri arasında Ortadoğu'nun güvenliği ve savunması için işbirliği kurulması faaliyetlerine girişmiştir.⁴⁰⁰

Bu çerçevede, ilk olarak 28 Aralık 1953 tarihinde ABD ile Pakistan arasında "Teknik ve Ekonomik Yardım Anlaşması" imzalanmıştır.⁴⁰¹ Pakistan, zaten Hindistan'la bir takım sorunlar yaşamakta ve Sovyetler Birliği'nden de tehdit algılamaktaydı. Pakistan, ABD ile imzaladığı bu anlaşma ile böylece Batı güvencesine alınmış oluyordu. 18 Şubat 1954'te ise Türkiye ile Pakistan ortak bir açıklama yaparak, iki ülke arasında bir savunma anlaşması imzalanacağını duyurmuşlardır.⁴⁰² Bundan kısa bir süre sonra da Dulles'in telkini ile Türkiye ile Pakistan arasında 2 Nisan 1954 tarihinde "Dostluk ve İşbirliği Anlaşması" imzalanmıştır.⁴⁰³ Aynı yıl içerisinde bu anlaşmaya, "silah ve mühimmat verilmesi" maddesi de eklenerek anlaşmanın kapsamı genişletilmiştir.⁴⁰⁴

Bu anlaşma, bölgede Batı savunma sisteminin temelini oluşturacağından Amerikan yönetimi tarafından büyük memnuniyetle karşılanmıştır. Türk-Pakistan Anlaşması'ndan sonra, Türkiye diğer Ortadoğu ülkelerinden Irak ve İran'ın da bu anlaşmaya dâhil olması için büyük bir diplomatik çaba içerisine girmiştir. Nitekim Başbakan Menderes'in ABD seyahatının sonunda bir ortak bildiri yayınlanarak, Türkiye'nin bütün dost devletlerle daha sıkı bir şekilde siyasi ve askeri ilişkiler kuracağı belirtilmiştir. Başbakan Menderes Eylül 1954'te Arap devletleriyle ilişkilerin her gün daha da iyileştiğini ve onlarla ortak bir savunma paktı kuracaklarını söylemiştir.

³⁹⁹Armaoğlu, **a.g.m.**, s. 222.

⁴⁰⁰Uçarol, **a.g.e.**, s. 698.

⁴⁰¹ **Coventry Evening Telegraph**, 28 Aralık 1953, s. 11; **Leicester Evening Mail**, 28 Aralık 1953, s. 3.

⁴⁰² Bostancı, **a.g.m.**, s. 173.

⁴⁰³**BCA**, 30-18-1-2 / 135-34-9, 31 Mart 1954; Oral Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri**, İmge Kitabevi, İstanbul, 2016, s. 180.

⁴⁰⁴**BCA**, 30-18-1-2 / 137-79-8, 14 Ağustos 1954.

Menderes aralık ayında bu sefer bütün Arap ülkelerine çağrıda bulunarak güçlü bir savunma sisteminin oluşturulabilmesi için Arap ülkelerinin özgür dünya ile yakın bir işbirliği yapmalarını istemiştir.⁴⁰⁵

O sıralarda Türkiye ile Irak arasında büyük bir yakınlaşma söz konusuydu. Nitekim 1954 yazından itibaren, Irak Hükümeti ile Türk Hükümeti arasında, kurulması planlanan işbirliği konusunda yoğun görüşme trafiği yaşanmıştır. İlk olarak Irak Veliahdı Abdulillah Eylül 1954'te Türkiye'ye gelmiş⁴⁰⁶ ve daha sonra Ekim 1954'te Irak Başbakanı Nuri Sait Paşa Türkiye'yi ziyaret etmiştir.⁴⁰⁷ Irak Başbakanı'nın Türkiye ziyareti sonrasında 18 Ekim 1954'te ortak bir bildiri yayınlanmıştır. Bu bildiri, "Türkiye ile Irak hükümetleri arasında Ortadoğu'da bir güvenlik teşkilatı kurulmasına karar verildiği ve Türkiye'nin Arap ülkelerinin çıkarlarına zarar verecek bir politika izlemesinin de mümkün olmayacağı" belirtilmiştir. Bildiride ayrıca İsrail Devleti'nin "körü körüne desteklenmeyeceği" ifade edilerek Arap devletlerinin İsrail endişesinden dolayı pakta katılmaları önündeki engel ortadan kaldırılmak istenmiştir.⁴⁰⁸

Öte yandan Ortadoğu'da bölgesel bir savunma kurma yönündeki Türk-İrak girişimi, Mısır başta olmak üzere diğer Arap ülkeleri tarafından büyük tepkiyle karşılanmıştır. Aslında dolaylı bir şekilde İsrail'in bu örgüte katılmayacağı açıklanmış olsa da bu başta Mısır ve diğer Arap ülkelerinin tepkisini engellemeye yetmemiştir. Arap ülkeleri içerisinde en çok tepki gösteren ülkenin Mısır olmasının nedeni ise Mısır'ın o sıralarda kendi liderliğinde bir Arap Birliği örgütü kurmak istemesiydi. Mısır, bölgesel bir savunma paktı kurma yönündeki Türk-İrak girişimini kendi kurmayı düşündüğü Arap Birliği'ne karşı yapılmış bir darbe olarak görüyordu. Nitekim Mısır Hükümeti kurulacak olan bu güvenlik paktına katılmayacağını açıklamakla kalmayarak, diğer Arap devletlerine de bu pakta katılmaması yönünde büyük baskı yapmıştır. Başbakan Menderes ise bunu önleyebilmek için Ocak 1955'te Suriye ve Lübnan'ı ziyaret etmiştir. Ancak Suriye kurulacak pakta katılmayı kesin bir şekilde reddederken Lübnan ise kesin bir yanıt vermemiştir. Ayrıca Mısır gibi diğer Arap ülkeleri de bu paktın kurulmasına karşı çıkmışlar ve Irak'a pakta katılmaması için büyük baskı

⁴⁰⁵Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri**, s. 180-181.

⁴⁰⁶Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s. 55-56.

⁴⁰⁷BCA, 30-1-0-0 / 104 - 650 - 3 Dosya Ek: F11, 13 Kasım 1954.

⁴⁰⁸Atabay, **a.g.e.**, s. 189; **Cumhuriyet**, 19 Ekim 1954, s. 1.

yapmaya başlamışlardır.⁴⁰⁹ Bu baskı daha da artarak devam etmiş ve özellikle Mısır basınında Irak’a karşı çok ağır tenkitler ve hakaretler dile getirilmiştir.⁴¹⁰

Bu arada Mısır lideri Nasır 16 Ocak 1955’te “Türk-Irak Antlaşması’yla Arap Birliği’ne vurulan darbe”yi görüşmek üzere diğer Arap ülkelerinin başbakanlarını acil toplantıya çağırmıştır. Mısır’ın çağrısı üzerine 22 Ocak 1955’te Mısır’da toplanan Arap Birliği, bölgede kurulması planlanan Güvenlik Paketi meselesini etraflı bir şekilde ele almıştır.⁴¹¹ Yapılan görüşmelerde Suriye, Mısır ve Suudi Arabistan pakta büyük tepki gösterirken, Irak ise paketin faydalı olacağı görüşünü savunmuştur. Ürdün ve Lübnan uzlaştırıcı bir tavır takınmışlarsa da Konsey toplantısından bir sonuç çıkmamıştır.⁴¹² Bunun üzerine Mısır Savunma Bakanı, Türk-Irak Antlaşması imzalandığı gün Mısır’ın Arap Güvenlik Paketi’nden çekileceğini ve üye ülkelerin başka ülkelerle her türlü ittifak anlaşması imzalamasını yasaklayacak yeni bir askeri anlaşma hazırlayacağını ve Arap ülkelerine bunu imzalamaları için teklif götüreceğini söylemiştir.⁴¹³

Mısır’ın bu sert tutumu ve bütün engelleme girişimlerine rağmen 24 Şubat 1955’te, Türkiye ile Irak arasında Türkiye-Pakistan Antlaşması’na benzeyen, asıl adı “Karşılıklı İşbirliği Antlaşması” olan ve diğer adıyla “Bağdat Paketi” olarak bilinen savunma işbirliği antlaşması imzalanmıştır.⁴¹⁴ Antlaşma iki ülke arasında “güvenlik ve savunma” alanında işbirliği yapılmasını öngörüyordu. Antlaşma sekiz maddeden oluşup, her beş yılda bir yenilenmek üzere yapılmıştı. Antlaşmaya göre; her iki devlet de birbirlerinin iç işlerine müdahale etmeyecek ve aralarında meydana gelebilecek anlaşmazlıkları barışçıl yollarla çözeceklerdi.⁴¹⁵

Bu arada Türk-Irak Antlaşması imzalandıktan sonra Irak ve Türkiye başbakanları birbirlerine karşılıklı mektuplar göndererek imzaladıkları bu antlaşmaya sonuna kadar bağlı kalacaklarını teyit etmiş ve bu antlaşma sayesinde Ortadoğu’nun daha huzurlu bir

⁴⁰⁹Uçarol, **a.g.e.**, s. 738.

⁴¹⁰**TNA, FO**, 424/295, V 1073/131 No. 3, “Record Of Events, January 18-25, 1955, In Connexion With Proposed Turco Iraqi Pact, Mr. Hooper to Sir Anthony Eden”, 26 Ocak 1955.

⁴¹¹**Keesing Contemporary Archive**, Vol. X, 1955-1956, s. 14057.

⁴¹² Cansel Poyraz Akyol, “*Arap Devletleri Ligi, Orta Doğu ve Bölge Dengeleri Üzerindeki Etkisi*”, **Akademik Bakış**, Cilt 11, Sayı 21, Kış 2017, s. 283; **BCA**, 30-1-0-0 / 126 - 809 - 3 Dosya Ek: O1, 6 Şubat 1955.

⁴¹³**BCA**, 30-1-0-0 / 35 - 215 - 10 Dosya Ek: A41, 00.00.1955.

⁴¹⁴**BCA**, 30-1-0-0 / 35 - 215 - 3 Dosya Ek: A41, 24 Şubat 1955; Fahir Armaoğlu, **Türk-Amerikan İlişkileri 1919-1997**, Kronik Kitap, İstanbul 2017, s. 170.

⁴¹⁵**BCA**, 30-1-0-0 / 35 - 215 - 3 Dosya Ek: A41, 24 Şubat 1955; Uçarol, **a.g.e.**, s. 739.

bölge haline geleceğini belirtmişlerdir.⁴¹⁶ Öte yandan hem Türkiye hem de Irak'ın böyle bir antlaşma imzalamasında kendine özel bazı amaçları bulunuyordu. Türkiye'nin amacı, İngiltere ve NATO'ya karşı taahhütlerini yerine getirmek ve güvenliğini garanti altına almaktı. Irak ise Türkiye sayesinde NATO ile yürütülecek işbirliğinin, Arap dünyasında kendisine liderlik kazandıracağını ve İsrail'e karşı elini daha da güçlendireceğini düşünmüştür.⁴¹⁷

Diğer taraftan Türkiye 26 Şubat 1955 tarihinde Bağdat Paktı Antlaşması'nı TBMM'de tam bir uzlaşıyla kabul ederek yasalaştırmıştır.⁴¹⁸ Başbakan Menderes Bağdat Paktı hakkında TBMM'de yaptığı konuşmada, paktın Ortadoğu ve dünya barışı için büyük önem arz ettiğini belirtmiş ve pakta diğer Arap ülkelerinin katılmamalarından dolayı büyük üzüntü yaşadığını ifade etmiştir. Menderes ayrıca diğer Arap ülkelerinin Türkiye'ye yaptıkları haksız ithamlardan dolayı onlara hiçbir zaman kızmadıklarını, Türkiye olarak onlarla dostluk kurmaya devam edeceklerini belirtmiş ve diğer Arap ülkelerinin antlaşmaya katılmaları için hiçbir izne, muameleye ve müzakereye gerek duymadan, müracaat ettikleri an katılabileceklerini söylemiştir.⁴¹⁹

Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü ise imzalanan antlaşma ile Türkiye'nin yalnız kendi güvenliğini değil aynı zamanda Ortadoğu'nun huzura ve istiklâl muhtaç olan durumunu da dikkate alarak, bir barış cephesi ve saldırıya karşı mukavemet cephesi kurduğunu belirtmiştir. Konuşmasında, Bağdat Paktı'na muhalefet eden Arap devletlerini ağır şekilde eleştiren Bakan Köprülü, antlaşma imzalanmadan önce diğer Arap devletleriyle de görüştiklerini, Türkiye olarak onların da bu pakta katılmalarını çok arzu ettiklerini, fakat onlardan olumlu bir yanıt alamadıklarını belirterek, bu ülkeleri Ortadoğu'da huzuru ve barışı istememekle suçlamıştır.⁴²⁰

Bu arada İsrail endişesinden dolayı bu antlaşmaya katılmak istemeyen Arap devletlerinin katılımını sağlamak için antlaşmaya özel bir madde eklenmişti.

⁴¹⁶ **BCA**, 30-1-0-0 / 35 - 215 - 4 Dosya Ek: A41, 24 Şubat 1955; **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre:10, Cilt:5, İçtima:1, 26 Şubat 1955, s. 809-810.

⁴¹⁷ Kemal H. Karpat, **Ortadoğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk**, Çev.: Recep Boztemur, İmge Kitabevi, Ankara, 2001, s. 173.

⁴¹⁸ **TNA, FO**, 424/296, "Chronological Summary of Events in Turkey during 1955, Foreign Affairs, 1956"; **Resmi Gazete**, Kanun No: 6496, "Türkiye ile Irak arasında 24 Şubat 1955 tarihinde imzalanan Karşılıklı İşbirliği Andlaşmasının tasdikine dair Kanun", Kabul tarihi: 26/2/1955, s. 11151.

⁴¹⁹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre:10, Cilt:5, İçtima:1, 26 Şubat 1955, s. 817-818.

⁴²⁰ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre:10, Cilt:5, İçtima:1, 26 Şubat 1955, s. 807-808.

Antlaşmanın 5. maddesine, “İşbu Antlaşma Arap Birliği azası devletlerden herhangi birisinin veya bölgenin emniyet ve sulhu ile faal şekilde ilgili taraflarca mutlak olarak tanınan herhangi diğer bir devletin iltihakına açık bulunacaktır” ibaresi eklenerek Arap devletlerinin endişeleri giderilmeye çalışılmıştır. Zira bu madde ile İsrail’in antlaşmaya katılmasının kesinlikle mümkün olamayacağı dolaylı olarak belirtiliyordu.⁴²¹ Böylece Türkiye, Arap devletlerinin bütün eleştirilerine rağmen onların pakta katılmaları konusunda yine de ümitliydi.⁴²²

Ancak Bağdat Paktı’nın imzalanmasından sonra, Arap devletlerinin pakta yönelik tutumlarında pek bir değişiklik olmamıştır. Arap devletlerinden özellikle Mısır ile Suriye’nin tepkisi giderek artmaya başlamıştır. Nitekim Mısır basınında Türkiye ve Başbakan Menderes karşıtı hakarete varan haberler yapılırken,⁴²³ Suriye’deki Baas Partisi destekçileri ise sokaklara çıkarak hem Türkiye hem de Irak aleyhinde büyük gösteriler düzenlemiştir.⁴²⁴ Pakt’ın kurulmasına karşı Mısır ile beraber hareket eden Suriye yönetimi de Türkiye ve Irak’a karşı büyük bir kampanya başlatarak, pakta Batı emperyalizminin bir aracı ve İsrail’e hizmet eden bir örgüt olarak göstermeye çalışmıştır. Buna karşın Mısır ve Suriye’nin bu çabalarını boşa çıkarmak için paktın genişletilmesi yoluna gidilmiştir.⁴²⁵

Nitekim İngiltere’nin Nisan 1955’te, Pakistan’ın Eylül 1955’te ve İran’ın da Kasım 1955’te Bağdat Paktı’na katılmasıyla ittifak genişletilmiştir.⁴²⁶ Bu devletlerden Pakistan’ın Başbakanı Muhammed Ali, Bağdat Paktı’nın imzalanmasından kısa bir süre önce Başbakan Menderes’e bir telgraf göndermişti. Pakistan Başbakanı Muhammed Ali gönderdiği telgrafta, böyle bir paktın imzalanacak olmasından dolayı memnuniyet duyduğunu ve paktın Ortadoğu’da kolektif bir güvenlik sisteminin kurulması yönünde

⁴²¹ **BCA**, 30-1-0-0 / 35 - 215 - 3 Dosya Ek: A41, 24 Şubat 1955.

⁴²² **TNA, FO**, RK 1022/2 No. 4, “M. Koprulu's Review Of Turkish Foreign Policy, Sir James Bowker to Sir Anthony Eden”, 7 Mart 1955.

⁴²³ **BCA**, 30-1-0-0 / 132 - 861 - 1 Dosya Ek: S5, 7 Mayıs 1956.

⁴²⁴ Hasan Yılmaz, “*Adnan Menderes Dönemi Türkiye Ortadoğu İlişkileri*”, **Birey ve Toplum**, Cilt 6, Sayı 12, Güz 2016, s. 223.

⁴²⁵ Özgen, **a.g.e.**, s. 401.

⁴²⁶ **TNA, FO**, 424/296, “Chronological Summary of Events in Turkey during 1955, Foreign Affairs, 1956”; **TNA, FO**, 424/296, RK 1051/31 No. 5, “Record Of Conversation On March 11, 1956, Between The Secretary Of State And The Turkish Prime Minister, 1956”; **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: 10, Cilt: 8, İçtima: 2, 1 Kasım 1955, s. 18.

önemli bir adım olduğunu belirterek Başbakan Menderes'i tebrik etmiş ve ülkesinin bu pakta katılma niyetinde olduğunu ima etmişti.⁴²⁷

Böylece zaten pakta katılma yönünde istekli olan Pakistan Eylül 1955'te pakta resmen katılarak, Hindistan'a karşı Müslüman ülkelerin desteğini alacağını ve askeri malzeme ve ekonomik yardım alarak savunmasını güçlendireceğini düşünmüştür.⁴²⁸ İran'da ise Şah'ın tekrar göreve gelmesi, İran yönetimini ABD'ye daha çok yakınlaştırmıştı.⁴²⁹ Ayrıca İran ile Batılı devletler arasında petrol konusunda çıkan anlaşmazlığın ortadan kaldırılmış olması, İran'ın bölgesel bir savunma paktına girmesini kolaylaştıran önemli bir etken olmuştur. Böylece Batılı ülkelerin desteğiyle Doğu Bloku'na karşı, Ortadoğu'da bir "Kuzey Kuşağı" kurulmuştur.⁴³⁰

Öte yandan Bağdat Paktı'nın imzalanmasıyla, bölgedeki liderliğin Irak'a geçeceğini düşünen Mısır bir takım karşı faaliyete girişmiştir. Bu doğrultuda yanına Suriye'yi de alan Mısır, artık eski fonksiyonunu kaybettiğini düşündüğü "Arap Birliği Savunma Paktı"nın yerini alacak ve Irak'ın dâhil olmayacağı yeni bir askeri, siyasi ve ekonomik amaçlı bir anlaşma yapılmasını kararlaştırmıştır.⁴³¹ Bu amaçla, Mısır Savunma Bakanı Salem Suriye, Suudi Arabistan, Lübnan ve Ürdün'ü ziyaret ederek, bu ülkelere Irak'ın dışarıda bırakılacağı yeni bir Araplar arası anlaşma önerisi sunmuştur. Salem ayrıca Suriye ile Suudi Arabistan hükümetlerini, Bağdat Paktı'na katılmamaları ve ortak savunma ve ekonomik işbirliği örgütü kurulması konularında ikna etmiştir.⁴³²

Daha sonra 6 Mart 1955'te Mısır, Suudi Arabistan ve Suriye hükümetleri ortak bir açıklama yaparak, aralarında ortak bir anlaşma imzalanması ve bu üç ülkenin Bağdat Paktı'na katılmaması yönünde karar aldıklarını açıklamıştır.⁴³³ Öte yandan Türkiye, Suriye'yi de Bağdat Paktı'na dâhil etmeyi planlarken, Suriye'nin Mısır'la bir pakt kurma girişiminde bulunmasını beklemiyordu. Bu nedenle, Türkiye sert tepki göstererek

⁴²⁷ BCA, 30-1-0-0 / 5 - 27 - 4 Dosya Ek: A4, 21 Ocak 1955.

⁴²⁸ BCA, 30-1-0-0 / 104 - 649 - 4 Dosya Ek: F11, 8 Temmuz 1954.

⁴²⁹ Süleyman Erkan, "Sovyet-İran İlişkileri 1979-1989", **Akademik Orta Doğu**, Cilt 8, Sayı 2, 2014, s.163.

⁴³⁰ Uçarol, **a.g.e.**, s. 698-699.

⁴³¹ Yavuz, **a.g.e.**, s. 331; Hitti, **Syria**, s. 255.

⁴³² Bostancı, **a.g.m.**, s. 177.

⁴³³ Oran, **TDP**, Cilt: 1, s. 625.

Şam'daki Türk Maslahatgüzarı aracılığıyla Suriye'ye resmi bir nota göndermiştir.⁴³⁴ Suriye'ye gönderilen notada şöyle denilmiştir:

*“Türkiye ile Suriye coğrafi durumları hasebile yekdiğerinde cereyan eden hadiselerle yakından alakadar olmak mecburiyetindedirler... Salah Salem'in yapmakta olduğu seyahatle takip etmek istediği gaye açıktır. Önleyemediği Türk-Irak İttifaknamesine diğer Arap devletlerinin, bilhassa Suriye, Lübnan ve Ürdün'ün iltihakını önlemek için onların harici siyasetini kontrol altına alacak bir andlaşma vücuda getirmek istemektedir. Bu maksada erişebilmek için Mısır Hükümeti taziyik, tehdit, yalan haberler neşri, halkı Hükümetlere karşı isyana teşvik rüşvet ve saire gibi ne kadar merdut ve gayri ahlaki usuller varsa hepsine müracaat ettiği gibi Türkiye'ye karşı da doğrudan doğruya hasmane bir tavır almaktan çekinmemektedir. Arap âleminin istiklalinden dem vuran Mısır ricalinin hakikatte istediği bu âlemin kendi kontroluna ve keyfine kayıtsız şartsız tabi olmasından ibarettir... Ajanslarda ilan edilen Mısır-Suriye Andlaşmasının şekli ne olursa olsun, eğer hakikaten böyle bir andlaşma vuku bulmuşsa bunun, Mısır Hükümeti'nin yukarıda tahlil ettiğimiz faaliyetlerine Suriye Hükümetinin de iştirak etmesinden başka bir manası olamaz. Bu kararın, Suriye bakımından kat'i ve nihai olmamasını temenni ederiz. Aksi takdirde, Suriye'nin Türkiye'ye karşı hasmane bir tavır takınmak hususunda Mısır'a inkıyad ettiği manası çıkacaktır ki bunun muvacehesinde Türkiye'nin Suriye'ye karşı siyasetini yeniden gözden geçirmek mecburiyeti hâsıl olabilecektir. Türkiye uzun ve müşterek hudutla bağlı bulunduğu Suriye'ye karşı en dostane ve hayırhane his ve niyetlerle muttasıftır. Fakat onun açıkça hasmane bir tavır almasına karşı bigâne durması veya müsamahakâr davranması beklenmemelidir.”*⁴³⁵

Bu notanın yanı sıra, Başbakan Menderes de Mısır ile Suriye'nin Bağdat Paktı'na karşı yeni bir pakt kurma girişimleri üzerine yaptığı bir açıklamada, Türkiye'nin bütün dostane çabalarına rağmen, Mısır'ın tavrını ve girişilen yeni pakt kurma teşebbüsünü ağır bir şekilde eleştirmiştir. Başbakan Menderes Suriye'nin, Mısır'ın baskılarından dolayı yeni bir pakt kurmaya çalıştığını söyleyerek “Suriye'nin Türkiye ile uzun bir sınıra sahip olduğunu unuttuğunu” ileri sürmüştür. Başbakan Menderes ayrıca bu sınırın, her iki devletin de birbiriyle ilgilenmesini zorunlu kıldığını belirterek, Türkiye'nin Suriye Hükümeti ile iyi ilişkiler kurmak istediğini, ancak Suriye Hükümeti'nin “Türkiye aleyhtarı” politikasını sürdürmesi durumunda, Türkiye-Suriye

⁴³⁴Milliyet, 11 Mart 1955, s. 1; Cumhuriyet, 11 Mart 1955, s. 1-7.

⁴³⁵BCA, 30-1-0-0 / 64 - 400 - 7 Dosya Ek: E4, 00.00.0000.

ilişkilerinin geleceği konusunda “derin endişe” duymak zorunda kalacağını da sözlerine eklemiştir.⁴³⁶

Buna karşılık Suriye bir açıklama yaparak, Türkiye ile dostluk ilişkileri kurmak istediğini ve bunun için de çalıştığını belirtmiştir.⁴³⁷ Suriye ayrıca Mısır ile kurulması planlanan paktın Bağdat Paktı’na karşı girilmediğini, ancak Bağdat Paktı’nın İsrail yanlısı bir görünüme sahip olduğu için bu pakta katılmayacağını da kesin bir şekilde bildirmiştir.⁴³⁸

Ancak bu açıklama Türkiye tarafından tatmin edici bulunmamıştır.⁴³⁹ Bunun üzerine 13 Mart 1955’te Türkiye Suriye’ye ikinci bir nota vererek, Mısır ile Suriye arasında imzalanması beklenen antlaşmanın Irak’ı tecrit etmek ve Bağdat Paktı’nı etkisiz bırakmak amacı taşıdığı iddiasını tekrarlamış ve bu konuda Suriye’yi uyarmıştır. Suriye Türkiye’nin bu protestosunu 20 Mart’ta reddetmişse de Türkiye Suriye’nin açıklamasını kabul etmemiş ve Başbakan Menderes’in de belirttiği üzere, Türkiye-Suriye ilişkileri “çok ciddi bir hâl” almıştır.⁴⁴⁰ Diğer taraftan Türkiye-Suriye ilişkilerinin giderek gerginleşmesi üzerine ABD yönetimi, Türkiye’nin sert politikalarının Arap ülkelerini Bağdat Paktı’ndan uzaklaştıracağı konusunda Türk Hükümeti’ni uyarma gereği duymuştur.⁴⁴¹

Türkiye’nin bütün girişimlerine rağmen Suriye’nin Bağdat Paktı’na katılmak istememesine ve Mısır’la bu kadar yakınlaşarak Bağdat Paktı’na karşı bölgede Mısır ve Suudi Arabistan’la birlikte yeni bir pakt kurma girişimlerine Türk basınının da tepkisi sert olmuştur. Nitekim Demokrat Parti’nin yayın organı sayılan Zafer gazetesinde Suriye hakkında “madrabazlık, siyaset dolandırıcılığı, rüzgâra göre kuyruk değiştirmek” gibi ifadeler kullanılırken, dönemin önemli süreli yayınlarından Akis Dergisi’nde ise Suriye hakkında şunlar yazılmıştır:

“Suriye Türkiye için hiçbir zaman iyi komşu olmamıştı. İstiklalini kazanmadan da, kazandıktan sonra da hakiki devlet vasfını alamadığından bir kabilenin bütün arazını göstermiş, hükümetlerinde istikrar olmamış, bir takım

⁴³⁶ Keesing’s Contemporary Archive, 1955-1956, s. 14106.

⁴³⁷ Ömer Sami Coşar, “Biz ve Suriye!”, Cumhuriyet, 11 Mart 1955, s. 3.

⁴³⁸ Oran, TDP, Cilt: 1, s. 625.

⁴³⁹ Ömer Sami Coşar, “Biz ve Suriye!”, Cumhuriyet, 11 Mart 1955, s. 3.

⁴⁴⁰ Keesing’s Contemporary Archive, 1955-1956, s. 14106.

⁴⁴¹ Oran, TDP, Cilt: 1, s. 625.

maceraperestlerin tecrübe tahtası yerine geçmiş, memleketi idare edenler de asla bunların üstüne çıkamamışlardır. Bu yüzden hemen her devirde komünistler türlü kılıklar altında iktidarı ellerinde tutmuşlar, kırk paralık menfaat için yapmadıklarını bırakmamışlardır. Suriye realitesi, bundan ibarettir. Bir devlet olamayan komşu memleketlerin askeri kudret ifade edemeyeceği de tabiidir.”⁴⁴²

Basındaki bu söylemlere karşın Türk Hükümeti, Suriye'nin Bağdat Paktı'na katılması konusundaki ümidini kaybetmemiş ve bu konuda büyük gayret sarf etmiştir. Bu doğrultuda Türkiye 14 Haziran 1955 tarihinde Bağdat Paktı'nın ilk bildirisinin yayınlanmasının ardından Suriye ile ilgili bir girişimde daha bulunmuş ve Başbakan Menderes, Suriye'yi pakta katılması için ikna etmek üzere Şam'a gitmiştir. Fakat tüm bu çabalara rağmen, Suriye'nin Bağdat Paktı'na katılması yönündeki fikirleri değişmemiş ve Suriye yönetimi, Mısır ile birlikte aynı doğrultuda hareket etmeyi seçmiştir.⁴⁴³

Nitekim Mısır ile Suriye arasında, 20 Ekim 1955 tarihinde bir “savunma paktı anlaşması” imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre, bu ülkelerden birisine karşı yapılacak bir saldırıyı diğer ülke kendisine karşı yapılmış sayacak ve askeri yönden her iki ülke de ortak hareket edecekti.⁴⁴⁴ Bu anlaşmanın ardından bu sefer de 27 Ekim 1955'te Mısır ile Suudi Arabistan benzer bir anlaşmaya imza atmışlardır. Bu paktlar, üç ülkenin silahlı kuvvetlerini Mısırlı generallerin liderliğindeki ortak bir komuta merkezinin yetkisi altına koymaktaydı.⁴⁴⁵

Böylece Türkiye'nin bütün girişimlerine rağmen Suriye, Bağdat Paktı'na karşı kurulan bir pakt içerisinde yer almış ve bu nedenle Türkiye ile ilişkileri daha da gerginleşmiştir. Diğer taraftan Türkiye'nin bundan sonra Bağdat Paktı'na Irak dışındaki diğer Arap devletlerini katma çabaları ise başarıya ulaşamamıştır. Arap devletlerinin pakta olumsuz yaklaşması üzerine ABD pakta resmi olarak üye olmamış sadece gözlemci olarak katılmıştır.

⁴⁴² Selma Göktürk Çetinkaya, “Bağdat Paktı'nın Kuruluş Sürecinde Türkiye'nin Ortadoğu ve Batı ile İlişkileri”, **VUTAD**, Cilt:1, Sayı: Ortadoğu Özel Sayısı, 2016, s. 12.

⁴⁴³ Çetinkaya, **a.g.m.**, s. 12.

⁴⁴⁴ **TNA, FO**, 501/9, V 1073/1184, No.12, “Mutual Defence Pact Between Egypt And Syria, Mr. Gallagher to Mr. Macmillan”, 20 Ekim 1955.

⁴⁴⁵ Nasuh Uslu, **Çatlak İttifak: 1947'den Günümüze Türk-Amerikan İlişkileri**, Nobel Akademik Yay., İstanbul, 2016, s. 103.

Bağdat Paktı'nın sonuçları değerlendirildiğinde, bu paktın Türk dış politikasının başarısızlığını gözler önüne serdiği ortadadır. Türkiye Arap devletlerinin Batılı ülkelere karşı tavrını bildiği halde, onları bölgede kurulan bu paktın içinde yer almaya adeta zorlamıştır. Ancak İngiltere'nin de yer almasından dolayı pakt, Arap milliyetçilerinin büyük düşmanlığını çekmiştir. Mısır lideri Nasır'a göre "bu yeni gruplaşma" Arap dünyasını bölmüş ve böylece Arap dünyasının bütünleşmesi yönündeki çabalarına engel olmuştur. Bunun yanı sıra, diplomatik faaliyetlerin İngiltere, Irak ve özellikle Türkiye'de yoğunlaşması, Arap sorunlarındaki söz hakkının Mısır'dan uzaklaştığı izlenimini vermekteydi.⁴⁴⁶

Bu sebeple, Bağdat Paktı kurulduktan sonra Nasır, Batı aleyhtarı bir politika izlemeye başlamıştır. Nitekim daha sonra da belirteceğimiz üzere, Süveyş Sorunu ve bundan kaynaklanan 1956 Buhranı yüzünden Nasır tamamen Sovyetlere yönelecektir.⁴⁴⁷ Diğer taraftan, Türk Hükümeti Ortadoğu'daki neredeyse her Batı karşıtı hareketi Sovyetlerin bir taktiği olarak değerlendirerek, Arap ülkelerini Batı ile ittifak kurma ilişkilerine zorlamak gibi uygulama değeri imkânsız olan bir politika izlemiş ve böylece Arap ülkeleri ile ilişkileri olumsuz yönde etkilenmiştir.⁴⁴⁸

Arap ülkeleri Türkiye'nin Batılı ülkelerle birlikte hareket ederek İsrail yanlısı ve emperyalist politikalar izlediğini düşünmüşler⁴⁴⁹ ve Türkiye'ye karşı büyük bir kırgınlık içerisine girmişlerdir. Nitekim bu tutumu belgeleyen örneklerden birini Suriyeli diplomat Cemal Ferra kaydetmiştir. Cemal Ferra, Türkiye'nin Bağdat Paktı'na katılmak suretiyle "Arap Milli Cephesi"nin parçalanmasına sebep olduğunu belirterek, Arap dünyasının Bağdat Paktı konusundaki olumsuz düşüncesine tercüman olmuştur.⁴⁵⁰

Batı devletleri karşısında kendisini zayıf hisseden Arap ülkeleri bundan sonra, her fırsatta bağımsızlık ve egemenlik haklarına saygı göstereceğini tekrarlayan Sovyetler Birliği ile yakınlaşmaya başlamışlardır. Arap ülkelere göre, Sovyetler Birliği ekonomik olarak kalkınmaları için kendilerine yardım etmeye hazırdı ve ayrıca Sovyetler Birliği'nin bölgede Batılı devletler gibi emperyalist bir geçmişi de

⁴⁴⁶Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri**, s. 183-184.

⁴⁴⁷Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**, Timaş Yayınları, İstanbul 2015, s. 443.

⁴⁴⁸Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri**, s.184.

⁴⁴⁹ Detaylı bilgi için bkz. **BCA**, 30-1-0-0 / 104 - 650 - 1 Dosya Ek: F11, 7 Eylül 1954; **BCA**, 30-1-0-0 / 104 - 650 - 5 Dosya Ek: F11, 28 Aralık 1954; **BCA**, 30-1-0-0 / 131 - 848 - 1 Dosya Ek: S2, 7 Nisan 1955.

⁴⁵⁰ Yavuz, **a.g.e.**, s.331.

bulunmuyordu. Bütün bunların etkisiyle, Arap ülkeleri Sovyetlerle daha yakın işbirliğine girmeye başlamışlardır. Hâlbuki Bağdat Paktı, “Sovyet tehdidi ve komünizm yayılmacılığı”ni engellemek için imzalanmıştı, ancak görüldüğü üzere paktın kuruluş amacıyla tamamen zıt bir etki yaparak bölgeye Sovyetlerin girmesini kolaylaştırmış oldu.⁴⁵¹

Sovyetler Birliği'nin bölgeye girmesini kolaylaştıran bir diğer etken de Bağdat Paktı'nın Arap devletleri arasındaki birlik ve bütünlüğü bozması olmuştur. Irak'ın dışındaki diğer Arap ülkelerinin pakta katılmamasıyla Ortadoğu üç farklı gruba bölünmüştür. Birinci grup, pakta katılan Pakistan, Irak ve İran; ikinci grup Bağdat Paktı'na tamamen karşı çıkan Mısır, Suriye, Yemen ve Suudi Arabistan; üçüncü grup ise iki grubun da dışında kalmayı tercih eden Lübnan ve Ürdün'dü. Bu bölünme, Sovyetlerin Ortadoğu'ya girmesini daha da kolaylaştıran önemli bir faktör olmuştur.⁴⁵²

Öte yandan Arap devletlerinin yanı sıra İsrail de Bağdat Paktı'ndan büyük rahatsızlık duymuştur. Anlaşma, İsrail'i dışlamanın yanında, bazı Irak yazışmaları tarafından da belirtildiği üzere İsrail'e karşı çeşitli imalar içeriyordu.⁴⁵³ Bu yüzden İsraili yetkililer Bağdat Paktı'nı ağır bir şekilde eleştirerek paktın Arap ülkeleri arasında İsrail'e karşı düşmanca duyguları arttıracaklarını belirtmişlerdir.⁴⁵⁴ İsrail'in tepkisi üzerine Türkiye İsrail'deki elçisini geri çağırırken, faaliyetlerinin sadece Bağdat Paktı'nı güçlendirme amacı taşıdığı ve Türk-İsrail ilişkilerini olumsuz etkilemeyeceği konusunda İsrail Hükümeti'ne gizli güvence vermiştir.⁴⁵⁵

Son olarak, “Sovyet tehdidi ve komünizm yayılmacılığı”na karşı kurulan Bağdat Paktı, zaten bozuk olan Türk-Sovyet ilişkilerinin daha da gerginleşmesine yol açmıştır.⁴⁵⁶ Sovyetler Birliği Bağdat Paktı'nı, eski gücünü yitiren İngiltere'nin yerine Ortadoğu'ya ABD'nin örtülü bir biçimde girmesi olarak yorumlamış ve pakta karşı cephe almıştır. Kısaca, hem Sovyetlerde, hem Arap devletlerinde hem de İsrail'de yol açtığı rahatsızlık, Türkiye'nin bu devletlerle ilişkilerini derinden sarsmakla kalmamış,

⁴⁵¹Oran, **TDP**, Cilt: 1, s. 626.

⁴⁵²Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**, s. 443.

⁴⁵³Karpat, **a.g.e.**, s. 175.

⁴⁵⁴**Keesing Contemporary Archive**, 1955-56, s. 14106.

⁴⁵⁵Karpat, **a.g.e.**, s. 175-176.

⁴⁵⁶Uçarol, **a.g.e.**, s. 740.

ayrıca Ortadoğu’da günümüze kadar sürecek uluslararası sorun ve anlaşmazlıkları besleyen en önemli kaynaklardan biri olmuştur.⁴⁵⁷

6. Süveyş Krizi

Bağdat Paktı, Sovyetler Birliği’ni “çevreleme politikası”nın yeni bir uygulaması ve Sovyetlerin etrafında kurulmaya çalışılan “güvenlik kordonu”nun yeni bir halkası olarak düzenlenmişti. Ancak pakt bu noktada beklendiği gibi bir sonuç yaratmamış, bilakis işlerin daha da karmaşık bir hâl almasına yol açmıştır.⁴⁵⁸ Bağdat Paktı üyelerinin bütün uğraşlarına rağmen pakta katılmayan Mısır lideri Nasır, bir taraftan Arap dünyasında liderliğe soyunurken diğer taraftan da ülkesini askeri bakımdan güçlendirmeye çalışarak, bölgedeki en büyük düşmanı olarak gördüğü İsrail karşısında üstün duruma gelmeye çalışmıştır.

Ancak İsrail’in 1955’te Mısır’ın kontrolündeki Gazze’ye saldırması üzerine, Mısır ordusuna ait karargâh yok edilirken Mısır ordusunda büyük kayıplar verilmiştir. Diğer taraftan İsrail’in bu saldırısı, Ortadoğu’nun yakın tarihinde büyük bir dönüm noktası olmuştur. Bu saldırı sayesinde Mısır’ın askeri yönden İsrail’e karşı ne kadar zayıf olduğu ortaya çıkarken, Mısır halkı da Nasır’dan İsrail’in bu saldırısına karşılık vermesini istemeye başlamıştı.⁴⁵⁹

Bunun üzerine Nasır, ordusunu güçlendirmek için Amerikan ve İngiliz hükümetlerine başvurarak onlardan silah satın almak istemiştir. Ancak ABD ve İngiltere, Mısır’a silah satmak istemeyince Nasır, Batıya karşı Sovyetler Birliği kozunu oynamaya karar vermiştir. Nitekim Nasır Sovyetlerin daha önce yapmış olduğu silah satma teklifini kabul ederek, 27 Eylül 1955’te Sovyet güdümündeki Çekoslovakya Hükümeti ile silah alımı konusunda bir anlaşmaya vardıklarını duyurmuştur. Bu anlaşma, herhangi bir Arap devletinin Sovyet güdümündeki Doğu Bloğu’yla yaptığı bir ticari anlaşmanın ilki oluyordu. Böylece Mısır’ın Doğu Bloğu’ndan ilk kez silah satın almaya başlamasıyla beraber Ortadoğu’da yeni bir döneme giriliyordu. Artık Sovyetler

⁴⁵⁷Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri**, s. 183.

⁴⁵⁸Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s. 70.

⁴⁵⁹Mansfield, **a.g.e.**, s. 131.

Birliği de Ortadoğu ülkeleriyle doğrudan ilişkileri bulunan ikinci bir “süper güç” ve bundan sonra Ortadoğu’daki gelişmelerde hesaba katılması gereken bir faktördü.⁴⁶⁰

Nasır Sovyet Bloğu’ndan silah satın almaya başladıktan sonra bir taraftan Sovyetlere yaklaşırken, diğer taraftan da ülkesini ekonomik yönden kalkındırmaya çalışıyordu. Bu amaçla Mısır ekonomisi için büyük değer taşıyan Asvan Barajı’nın yapımını tamamlayarak ülkesini ekonomik olarak kalkındırma amacındaydı. Fakat Asvan Barajı’nın tamamlanması için büyük miktarda paraya ihtiyacı vardı. Bunun için Nasır ilk önce ABD ve İngiltere hükümetlerinden kredi alma yolunu denemiştir.⁴⁶¹

Zaten ABD Mısır’ın Sovyetlere yakınlaşmasını önlemek maksadıyla, Asvan Barajı’nın yapımı için Dünya Bankası ve İngiltere işbirliğinde 16 Kasım 1955’te Mısır’a bazı şartlar karşılığında kredi vermeyi teklif etmişti.⁴⁶² Nasır ülkesine teklif edilen bu krediyi alıp almamayı düşünürken ABD Temmuz 1956’da kredi teklifini geri çektiğini duyurmuştur.⁴⁶³ ABD’nin bu açıklamasından kısa bir süre sonra Mısır yönetimi, ABD’nin kredi teklifini geri çekmesine misilleme olarak Süveyş Kanalı’nı millileştirdiğini açıklamıştır.⁴⁶⁴

Nasır, Süveyş Kanalı Şirketi’nin “devlet içinde devlet” olduğunu ve kârını yarı yarıya Mısır’la paylaşmaktan kaçındığını, bundan sonra artık Mısır’ın bizzat idare edeceği kanaldan yılda 100 milyon dolar gelir elde edileceğini ve bu gelirin Asvan Barajı’nın yapımında kullanılacağını bildirmiştir.⁴⁶⁵ Nasır’ın Batılı devletlere karşı böyle cesur meydan okuması karşısında sadece Arap dünyası değil, bütün Üçüncü Dünya ülkeleri de hayrete düşmüşlerdir. Zira İngiltere ve Fransa’nın Süveyş Kanalı’nı Mısır’dan gerekirse silah yoluyla da olsa geri almaya kararlı olduğu herkesçe biliniyordu. Bu yüzden Nasır böyle bir harekette bulunarak büyük bir tehlikeyi de göze almış oluyordu.⁴⁶⁶

⁴⁶⁰ Taşlı, **a.g.e.**, s. 67; **Cumhuriyet**, 28 Eylül 1955, s. 1.

⁴⁶¹ Özgen, **a.g.e.**, s. 392.

⁴⁶² Bostancı, **a.g.m.**, s. 179.

⁴⁶³ Cleveland, **a.g.e.**, s. 345.

⁴⁶⁴ Mehmet Gönlübol ve Haluk Ülman, “Birleşmiş Milletler Kuvveti, Süveyş ve Kongo Olayları”, **AÜSBFD**, Cilt: 16, Sayı: 1, Ankara, 1961, s. 143.

⁴⁶⁵ **Cumhuriyet**, 28 Temmuz 1956, s. 3.

⁴⁶⁶ Mansfield, **a.g.e.**, s. 133.

Bu arada Nasır'ın kanalı millileştirmesi karşısında Irak Hükümeti, bunu Nasır'ın devrilmesi için büyük bir fırsat olarak görmüştür. Irak'ın yürüttüğü diplomatik çabalardan dolayı Libya, Sudan ve Suudi Arabistan Mısır'a tam destek vermekten kaçınarak orta bir yol izlemeyi tercih etmişlerdir. Mısır'a tam destek veren tek ülke olan Suriye'nin diğer Arap ülkelerini kendi tarafına çekme gayretleri ise sonuçsuz kalmış, fakat buna rağmen Nasır, kanalı millileştirmekten vazgeçmemiştir. Bu sırada Arap Birliği de hemen toplanarak Nasır'ın kanalı millileştirmesine destek verdiğini açıklamıştır.⁴⁶⁷

Türkiye ise Mısır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi karşısında nasıl bir tutum takınacağını belirlemede güçlük çekiyordu. Türkiye bir taraftan, kendi ticaret çıkarları açısından kanalın bir uluslararası su yolu olarak sürdürülmesinin gerekli olduğunu düşünüyordu. Diğer taraftan da kendisi iki önemli su yolunu kontrol altında bulduran bir ülke olduğundan dış müdahale konusunda son derece hassastı. Bu yüzden, her ne kadar Türk basını Mısır'ın kanalı millileştirme hareketini eleştirmişse de Türk resmi makamları dikkatli bir sessizliği tercih etmişlerdir.⁴⁶⁸

Nasır'ın kanalı millileştirme kararına Batılı devletlerin tepkisi ise oldukça sert olmuştur. İngiliz Başbakan Anthony Eden, Mısır'ın kanalı millileştirmesini "hırsızlık" olarak nitelendirirken, Nasır'ın dersinin verilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁴⁶⁹ 29 Temmuz 1956'da da Amerikan, İngiliz ve Fransız yetkililer Londra'da bir araya gelerek bir takım görüşmelerden sonra 2 Ağustos'ta ortak bir bildiri yayınlamışlardır. Bu bildiri de, Süveyş meselesini ele almak üzere 16 Ağustos 1956'da Londra'da bir konferans yapılacağı duyurulmuştur.⁴⁷⁰ Mısır Hükümeti ise kendi yetkisi altında bulunan bir mesele için uluslararası bir konferans düzenlenmesine karşı çıkararak bunun hukuki olmayacağını bildirmiştir.⁴⁷¹

Ancak Mısır Hükümeti'nin bütün itirazlarına rağmen Konferans, 16 Ağustos'ta Londra'da Türkiye'nin de içerisinde yer aldığı 22 ülke temsilcisinin katılımıyla çalışmalarına başlamıştır. Mısır'ın katılmadığı Konferans'ta birçok farklı görüş dile

⁴⁶⁷ Sabit Duman, "*Ortadoğu Krizleri ve Türkiye*", **AÜTİTEAYD**, Sayı: 35-36, Mayıs-Kasım 2005, s. 319.

⁴⁶⁸ Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri**, s. 201.

⁴⁶⁹ Cleveland, **a.g.e.**, s. 345-346.

⁴⁷⁰ Kürkcüoğlu, **a.g.e.**, s. 84.

⁴⁷¹ **BCA**, 30-1-0-0/126 - 811 - 14 Dosya Ek: O1, 00.00.1956.

getirilmiştir ki, bunlardan en önemlisi Amerikan Dışişleri Bakanı Dulles'in ismini alan plan olmuştur.⁴⁷²

Bu plana göre; Süveyş Kanalı, içerisinde Mısır'ın da bulunacağı BM'ye bağlı uluslararası bir kuruluşça yönetilecek ve 1888 Antlaşması'na uygun olacak şekilde bütün devletler tarafından serbestçe kullanılacaktı. Ayrıca kanaldan Mısır Hükümeti'ne makul ve adil bir gelir sağlanacak, Kanal Şirketi'ne de makul bir tazminat verilecekti. Bu konuda bir uyuşmazlık çıkması durumunda Uluslararası Adalet Divanı tarafından seçilecek mahkemeler bu sorunu çözecekti. Konferans boyunca Batılı devletlerle beraber hareket eden Türkiye, Dulles Planı'nın Mısır'ın egemenlik haklarını koruması gerektiğini belirterek, kanalın kendine has özellikleri olduğunu ve bu yüzden de geçişin tarafsız uluslararası bir güvence ile korunmasının zorunlu olduğunu ifade etmiştir.⁴⁷³

Konferans'ta yapılan görüşmeler sonunda, Habeşistan, İran, Pakistan ve Türkiye'nin, "Mısır'ın egemenlik hakkına saygılı olunması" ilkesinin ayrı bir madde halinde metine konmasını kabul ettirmesiyle son halini alan Dulles Planı, "çoğunluk görüşü" olarak kabul edilmiştir. Ayrıca ABD, Avustralya, İsveç, İran ve Habeşistan'dan oluşan bir komitenin,⁴⁷⁴ Konferans'ta belirlenen esaslar üzerinde Mısır Hükümeti ile temasa geçmesi kararlaştırılmıştır.⁴⁷⁵

Böylece Londra Konferansı'nda oluşturulan Beşli Komite, Mısır'ın Dulles Planı'nı kabul etmesi için Mısır Hükümeti ile görüşmelere başlamıştır. Ancak 3-9 Eylül tarihleri arasında Mısır ile yapılan görüşmelerden bir sonuç alınamamıştır.⁴⁷⁶ Mısır Hükümeti ile yapılan görüşmelerden sonuç alınamaması üzerine, İngiltere ve Fransa'nın tutumları giderek sertleşmeye başlamıştır. Bu ortam içinde, 14 Eylül 1956'da İngiliz Dışişleri Bakanlığı, ikinci bir Londra Konferansı'nın düzenleneceğini açıklayarak, bu konferansa Birinci Londra Konferansı'ndaki planı kabul eden Türkiye'nin de içerisinde yer aldığı 18 ülkenin davet edildiğini duyurmuştur. Böylece İkinci Londra Konferansı, 19-21 Eylül 1956 tarihleri arasında toplanmış ve sonunda ortak bir bildiri yayımlanmıştır. Bu bildiride, Birinci Konferans'ta üzerinde anlaşmaya varılan maddeler

⁴⁷² Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s. 84.

⁴⁷³ Oran, **TDP**, Cilt: 1, s. 627-628.

⁴⁷⁴ Buna "Beşli Komite" adı verilmiştir.

⁴⁷⁵ **Keesing Contemporary Archive**, 1955-56, s. 15054-15055.

⁴⁷⁶ Oran, **TDP**, Cilt: 1, s. 628.

teyit edilirken, ayrıca “Süveyş Kanalı’nı Kullananlar Birliği” adında bir kuruluşun meydana getirildiği açıklanmıştır. Bu kuruluşun Süveyş meselesinde bir çözüme ulaşmak için, Mısır yönetimiyle yakın bir işbirliği içerisinde çalışacağı belirtilmiştir.⁴⁷⁷

Türkiye, Birinci Londra Konferansı’ndaki tutumunu bu konferansta da sürdürerek Batılılarla birlikte aynı doğrultuda hareket etmiştir.⁴⁷⁸ Nitekim Türkiye 27 Eylül 1956’da “Süveyş Kanalı’nı Kullananlar Birliği”ne ilk katılan ülkelerden biri olmuştur.⁴⁷⁹ Bu arada Türkiye’nin Batılı ülkelerle aynı doğrultuda hareket etmesi ABD’yi memnun etmiş ve ABD Dışişleri Bakanı Dulles, Başbakan Menderes’e Süveyş Kanalı konusunda yapıcı desteklerinden dolayı bir teşekkür mesajı göndermiştir.⁴⁸⁰

Öte yandan Mısır’a destek olmak için Suriye önderliğinde farklı kesimlerden siyasiler, yazarlar ve çeşitli kuruluşların temsilcilerinden oluşan Arap Suriye Komitesi kurulmuştur. Böylece Mısır’ın Süveyş Kanalı’nı millileştirmesi Arap dünyasında “Batılı emperyalistler”e karşı büyük bir mücadele haline dönüşmüştür. Nitekim Arap Suriye Komitesi’nin çabalarıyla 18 Eylül’de Suriye’de bir konferans düzenlenmiş ve bu konferansta Mısır’a destek olunacağı açıklanmış, ancak bunun ötesinde bir şey yapılmamıştır.⁴⁸¹

Diğer taraftan, İkinci Londra Konferansı’nın bitmesinden iki gün sonra 23 Eylül 1956’da, İngiltere ile Fransa BM Güvenlik Konseyi’ne başvurmuş ve 12 Eylül tarihli başvurularının gündeme alınarak Süveyş sorununun görüşülmesini istemiştir.⁴⁸² 24 Eylül’de ise Mısır BM Güvenlik Konseyi’ne müracaat ederek İngiltere ve Fransa’nın Mısır’a yönelik giriştiği eylemlerle barışın ve güvenliğin tehlikeye düşürüldüğünü ve BM Yasası’nın ihlal edildiğini ileri sürmüştür.⁴⁸³

26 Eylül’de her iki tarafın şikâyetlerini ele almak üzere toplanan BM Güvenlik Konseyi, 13 Ekim’e kadar, Mısır temsilcisinin de katıldığı 7’si açık 3’ü kapalı toplam 10 oturum gerçekleştirmiştir. Yapılan bu oturumlara İsrail, Irak, Ürdün, Lübnan, Libya,

⁴⁷⁷Yearbook of the United Nations, 1956, s. 20-21; Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 86-87.

⁴⁷⁸Oran, TDP, Cilt: 1, s. 628

⁴⁷⁹BCA, 30-18-1-2 /144 - 80 - 3 Dosya Ek: 107-24, 27 Eylül 1956.

⁴⁸⁰BCA, 30-1-0-0 / 126 - 811 - 13 Dosya Ek: O1, 00.00.1956.

⁴⁸¹Duman, a.g.m., s. 320.

⁴⁸²Yearbook of the United Nations, 1956, s. 21.

⁴⁸³Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 87-88.

Suudi Arabistan, Suriye ve Yemen temsilcileri de katılmak istemişlerse de Konsey bunların oturumlara katılmasına izin vermemiştir. Ancak Konsey'in izniyle bu ülkelerin temsilcileri 13 Ekim'de konuyla ilgili görüşlerini mektupla Konsey'e bildirmişlerdir. BM Güvenlik Konseyi'nde yapılan görüşmeler neticesinde, kesin bir çözüme varılamayınca, 13-19 Ekim tarihleri arasında BM Genel Sekreteri, Mısır Dışişleri Bakanı ile bir takım özel görüşmeler gerçekleştirmiş ancak bundan da yine bir çözüme ulaşamamıştır.⁴⁸⁴

Böylece bütün girişimlere rağmen çözülemeyen Süveyş sorunu, 29 Ekim 1956'da İsrail'in Mısır'a saldırması neticesinde bir savaşın çıkmasına neden olmuştur. İsrail'in Mısır'a saldırısı, 14-16 Ekim tarihleri arasında İngiltere, Fransa ve İsrail arasında yapılan gizli görüşmelerde kararlaştırılmıştı.⁴⁸⁵ Yapılan anlaşma neticesinde, İsrail Fransa'nın ve İngiltere'nin yardımıyla Sina bölgesini işgal etmeyi kabul etmişti. Böylece üç devlet arasında yapılan anlaşmaya uygun olarak İsrail 29 Ekim 1956'da Sina'ya saldırı düzenlemiştir.⁴⁸⁶

30 Ekim'de İngiltere ile Fransa, İsrail ve Mısır'a bir ultimatom göndererek 12 saat içerisinde savaşa son vermelerini istemişlerdir.⁴⁸⁷ Mısır lideri Nasır, bu süre henüz dolmadan ultimatomu reddetmiş ve Mısır'a girecek yabancı kuvvetlerle çarpışacağını ilan etmiştir. Bunun üzerine İngiliz Savunma Bakanlığı, Mısır'a son bir ihtarda bulunmuştur. Arapça olarak yayınlanan İngiliz Savunma Bakanlığı'nın ihtarında şöyle deniliyordu: "Mısırlı siviller; hava meydanlarının ve askeri üslerin etrafından çekilin. Menfaatiniz icabıdır. Tehlike vardır."⁴⁸⁸ Bundan sonra da İngiliz ve Fransız birlikleri Mısır'a karşı saldırıya geçerek önemli mevzilerdeki Mısır hedeflerini bombalamaya başlamıştır. Savaşta Mısır, önemli bir varlık gösteremezken İsrail kısa bir sürede Sina yarımadasının kontrolünü ele geçirmiştir.⁴⁸⁹

Bütün bunlar yaşanırken Suriye, Suudi Arabistan ve Ürdün hükümetleri Mısır'a askeri destek sağlayacaklarını bildirmişti. Fakat Nasır, bu devletlerin savaşa katılması

⁴⁸⁴Yearbook of the United Nations, 1956, s. 21.

⁴⁸⁵Yevgeni Primakov, **Rusların Gözüyle Ortadoğu**, Çev.: Olga Tezcan, Timaş Yay., İstanbul, 2010, s. 63.

⁴⁸⁶Mansfield, **a.g.e.**, s.1 33.

⁴⁸⁷**Cumhuriyet**, 31 Ekim 1956, s. 1; **Cumhuriyet**, 1 Kasım 1956, s. 1.

⁴⁸⁸**Cumhuriyet**, 1 Kasım 1956, s. 1.

⁴⁸⁹Duman, **a.g.e.**, s. 446-447.

durumunda İngiltere, Fransa ve İsrail'in Suriye'yi de işgal edeceğini düşünerek bu teklifi kabul etmemiştir.⁴⁹⁰ Daha sonra Nasır, Mısır'ın savaşta yenileceğini anlayınca Birleşmiş Milletler Gücü'nün bölgeye gelmesini isteyerek savaşın sona erdirilmesini istemiştir.⁴⁹¹ Bu arada İngiliz ve Fransızların Mısır'a yönelik böyle bir saldırıya girişmesi Arap dünyasında büyük tepkilere yol açmıştır. Arap dünyasında İngiltere ve Fransa'ya karşı duyulan düşmanlık o güne kadar hiç ulaşmadığı bir noktaya çıkmış ve bütün Arap dünyası öfkeyle ayağa kalkmıştır. Dünya kamuoyu da İngiltere, Fransa ve İsrail'in yapmış olduğu saldırıyı şiddetle kınamaktaydı.⁴⁹²

Batılı müttefiklerinin Mısır'a yönelik böyle bir saldırı girişimini başından beri desteklemeyen ABD ise olayların daha da büyüyerek Arap dünyasındaki Batı düşmanlığının artmasından endişe etmiş ve bunun önüne geçmek için harekete geçmeye karar vermiştir. Nitekim 29 Ekim 1956'da BM Güvenlik Konseyi'ni mektupla bilgilendiren ABD, İsrail kuvvetlerinin Mısır'a girmek suretiyle daha önce imzalanmış olan Ateşkes Antlaşması'nı ihlal ettiğini belirterek, Mısır'a yönelik İsrail askeri müdahalesinin hemen durması için Konsey'de bir oturum yapılmasını istemiştir. Bunun üzerine BM Güvenlik Konseyi, konuyu görüşmek üzere 29-30 Ekim tarihlerinde İsrail ve Mısır temsilcilerinin de katıldığı oturumlar gerçekleştirmiştir.⁴⁹³

30 Ekim tarihli oturumda söz alan ABD temsilcisi, İsrail'in derhal Mısır'daki askeri birliklerini geri çekerek daha önce iki ülke arasında belirlenmiş olan Ateşkes Hattı'na dönmesini istemiştir. BM Genel Sekreteri de İsrail birliklerinin uluslararası sınırı geçtiğini belirterek, 11 Ağustos 1949 tarihli BM Güvenlik Konseyi'nin belirlediği Ateşkes Hattı'nın ihlal edildiğini ve en kısa sürede İsrail askerlerinin Mısır'dan geri çekilmesi gerektiğini söylemiştir. Aynı toplantıda Mısır temsilcisi de İsrail'in daha önce imzalanan Ateşkes Antlaşması'ndan beri en şiddetli silahlı saldırı girişiminde bulunduğunu belirterek, İsrail'in Mısır'a yönelik silahlı girişimlerinin İsrail'in politikalarını açık bir şekilde ortaya koyduğunu vurgulamıştır.⁴⁹⁴

⁴⁹⁰ Duman, **a.g.m.**, s. 322.

⁴⁹¹ Duman, **a.g.e.**, s. 446-447; **Cumhuriyet**, 1 Kasım 1956, s. 1.

⁴⁹² Mansfield, **a.g.e.**, s. 133.

⁴⁹³ **Yearbook of the United Nations, 1956**, s. 25-26.

⁴⁹⁴ **Yearbook of the United Nations, 1956**, s. 25-26.

Buna karşın İsrail temsilcisi ise Mısır komando birliklerinin İsrail sahasına saldırmasıyla asıl barışı ihlal eden tarafın Mısır olduğunu, kendilerinin Mısır komando birliklerini 29 Ekim akşamı Sina Yarımadası'ndan çıkarmak için önlem aldığını belirterek, yaptıkları eylemin saldırı değil savunma amaçlı olduğunu iddia etmiştir.⁴⁹⁵ Yapılan görüşmeler sonunda ABD ve Sovyetler Birliği tarafından sunulan hem İsrail hem de Mısır'ın çatışmaları durdurarak derhal ateşkes ilan etmesini öngören karar tasarıları, yapılan oylamada oyların çoğunu almasına rağmen, Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeleri İngiltere ve Fransa tarafından veto edilerek bir çözüme ulaşılamamıştır.⁴⁹⁶

Birleşmiş Milletler'de yapılan oylamayı İngiltere ve Fransa'nın veto etmesi üzerine Sovyetler Birliği ve ABD'nin bu iki devlete yönelik tepkileri giderek artmıştır. Ortadoğu'daki çıkarlarını düşünen Sovyet lideri Bulganin, 5 Kasım'da İngiliz ve Fransız başbakanlarına gönderdiği mektuplarda, her iki devletin de Mısır'dan askerlerini çekmesi gerektiğini belirtmiş, aksi takdirde Londra ve Paris'e roket saldırısı düzenleyeceği tehdidinde bulunmuştur. Bulganin ayrıca Ortadoğu'daki İngiliz ve Fransız saldırılarını durdurmak için Sovyetler Birliği'nin gerekirse kuvvet kullanmaktan geri kalmayacağını ve olayların büyümesi durumunda savaşın sadece bölgede kalmayarak başka ülkelere de sıçrayacağını belirtmiştir. Böylece Bulganin açık bir şekilde 3. Dünya Savaşı'nın başlayabileceği uyarısında bulunmuştur.⁴⁹⁷

Diğer taraftan bölgede yaşanan gelişmelerden ilk baştan beri tedirgin olan ABD Başkanı Eisenhower, üç yakın müttefikinin Mısır'a saldırısı nedeniyle çok zor durumda kalmıştı.⁴⁹⁸ ABD Başkanı Eisenhower bu üç devletin Mısır'a saldırması sonucunda bölgedeki Batı aleyhtarlığının artacağını biliyordu. Bu yüzden Başkan Eisenhower hem ülkesinin çıkarlarını düşünerek hem de bölgedeki Batı imajının daha fazla zedelenmemesi için bu üç devletin saldırılarını hemen durdurarak ateşkes ilan etmelerini istemiştir.

ABD ve Sovyetler Birliği'nin, Mısır'a yönelik bu saldırıyı eleştirmesinin yanı sıra Bağdat Paktı'nın Müslüman üyeleri Irak ve Pakistan da İsrail, İngiltere ve Fransa'nın bu

⁴⁹⁵Yearbook of the United Nations, 1956, s. 26; Ömer Sami Coşar, "Ortadoğu'da Harb", Cumhuriyet, 31 Ekim 1956, s. 3.

⁴⁹⁶Yearbook of the United Nations, 1956, s. 26; Cumhuriyet, 1 Kasım 1956, s. 1.

⁴⁹⁷Keessing's Contemporary Archive, 1955-1956, s. 15218.

⁴⁹⁸Cleveland, a.g.e., s. 347.

saldırısını kesin bir şekilde kınayarak, üç ülkenin kanal bölgesindeki birliklerini geri çekmelerini istemiştir.⁴⁹⁹ Ayrıca Türkiye de Bağdat Paktı'nın diğer Müslüman üyeleri gibi İsrail-Fransız-İngiliz saldırısından büyük rahatsızlık duymuş ve çatışmaların hemen durmasını istemiştir.⁵⁰⁰ Bu çerçevede, Türkiye ABD'nin ateşkes önerisini destekleyerek Birleşmiş Milletler'de yapılan oylamada bu yönde oy kullanmıştır. Birleşmiş Milletler'de yapılan ateşkes önergesi oyçokluğuyla kabul edilirken,⁵⁰¹ yapılan baskılara daha fazla karşı koyamayan Fransa ve İngiltere BM'nin ateşkes kararına uyarak 6 Kasım gece yarısında saldırılarını durdurmuştur.⁵⁰²

Fransa ve İngiltere'nin 6 Kasım 1956'da ateşkes ilan etmelerinden sonra, Bağdat Paktı ülkeleri 7 Kasım'da Tahran Konferansı'nda bir araya gelmişlerdir. Konferans'ta Türkiye Mısır'ın bağımsızlık haklarına saygılı olunması gerektiği görüşünü dile getirmiştir.⁵⁰³ Ayrıca paktın Türkiye ile birlikte diğer Müslüman üyesi ülkeler Birleşmiş Milletler ilkeleri çerçevesinde birbirlerine mutabık kalacaklarını beyan etmiştir.⁵⁰⁴ Öte yandan İngiltere'nin davet edilmediği Konferans'ta paktın Müslüman ülkelerinden Pakistan ve Irak, İngiltere'nin Bağdat Paktı'ndan çıkarılmasını talep etmiş, ancak Menderes İngiltere'nin pakttan çıkarılmasını önlemiştir.⁵⁰⁵

Bu arada Menderes 10 Kasım 1956'da İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi ile görüşerek, İngiltere'nin Tahran Toplantısına davet edilmemesinin geçici bir zorunluluktan kaynaklandığını söylemiş ve Batılı müttefikine karşı bir tavır alınmadığını özellikle vurgulamıştır.⁵⁰⁶ İngiltere de Türkiye'nin bu davranışını normal karşılayarak Türkiye'ye karşı bir tepkide bulunmamış bilakis Bağdat Paktı ittifakına olan bağlılığını teyit etmiştir.⁵⁰⁷ Nitekim London Times gazetesinde yayınlanan bir makalede, "Türk-İngiliz Dostluğu" şöyle övülmekteydi:

"Türkiye'nin Süveyş krizi esnasında takındığı tutum Türkiye'nin Türk-İngiliz dostluğuna olan sadakatini kanıtlamıştı. Türkler Ortadoğu'daki krizlere nasıl tepki

⁴⁹⁹ Hüseyin Bağcı, **Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar**, ODTÜ Yay., 4. Baskı, Ankara, 2014, s. 81.

⁵⁰⁰ **TNA, FO, RK 1011/1 No. 3**, "Turkey: Annual Review For 1956, Sir James Bowker to Mr. Selwyn Lloyd", 31 Ocak 1957.

⁵⁰¹ Duman, **a.g.m.**, s. 323.

⁵⁰² Cleveland, **a.g.e.**, s. 346.

⁵⁰³ **BCA, 30-1-0-0 / 20 - 116 - 16 Dosya Ek: A7, 9 Kasım 1956.**

⁵⁰⁴ **BCA, 30-1-0-0 / 35 - 215 - 12 Dosya Ek: A41, 8 Kasım 1956.**

⁵⁰⁵ Bağcı, **a.g.e.**, s. 81.

⁵⁰⁶ Oran, **TDP**, Cilt: 1, s. 629.

⁵⁰⁷ **BCA, 30-1-0-0 / 35 - 215 - 13 Dosya Ek: A41, 9 Kasım 1956.**

gösteriyorlar ve İngiltere'ye karşı duyguları nedir? Anglo-Fransızların Mısır'daki eylemlerini duyduğunda Türk halkının ilk tepkisi 'karar verildiğine göre, inşallah bunu çabucak bitireceklerini ümit edelim' olmuştur. Bununla beraber Arap ve Müslüman dünyasındaki olası tepkilerden her zaman korkan Türk Hükümeti Süveyş Kanalı sorununun halledilmesinde kuvvet kullanılması taraftarı olmadığını belli etti. Fakat, Mısır'da hareket başladığında, Türk Hükümeti Birleşmiş Milletler'in bir üyesi olarak silah kullanılmasını her ne kadar reddetmiş olsa da, Türkiye İngiltere'nin arkasında idi. Türkiye'nin sadakatinin kanıtı Bağdat Paktı üyelerinin son Tahran toplantısında görülmüştür. Bu toplantıya İngiltere katılmamıştı, ama hem Irak hem de Pakistan'ın İngiltere'yi Pakt'tan uzaklaştırmak için bir önerge vermeyi düşündükleri kanısı vardı. Başbakan Menderes başkanlığındaki Türk Delegasyonu İran'ı kendi tarafına çekerek becerikli diplomatik görüşmelerle iki kararsız ortağı ikna ederek, İngiltere'yi Pakt'tan çıkarma planını bozdu.”⁵⁰⁸

Diğer taraftan, Fransa ve İngiltere'nin Mısır'a saldırısı karşısında 17 Kasım 1956'da Türk Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun yaptığı açıklama, Türkiye'nin Batı politikasına olan bağlılığını apaçık ortaya koymaktaydı:

“Ortadoğu devletlerinin güvenliği, Bağdat Paktı ve NATO gibi kolektif güvenlik sistemlerine bağlanmakta yatmaktadır. Eğer Ortadoğu devletleri Bağdat Paktı'na girmiş olsalardı bugünkü durum ortaya çıkmazdı. İngiliz ve Fransız müdahalesi Mısır ve İsrail arasındaki çarpışmayı durdurması açısından bir amaca hizmet etmiş bulunmaktadır.”⁵⁰⁹

Böylece Türkiye Batı'ya olan bağlılığını teyit ederken diğer yandan da Bağdat Paktı'nın dört Müslüman devleti ile birlikte 18-20 Kasım tarihlerinde Bağdat'ta bir araya gelerek, Ortadoğu'daki durumu yeniden ele almışlardır.⁵¹⁰ Bu toplantıda Ortadoğu'da komünizmin artmasından duyulan endişe dile getirilirken,⁵¹¹ bölgede barış ve güvenliği sağlayacak önlemler arasında yalnız Müslüman ülkeler arasında değil, bütün Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerin geliştirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca İsrail'in barış için önemli bir tehlike unsuru olduğu üzerinde anlaşmaya varılmıştır. Bunun yanında, toplantıda paktın diğer üyeleri Türkiye'nin İsrail ile sürdürdüğü diplomatik ilişkilerini hemen kesmesi yönünde çağrıda bulunmuşlardır. Bunun üzerine Türkiye 26 Kasım 1956'da İsrail'deki büyükelçisini geri çektiğini açıklamıştır.⁵¹²

⁵⁰⁸ Bağcı, **a.g.e.**, s. 81-82.

⁵⁰⁹ Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri**, s. 202-203.

⁵¹⁰ **A.g.e.**, s. 203.

⁵¹¹ Bağcı, **a.g.e.**, s. 82; **BCA**, 30-1-0-0 / 127 - 824 - 8 Dosya Ek: 03, 21 Kasım 1956.

⁵¹² Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri**, s. 203.

Ancak Türkiye bu kararı tepkileri yatıştırmak için almış olup, İsrail ile olan ilişkilerini tamamen kesmemiştir. Nitekim İsrail'den Türkiye'ye geri çağrılan Büyükelçi Şevket İstinyeli, İsraili yetkililere bir açıklama yaparak, ülkesinin almış olduğu bu kararın İsrail'e karşı yöneltilmiş bir hareket olmadığını, sadece Bağdat Paktı'nın güçlendirilmesi amacıyla alındığını ve ülkesinin İsrail ile olan dostluk ve ekonomik ilişkilerini sürdürmek niyetinde olduğunu bildirmiştir.⁵¹³ Daha sonra Türk Dışişleri Bakanlığı yetkilileri de benzer açıklamalar yaparak, Türk-İsrail ilişkilerinin tamamen kesilmeyeceğini, iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin maslahatgüzar seviyesinde devam edeceğini ve ticari ilişkilerin zarar görmeyeceğini belirtmişlerdir.⁵¹⁴

Öte yandan ABD Ortadoğu'da uygulamaya koyduğu yeni Arap yanlısı politika çerçevesinde, 29 Kasım 1956'da bir basın bildirisi yayınlamıştır. Bu bildiri ABD'nin Bağdat Paktı ülkelerini desteklediği ve üye ülkelere karşı yapılacak bir saldırının ABD tarafından çok tehlikeli bir eylem olarak görüleceği belirtilmiştir. Bu bildiri aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin o sıralarda Suriye'ye arttırdığı askeri yardıma karşılık bir gözdağı niteliği de taşıyordu.⁵¹⁵

Bu arada Mısır'a saldıran üç devlet 6 Kasım'da ateşkes ilan etmiş olmasına rağmen İsrail ordusu Mısır'daki birliklerini henüz çekmemiştir. Bu yüzden İsrail birliklerinin Mısır'dan tamamen çekilmesi için bir taraftan BM baskı yapmaya devam ederken, diğer taraftan da ABD yönetimi 11 Şubat 1957 tarihinde İsrail'e bir memorandum vererek, İsrail askerlerinin Gazze ve Şarm el Şeyh bölgelerinden çekilmesini istemiştir. ABD, bu bölgelere BM güçlerinin gireceğini açıklamıştır.⁵¹⁶

Ayrıca Beyrut'ta bir araya gelen 8 Arap devleti ortak bir bildiri yayınlamak, yabancı güçlerin Mısır'dan derhal çekilmesini istemiş, eğer çekilmezlerse Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin 41. ve Arap Müşterek Savunma Paktı'nın 2. maddesi gereğince Mısır'a yönelik tecavüzü defetmek için Arap devletleri olarak askeri güç kullanabileceklerini ifade etmişlerdir.⁵¹⁷ Irak yönetimi ise ortamı yatıştırıcı bir açıklama

⁵¹³ Oran, **TDP**, Cilt: 1, s. 629.

⁵¹⁴ **BCA**, 30-1-0-0 / 133 - 862 - 3 Dosya Ek: S5, 22 Ocak 1957.

⁵¹⁵ **Ayn Tarihi**, Kasım 1956, No: 276, s. 165-166; Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri**, s.204.

⁵¹⁶ Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s. 91-92

⁵¹⁷ **BCA**, 30-1-0-0 / 62 - 381 - 14 Dosya Ek: E4, 15 Kasım 1956.

yaparak, Arap devletlerinden bir 3. Dünya Savaşı'na yol açacak eylemlerden uzak durması çağrısında bulunmuştur.⁵¹⁸

Böylece bütün bu baskılara daha fazla dayanamayan İsrail, 1 Mart 1957'de BM Genel Kurulu'nda yapılan toplantıda, Gazze ve Şarm el Şeyh bölgelerinden tamamen çekilmeye hazır olduğunu bildirmiştir. Nitekim 8 Mart 1957'de İsrail birliklerinin bu bölgelerden geri çekilmesi tamamlanarak, buralara BM kuvvetleri yerleştirilmiştir.⁵¹⁹ Mısır Hükümeti ise 24 Nisan 1957'de bir bildiri yayınlarak, yeniden trafiğe açılan Kanal'ın gelecekteki yönetimiyle ilgili hususları belirlediğini açıklamıştır. Buna göre, Mısır Hükümeti 1888 Sözleşmesi'nin geçerli olduğunu teyit etmiştir. Kanal'ın yönetimi Mısır Hükümeti adına, 26 Temmuz 1956 tarihinde kurulmuş olan Süveyş Kanal Makamı tarafından yürütülecekti. Süveyş Kanal Makamı, kanaldan geçiş ücretlerini de tahsil edecekti. Böylece Mısır Hükümeti'nin Süveyş Kanalı Şirketi'ni millileştirmesine en fazla karşı çıkan İngiltere ve Fransa'nın bu duruma razı olmaktan başka yapacakları bir şey kalmamıştı.⁵²⁰

Sonuçları itibariyle Süveyş Krizi, Ortadoğu'da İsrail Devleti'nin kurulmasından sonra yaşanan en büyük kriz olmuştur. Böyle bir krizin birçok devlet açısından çok önemli sonuçlarının olması da kaçınılmaz hale gelmiştir. Yaşanan krizden en kârlı çıkan şüphesiz Mısır lideri Nasır olmuştur. Elde ettiği bu zaferle Arap dünyasındaki konumunu oldukça güçlendiren Nasır, Arap dünyasının tartışmasız lideri konumuna gelmiştir. Diğer taraftan bu krizden en çok zarar gören ülkeler ise başta İngiltere sonra da Fransa ve ABD olmuştur.

19. yüzyılda dünyanın en büyük gücü konumunda olan İngiltere artık ABD'nin desteği olmadan bir harekâta başarılı olamayacağını anlamıştır. Nitekim İngiliz Sunday Times gazetesi, İngiliz Başbakan Eden'in Fransız ve İsraili müttefikleriyle birlikte Mısır'a saldırmasını şöyle yazmıştı: *"Kendisi İngiltere'nin bir Büyük Devlet olduğuna inanan son, bir krizle karşılaşmış da bunun böyle olmadığını anlayan ilk İngiltere"*

⁵¹⁸ BCA, 30-1-0-0 / 133 - 864 - 2 Dosya Ek: S6, 14 Kasım 1956.

⁵¹⁹ Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 91-92; Keesing's Contemporary Archive, Vol. XI, 1957-1958, s. 15446.

⁵²⁰ Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 92.

başbakanıdır.”⁵²¹ Böylece Süveyş Krizi, dünya hâkimiyetinin artık Avrupa devletlerinden ABD ve Sovyetler Birliği’ne geçtiğinin ilanı olmuştur.⁵²²

Ayrıca Arap ülkelerindeki Batı düşmanlığı, İsrail’in kurulmasından sonraki süreçte Süveyş krizi ile beraber en üst seviyeye ulaşmıştır. Şüphesiz bundan nasibini alan ülkelerden biri de Türkiye olmuştur. Süveyş Krizi sırasında Türkiye her ne kadar tarafsız gibi görünmeye çalışmış olsa da Batı yanlısı politika izlediği görünümünden dolayı Arap toplumundan büyük tepki görmüştür.

Türkiye kriz sırasında Arap ülkelerinin tepkisini dindirmek için İsrail’deki elçisini geri çekmiş ancak bu, Arap devletlerini tam olarak memnun eden bir karar olmamıştır. Zira Arap devletleri Türkiye’nin bu kararını “stratejik bir hareket” olarak görmüşlerdir. Nitekim Türkiye İsrail’deki elçisini geri çektikten sonra iki ülke arasındaki ilişkilerde bir duraksama olmamıştır. Bu da Arapların Türkiye’nin bu hareketini inandırıcı bulmamalarına sebep olmuştur.

Diğer taraftan, kriz sonucunda Arap toplumundaki Batı aleyhtarlığının en üst seviyeye çıkması en çok Sovyetler Birliği’nin işine yaramıştır. Bundan sonra artık Batı’ya güveni oldukça azalan Arap ülkeleri, Sovyetlerle daha da yakınlaşmaya başlamışlar ve böylece Sovyetlerin Ortadoğu’ya nüfuz etmesi daha da kolaylaşmıştır. Bölgedeki Batı aleyhtarlığını ve Sovyetlerin bölgeye girmiş olduğunu gören ABD yönetimi ise bundan sonra Ortadoğu politikasını yeniden şekillendirmeye karar vermiştir. Yeniden şekillenecek olan ABD’nin Ortadoğu politikasının ilk örneği de ileride değineceğimiz üzere Eisenhower Doktrini olacaktır.

⁵²¹ Cleveland, **a.g.e.**, s. 347.

⁵²² Özgen, **a.g.e.**, s. 393.

7. 1957 Türkiye-Suriye Krizi

A. Krizin Ortaya Çıkmasına Yol Açan Faktörler

Suriye II. Dünya Savaşından sonra 1946'da Fransa'dan tamamen bağımsızlığını kazanmasına rağmen, uzun bir süre içerisinde siyasi istikrara kavuşamamıştır. Suriye'nin siyasi hayatı 1946-1949 yılları arasında nispeten sakin geçse de 1949 yılından itibaren tam bir düzensizlik ve kaos ortamına girmiştir. Suriye'de 1949 ile 1953 yılları arasında üç hükümet darbesi yapılarak, bunun sonucunda sürekli kabine değişiklikleri olmuş ve böylece ülkede tam bir siyasi kaos hâkim olmuştur. 1951 yılında ise bir darbeye yönetime el koyan Albay Edip Çiçekli, 1953'te cumhurbaşkanı olmuş ancak 1954'te yine bir darbe ile iktidardan düşürülmüş ve bu tarihten sonra da Suriye'nin siyasi yaşamında Baas Partisi ön plana çıkmıştır.⁵²³

Suriye'de meydana gelen gelişmeleri tam olarak anlayabilmemiz için 1963 yılında bir darbeye yönetimi ele geçiren Baas Partisi'nin yapısını bilmemiz önem arz etmektedir. Baas Partisi'nin en büyük hedefi Arap Rönesansı'nı yeniden gerçekleştirmektir. İsmindeki sosyalizm sözcüğüne rağmen, Baas Partisi'nin temelini sosyalizm oluşturmuyordu. Parti sosyal hedefleri bünyesinde bulunduran milliyetçi bir ideolojiye sahipti. Ancak her şeyden önce Arap halkının bağımsızlığını savunan Baas Partisi, ideolojisi gereği de emperyalizme şiddetle karşıydı. Arap milliyetçiliğinin bir ürünü olan Baas Partisi, yapısı gereği İsrail ve onun en büyük destekçisi olan ABD'ye de karşıydı. Baas Partisi'nin dış politikasında en büyük strateji olarak, İsrail'in yok edilmesi ve ABD'nin bölgeden tamamen çıkarılması belirlenmişti. Baas Partisi, bu politikasının bir gereği olarak Bağdat Paketi'ne cephe almış ve Mısır'la giderek yakınlaşmaya başlamıştı.⁵²⁴

Mısır'la yakınlaşması sonucunda Süveyş Krizi'nde koşulsuz bir şekilde Mısır'ı destekleyen Suriye, Türkiye ve Batı aleyhtarı cephede yer alarak, Sovyetlerle olan münasebetlerini giderek arttırmıştır.⁵²⁵ Nitekim Süveyş Krizi esnasında 3 Kasım

⁵²³Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**, s. 457. Ayrıca bkz. Ömer Faruk Abdullah, **Suriye Dosyası**, Akabe Yayınları, İstanbul, 1985, s. 49-52.

⁵²⁴ Taşlı, **a.g.e.**, s. 73.

⁵²⁵ Detaylı bilgi için bkz. **TNA, FO**, 501/10, VY 10338/7 No.12, "Visit To Syria Of A Soviet Parliamentary Delegation, Sir John Gardener To Mr. Selwyn Lloyd", 18 Eylül 1956; **TNA, FO**, 501/10,

1956'da Şam Radyosu tarafından Suriye'nin Sovyetler Birliği'nden çok sayıda uçak aldığı duyurulurken⁵²⁶ ayrıca birçok Rus gönüllüsünün de Suriye'ye geldiği haberleri yayılıyordu. Diğer yandan, İngiliz basını da Suriye'nin son bir yıl içerisinde Sovyetler Birliği'nden yüklü miktarda silah ve cephane aldığını iddia ediyordu.⁵²⁷

Suriye'nin bu şekilde Sovyet peyki haline gelmeye başlaması⁵²⁸ hem Türkiye hem de Batı'da büyük endişe uyandırmıştır.⁵²⁹ Ancak yaşanan bu gelişmeler karşısında Türkiye Batılı ülkelere kıyasla daha fazla endişe duymuştur. Nitekim Türk Hükümeti tarafından Eylül 1956'da ABD ve İngiltere'ye gönderilen bir diplomatik notada, Sovyetler Birliği'nin Suriye üzerindeki emellerinin artık iyice belirginleştiği ve Sovyet askeri uçaklarının Türk hava sahasını ihlal ettiği iddiasıyla, Türkiye'ye karşı yöneltilen tehditlerin artmakta olduğu belirtilmiştir.⁵³⁰

Buna karşın Suriye yönetimi ise ülkesi hakkında öne sürülen iddiaların tamamını reddederek, bunların yanlış ve maksatlı olduğunu belirtmiştir. Nitekim Suriye Dışişleri Bakanı Salah Bitar 16 Kasım 1956'da yaptığı açıklamada, Rus uçaklarının ve Sovyet gönüllülerinin Suriye'ye geldiklerine dair ortaya atılan iddiaları kesin bir dille yalanlamış ve Doğu ve Batı Blokları arasında tarafsız bir siyaset izleme kararında olduklarını bildirmiştir. Suriye Dışişleri Bakanı'na göre, bu yöndeki iddialar Amerikan kamuoyunu ürkütmek maksadıyla ortaya atılmıştı.⁵³¹ Ancak Suriye Dışişleri Bakanı'nın bu açıklamasını yine kendi yayın organları olan Şam Radyosu yalanlıyordu. Zira bu iddiaların önemli bir kısmı bizzat Şam Radyosu tarafından öne sürülmüştü.

Suriye Dışişleri Bakanı'nın bu açıklamasından kısa bir süre sonra 20 Kasım 1956'da Suriye Cumhurbaşkanı Şükrü El Kuvvetli, ülkesine yönelik iddialar ve Ortadoğu hakkında önemli açıklamalarda bulunmuştur. Şükrü El Kuvvetli, İsrail'e karşı

VY 1891/1 No.13, "Severance Of Diplomatic Relations By The Syrian Government, Sir John Gardener To Mr. Selwyn Lloyd", 2 Kasım 1956; **TNA, FO**, 501/10, VY 10338/20 No.16, "Visit Of President Quwatli To Moscow, Sir William Hayter To Mr. Selwyn Lloyd", 12 Kasım 1956; **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: 10, Cilt: 15, İçtima: 3, 28 Aralık 1956, s. 327-329.

⁵²⁶ **Milliyet**, 4 Kasım 1956, s. 3.

⁵²⁷ **Ayın Tarihi**, Kasım 1956, No: 276, s. 490-494.

⁵²⁸ **BCA**, 30-1-0-0/111-701-7, 10 Kasım 1956; **BCA**, 30-1-0-0 / 127 - 824 - 8 Dosya Ek: 03, 21 Kasım 1956.

⁵²⁹ **Ayın Tarihi**, Kasım 1956, No: 276, s. 494; **Ayın Tarihi**, Aralık 1956, No: 277, s. 542-543.

⁵³⁰ Behçet Kemal Yeşilbursa, "*Demokrat Parti Dönemi Türkiye'nin Ortadoğu Politikası (1950-1960)*", **History Sudies**, Ortadoğu Özel Sayısı /2010, s. 83.

⁵³¹ **Milliyet**, 17 Kasım 1956, s. 1.

Suriye'nin savunması için gerekli silâhları ve uçakları Batılı ülkelerden temin etmeye çalıştıklarını, ancak bunda başarılı olamayınca Sovyetler Birliği'nden temin etme yoluna gittiklerini söylemiş ve *“henüz kızıl elbiseler giymiyoruz, giymeyeceğimizi de ümit ederim. Eğer İsrail mevcut olmasa idi, silâh yerine traktör satın almayı tercih ederdik”*⁵³² diyerek ülkesinin bir Sovyet peyki olduğu yönündeki iddiaları kesin bir dille reddetmiştir.

Şükrü El Kuvvetli, ülkesi hakkındaki iddialara cevaben yaptığı başka bir konuşmada ise Suriye'nin bir Sovyet üssü olmadığını tekrarlayarak, ülkesinin demokratik bir ülke olduğunu, bazı ülkelerin Suriye aleyhine maksatlı propagandalar yürütmelerine rağmen Suriye'nin bütün bunlara karşı koyduğunu belirtmiştir.⁵³³ Ancak Suriye yönetiminin, ülkesinin bir Sovyet uydusu olmadığı yönündeki açıklamaları, Türkiye ve diğer bölge devletlerinin endişelerini gidermeye yetmemiştir.⁵³⁴

Nitekim bu devletler konuyu Bağdat Paketi'nin gündemine de getirmişlerdir. Bağdat Paketi üye ülkelerinin 18-20 Kasım 1956 tarihlerinde düzenledikleri konferansta, Ortadoğu'da komünizmin hızla yayılmasından duydukları endişeye vurgu yapılırken, Suriye üzerindeki Sovyet etkisinin Türkiye üzerinde yarattığı endişe giderek artıyordu. Türk Hükümeti, Mısır ve Suriye'yi Ortadoğu'da karışıklık çıkarmak istemekle suçluyor ve Suriye'deki Albay Sarraj liderliğindeki askeri yönetimin Sovyet askeri desteğiyle silahlandırılmasının Ortadoğu için büyük bir tehlike olacağına inanıyordu.⁵³⁵

Türkiye, Suriye'de yaşanan gelişmelere tamamen kendi ulusal güvenliği perspektifinden bakıyordu. Batıda Bulgaristan, kuzeyde Sovyetler Birliği ile sınır komşusu olan Türkiye, Suriye'nin komünist bir idare altına girmesi halinde kendisini üç yandan çevrilmiş halde bulacaktı. Türkiye Dışişleri Bakan Vekili Ethem Menderes'in 29 Kasım 1956 tarihinde Londra'ya giderek, İngiliz mevkidaşı ile Suriye meselesini görüşmesi, Türkiye'nin endişelerini açık bir şekilde ortaya koymaktaydı. Nitekim 30 Kasım 1956'da Türkiye, güvenlik endişelerinden dolayı askeri manevralara başlayacağını ve mevcut asker sayısının artırılacağını açıklamıştır. Türkiye'nin bu açıklamasından hemen sonra Irak Kralı Faysal, meclisi kapatarak ülkede sıkıyönetim

⁵³² **Ayın Tarihi**, Kasım 1956, No: 276, s. 489.

⁵³³ **Milliyet**, 7 Aralık 1956, s. 5.

⁵³⁴ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: 10, Cilt: 15, İçtima: 3, 28 Aralık 1956, s. 327-330.

⁵³⁵ Bağcı, **a.g.e.**, s. 82; **BCA**, 30-1-0-0 / 127 - 824 - 8 Dosya Ek: 03, 21 Kasım 1956.

ilan etmiş ve ayrıca Irak ordusunun en güçlü ve modern silahlarla takviye edileceğini belirtmiştir. Bunun üzerine Suriye BM'ye müracaat ederek İsrail, İngiltere, Fransa ve Türkiye gibi bazı “emperyalist devletlerin” Suriye'ye karşı bir saldırıya hazırlandıklarını iddia etmiştir.⁵³⁶

Türk Hükümeti'ne göre Suriye'nin BM'ye müracaat etmesi, suçunu örtbas etme girişiminden başka bir şey değildi. Nitekim Aralık 1956'da Türk Dışişleri Bakanı, Suriye'nin Sovyetler Birliği'nden ihtiyacı olandan çok daha fazla silah ve ekipman aldığını, bunun da doğal olarak kendilerini endişelendirdiğini açıklamıştır. Suriye her ne kadar bir Sovyet uydusu olmadığını söylese de bu açıklama Türkiye'nin endişelerini ortadan kaldırmıyordu. Zira Türkiye kuzey sınırlarının yanı sıra güney sınırlarından da Sovyet tehdidi ve komünizm tehlikesiyle çevrelendiğini hissetmekteydi.⁵³⁷ Ayrıca ABD yönetimi de Suriye üzerinde gittikçe artan Sovyet etkisinden dolayı tedirgindi. ABD yönetimi Sovyetlerin Suriye'ye çok sayıda silah göndererek bölgede tehlike yaratmaya çalıştığını iddia ediyordu.⁵³⁸

Bölgedeki Sovyet yayılmacılığından endişe duyan Bağdat Paktı üyesi devletler ABD'den pakta katılmasını isteyerek kendilerini daha güvende hissetmek istiyorlardı.⁵³⁹ ABD ise pakta katılması yönündeki daveti gerek İsrail gerekse pakta katılmamış olan Arap devletleri ile ilişkilerini göz önünde bulundurarak reddetmişti. Ancak ABD Süveyş Krizi sonrasında yeniden şekillendirdiği Ortadoğu politikası çerçevesinde 5 Ocak 1957'de Eisenhower Doktrini'ni ilan ederek, bölgedeki etkinliğini arttıracığını göstermiş ve bundan bir süre sonra da Bağdat Paktı'nın Pakistan'da yaptığı toplantıda paktın askeri komitesine resmen katılmıştır.⁵⁴⁰

Bu arada ABD'nin Eisenhower Doktrini'ni ilan etmesi Sovyetler Birliği, Suriye ve Mısır tarafından büyük tepkiyle karşılanmıştır.⁵⁴¹ Nitekim bu doktrinin ilanından

⁵³⁶Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri**, s. 213-214.

⁵³⁷ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: 10, Cilt: 15, İçtima: 3, 28 Aralık 1956, s. 328-329.

⁵³⁸ **Ayın Tarihi**, Kasım 1956, No: 276, s. 493.

⁵³⁹ **FRUS**, 1955–1957, Vol.: XII, **Belge No**: 137, “Telegram From the Embassy in Iran to the Department of State”, s. 319-320; **FRUS**, 1955–1957, Vol.: XII, **Belge No**: 138, “Telegram From the Embassy in Iran to the Department of State”, s. 320-321.

⁵⁴⁰ Oran, **TDP**, Cilt: 1, s. 629-630.

⁵⁴¹ Şükrü Kaya, “Suriye'nin Yeni Hükümeti”, **Hürriyet**, 10 Ocak 1957, s. 2; Memduh Yaşa, “Neden İstemiyorlar?”, **Hürriyet**, 10 Ocak 1957, s. 2.

hemen sonra Suriye Sovyetler Birliği'nden daha fazla silah satın almaya başlamıştır.⁵⁴² Bunun yanı sıra, Suriye'nin müttefiki konumundaki Mısır'dan gelen haberlere göre, Suriye ile Sovyetler Birliği arasında, daha önce Mısır ile Sovyetler Birliği arasında yapılmış bir anlaşmanın benzeri niteliğinde gizli bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre Sovyetler Birliği, Suriye'ye ağır silahlar verecek, Suriye de bunun karşılığında Bağdat Paktı'nı itibarsızlaştırmaya çalışacak, ayrıca Suriye içerisinde geniş çaplı bir temizleme ve tasfiye hareketi yapacak ve Ortadoğu'yu ilgilendiren konularda Sovyetler Birliği ile daimi istişareler yapacaktı.⁵⁴³

Bütün bu gelişmeler üzerine ABD Dışişleri Bakanı Dulles, en kısa sürede müdahale edilmezse Ortadoğu'nun Sovyetlerin eline geçeceğini söylemiştir. Dulles ayrıca Türkiye, Irak, İran ve Pakistan elçileriyle yapılan görüşmelerden sonra, Ortadoğu'daki durumun vahim bir hâl aldığını kaydetmiştir.⁵⁴⁴ Dulles'in bu açıklamasından birkaç gün sonra da ABD Savunma Bakanlığı, dünyanın tehlikeli bölgelerine ve bunların arasında ilk önce Ortadoğu'ya atom silahları ve füzelerle donatılmış Amerikan birliklerinin gönderilmesinin planlandığını açıklamıştır.⁵⁴⁵ Böylece ABD yönetimi bölgedeki ve özellikle Suriye'deki gelişmelere karşı kayıtsız kalmayacağını kararlı bir şekilde ortaya koymuştur.

Bölge devletleri arasında komünizm ve Sovyet yayılcılığı endişesi giderek artarken,⁵⁴⁶ 1957 Mart ayında Suriye'de hükümetle bazı üst düzey ordu mensubu subaylar arasında büyük bir kriz baş göstermiş ve bunun sonucunda da Suriye ordusunda büyük bir tasfiye hareketine girişilmiştir.⁵⁴⁷ Nisan ayında ise Suriye'deki olaylar Ürdün'e de sirayet ederek, Ürdün ile Suriye arasında büyük bir kriz patlak vermiştir.⁵⁴⁸

Ürdün'de 13 Nisan 1957'de Kral'a bağlı kuvvetler ile sol görüşlü subaylar arasında çatışma çıkmış ve Kral'ı devirmek isteyen Genelkurmay Başkanı Abu Nuwar

⁵⁴² **Hürriyet**, 18 Ocak 1957, s. 5; **Milliyet**, 10 Ocak 1957, s. 1.

⁵⁴³ **Milliyet**, 24 Ocak 1957, s. 1.

⁵⁴⁴ **Milliyet**, 13 Ocak 1957, s. 1.

⁵⁴⁵ **Hürriyet**, 18 Ocak 1957, s. 5.

⁵⁴⁶ **BCA**, 30-1-0-0 / 127 - 824 - 8 Dosya Ek: 03, 21 Kasım 1956.

⁵⁴⁷ **BCA**, 30-1-0-0 / 68 - 428 - 10, 23 Mart 1957.

⁵⁴⁸ Zafer Yıldırım, "*Demokrat Parti Döneminde Türkiye'nin Orta Doğu Politikası*", (Ed.) Hasret Çomak, **Dünya Jeopolitiğinde Türkiye**, Hiperlink Yayınları, İstanbul, 2011, s. 602.

Suriye'ye sığınmıştır. Onun yerine Genelkurmay Başkanlığı'na getirilen Ali Hayari de resmi görevle Suriye'ye gitmesinin ardından orada istifa ettiğini bildirmiş⁵⁴⁹ ve Suriye'den siyasi iltica talebinde bulunmuştur.⁵⁵⁰ Henüz bu göreve yeni atanmış olan General Ali Hayari'nin bu davranışı ülkesi Ürdün'de büyük şok etkisi yapmıştır.⁵⁵¹

General Ali Hayari bununla da kalmayarak, daha önce Suriye'ye sığınmış olan General Abu Nuwar ile birlikte Şam'da bir bildiri yayınlayarak, Kral Hüseyin'e karşı olduklarını ve hem Suriye hem de Mısır ile yakın işbirliği kurmak istediklerini bildirmişlerdir.⁵⁵² Ayrıca General Abu Nuwar ile General Ali Hayari, sığınmış oldukları Suriye'de bir "Hür Ürdün Ordusu" kurmak üzere faaliyete de girişmişlerdir.⁵⁵³ Bundan sonra Ürdün'de Halidi Hükümeti istifa ederek yerine Haşim liderliğinde yeni bir hükümet kurulmuştur. Yaşanan bu olaylar neticesinde ülkede sıkıyönetim ilan edilmiş ve bütün siyasi partiler yasaklanıp geniş bir tasfiye hareketine girişilmiştir.⁵⁵⁴ Ayrıca Ürdün Komünist Partisi lideri de dâhil birçok siyasetçi tutuklanmıştır.⁵⁵⁵

Ürdün, yaşanan bu gelişmelerden dolayı Suriye ve Mısır'ı suçlayarak, her iki devletin de Sovyetler Birliği'nden yardım gördüğünü söylemiş ayrıca Suriye, Mısır ve Sovyetler Birliği'ni bazı Arap ülkelerinde iktidarı devirmeyi hedefleyen bir komplo çevirmiş olmakla suçlamıştır.⁵⁵⁶ Bunun yanı sıra Ürdün, ABD'nin 1957 Ocak ayında yayınladığı Eisenhower Doktrini'ni kabul etmediği halde, Ürdün Kralı Hüseyin "uluslararası komünizm tehdidi"nden söz etmeye başlamıştır. Bunun üzerine ABD Başkanı Eisenhower, Arap devletlerine karşı uyguladığı "dikkatli politika"dan vazgeçerek Ürdün'ü desteklemeye başlamış ve böylece Arap devletleri arasındaki anlaşmazlıklara ilk defa doğrudan karışmıştır.⁵⁵⁷

Nisan 1957'de ABD Başkanı Eisenhower Sovyetler Birliği hakkında çok sert açıklamalarda bulunarak olayların daha da körüklenmesini sağlamıştır. Eisenhower Sovyetlerin üç şey yapmaya çalıştığını; ilk olarak hür dünyayı yıldırma için

⁵⁴⁹Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 105.

⁵⁵⁰ **Milliyet**, 21 Nisan 1957, s. 3.

⁵⁵¹ **Milliyet**, 22 Nisan 1957, s. 1.

⁵⁵² Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 106.

⁵⁵³ **Milliyet**, 22 Nisan 1957, s. 1.

⁵⁵⁴ Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 106.

⁵⁵⁵ **Milliyet**, 23 Mayıs 1957, s. 3.

⁵⁵⁶ **Milliyet**, 13 Mayıs 1957, s. 3.

⁵⁵⁷ Bağcı, a.g.e., s. 91.

uğraştığını, ikinci olarak NATO ittifakını parçalamak için büyük çaba sarf ettiğini ve üçüncü olarak da her ne pahasına olursa olsun atom sahasında üstünlük ve hâkimiyet elde etmeye çalıştığını söylemiştir. Eisenhower'a göre, Sovyetler Süveyş Krizi'nde yakaladıkları fırsattan faydalanarak Batı müttefiklerini birbirlerinden daha da uzaklaştırmaya çalışıyordu. Eisenhower ayrıca Ortadoğu'yu kontrol altına almanın Sovyetlerin tarihi emellerinden biri olduğunu, Stalin'in ölümünden sonra Kremlin'in "Rusya artık değişti" diyerek bütün dünyayı kandırdığını, hâlbuki Rusya'nın hiçbir zaman değişmediğini belirtmiştir. Eisenhower son olarak dünyadaki bütün savaşların sebebinin Sovyetler Birliği olduğunu ve Sovyetlerin sadece "kuvvet"ten anlayacağını ve bu yüzden hem ABD'yi hem de müttefiklerini Sovyetlerden korumakta kararlı olduklarını söylemiştir.⁵⁵⁸

ABD Başkanı Eisenhower'ın bu sert açıklamalarının ardından, ABD'nin bölgede daha aktif olmaya başlaması Sovyet güdümündeki Suriye'yi oldukça rahatsız etmiştir. Mayıs 1957'de Suriye Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'nin Suriye sınırında büyük askeri yığınaklar yaptığını öne sürerek "*Eğer emperyalist kuvvetler ile müttefikleri bu yığınaklar vasıtasıyla Suriye'ye karşı kötü niyetlerini açıklıyorlarsa, mesele vahim beynelmilel neticelere yol açacaktır*" açıklamasını yapmıştır.⁵⁵⁹ Haziran 1957'de ise Suriye Başbakanı Assali, Bağdat Paktı devletlerinin ve emperyalist müttefiklerinin Suriye rejimini devirmeye çalıştıklarını iddia ederek, bu devletlerin bu emellerinde başarılı olamayacağını söylemiştir.⁵⁶⁰ Bundan sonra Suriye, Sovyetler Birliği'ne daha da yakınlaşarak, Sovyetlerle ilişkilerini geliştirme yoluna gitmiştir. Nitekim kısa bir süre sonra Suriye, Sovyetler Birliği'nden 3 adet denizaltı alacağını duyurmuştur.⁵⁶¹

Bu sırada ABD'ye resmi bir görevle giden Türk ordusunda görevli General İhsan Beşergil ABD'de yaptığı açıklamada, Sovyetler Birliği ile bir savaş çıkması durumunda Türkiye'nin buna hazır olacağını, Türk ordusunun tanklar, jet uçakları ve ABD'nin vermiş olduğu en modern silahlarla donatılmış olduğunu açıklamıştır.⁵⁶² Böylece Suriye-Ürdün gerginliğiyle başlayan gelişmeler sonucunda çıkan krize ABD ile Türkiye de dâhil olmuş ve olay çok farklı bir boyut kazanmıştır.

⁵⁵⁸ BCA, 30-1-0-0 / 68 - 429 - 5 Dosya Ek: E5, 28 Nisan 1957.

⁵⁵⁹ Milliyet, 10 Mayıs 1957, s. 1.

⁵⁶⁰ Milliyet, 10 Haziran 1957, s. 5.

⁵⁶¹ Milliyet, 21 Haziran 1957, s. 1.

⁵⁶² BCA, 30-1-0-0 / 68 - 430 - 8 Dosya Ek: E5, 27 Haziran 1957.

ABD ve Türkiye'nin de krize dâhil olmasıyla Suriye, Batı aleyhtarlığını giderek arttırırken, Türkiye'ye karşı da daha sert bir tavır almaya başlamıştır. Böylece Suriye'nin artık Mısır haricindeki bütün komşularıyla ilişkileri kopma seviyesine gelirken, Sovyetlerle olan ilişkileri de en üst seviyeye çıkıyordu. Nitekim Suriye Savunma Bakanı El-Azm başkanlığındaki bir Suriye heyeti, 24 Temmuz'da Moskova'ya gitmiş ve 6 Ağustos'ta Sovyetlerle bir anlaşma imzaladıklarını duyurmuştur.⁵⁶³

Suriye ile Sovyetler Birliği arasında imzalanan bu anlaşmaya göre Sovyetler Birliği, Suriye Hükümeti'ne 500 milyon dolarlık askeri ve ekonomik yardım yapacaktı. Suriye'ye yapılacak bu yardım ile ülkede yeni karayolları ve demiryolları inşa edilecek, Lazkiye'de yeni bir liman yapılacak, sulama ve enerji projelerinin tamamlanması sağlanacak ve ülkede altı tane yeni havalimanı yapılacaktı. Ayrıca yine bu yardım çerçevesinde Suriye'nin silahlandırılması da sağlanacaktı.⁵⁶⁴ Bu anlaşmanın imzalanmasından kısa bir süre sonra ise Sovyet Büyükelçisi Mentçina, Suriye'nin yabancı emperyalistlerin müdahalesine maruz kalması durumunda, Sovyetler Birliği'nin Suriye'nin yardımına geleceğini açıklamıştır.⁵⁶⁵

Yaşanan bütün bu gelişmeler Suriye'nin komşuları Irak, İsrail, Lübnan, Ürdün ve Türkiye'de büyük panik yaratmıştır.⁵⁶⁶ Bu ülkeler, Sovyetlerin Suriye'de bir "köprübaşı" kurduğundan ve Suriye'nin "Moskova uydusu" haline geldiğinden artık şüphe duymuyordu. Gerçekten de bu ülkeler bu şekilde düşünmekte haksız değillerdi, zira Sovyetler Birliği, Suriye ile imzalamış olduğu bu anlaşma ile Çarlık Rusya'sı döneminden beri ilk defa bir Ortadoğu ülkesine girme imkânını elde ediyordu. Ayrıca bu anlaşma ile birçok Sovyet asker ve sivil uzmanı Suriye'de bulunma imkânına da sahip oluyordu.⁵⁶⁷

Bu sırada ABD'nin hem bölgede daha aktif olmaya başlaması hem de ABD tarafından Suriye'nin bölgedeki komşularına yönelik destek açıklamaları sonrasında

⁵⁶³Keesing's Contemporary Archive, 1957-1958, s. 15705; Patrick Seale, **The Struggle For Syria, a Study of Post-War Arab Politics, 1945-1958**, Oxford University Press, London, 1965, s. 291.

⁵⁶⁴Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**, s. 458.

⁵⁶⁵ **Milliyet**, 14 Ağustos 1957, s. 3.

⁵⁶⁶FRUS, 1955-1957, Vol.: XIII, **Belge No:** 358, "Daily Top Secret Summary", s. 638.

⁵⁶⁷Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**, s. 458.

ABD-Suriye ilişkileri giderek kötüleşiyordu.⁵⁶⁸ Suriye ABD'nin bölgede kendisi aleyhinde bir takım askeri faaliyetlerde bulunduğu inanıyordu. Nitekim 5 Ağustos'ta Suriye Dışişleri Bakanlığı, ABD'ye bir nota göndererek, Amerikan uçaklarının Suriye Hükümeti'nin izni olmadan, Suriye toprakları üzerinde uçtuklarını belirtmiş ve ABD'yi protesto etmiştir.⁵⁶⁹

Bir süredir devam eden Suriye ile ABD arasındaki gerginlik 13 Ağustos'ta ise büyük bir krize dönüşmüştür. Bu tarihte Suriye Hükümeti, "ABD'nin Suriye'deki mevcut rejimi devirme ve Suriye'de bir kukla hükümeti kurma planlarının ortaya çıkarıldığını" duyurmuştur.⁵⁷⁰ Suriye aynı gün ABD Büyükelçiliğinden üç yetkiliyi suç ortağı ilan ederek, onlardan 24 saat içinde Suriye'den ayrılmalarını istemiştir.⁵⁷¹

ABD diplomatlarının sınır dışı edilmesine misilleme olarak, ABD Dışişleri Bakanlığı da 14 Ağustos'ta yaptığı açıklamada, Washington'daki Suriye Büyükelçisi Ferid Zeyneddin ile Suriye Büyükelçiliği İkinci Sekreteri Zekeriya'nın ülkesinde istenmeyen adam ilan edildiğini ve ABD'den kovulduğunu bildirmiştir.⁵⁷² Bu olaydan sonra zaten bir süredir gergin olan ABD-Suriye ilişkileri artık tamamen kopma seviyesine gelmiştir.

Bu arada Suriye-ABD krizinden sadece birkaç gün sonra Suriye'de büyük bir tasfiye hareketine girişilmiştir. 17 Ağustos'ta Suriye Genelkurmay Başkanı Nizamettin emekli edilerek, yerine komünist kimliğiyle bilenen Afif Bizri getirilmiştir.⁵⁷³ Afif Bizri, hakkındaki komünist olduğuna dair çıkan iddiaların gerçek olmadığını söyleyerek, Suriye ordusunda görevli askerlerin anayasa gereği siyasette bulunmalarının mümkün olmadığını belirtmiştir.⁵⁷⁴

Öte yandan Suriye Genelkurmay Başkanı'nın yanı sıra, Suriye ordu ve güvenlik bürokrasisi kademesinde muhalif olarak bilinen üst düzey bazı görevliler de tasfiye

⁵⁶⁸ **FRUS**, 1955-1957, Vol.: XIII, **Belge No**: 357, "Telegram From the Department of State to the Embassy in Jordan", s. 636-637.

⁵⁶⁹ **Ayın Tarihi**, Ağustos 1957, Sayı: 285, s. 408.

⁵⁷⁰ Hitti, **Syria**, s. 257-258.

⁵⁷¹ **FRUS**, 1955-1957, Vol.: XIII, **Belge No**: 355, "Memorandum From the Assistant Secretary of State for Near Eastern, South Asian, and African Affairs (Rountree) to the Acting Secretary of State", s. 633; Seale, **a.g.e.**, s. 291.

⁵⁷² **Keessing's Contemporary Archive**, 1957-1958, s. 15721; **Bozkurt**, 16 Ağustos 1957, s. 1.

⁵⁷³ **Cumhuriyet**, 18 Ağustos 1957, s. 5; **Ayın Tarihi**, Ağustos 1957, Sayı: 285, s. 411.

⁵⁷⁴ **BCA**, 30-1-0-0 / 68 - 432 - 1 Dosya Ek: E5, 1 Kasım 1957.

edilmiş, bazıları ise tutuklanmıştır.⁵⁷⁵ Bundan sonra Suriye yönetimi ile işbirliği yapmayı reddeden ordudaki üst düzey bazı subaylar da istifa ederek çoğu Lübnan'a sığınmıştır.⁵⁷⁶ Bütün bu gelişmeler karşısında ABD, İngiltere, Türkiye, Ürdün ve Irak gibi devletler büyük endişe duymuşlar ve artık hem kendi ülkeleri hem de bölge güvenliği için somut bir şeyler yapılması gerektiği kanaatine varmışlardır.⁵⁷⁷

Nitekim Suriye'deki bu tasfiye harekâtından hemen sonra ABD yönetiminin tavsiyesi doğrultusunda, ⁵⁷⁸ Iraklı yetkililer bölgedeki gelişmeleri etraflıca değerlendirmek ve Türk Hükümeti'yle görüş alışverişinde bulunmak için Ağustos 1957'de Türkiye'ye gelmişlerdir. Iraklılar Türk liderleriyle yaptıkları görüşmede, Suriye'deki son gelişmeler hakkındaki endişelerini dile getirmişlerdir. Öte yandan Başbakan Menderes bu toplantıdan sonra Amerikan Büyükelçisi'ni toplantı hakkında bilgilendirmiş⁵⁷⁹ ve Suriye'deki mevcut durumla ilgili görüşlerini şöyle aktarmıştır:

“Mevcut durumda ABD kesin bir pozisyon ve karar almazsa, hiçbir şey yapılamaz. Şimdiye kadar ABD çok ihtiyatlı, çok diplomatik davrandı... Suriye'nin maalesef bir Sovyet uydusu haline geldiğini görüyoruz. Belki bu tehlikeli ve talihsiz durumla ilgili bir şeyler yapmak için bize çok az zaman kalmıştır. Artık Suriye'nin tam ve tipik bir Sovyet uydusu olması için geriye kalan formaliteler kısa sürede tamamlanacaktır. Bu da SSCB'nin Ortadoğu'nun merkezine; Türkiye, Irak, Ürdün ve diğer ülkelerin arasına yerleştiği anlamına geliyor. Bunun çok önemli sonuçları olacaktır... Bu günden itibaren Suriye'yi SSCB'nin bir parçası olarak düşünmek yanlış olmayacaktır. Bu yüzden Suriye'yle temas etmek SSCB'yle temas etmek demektir. Tehlike o kadar büyüktür ki Suriye ABD'nin bölgedeki prestijini yok etme amacıyla ABD'ye tehlikeli ve açık bir şekilde meydan okumak için tereddüt etmemektedir. ABD çağrımıza cevap vermediği sürece hiçbir şekilde harekete geçemeyiz. Sonuç olarak ilk işimiz durumu nasıl değerlendirdiğimiz konusunda ABD'yi bilgilendirmektir. Uygun önlemleri alabilmek için 'kati bir karar' bekliyoruz. Suriye halkının yüzde doksanı, pek çok milletvekili, pek çok önemli kişi, Suriye'de yaşananların karşısında duruyor. Onlar Türkiye'ye ve Irak'a gelebilirler. Bu BM'yi de devreye sokacaktır. Gelecekteki tüm eylemler ABD'nin bu gelişmeler hakkında ne düşündüğüne bağlıdır. Suudi Arabistan'ın durumunu

⁵⁷⁵ **Ayin Tarihi**, Ağustos 1957, Sayı: 285, s. 411-412.

⁵⁷⁶ **Milliyet**, 19 Ağustos 1957, s. 1.

⁵⁷⁷ Detaylı bilgi için bkz. **FRUS**, 1955-1957, Vol.: XIII, **Belge No:** 361, “Memorandum From the Secretary of State to the President”, s. 642; **FRUS**, 1955-1957, Vol.: XIII, **Belge No:** 366, “Telegram From the Department of State to the Embassy in Turkey”, s. 647.; **FRUS**, 1955-1957, Vol.: XIII, **Belge No:** 367, “Telegram From the Department of State to the Embassy in the United Kingdom”, s. 648; **FRUS**, 1955-1957, Vol.: XIII, **Belge No:** 369, “Telegram From the Department of State to the Embassy in Turkey”, s. 650.

⁵⁷⁸ **FRUS**, 1955-1957, Vol.: XIII, **Belge No:** 358, “Daily Top Secret Summary”, s. 638-639.

⁵⁷⁹ Sever, **a.g.e.**, s.185.

önemli gördük. Iraklılar, mevcut durumun ve büyük tehlikenin Mısır ve Nasır da dâhil olmak üzere tüm Arap ülkelerine açıklanması gerektiğini söylüyorlar. Bütün Arap ülkeleri gerçeklerin farkına vardırılmalıdır. Şu anda İsrail adına hiçbir açıklama yapılmamalı. Bu sadece işleri daha da zorlaştırır ve Sovyetlere kullanmak için bolca fırsat verir. Bu konunun çok acil olduğunu düşünüyoruz. Çok önemli. Kısa sürede Suriye ile büyük zorluklar ve büyük tehlikelerle karşı karşıya kalacağız...’’⁵⁸⁰

Başbakan Menderes’in de belirttiği gibi, Suriye’deki gelişmelerden büyük kaygı duyan Türkiye artık bu endişelerini daha yüksek sesle dile getiriyordu.⁵⁸¹ Ayrıca Türkiye bu endişelerinde yalnız da değildi, zira Ürdün ve Irak da Suriye’deki gelişmelerle ilgili olarak Türkiye ile aynı düşünüyorlardı. Nitekim Ürdün Kralı Hüseyin ve Irak Kralı Faysal Türk yetkililerle görüşmek üzere 22 Ağustos’ta İstanbul’a gelmişlerdir. İki kral da Türkiye’de Cumhurbaşkanı Bayar ve Başbakan Menderes ile Suriye’deki gelişmelerle ilgili çeşitli görüşmeler gerçekleştirmişlerdir. ABD Dışişleri Bakanlığı da 23 Ağustos’ta yaptığı açıklamada, Ortadoğu işlerinden sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı Henderson’un bölgedeki gelişmeleri yerinde görmesi amacıyla Ortadoğu’ya gönderildiğini belirtmiştir.⁵⁸²

Bu arada ABD Dışişleri Bakanı Dulles, İsrail Başbakanı’na bir mesaj göndererek, Suriye meselesinin Arap-İsrail anlaşmazlığı şeklinde algılanmasına yol açacak her türlü eylemden kaçınılması konusunda uyarmıştır.⁵⁸³ ABD Dışişleri Bakanı Dulles, bu mesajı muhtemelen Başbakan Menderes’in uyarısı sonucunda göndermiş olmalıdır. Zira Başbakan Menderes Sovyetler Birliği ve Suriye’nin konuyu “Batılıların Arap düşmanlığı” meselesine getirmemesi için İsrail’in hiçbir açıklamada ve eylemde bulunmaması gerektiğini düşünmüş ve bu konuda ABD Dışişleri Bakanlığı’nı, Amerikan Büyükelçiliği vasıtasıyla uyarılmıştı.

Diğer taraftan ABD Başkanı Eisenhower ise Başbakan Menderes’e bir mesaj göndererek Suriye’nin saldırması durumunda Türkiye, Irak ve Ürdün’ün Suriye’ye karşı bir askeri harekât düzenlemek zorunda kalması halinde, ABD’nin bu ülkelere derhal

⁵⁸⁰ FRUS, 1955-1957, Vol.: XIII, Belge No: 362, “Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State”, s. 643-644.

⁵⁸¹ New York Times, 27 Ağustos 1957, s. 3.

⁵⁸² Keesing’s Contemporary Archive, 1957-1958, s. 15722; BCA, 30-1-0-0 / 126 - 813 - 5 Dosya Ek: O1, 7 Eylül 1957.

⁵⁸³ FRUS, 1955-1957, Vol.: XIII, Belge No: 365, “Telegram From the Department of State to the Embassy in Israel”, s. 646-647.

silah yardımı yapacağını bildirmiştir.⁵⁸⁴ Bu sırada ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Henderson, 24 Ağustos 1957'de İstanbul'a gelerek, Suriye'deki gelişmelerle ilgili olarak Türk, Irak ve Ürdün liderleriyle bir takım görüşmeler yapmıştır.⁵⁸⁵ Bu görüşmelerden sonra Henderson, yaptığı açıklamada bölge liderleriyle yapılan görüşmelerin çok faydalı geçtiğini belirtmiştir.⁵⁸⁶

Öte yandan Henderson'un Türkiye'ye yapmış olduğu ziyaret Suriye, Mısır ve Sovyetler tarafından ağır bir şekilde eleştirilmiştir. Zira Henderson, Truman Doktrini'nin oluşmasında ve aynı zamanda 1953 yılındaki İran petrol uyuşmazlığında önemli rol oynamış bir isimdi. Hatta Arap ülkeleri, İran'da petrolün millileştirilmesi yolunda büyük çaba harcayan Başbakan Musaddık'ın iktidardan düşürülmesinde önemli payı olması sebebiyle Henderson'ı "darbeci" olarak nitelendiriyordu.⁵⁸⁷ Bu yüzden Henderson'un Türkiye'ye yapmış olduğu ziyaret ve burada Türk, Irak ve Ürdün liderleriyle yapmış olduğu görüşmeler Suriye, Mısır ve Sovyetlerin büyük tepkisini çekmeye yetmiştir.

Diğer taraftan Henderson Türkiye'nin dışında bazı Ortadoğu ülkelerini de ziyaret ettikten sonra⁵⁸⁸ Washington'a döndüğünde ABD Dışişleri Bakanı'na, Suriye'deki durumun oldukça tehlikeli bir hâl aldığını ortaya koyan bir rapor sunmuştur.⁵⁸⁹ Bu raporun yanı sıra bölgedeki Amerikan istihbaratçılarının Suriye'deki gelişmeler hakkındaki hazırlamış olduğu istihbarat raporu da Suriye'deki durumun çok tehlikeli bir hâl aldığını gösteriyordu.⁵⁹⁰

Hem bölgeden gelen istihbarat raporları hem de Henderson'un ABD Dışişleri Bakanı'na sunduğu rapordan sonra ABD'nin Suriye'ye yönelik tutumu daha da sertleşmeye başlamıştır.⁵⁹¹ Bundan sonra ABD yönetimi Irak, Lübnan ve Ürdün'e yaptığı silah yardımını hızlandırırken, Türkiye de eylül başı itibarıyla Suriye sınırında

⁵⁸⁴ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**, s. 458-459.

⁵⁸⁵ **FRUS**, 1955-1957, Vol.: XIII, **Belge No:** 373, "Telegram From the Consulate General in Istanbul to the Department of State", s. 656; **BCA**, 30-1-0-0 / 41 - 244 - 19 Dosya Ek: B2, 4 Eylül 1957.

⁵⁸⁶ **New York Times**, 26 Ağustos 1957, s. 3.

⁵⁸⁷ Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri**, s.217.

⁵⁸⁸ **New York Times**, 1 Eylül 1957, s. 2.

⁵⁸⁹ **Keesing's Contemporary Archive**, 1957-1958, s. 15745.

⁵⁹⁰ **FRUS**, 1955-1957, Vol.: XIII, **Belge No:** 383, "Special National Intelligence Estimate", s. 678-680.

⁵⁹¹ **FRUS**, 1955-1957, Vol.: XIII, **Belge No:** 392, "Telegram From the Department of State to the Embassy in Turkey", s. 692-695; **FRUS**, 1955-1957, Vol.: XIII, **Belge No:** 400, "Telegram From the Department of State to the Embassy in France", s. 706-708.

yeni manevralar yapmaya başlamıştır. Bu hareketler hem Sovyetler Birliği hem de Suriye ve Mısır'da Suriye'yi işgal girişiminin başlangıcı olarak değerlendirilip, sert tepkilere neden olmuştur.⁵⁹²

Böylece ilk başta Suriye'nin Sovyetlerden silah almasıyla başlayan, daha sonra Suriye-Ürdün ve Suriye-ABD gerginliğiyle alevlenen ve en sonunda Türkiye'nin de olaylara müdahil olmasıyla beraber eylül başı itibariyle, Türkiye-Suriye arasında büyük bir kriz patlak veriyordu. Türkiye-Suriye arasında patlak veren bu krizde, ABD'nin Türkiye'yi, Sovyetler Birliği'nin de Suriye'yi desteklemesi neticesinde Ortadoğu'daki iki süper güç ilk kez karşı karşıya gelmiş oluyordu.

⁵⁹²Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri**, s.219; John F. Devlin, **The Ba'th Party: A History from Its Origins to 1966**, The Hoover Institution Press, California, 1976, s. 24.

B. Krizin Patlak Vermesi

Türkiye-Suriye krizinin patlak vermesiyle, Türk Hükümeti ABD'nin nasıl bir tavır alacağını merakla beklerken, ABD Dışişleri Bakanı Dulles Türk Hükümeti'ne bir dizi mesajlar göndermek suretiyle ülkesinin Suriye konusunda takınacağı tutuma açıklık getirmiştir. Bakan Dulles, Türk Hükümeti'ne gönderdiği mesajda ABD Hükümeti'nin Suriye ile Sovyetler Birliği arasında artan yakınlıktan büyük endişe duyduğunu, ancak ABD'nin Suriye'ye yönelik askeri harekât yapmak gibi bir düşüncesi olmadığını da açıkça belirtmiştir.⁵⁹³

Türk Hükümeti de ABD yönetimi gibi Suriye'ye askeri bir harekât yapma niyetinde değildi. Fakat Türkiye, Sovyet silahlarıyla desteklenen Suriye'nin Türkiye'ye saldırma ihtimalini de göz önünde bulundurarak, Suriye sınırına askeri yığınaklar yapmak suretiyle kendi güvenliğini sağlama düşüncesindeydi.

Türkiye'nin tamamen güvenlik endişelerinden dolayı güney sınırlarında asker konuşlandırmasına ilginç bir şekilde Suriye yönetiminden çok, Sovyetler Birliği'nden sert tepki gelmiştir. Moskova Radyosu, 9 Eylül 1957'de ABD, Türkiye, Irak, Ürdün ve İsrail'in Suriye'ye karşı bir harp kundakçılığı yaptığını öne sürmüştür.⁵⁹⁴ Daha sonra da Sovyet Başbakanı Bulganin, Türkiye Başbakanı Menderes'e sert ve tehditvari dille kaleme alınmış bir mektup göndermiştir.⁵⁹⁵

Bulganin mektubunda, ABD'nin yardımıyla Türkiye'nin, Suriye'ye karşı bir saldırı gerçekleştirmek amacıyla Suriye sınırında Türk askeri birliklerini yoğunlaştırdığını⁵⁹⁶ ve bu amaçla Amerikan silahlarının Türkiye'ye gönderildiği yönünde bazı raporlar aldıklarını belirterek, Türkiye'nin Ortadoğu barışının sürdürülmesiyle tamamen ilgisiz yabancı çevreler tarafından yönlendirilmesi durumunda başına büyük belalar açacağı uyarısında bulunmuş ve şunları söylemiştir:

“Son haftalarda Suriye'ye yönelik bu baskı tehlike noktasına geldi. ABD elçisi Henderson'un Ortadoğu'ya yaptığı son ziyaret, açıkça Suriye'nin iç

⁵⁹³ Sever, a.g.e., s. 189.

⁵⁹⁴ **Milliyet**, 10 Eylül 1957, s. 1.

⁵⁹⁵ Detaylı bilgi için bkz. **The Times of India**, 15 Eylül 1957, s. 1; **Ulus**, 15 Eylül 1957, s. 1; **Cumhuriyet**, 15 Eylül 1957, s. 5; **Vatan**, 15 Eylül 1957, s. 1; **Milliyet**, 15 Eylül 1957, s. 1; **Hürriyet**, 15 Eylül 1957, s. 1-5.

⁵⁹⁶ **BCA**, 30-1-0-0 /68 - 431 - 6 Dosya Ek: E5, 29 Ekim 1957.

meselesine dışarıdan askeri müdahale düzenleme arzusuyla ortaya çıktı. Henderson'ın görevinin Suriye'ye karşı bir komplo kurma ve Suriye Hükümeti'ni devirme amacını taşıdığı ve böylelikle o bölgedeki durumu Amerikalıları tatmin edecek şekilde değiştirmek olduğu bilinmektedir... Suriye'ye silahlı saldırı amacıyla, bazı Amerikan karargâhları Ürdün, Irak ve muhtemelen diğer Ortadoğu ülkelerinden faydalanmak istiyor... Bu bağlamda... Suriye'ye askeri harekât yapma planlarında Türkiye'ye belirli bir görev veriliyor. Elbette biz buna inanmak istemiyoruz, fakat durum o kadar ciddi ki, Türk Hükümeti'ne şüpheyle yaklaşmanın gerekli olduğunu düşündük. Önde gelen Türk devlet adamlarının bu planları hemen uygulamaya meyilli olduğunun işaretleri bizi çok telaşlandırdı. Suriye sınırlarında Türk askeri yoğunlaşmaları ve ayrıca Suriye'ye saldırı için Türkiye'ye Amerikan silahlarının gönderilmesi hakkındaki raporları büyük endişeyle aldık..."

"Ortadoğu'nun Sovyet sınırlarına yakınlığı ve kendi devlet güvenliğinin menfaatleri açısından Sovyetler Birliği, özellikle de barışın tehlikeye girmesi veya ihlal edilmesinin sadece bu alanla sınırlı kalmayacağından dolayı bölgede silahlı çatışmalara neden olabilecek bir olayı görmezden gelemeyiz. Türk Hükümeti'ne en samimi şekilde yaklaşan Sovyet Hükümeti, büyük tehlike altında olan Suriye'ye karşı silahlı müdahale gibi bir eylemde yer almaması ve Ortadoğu'da istenmeyen olayların meydana gelmesini ve orada silahlı bir çatışmanın yaşanmasını önlemeye yardımcı olması için Türk Hükümeti'ne çağrıda bulunuyor..."

"Türkiye'nin, Ortadoğu'da barışın sürdürülmesiyle ilgisiz olan bu dış çevrelerin tavsiyesi üzerine hareket etmesi durumunda yalnızca başına büyük felaketler açabileceği yönündeki inancımız tamdır... Suriye'ye yönelik bir askeri harekâtın bölgesel kalacağını düşünmek tehlikelidir... Birinci ve İkinci Dünya Savaşları, saldırganların bölgesel askeri harekâtı ile başladı, ancak saldırganların yanı sıra insanlık için bu savaşların verdiği korkunç sonuçları da herkes bilmektedir... Böyle bir alanda (Orta Doğu'da) askeri harekâta girildiğinde, çatışma kolayca geniş bir alana yayılabilir. Sonra ise bunun bölgede sonuçlarını sınırlamak zor olacaktır..."⁵⁹⁷

Başbakan Menderes, Bulganin'in bu uzunca yazılmış mektubuna verdiği cevapta, Suriye'nin makul savunma ihtiyaçlarının ötesinde silahlanmasının Türkiye açısından uyandırdığı endişeleri dile getirerek, Suriye'nin "gerektiğinde Sovyetler Birliği tarafından kullanılacak bir silah deposu" haline getirildiğine dikkat çekmiştir. Menderes ayrıca Türkiye'nin Sovyetlerle iyi komşuluk ilişkileri kurmayı istediğini ancak Sovyetler Birliği'nin II. Dünya Savaşı sonundan beri izlediği baskı politikasının iki ülke arasındaki karşılıklı güvenin oluşmasına engel olduğunu belirtmiştir.⁵⁹⁸

⁵⁹⁷ Keesing's Contemporary Archive, 1957-1958, s. 15811.

⁵⁹⁸ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995, s. 459.

Bu arada Türkiye-Suriye krizinde, Suriye adına konuşma görevini Suriyeli yöneticilerden ziyade Sovyet yöneticiler üstlenmeye devam ediyordu. Nitekim Sovyet Başbakanı'nın, Türk Başbakanı'na tehditvari mektubu göndermesinin yanı sıra, Türkiye'ye yönelik sert bir açıklama da Sovyet Dışişleri Bakanı Gromyko'dan gelmiştir. Gromyko Türkiye'yi Suriye sınırına asker yığmakla suçlayarak, Suriye'nin Sovyetlerin güvenilir bir dostu olduğunu ve Türkiye'nin Suriye'ye karşı harekete geçmesi durumunda kendisini uçurumda bulacağı uyarısını yapmıştır.⁵⁹⁹

Sovyet Başbakanı ve Dışişleri Bakanı'nın Türkiye'ye yönelik tehditvari sözleri Türkiye'nin yanı sıra ABD tarafından da büyük tepkiyle karşılanmıştır. ABD Dışişleri Bakanlığı, Sovyet yöneticilerinin Türkiye aleyhindeki açıklamalarını özgür dünya uluslarını terörize etme ve onların bağımsızlıklarını ve egemenliklerini savunma iradesini kırma girişimi olarak nitelendirmiş⁶⁰⁰ ayrıca ABD'nin kuvvete kuvvetle mukabelede bulunacağını ve bu hususun Suriye ve Sovyetler Birliği'ne bildirildiğini belirtmiştir.⁶⁰¹

Türkiye'ye karşı gittikçe artan Suriye ve Sovyet tehdidine karşı, ABD'nin yanı sıra NATO'dan da Türkiye'ye destek açıklamaları gelmiştir. NATO Genel Sekreteri Spaak, "Türkiye'nin, Suriye'nin hücumuna maruz kaldığı takdirde NATO tarafından müdafaa edileceğini" söylemiştir.⁶⁰² NATO Genel Sekreteri Spaak başka bir açıklamasında ise Türkiye'ye yapılacak herhangi bir saldırının bütün NATO mekanizmasını harekete geçireceğini belirtmiş ve "*NATO ittifakı üyelerinden herhangi birisine, ister Türkiye, ister Berlin, ister Hamburg'a karşı yapılacak bir tecavüz, doğrudan doğruya NATO'ya karşı yapılmış sayılacak ve NATO mekanizması derhal harekete geçecektir.*"⁶⁰³ diyerek Türkiye'yi her şartta savunacağını bildirmiştir.

ABD ve NATO'nun Türkiye'ye yönelik destek açıklamasından sonra tüm Suriye basını bir olarak, ABD'yi hedef almıştır. Suriye basını "Amerikan tecavüzüne karşı seferberlik ilan edilmesini" isterken, Suriye Dışişleri Bakanı da Amerikan gemilerinin

⁵⁹⁹ **The Times of India**, 12 Eylül 1957, s. 1; **Milliyet**, 12 Eylül 1957, s. 1.

⁶⁰⁰ **FRUS**, 1955-1957, Vol.: XIII, **Belge No:** 396, "Memorandum of a Telephone Conversation Between the Secretary of State and Senator William F. Knowland", s. 700.; **FRUS**, 1955-1957, Vol.: XIII, **Belge No:** 400, "Telegram From the Department of State to the Embassy in France", s. 706-707.

⁶⁰¹ **Milliyet**, 11 Eylül 1957, s. 3.

⁶⁰² **The Times of India**, 10 Eylül 1957, s. 6; **Milliyet**, 10 Eylül 1957, s. 3.

⁶⁰³ **Hürriyet**, 25 Ekim 1957, s. 5.

Suriye karasuları yakınlarında dolaştığını iddia etmiş ve bu hareketlerden korkmayacaklarını belirtmiştir. Ancak Amerikan Donanma Komutanlığı, Suriye Dışişleri Bakanı'nın bu iddiasını reddederek Amerikan gemilerinin Suriye sahillerinden yüzlerce mil uzaklıkta bir alanda olduğunu kaydetmiştir.⁶⁰⁴

Bu arada Sovyet desteğine güvenen Suriyeli bir takım üst düzey yetkililer de ABD'yi tehdit etmekten geri kalmamışlardır. Nitekim Suriye Ordusu İstihbarat Başkanı Albay Abdulhamid Saraç, “Amerikalılarla çarpışmaktan şeref duyacağını” açıklamıştır.⁶⁰⁵ Ancak Suriyeli üst düzey bazı yetkililerin bu şekilde Suriye ile ABD arasında savaş çığırtkanlığı yapması karşısında ABD yönetimi daha temkinli davranarak, Suriye'ye karşı ılımlı açıklamalar yapmaya dikkat etmiştir. Zira ABD yönetimi Suriye krizi nedeniyle bölgedeki Arap ülkelerinin düşmanlığını kazanmaktan özellikle kaçınıyordu.

Başbakan Menderes de tıpkı ABD yönetimi gibi Suriye krizi nedeniyle Arap ülkeleriyle aralarının açılmasına yol açacak beyanlar vermekten kaçınıyor, ancak Suriye'deki Sovyet kaynaklı gelişmelerle ilgili açıklamalarını da aralıksız sürdürüyordu. Nitekim Başbakan Menderes, Anadolu Ajansı'na yaptığı açıklamada, Suriye'deki son derece tehlikeli durumun son iki yılda Sovyetler Birliği'nin yıkıcı faaliyetlerinden kaynaklandığını ve BM kararlarının dikkate alınmadığını söylemiştir. Menderes ayrıca Suriye'ye, ülkenin makul savunma ihtiyaçları için ihtiyaç duyduğu miktarın ötesinde silah sevkiyatlarının yapılmış olmasının, yıkıcı ve saldırgan amaçlar için Suriye'yi bir köprübaşı haline dönüştürdüğünü ve Suriye ile olan uzun sınırları göz önüne alındığında, Türkiye'nin kendi güvenlik durumunu düşünerek bunu göz ardı edemeyeceğini de belirtmiştir.⁶⁰⁶

Bu sırada Başbakan Menderes'in Suriye ile ilgili endişelerinde haklı olduğunu gösteren önemli bir gelişme yaşanmıştır. 19 kişilik bir Sovyet heyeti, Şam'a giderek Sovyetler Birliği ile Suriye arasındaki işbirliğinin daha da geliştirilmesi konusunda çeşitli görüşmeler yapmıştı.⁶⁰⁷ Bu noktadan sonra, ABD Hükümeti Türkiye'ye olan desteğini daha da arttırmıştır. ABD Dışişleri Bakanı Dulles, 19 Eylül 1957'de BM

⁶⁰⁴ **Milliyet**, 11 Eylül 1957, s. 3.

⁶⁰⁵ M. Feridun Bellisar, “*Suriye Ne Yapmak İstiyor*”, **Hürriyet**, 8 Eylül 1957, s. 2.

⁶⁰⁶ **Keessing's Contemporary Archive**, 1957-1958, s. 15812.

⁶⁰⁷ Gönlübol ve Ülman, “*İkinci Dünya Savaşı'ndan...*”, s. 292-293.

Genel Kurulu'nda yaptığı açıklamada, Sovyetlerin Suriye'ye yönelik artan silah yardımları yüzünden Türkiye'nin hem kuzey hem de güney sınırlarından askeri bir tehlikeyle karşı karşıya kaldığını belirtmiştir. Dulles ayrıca Sovyetlerin Türkiye'nin bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne yönelik doğrudan veya dolaylı bir takım hareketlere girişmiş olduğunu söyleyerek,⁶⁰⁸ Türkiye'nin büyük bir güvenlik sorunuyla karşı karşıya kaldığını ifade etmiştir.

Dulles'in bu açıklamasına cevaben, Sovyet Dışişleri Bakanı Gromyko 20 Eylül'de BM Genel Kurulu'nda yaptığı açıklamada, Ortadoğu'nun sürekli bir silahlı çatışma alanı haline getirilme çabalarına Sovyetler Birliği'nin ilgisiz kalamayacağını belirtmiştir.⁶⁰⁹ Bundan bir gün sonra da Suriye ve Sovyetler Birliği arasındaki işbirliğinin bir simgesi olarak Amiral Kotov komutasındaki bir Sovyet filosu Lazkiye limanını ziyaret etmiştir.⁶¹⁰ Böylece ABD'nin Türkiye'yi sonuna kadar savunacağını ilan etmesine karşılık, Sovyet yönetimi de müttefiki olarak gördüğü Suriye'yi desteklemekten geri kalmayacağını bu hareketiyle göstermeye çalışmıştır.

Bu arada Suriye Hükümeti, Lazkiye limanını ziyaret eden Sovyet filosunu büyük bir törenle karşılamış, Suriye halkı da sokaklara dökülerek Sovyetler lehinde gösteriler düzenlemiştir. Suriye'de büyük coşkuyla karşılanan Sovyet filosu komutanı Amiral Kotof ise yapmış olduğu açıklamada, "*Suriye'nin bağımsızlığı ile hükümrانlığını müdafaa ve Suriye'ye yapılacak herhangi bir yabancı müdahaleye karşı mukavemette Sovyet Rusya'nın her zaman Suriye'ye yardım edeceğini*" belirtmiştir. Amiral Kotof'un bu açıklamasından büyük memnuniyet duyan Suriye Başbakanı Sabri Assali de Sovyet savaş gemilerinin Suriye'yi ziyaret etmesini büyük bir memnuniyetle karşıladıklarını belirterek bu savaş gemilerinin, Suriye'nin haklı davasını korumak için geldiklerini söylemiştir.⁶¹¹

Eylül ayının sonlarına doğru Türkiye-Suriye krizi giderek derinleşirken, Suriye ve Sovyetler Birliği'nin de Türkiye'nin Suriye üzerinde baskı kurmak amacıyla güney sınırlarına asker konuşlandığı yönündeki iddiaları giderek artıyordu. Türkiye ve ABD ise bu iddiaları kesin bir dille yalanlayarak, bu iddiaların Sovyetler tarafından Suriye'ye

⁶⁰⁸Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri**, s. 220.

⁶⁰⁹ Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s. 110.

⁶¹⁰**Keesing's Contemporary Archive**, 1957-1958, s. 15811

⁶¹¹ **Hürriyet**, 23 Eylül 1957, s. 5.

iki yıldır gönderilmekte olan silahları ve Suriye’yi bir Sovyet uydusu haline getirmek üzere yapılan çalışmaları maskeleyerek amacıyla uydurulduğunu belirtmişlerdir.⁶¹²

Başbakan Menderes de 24 Eylül 1957’de Suriye’nin son durumuyla ilgili yaptığı açıklamada, Türkiye’nin bütün Arap ülkeleri gibi, Suriye’nin de bağımsızlığını en samimi şekilde arzu ettiğini bir kez daha açıklamış, ancak Suriye’nin Sovyetlerden büyük miktarda silah almak suretiyle Ortadoğu’da büyük huzursuzluk yarattığını söyleyerek bu konudaki endişesini şöyle ifade etmiştir:

*“Suriye’nin milli varlığı ve emniyeti hiçbir tehdide maruz değildir. Bilakis kendisi hiçbir zaman kullanmayacağı miktarlara varan silah ithal etmek suretiyle, komşuları için tehdit edici bir durum yaratmış ve memleketi başkalarının kullanacağı bir silah deposu haline sokmuştur. Suriye, yıkıcı maksatlarla tecavüz emelleri için bir köprübaşı olmak yolundadır. Bütün dünyanın bu mesele üzerinde ehemmiyetle eğilmesi tedbirli ve uyanık olmanın telkin ettiği bir zarurettir. Türkiye, müstakbel ihtimal ve gelişmeleri göz önüne alındığı takdirde, tehlikelerle çevrili bir memleket halinde bulunmaktadır. Suriye’de yeni gelişmeler tahakkuk ettiği takdirde, bu tehlikeli ihata tamamlanmış olacaktır. Türkiye, şüphesiz, hadiseleri yakından takip etmek mecburiyetini duymaktadır...”*⁶¹³

Ekim ayına gelindiğinde Türkiye-Suriye krizi artık içinden çıkılması zor bir hale gelmişti. Nitekim 7 Ekim 1957 tarihinde Sovyet lider Khrushchev’in Ortadoğu’da bir savaş ihtimalinden söz ederek, Türkiye’nin her an Suriye’ye saldırmabileceğini ve böyle bir durumda Sovyetler Birliği’nin buna kayıtsız kalamayacağını ilan etmesi gergin ortamı daha da arttırmıştır.⁶¹⁴

Öte yandan Türkiye-Suriye arasındaki artan gerginlik iki ülke arasında bazı sınır olaylarının yaşanmasına da yol açmıştır. 8 Ekim’de Türkiye-Suriye sınırında bulunan Suriye’nin Cerablus şehri yakınlarında meydana gelen olayda, iki ülkenin güvenlik güçleri arasında yaklaşık 46 dakika süren karşılıklı top atışları yapılmıştır. Ankara’dan yapılan açıklamada, İstanbul-Bağdat demiryolunun sınırı geçtiği noktada Türk işçilerinin “serbest bölge” alanına girdikten sonra bir Türk demiryolu işçisinin Suriye jandarmaları tarafından yaralandığı belirtilmiştir. Suriyeli yetkililer ise olayın

⁶¹² Gönlübol ve Ülman, “İkinci Dünya Savaşı’ndan ...”, s. 292

⁶¹³ **Hürriyet**, 25 Eylül 1957, s. 1; **Ulus**, 25 Eylül 1957, s. 5.

⁶¹⁴ Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri**, s. 220.

sorumluluğunu Türk sınır güçlerine yüklemiş ve Suriyeli sivillerin üzerine ateş edilerek yaralandıklarını iddia etmiştir.⁶¹⁵

Türkiye-Suriye sınırında yaşanan bu olay üzerine Suriye tarafından Türkiye'ye bir nota verilmiştir. Bu notada, Türkiye'nin son zamanlarda Suriye'nin kuzey sınırları boyunca provokatif faaliyetlerde bulunduğu, Türkiye'nin Suriye sınırı boyunca yığınak yaptığı, Türk hava kuvvetlerinin sürekli olarak Suriye hava sahasını ihlal ettiği belirtilmiştir. Notada ayrıca Türk sınır birliklerinin Suriyeli köylülere ateş açtıkları ve Suriyeli köylülerin son zamanlarda Türk askerleri tarafından kaçırıldığı belirtilirken, Türk Hükümeti'nin Suriye hakkındaki açıklamalarından da bahsedilerek bunun Suriye'nin iç işlerine müdahale olacağı ileri sürülmüştür.⁶¹⁶

Türkiye ise bu notaya verdiği cevapta, sınırda Türk birliklerinin yoğunlaştığı, Suriye topraklarında Türk uçaklarının uçuş yaptığı veya Türk kuvvetleri tarafından Suriyeli sivil vatandaşlar üzerine ateş edildiği yönündeki iddiaları kesin bir dille reddetmiştir. Türkiye, Suriye'nin bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün korunması konusundaki isteğini yineleyerek, Suriye'ye karşı herhangi bir saldırgan niyeti olmadığını belirtmiştir. Türkiye ayrıca iki ülke arasında yaşanan gerilimin nedenini Sovyetlerin Suriye'yi savunma ihtiyaçları ile izah edilemeyecek kadar orantısız bir şekilde, Türkiye'ye karşı kullanılmak üzere bir silah yığınağına dönüştürmesine bağlıyordu. Son olarak, Türk Hükümeti, Türk birliklerinin Türk topraklarındaki hareketlerinin manevralar sırasında normal mevsim hareketlerini aşmadığına vurgu yapmıştır.⁶¹⁷

Ayrıca Türk Dışişleri Bakanlığı da bir açıklama yaparak, Suriye'nin notasının ardındaki asıl nedenin “Başbakan Menderes'in, Bulganin'in Ortadoğu'yla ilgili mesajına verdiği cevapta, Suriye'ye yönelik sözde Türk tehdidini Suriye susarken Sovyetler Birliği'nin protesto ettiğini söyleyerek işaret ettiği tuhaflığı telafi etmek” olduğunu belirtmiştir.⁶¹⁸ Buna karşın, Suriye Hükümeti Türk yanıtını tatmin edici

⁶¹⁵ *Keesing's Contemporary Archive*, 1957-1958, s. 15813; *Akşam*, 9 Ekim 1957, s. 5.

⁶¹⁶ *Hürriyet*, 10 Ekim 1957, s. 3; *Milliyet*, 10 Ekim 1957, s. 1.

⁶¹⁷ *Keesing's Contemporary Archive*, 1957-1958, s. 15813. Ayrıca bkz. *The Times of India*, 19 Ekim 1957, s. 7; *Cumhuriyet*, 19 Ekim 1957, s. 5; *Hürriyet*, 19 Ekim 1957, s. 1-3; *Zafer*, 19 Ekim 1957, s. 1.

⁶¹⁸ Sever, *a.g.e.*, s. 198.

bulmayarak, Suriye tarafından Türkiye'ye yöneltilen iddiaların Türk Hükümeti tarafından yalanlanmadığını öne sürmüştür.⁶¹⁹

Öte yandan Suriye Türkiye'ye verdiği notanın yanı sıra Birleşmiş Milletler'e de müracaat ederek, "Türkiye'nin Suriye sınırına asker yığıldığı ve bazı sınır olaylarına neden olduğu" gerekçesiyle Türkiye'den şikâyetçi olmuştur. Birleşmiş Milletler'deki Türkiye temsilcisi Seyfullah Esin, Suriye'nin Türkiye'ye yönelik iddialarına cevaben BM Genel Sekreteri'ne gönderdiği mektupta Suriye'nin iddialarına şöyle yanıt vermiştir:

*"Suriye heyetinin mektubu iki unsur ihtiva etmektedir. Birinci unsur, Türk müdafaa kuvvetlerinin kendi hudutları dahilindeki hareketlerine temas etmektedir. Hudutlarımız içinde milli emniyetimizin gerektirdiği tedbirleri ittihaz etmek dahili bir işimizdir. Ve bu hususta kimsenin mütalaa beyanına cevaz yoktur. İkinci unsur ise, Türk kuvvetlerinin hudutta Suriye ahalisi üzerine ateş açtıkları ve uçakların da Suriye hava hakkını ihlal ettiği iddiasıdır. Bütün bu isnatlar tamamen asılsızdır. Bu hareket tarzı aynı zamanda Suriye Hükümetinin son zamanlarda kendi işlerine ait hususlarda sözcülük vazifesini Sovyet Hükümetine bırakma usulünü takip ettiğine de delil teşkil etmektedir. Filvaki son zamanlarda bu gibi meseleler evvela Sovyet Hükümeti tarafından ele alınmakta ve bilahare Suriye Hükümetince desteklenmektedir. Hatırlarda olduğu üzere, Sovyetler Birliği başvekiline 30 Eylül 1957'de gönderdiği cevabi mektubunda, Türkiye başvekili Suriye'nin Türkiye tarafından alınan tedbirlerden şikâyet etmemiş olduğunu ve halbuki Sovyetlerin Suriye şikâyetlerinin sözcüsü imiş gibi hareket ettiğini ifade etmiştir. Bu suretle bir taraftan asıl alakadar hükümetle diğer taraftan hamî imiş gibi hareket eden hükümet arasında mevcut tezat üzerinde dikkat nazarı celp edilmişti. Bu tezadın ortaya konulmasını müteakip, son zamanlarda, Sovyet Hükümetinin şimdi evvelce Suriye hesabına Sovyet Hükümeti tarafından yapılmış olan iddia ve beyanları desteklemek üzere müteaddit propaganda hareketlerine girişmiş olduğu anlaşılmaktadır. Suriye'nin bu hareket tarzı, aramızda uzun bir müşterek hudut bulunan bu memlekette son zamanlardaki inkişaf dolayısıyla Türkiye'nin endişe duymasının hangi sebeplere istinat ettiğini göstermektedir."*⁶²⁰

Bu arada Sovyetler Birliği de Suriye'ye desteğini arttırarak, Türkiye'ye karşı tavrını giderek sertleştirmeye başlamıştı. Khrushchev 9 Ekim'de Rusya'da New York Times yazarlarından James Reston'a verdiği bir röportajda, Amerikan Dışişleri Bakanı Dulles'ı Türkiye'yi Suriye'ye saldırmaya teşvik etmekle suçlamış ve ABD Senatosu'nu bu yöndeki iddiaları soruşturmak üzere göreve çağırmıştır. Khrushchev konuşmasının

⁶¹⁹ Bozkurt, 19 Ekim 1957, s. 1.

⁶²⁰ Gönlübol ve Ülman, "İkinci Dünya Savaşı'ndan...", s.293-294; Ayrıca bkz. **Milliyet**, 16 Ekim 1957, s. 1; **Bozkurt**, 19 Ekim 1957, s. 1.

devamında “*Türkler, birliklerini Suriye sınırına taşırken aslında bizimle olan sınırında boşluklar açıyorlar. Onlar bunu yapmamalıdır. Çok zayıflar. Bir savaş halinde Türkiye bir gün bile dayanamaz... Savaş çıkarsa biz Türkiye’nin yakınıdayız, siz (Amerikalılar) değilsiniz. Silahlar patladığında roketler uçmaya başlayabilir ve o zaman artık düşünmek için vakit çok geç olur*”⁶²¹ diyerek açık bir şekilde Türkiye’yi tehdit etmiştir.

Sovyetler Birliği liderinin bu sert tehdidine karşı ABD Dışişleri Bakanlığı ise hemen ertesi gün, 10 Ekim 1957 tarihinde bir bildiri yayınlamıştır.⁶²² Amerikan bildirisinde “Sovyetlerin, Türkiye’nin yakın müttefiki ve dostu olan ABD’nin NATO Antlaşması çerçevesinde yüklendiği taahhütleri yerine getireceğinden şüphe duymaması gerektiği” belirtilirken,⁶²³ ABD’nin aradaki uzak mesafeye rağmen Türkiye’yi Sovyet saldırısına karşı koruyacağı da net bir şekilde vurgulanmıştır.⁶²⁴ Bunun yanı sıra ABD Dışişleri Bakanı Dulles 16 Ekim 1957’de bir açıklama yaparak, Sovyetlerin Türkiye’ye saldırması durumunda ABD’nin bunu tamamen “savunma amaçlı bir operasyon” olarak sınırlamayacağını ve Sovyetlerin “ayrıcalıklı” olarak kalmayacağını ifade etmiş ve müttefiklerini her durumda koruyacağını belirtmiştir. Dulles ayrıca Ortadoğu’daki mevcut durumun, Kore Savaşı’ndan hemen önceki dönemden pek farklı olmadığını da söyleyerek,⁶²⁵ dünya kamuoyunun dikkatini bu bölgedeki Sovyet yayılmacılığının tehlikelerine çekmek istemiştir.

Sovyetlerin Türkiye’ye yönelik ağır tehditlerinden sonra 18 Ekim’de Amerikan donanmasına ait, güdümlü füzeler taşıyan ve dünyanın en gelişmiş savaş gemisi teknolojisine sahip olduğu belirtilen Canberra isimli kruvazör, ABD’nin Türkiye ile dayanışmasının bir simgesi olarak İzmir limanına gelmiştir.⁶²⁶ Bunun yanı sıra ABD’nin 7’nci filo komutanı Amiral Burke bir açıklama yaparak, ABD ile Türkiye arasında bir anlaşmanın olduğunu ve bu anlaşmaya göre, Türkiye’nin bir saldırıya uğraması durumunda ABD’nin müttefiki Türkiye’yi bütün kuvvetleriyle destekleyeceğini belirtmiştir. Amiral Burke ayrıca Amerikan 7’nci filosunun muazzam bir güce ve

⁶²¹Keesing’s Contemporary Archive, 1957-1958, s. 15812; **The Times of India**, 11 Ekim 1957, s. 1.

⁶²²**The Times of India**, 12 Ekim 1957, s. 8.

⁶²³Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri**, s. 220-221; **The Times of India**, 12 Ekim 1957, s. 8.

⁶²⁴Keesing’s Contemporary Archive, 1957-1958, s. 15812; **Hürriyet**, 12 Ekim 1957, s. 1-5.

⁶²⁵Keesing’s Contemporary Archive, 1957-1958, s. 15812.

⁶²⁶**A.g.e.**, s. 15812, **Hürriyet**, 25 Ekim 1957, s. 5.

kudrete sahip olduğunu ve kendisine verilecek herhangi bir vazifeyi yerine getirmeye her zaman hazır olduğunu da ifade etmiştir.⁶²⁷

Bu arada Türkiye-Suriye gerginliğinin tırmanmasıyla, Sovyetler Birliği gibi Mısır da Suriye'ye olan desteğini giderek arttırmaya başlamıştır. 13 Ekim'de, Türk ordusuna ait askeri birliklerin Suriye sınırına yakın bir alanda manevra yaptıkları sırada, Mısır Suriye'ye destek sağlamak amacıyla asker gönderdiğini açıklamıştır. Bu konu hakkında iki ülkenin yayınladığı ortak bildiriye, Suriye ile Mısır arasındaki ortak savunma antlaşması çerçevesinde ve 11 Eylül'de Suriye savunmasını güçlendirmek amacıyla Kahire'de iki ülkenin silahlı kuvvetler komutanlarının yaptıkları işbirliği planı gereğince Mısır birliklerinin Suriye'ye gönderildiği belirtilmiştir.⁶²⁸

Mısır tarafından Suriye'ye gönderilen destek kuvvetinde savaş gemileri ve uçaklar yer alırken,⁶²⁹ Mısır resmi çevreleri de Suriye'ye gönderilen Mısır kuvvetlerinin “geniş ölçüde manevra yapabilmek” yeteneğine sahip kuvvetler olduğunu ve bu kuvvetlerin stratejik bölgelere yerleştirildiğini bildirmiştir.⁶³⁰ Bu sırada Mısır kuvvetlerinin Suriye'ye varmasından hemen sonra Suriye Dışişleri Bakanı, Suriye'de bulunan yabancı ülke temsilcilerini ofisine çağırarak onlara, Türkiye'nin Suriye'ye karşı önceden tasarlanmış bir saldırı başlatma niyetinde olduğunu söylemiştir.⁶³¹ Diğer yandan Mısır'ın Suriye'ye bazı kuvvetlerini göndermesi Suriye kamuoyunda büyük bir heyecan yaratmıştır. Nitekim Şam Radyosu, Türkiye ile Suriye arasında çıkacak bir savaşın Türkiye aleyhine netice vereceğini iddia etmiştir.⁶³²

ABD ve Türkiye ise Mısır'ın Suriye'ye destek amacıyla bazı askeri teçhizat ve birlikler göndermesini pek önemsenecek bir olay olarak görmemişlerdir. ABD Donanma Harekât Dairesi Şefi Amiral A. Burke, Suriye'nin Lazkiye limanına Mısırlı askeri kuvvetlerin çıkmış olmasının Akdeniz'deki mevcut durumu pek değiştirmedığını belirterek, “Rusya'nın Mısır'a birkaç denizaltı vermiş olması nasıl ki manzarayı değiştirmediyse ise bu son gelişme de vaziyeti değiştirecek mahiyette değildir”

⁶²⁷ **Hürriyet**, 24 Ekim 1957, s. 5.

⁶²⁸ **Keesing's Contemporary Archive**, 1957-1958, s. 15813; **The Manchester Guardian**, 14 Ekim 1957, s. 1.

⁶²⁹ **Hürriyet**, 14 Ekim 1957, s. 1; **Milliyet**, 14 Ekim 1957, s. 1.

⁶³⁰ **Milliyet**, 16 Ekim 1957, s. 1; **Vatan**, 17 Ekim 1957, s. 1.

⁶³¹ **The Times of India**, 17 Ekim 1957, s. 7.

⁶³² **Hürriyet**, 16 Ekim 1957, s. 1.

açıklamasını yapmıştır. Türk siyasi çevreleri ise Suriye ordusunun kendi sınırları içerisindeki bir kıpırdanışını bu derece reklam edişinin, biraz da Türkiye hakkındaki asılsız ithamlara “tahrik unsuru karıştırmak” maksadıyla yapıldığını belirtmişlerdir.⁶³³

Öte yandan ABD ve Türkiye, destek amacıyla Mısır birliklerinin Suriye’ye gönderilmiş olmasını her ne kadar önemseneyecek bir konu olarak görmeseler de bu olay, Nasır’ın itibarını oldukça arttırmıştı. Aslında Mısır’ın Suriye’ye asker göndermesi sadece sembolik bir anlam taşıyordu, zira olası bir Türkiye-Suriye savaşında Mısır’ın göndermiş olduğu bu kuvvetler hem sayıca hem de nitelik olarak savaşın seyrini değiştirecek mahiyette değildi. Zaten Suriye en ileri düzeydeki silahları Sovyetlerden iki yıldır düzenli olarak alıyordu. Ancak bu olay Arap dayanışmasını göstermesi açısından büyük önem taşıyordu. Nitekim bu olaydan sonra Mısır’dan başka, diğer bazı Arap ülkeleri de Suriye’ye destek vermeye başlayacaklardır.

Bu arada Mısır birliklerinin Suriye’ye gönderilmesinden sonra Batı ve Türk basınında hem Türk hem de Suriye ordusu hakkında çeşitli analizler yapılmaya başlanmıştı. İngiliz London Times’da yayınlanan bir makalede, Türk ordusu bütün olanakları ile şöyle anlatılıyordu:

“Yaklaşık yarım milyon insanı devamlı olarak silah altında tutan ve iki buçuk milyonluk yedek bir gücü olan Türk Kara Kuvvetleri, Batı dünyasında ABD ve İngiltere’den sonra üçüncü ordudur. Askeri gözlemciler Türk ordusunu ‘mükemmel bir 1919 gücü’ olarak görme eğiliminde olup, son derece fazla mekanik bir savaşa henüz yatkın olmadığı kanısındadırlar. Buna rağmen en az altı zırhlı tümenin mekanize hale getirilmesi tamamlanmak üzere olup, üç süvari birliğinin de yakın zamanda tamamlanacağı sanılmaktadır. Son yıllarda Türkiye çok sayıda çeşitli Amerikan teçhizatı alarak sürekli bir Amerikan eğitim misyonundan da yararlanmaktadır. Türk ordusunun disiplinin mükemmel olduğu söylenmekte ve bütün gözlemciler Kore Savaşına katılmış olan Türk Tugay’ının en yüksek askeri yetenekleri gösterdiği konusunda hemfikirdirler. Hava Kuvvetleri nispeten zayıf olmakla beraber donanmasında en az 10 destroyer ve 12 denizaltı vardır.”⁶³⁴

Türk basını ise Türk ordusunun Suriye ordusundan çok daha üstün olduğunu şöyle savunuyordu:

⁶³³ **Hürriyet**, 15 Ekim 1957, s. 5.

⁶³⁴ Bağcı, **a.g.e.**, s. 93-94.

“Nasır ne kadar asker gönderirse göndersin, Mısır ve Suriye orduları bir arada Türkiye’nin modern ve iyi teçhiz edilmiş yarım milyon kişilik ordusu karşısında büyük bir kıymet teşkil etmeyecektir... Suriye en fazla 50.000 kişilik bir ordu çıkarabilir. Bu ordunun Sovyet silahlarıyla teçhiz edilmiş olmasına rağmen iyi bir talim ve terbiye gördüğü şüphelidir... Askeri müşahitler, umumiyetle Türk ordusunun birkaç günde değilse, bir hafta içinde Suriye’yi boydan boya geçebileceği kanaatindedirler.”⁶³⁵

Diğer taraftan Türkiye-Suriye arasında bir savaş çıkma ihtimalinin giderek belirmesi⁶³⁶ üzerine Türk ve Suriye hükümetleri bir takım hazırlıklara girişmiştir. Ekim’in ilk iki haftası boyunca Suriye ordusundaki bütün izinler iptal edilerek, ülkede tam bir savaş atmosferi hâkim olmuştur. Suriye’de olağanüstü hâl ilan edilirken Halep, Humus ve Hama’daki gençlik örgütlerine silahlar dağıtılmıştır. Bunun yanı sıra Suriye Hükümeti, Suriye sivil savunma kuvvetlerini eğitime alarak, pasif korunma tedbirlerini de arttırma yoluna gitmiştir.⁶³⁷

Türkiye ise Suriye’den gelebilecek saldırılara karşı bütün önlemlerini alarak, olası bir savaş için tam teyakkuzdaydı. 18 Ekim’de Türk Genelkurmay Başkanı beraberindeki heyetle birlikte Hatay’a gelerek, Suriye sınırındaki birliklerde bir takım denetimlerde bulunuyor⁶³⁸ ve böylece askeri hazırlıklar bizzat ordunun en üst kademesi tarafından yönetiliyordu. Bu şekilde hem Suriye’nin hem de Türkiye’nin birbirlerine karşı güvenlik tedbirlerini arttırması ve olası bir savaş için bütün güçleriyle hazırlanması, zaten var olan gerginliği en üst seviyeye çıkarmıştır.

Bu sırada, Türkiye ve Batı dünyası ile ittifaklık ilişkisine rağmen ilginç bir şekilde bazı Arap ülkelerinden Suriye’ye destek açıklamaları gelmeye başlamıştır. Suriye’ye destek açıklaması yapan Arap ülkelerinin başında ise Ürdün gelmiştir. Ürdün, Türkiye-Suriye krizinin başlamasında çok önemli bir rol oynamasına rağmen, gelişen olaylar neticesinde hızlı bir şekilde Suriye ile yakınlaşma sürecine girmiştir.⁶³⁹ Nitekim 16 Ekim’de Ürdün Kralı Hüseyin, Amman’daki İngiliz, Amerikan ve Türk Büyükelçilerini Kraliyet Sarayı’na çağırarak, “Ürdün’ün, Suriye’ye yönelik girişilecek bir saldırıyı tüm Arap ülkelerine karşı yapılmış bir saldırı olarak göreceği” konusunda onları uyarmıştır.

⁶³⁵ **Hürriyet**, 15 Ekim 1957, s. 1-5.

⁶³⁶ **BCA**, 30-1-0-0 / 131 - 851 - 10 Dosya Ek: S2, 17 Ekim 1957.

⁶³⁷ **Keesing’s Contemporary Archive**, 1957-1958, s. 15813; Ayrıca bkz. **Vatan**, 18 Ekim 1957, s. 3; **Cumhuriyet**, 18 Ekim 1957, s. 5; **Hürriyet**, 14 Ekim 1957, s. 1.

⁶³⁸ **Cumhuriyet**, 19 Ekim 1957, s. 5

⁶³⁹ **Karpat, a.g.e.**, s. 178.

Ayrıca Kral Hüseyin tarafından Mısır, Irak, Lübnan ve Suudi Arabistan misyon şeflerine Ürdün'ün bütün Arap uluslarına destek ve işbirliği sözü verdiği bildirilmiştir.⁶⁴⁰

Ürdün'ün yanı sıra Irak Hükümeti de Türkiye'nin Suriye'ye karşı olası bir müdahalesinden duyduğu endişeyi dile getirmiştir. Londra'daki Irak Büyükelçisi İngiliz Dışişleri yetkililerine yaptığı açıklamada, Suriye'ye karşı herhangi bir saldırı olması durumunda, ülkesinin Suriye'nin haklı olup olmadığına bakmaksızın Arap Birliği'ndeki yükümlülükleri çerçevesinde, Suriye'nin yanında Türklere karşı savaşmak zorunda kalacağını belirtmiştir. Görüldüğü üzere Türkiye ile daha önce kurmuş olduğu ittifaka rağmen Irak bile Suriye'nin yanında yer aldığını açıklıyordu.⁶⁴¹ Böylece Türkiye, Suriye ile yaşadığı krizde ABD'den sonra destek beklediği en önemli müttefikleri arasındaki Arap ülkelerinden bile destek görmemeye başlamıştır. Bu olay, bir kez daha Arap ülkeleri arasındaki dayanışmayı arttırırken, Türkiye ile Arap dünyası arasındaki ilişkilerde ise bir dönüm noktası olması açısından büyük önem taşımaktadır.

Öte yandan, Türkiye-Suriye arasında savaş senaryolarının konuşulduğu esnada, çeşitli kesimlerden arabuluculuk girişimleri gelmeye başlamıştır. İki ülke arasındaki krizin sona ermesini isteyen bir grup Suriyeli tarafından Başbakan Menderes'e bir mektup gönderilerek, iki ülke arasındaki krizden dolayı bütün İslam dünyasının zarar gördüğü ve bu krizin bir an önce sulh yoluyla bitirilmesinin arzu edildiği dile getirilmiştir.⁶⁴² Ayrıca Türkiye-Suriye krizini sona erdirmek için Suudi Arabistan Kralı da çeşitli girişimlerde bulunmuştur.⁶⁴³

20 Ekim gecesi Suudi Arabistan Radyosu tarafından yapılan açıklamada, Kral Suud'un Suriye-Türkiye anlaşmazlığında arabuluculuk teklif ettiği, teklifin Kral Suud tarafından Türkiye ve Suriye cumhurbaşkanlarına iletiildiği, bu arabuluculuk teklifini her iki ülkenin de kabul ettiği⁶⁴⁴ ve önümüzdeki iki gün içinde Suudi Arabistan'a birer

⁶⁴⁰Keesing's Contemporary Archive, 1957-1958, s. 15813.

⁶⁴¹ Sever, a.g.e., s. 200.

⁶⁴²BCA, 30-1-0-0 / 7 - 36 - 35 Dosya Ek: A4, 28 Ekim 1957.

⁶⁴³BCA, 30-1-0-0 / 104 - 651 - 3 Dosya Ek: F11, 23 Ekim 1957.

⁶⁴⁴New York Times, 21 Ekim 1957, s. 1; The Times of India, 21 Ekim 1957, s. 1.

heyet göndermeyi onayladıkları belirtilmiştir.⁶⁴⁵ Aynı gün Türkiye, Suudi Arabistan'ın arabuluculuk teklifini kabul ettiğini resmen doğrulamıştır.⁶⁴⁶

Türkiye, Suudi Arabistan Kralı'nın arabuluculuk teklifini kabul ettikten hemen sonra Kral'ın daveti üzerine, Devlet Bakanı Fatin Rüştü Zorlu başkanlığındaki bir heyeti Suudi Arabistan'a göndermiştir.⁶⁴⁷ Suudi Arabistan'da Kral Suud ile Türk Bakan Fatin Rüştü Zorlu arasında yapılan görüşmeler sonucunda ortak bir Türk-Suudi Arabistan bildirisi yayınlanmıştır. Bu bildiri özetle şu hususlar belirtiliyordu:

1- Fatin Rüştü Zorlu, Türkiye'nin Suriye'nin tam bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünün korunması hususunda iyi niyetler beslediği ve Türkiye'nin herhangi bir komşusuna ve özellikle Suriye'ye karşı bir tecavüz siyaseti izlemediği hakkında Başbakan Adnan Menderes'in 24 Eylül 1957 tarihli beyanatını hatırlatmış ve bu hususları Türkiye Hükümeti adına yeniden teyit etmiştir.

2- Türkiye ve Suudi Arabistan, iki komşu ülke arasındaki gerginliği ortadan kaldırmak amacıyla Kral Suud tarafından sarfedilecek gayretlerde işbirliği halinde kalmaları hususunda mutabakata varmışlardır. Kral Suud Türkiye ile Suriye arasındaki gerginliğin ortadan kaldırılması amacıyla bundan böyle sarf edeceği gayretler sırasında Cumhurbaşkanı Bayar ve Başbakan Menderes ile daima temasta bulunacağını teyit etmiştir.

3- Kral Suud, iki taraf arasında mevcut şüphe ve endişelerin giderilmesi için yapacağı bu hayırlı vazifeye Türkiye ve Suriye hükümetlerinin yardım etmeleri ve bu durumun işbirliği sayesinde ortadan kalkacağı ümidinde bulunduğunu belirtmiştir.⁶⁴⁸

Görüldüğü üzere, Türkiye Suriye ile yaşadığı krizin sona ermesini isteyerek, Kral Suud'un arabuluculuk teklifini derhal kabul etmiş ve hemen kısa bir süre sonra da Suudi Arabistan'a bir heyet göndermiştir. Ayrıca Türkiye, yayınlanan ortak Türk-Suudi bildirisinde de Suriye ile yaşadığı gerginliği sona erdirmek istediğini resmi olarak bildirmiştir. Türkiye aynı iyi niyeti Suriye'den de beklerken ilginç bir şekilde Şam'dan peş peşe iki farklı açıklama gelmiştir.

⁶⁴⁵ **Keasing's Contemporary Archive**, 1957-1958, s. 15813.

⁶⁴⁶ **FRUS**, 1955-1957, Vol.: XIII, **Belge No:** 409, "Editorial Note", s. 724.

⁶⁴⁷ **Hürriyet**, 25 Ekim 1957, s. 1.

⁶⁴⁸ **Hürriyet**, 26 Ekim 1957, s. 1-5.

Şam'dan yapılan ilk açıklamada, Suriye'nin Kral Suud'un arabuluculuk teklifini kabul ettiği ve Suudi Arabistan'a bir heyet göndereceği resmen açıklanmıştır. Ancak daha sonra Suriye Dışişleri Bakanlığı bir açıklama yaparak, olayın yanlış anlaşıldığını ve Suriye'nin Kral Suud'un arabuluculuğunu kabul etmeyeceğini ve konuyu Birleşmiş Milletler'in önüne getirme niyetinde olduğunu söylemiştir.⁶⁴⁹

Bu sırada Mısır'ın etkisi altında bulunan Suriye, muhtemelen arabuluculuk yoluyla Suudi Arabistan'ın bölgede itibar kazanmasını istemediğinden bu teklifi reddetmiş olmalıdır.⁶⁵⁰ Nitekim Mısır yönetimi Kral Suud'un bu yöndeki girişimine büyük tepki göstererek, Kral Suud'un bir "Amerikan ajanı" olduğunu ve arabuluculuk önerisini Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nın isteği doğrultusunda yaptığını öne sürmüştür.⁶⁵¹ London Daily Telegraph gazetesinde yayımlanan bir haberde ise Suriye Devlet Başkanı Kuvvetli'nin arabuluculuğu kabul etmeye karar verdiği, fakat Suriye'deki askeri cunta yönetimi tarafından ya da Moskova'dan gelen talimatlar üzerine teklifi reddettiği ileri sürülmüştür.⁶⁵²

Ardında yatan sebep her ne olursa olsun, Suriye'nin Kral Suud'un arabuluculuk teklifini kabul etmemesi dünya kamuoyunda büyük şaşkınlık yaratmış ve konu çözüme kavuşturulmak üzere Birleşmiş Milletler'in gündemine taşınmıştır.

⁶⁴⁹ **Keesing's Contemporary Archive**, 1957-1958, s. 15814; **Ulus**, 25 Ekim 1957, s. 3.

⁶⁵⁰ Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s.113.

⁶⁵¹ Oran, **TDP**, Cilt: 1, s. 631.

⁶⁵² **Keesing's Contemporary Archive**, 1957-1958, s. 15814.

C. Krizin Birleşmiş Milletler’de Görüşülmesi

Suriye, Türkiye ile yaşadığı krizden dolayı Türkiye’ye nota verdikten hemen sonra BM’ye başvurarak Türkiye’den şikâyetçi olmuştur. 16 Ekim 1957’de Suriye tarafından BM Genel Kurul Başkanı’na gönderilen mektupta, “Suriye’nin güvenliği ve uluslararası barışa yönelik tehditler hakkındaki şikâyet” başlıklı maddenin Genel Kurul’un gündemine alınması isteniyordu.⁶⁵³ Suriye tarafından gönderilen şikâyet mektubunda, Türk birliklerinin Suriye-Türkiye sınırına yoğunlaşmasının Suriye’ye karşı önemli bir askeri tehdit oluşturduğu, Suriye hava sahasının sık sık ihlal edildiği, Suriye topraklarına yapılan silahlı saldırıların ve sınırda ateş açmalar gibi provokatif eylemlerin giderek arttığı belirtiliyordu. Ayrıca bu askeri baskıların, Suriye Hükümeti’ni devirme yönündeki dış güçlerle bağlantısı olduğu iddia edilmekteydi. Son olarak, Suriye Hükümeti’nin durumun bozulmasını önleme yönündeki diplomatik ve diğer çabaları başarısız olduğu için, Genel Kurul’un önerilen maddeyi acilen ele alması gerektiği ve Suriye-Türkiye sınırındaki durumu araştırmak ve Genel Kurul’a rapor vermek üzere bir komisyon kurulması gerektiği ifade ediliyordu.⁶⁵⁴

Suriye’nin BM’ye gönderdiği mektuptan hemen sonra, Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Gromyko da BM Genel Kurul Başkanı’na Suriye’yi destekleyici mahiyette bir mektup göndermiştir.⁶⁵⁵ Gromyko mektubunda durumun her an silahlı çatışmaya yol açabileceği ihtimaline dikkat çekerek, BM’den bu konuda acil önlemler almasını istemiştir.⁶⁵⁶ Gromyko “Türk Genelkurmayı’nın, Amerikan askeri danışmanlarıyla birlikte 27 Ekim 1957’de yapılacak Türkiye genel seçimlerinden hemen sonra Suriye’ye saldırmak için ayrıntılı planlar yaptığını” iddia etmiş ve Türkiye’nin Suriye’ye saldırması durumunda Birleşmiş Milletler’e üye devletlerin derhal Suriye’ye silahlı yardımda bulunmalarını önermiştir.⁶⁵⁷ Gromyko son olarak, Suriye’ye saldırı olması durumunda Sovyetler Birliği’nin bunu sakinlikle karşılamayacağını belirterek,⁶⁵⁸ bütün

⁶⁵³FRUS, 1955-1957, Vol.: XIII, Belge No: 406, “Editorial Note”, s. 720.

⁶⁵⁴Yearbook of the United Nations, 1957, s. 53; Hürriyet, 18 Ekim 1957, s. 1.

⁶⁵⁵FRUS, 1955-1957, Vol.: XIII, Belge No: 406, “Editorial Note”, s. 720.

⁶⁵⁶Ulus, 18 Ekim 1957, s. 5; Keesing’s Contemporary Archive, 1957-1958, s. 15814.

⁶⁵⁷Yearbook of the United Nations, 1957, s. 53.

⁶⁵⁸FRUS, 1955-1957, Vol.: XIII, Belge No: 406, “Editorial Note”, s. 720.

güçleriyle birlikte saldırganlığı bastırmak ve barışı ihlal edenleri cezalandırmak için hazırlıklı olduğunu da belirtmiştir.⁶⁵⁹

Bütün bu iddialara karşılık BM Türkiye temsilcisi, Türkiye'nin Suriye'ye karşı herhangi bir saldırı planı olmadığını daha önce defalarca kez açıkladığını ve Suriye'nin bağımsızlığı, egemenliği ve toprak bütünlüğüne olan saygısının tam olduğunu hatırlatarak, bu konuda Sovyetler Birliği ve Suriye'nin öne sürmüş olduğu iddiaların gerçekle bağdaşmadığını belirtmiştir. Türkiye temsilcisi ayrıca Sovyetlerin Türkiye'ye ve müttefiklerine karşı göz korkutma kampanyası sürdürdüğünü belirterek, yürütülen propaganda ile önümüzdeki Türkiye seçimlerine de müdahale etmeye çalıştığını söylemiştir.⁶⁶⁰ Türkiye temsilcisi son olarak, Suriye'nin şikâyetlerinin BM Genel Kurulu'nda görüşülmesine itirazı olmadığını, fakat Suriye ile sınırında, Suriye'nin istediği gibi bir inceleme komitesi görmek istemediğini belirtmiştir. Türkiye temsilcisi, eğer böyle bir inceleme komitesi kurulacaksa bunun sadece Türkiye-Suriye sınırını değil, Sovyetler Birliği ve Bulgaristan gibi ilgili diğer ülkelerin sınır bölgelerini de kapsamı gerektiğini ifade etmiştir.⁶⁶¹

Bu tartışmalardan sonra 18 Ekim 1957'de BM Genel Kurulu'nda yapılan oylama sonucunda, Suriye meselesinin Genel Kurul'da görüşülmesine oybirliğiyle karar verilmiştir.⁶⁶² Türkiye'nin de yapılması yönünde oy kullandığı Genel Kurul görüşmeleri 22 Ekim'de başlamıştır. Türkiye temsilcisi Seyfullah Esin, görüşmelerin hemen başında söz alarak, Suudi Arabistan Kralı Suud'un Türkiye ile Suriye arasında arabuluculuk yapmak için girişimde bulunduğunu ve Türkiye olarak bunu desteklediklerini belirterek, bu çabaların tam olarak sonuçlanmasına imkân sağlamak için Genel Kurul'a, görüşmeleri bir süre ertelemesini önermiştir.⁶⁶³ Ayrıca ABD temsilcisi de Kral Suud'un arabuluculuk çabalarının fayda sağlayabileceği umuduyla Genel Kurul görüşmelerinin kısa bir süre ertelenmesine destek verdiğini açıklamıştır.⁶⁶⁴

⁶⁵⁹Keesing's Contemporary Archive, 1957-1958, s. 15814.

⁶⁶⁰Yearbook of the United Nations, 1957, s. 53.

⁶⁶¹ Sever, a.g.e., s. 199.

⁶⁶²Keesing's Contemporary Archive, 1957-1958, s. 15814.

⁶⁶³ Yearbook of the United Nations, 1957, s. 54.

⁶⁶⁴ FRUS, 1955-1957, Vol.: XIII, Belge No: 412, "Telegram From the Mission at the United Nations to the Department of State", s. 728.

Ancak Suriye temsilcisi Ferid Zeyneddin, arabuluculuk konusunun durumu daha da karıştırmaktan başka bir işe yaramayacağı gerekçesiyle Türkiye temsilcisi Seyfullah Esin'in önerisine şiddetle karşı çıkmıştır. Ferid Zeyneddin, Kral Suud'a "büyük bir Arap kralı" olarak saygı göstermekle beraber, "arabuluculuğun gerçekte var olmadığını" ve "sözde arabuluculuğun" bir soruşturmayı önlemek isteyenler tarafından bir bahane olarak kullanıldığını öne sürmüştür.⁶⁶⁵ Bu arada Suriye temsilcisinin yanı sıra BM'deki Sovyetler Birliği temsilcisi de Genel Kurul görüşmelerinin ertelenmesine karşı çıkmıştır.

Türkiye'nin, Suudi Arabistan Kralı Suud'un başlattığı arabuluculuk faaliyetleri sonuçlanıncaya kadar Genel Kurul görüşmelerinin ertelenmesi önerisi resmi bir öneri olmadığından, Genel Kurul'da görüşmeler başlamıştır.⁶⁶⁶ Söz alan Sovyet Dışişleri Bakanı Gromyko NATO'yu, Bağdat Paktı'nı ve Eisenhower Doktrini'ni ağır bir şekilde hedef alarak Türkiye ile ABD'nin Suriye'ye karşı silahlı saldırı planladığı iddiasını yinelemiştir. Gromyko, Türkiye ve ABD'nin yardımıyla Suriye'deki gerici unsurların, Amerikan planlarına uygun bir politika izleyecek şekilde Suriye'de bir kukla hükümeti kurmayı hedeflediğini ve kurulması hedeflenen bu kukla hükümetin Türk Silahlı Kuvvetleri'nin desteğiyle Suriye'de iş başına geleceğini iddia etmiştir.⁶⁶⁷

Suriye Dışişleri Bakanı Salah Bitar ise Suriye'nin kuzey sınırlarına yakın bölgelerdeki Türk birliklerinin yoğun bir şekilde konuşlanmasının ABD'nin, bazı Batılı sömürge güçlerinin ve Ortadoğu'yu bir alan olarak korumaya çalışan Dünya Siyonizmi'nin izlediği politikayla yakından bağlantılı olduğunu belirtmiştir. Salah Bitar Türk ordusunun Suriye sınırındaki etkinliklerini arttırmasının, ABD Altıncı Filosu'nun bölgeye konuşlandırılması gibi savaşa yönelik eylemlerle desteklendiğini de iddia etmiştir. Türk ordusunun Suriye sınırında konuşlanmasının amaçlarından birisinin de Suriye'yi "olumlu tarafsızlık ve bağlantısızlık politikası"ndan vazgeçirmeye ve Bağdat Paktı'na katılmaya zorlamak olduğunu belirten⁶⁶⁸ Salah Bitar, ABD'ye de yüklenerek

⁶⁶⁵ **Keesing's Contemporary Archive, 1957-1958**, s. 15919; Feridun Bellisar, "*Sovyet Tedbirleri ve Batı*", **Hürriyet**, 28 Ekim 1957, s. 2.

⁶⁶⁶ **Yearbook of the United Nations, 1957**, s. 54; **FRUS, 1955-1957, Vol.: XIII, Belge No: 409**, "Editorial Note", s. 724.

⁶⁶⁷ **Keesing's Contemporary Archive, 1957-1958**, s. 15919.

⁶⁶⁸ **Yearbook of the United Nations, 1957**, s. 54.

ABD'nin bölgedeki hedefleri için Türklerin Suriye'ye yönelik saldırgan tavırlarını desteklediğini iddia etmiştir.⁶⁶⁹

Salah Bitar, 1957'de ABD'nin "Eisenhower Doktrini"ni ilan ederek diğer Arap devletlerini Suriye'ye karşı harekete geçirme girişiminde bulunduğunu, ancak bunda başarılı olamadığından, ABD'nin bu politikasının gerçekleşmesi için Türkiye'nin bir araç olarak seçildiğini ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yardımıyla bir kukla Suriye Hükümeti kurulmasının planlandığını söylemiştir. Salah Bitar ayrıca Türk askeri birliklerinin Suriye sınırlarından çekilmesinin sağlanması ve sınır boyunca Türkiye'nin tahrik edici eylemlerinin sona erdirilmesini sağlamak için Genel Kurul çalışmalarının hızlandırılması çağrısında bulunmuş ve bu amaçla Kurul'un gerçekleri yerinde araştırmasını ve araştırma sonucunda, Kurul'a rapor sunması için bir soruşturma komisyonu kurulması gerektiğini belirtmiştir.⁶⁷⁰

Türkiye temsilcisi Seyfullah Esin ise Sovyet ve Suriyeli temsilcilerin yapmış olduğu açıklamaların "tamamen asılsız" olduğunu ifade ederek, ülkesinin Suriye ile dostluk kurmayı istediğini ve Türkiye'nin savunma önlemlerinin ötesinde hiçbir sınırına kuvvet yığmadığını belirtmiştir. Seyfullah Esin konuşmasının devamında, yaşanan küçük sınır olaylarının Suriyeliler tarafından abartıldığını ve sınırdaki tek ciddi olayın, 8 Ekim'de bir Türk demiryolu işçisinin Suriyeli bir sınır muhafızı tarafından yaralanması olduğunu belirtmiştir. Salah Bitar'ın bir BM soruşturma komisyonu önerisine de atıfta bulunan Seyfullah Esin, Türkiye'nin Suriye'deki gelişmelerin BM tarafından soruşturulmasını uygun gördüğünü,⁶⁷¹ ancak kurulacak komisyonun sadece Suriye'deki durumu araştırmakla kalmayıp aynı zamanda Suriye'nin ve Sovyetler Birliği'nin gerçek amaç ve hedeflerini de ortaya çıkarması gerektiğini ifade etmiştir.⁶⁷²

Daha sonra söz alan ABD temsilcisi Lodge, Kral Suud'un arabuluculuk teklifini güçlü bir şekilde desteklediklerini tekrarlayarak, Türkiye'nin Kral Suud'un arabuluculuk önerisini kabul etmesinin çok olumlu olduğunu ve Türkiye tarafından gösterilen bu iyi niyetin Suriye tarafından da gösterilmesi gerektiğini söylemiştir.⁶⁷³

⁶⁶⁹Keesing's Contemporary Archive, 1957-1958, s. 15919.

⁶⁷⁰Yearbook of the United Nations, 1957, s. 54; New York Times, 24 Ekim 1957, s. 1.

⁶⁷¹Keesing's Contemporary Archive, 1957-1958, s. 15919.

⁶⁷²Yearbook of the United Nations, 1957, s. 54.

⁶⁷³Ulus, 24 Ekim 1957, s. 5; Hürriyet, 24 Ekim 1957, s. 5.

Lodge ayrıca Sovyetler Birliği ile Suriye'nin iddialarını tamamen yanlış ve asılsız olarak nitelendirmiş ve Sovyetler Birliği'nin kötü bir sicile sahip olduğunu hatırlatarak, NATO üyeleri olarak kendilerine bir saldırı yapılmadığı sürece kendilerinin kimseye karşı saldırgan bir tavır takınmalarının söz konusu olmayacağını belirtmiştir. Lodge, kendilerinin geçen sene dünya barışı için çalışırken Sovyetler Birliği'nin Macaristan'da katliam yaptığını hatırlatarak, dünyanın dört bir yanındaki insanların bugün kendilerine şaşkınlık içerisinde, "Geçen yıl Macaristan'dı; Bu yıl Suriye mi?" şeklinde soru sorduklarını ifade etmiştir.⁶⁷⁴

Genel Kurul'daki tartışmanın giderek alevlenmesi üzerine söz alan Afganistan temsilcisi, Türkiye ve Suriye'nin birbirlerine karşı düşman ülkeler olmadığını belirterek, her iki tarafı da birbirini gerçek amaçlarına ikna etmeye çağırmıştır. Ayrıca arabuluculuk çabalarının teşvik edilmesi gerektiğini belirten Afganistan temsilcisi, büyük güçlerin olayları olası bir çatışmaya dönüştürebilecek söz ve eylemlerden kaçınmaları gerektiğini de vurgulamıştır. Daha sonra söz alan Paraguay temsilcisi ise Kral Suud'un arabuluculuk çalışmalarının sonuçları netleşene kadar Genel Kurul'daki görüşmelerin ertelenmesini önermiştir. Bu yönde bir karar alınmasını önlemek isteyen Suriye temsilcisi toplantının ertelenmesini talep etmiş, ancak yapılan oylama sonucunda bu önerge reddedilmiştir. Suriye temsilcisi daha sonra Paraguay önergesinde bir değişiklik yaptırarak Genel Kurul görüşmelerini sadece üç gün erteletebilmiştir.⁶⁷⁵

Verilen üç günlük aranın ardından BM'deki Genel Kurul görüşmeleri 25 Ekim'de tekrar başlamıştır. Söz alan ABD temsilcisi Lodge, Genel Kurul'un, Sovyetler Birliği'nin dünyayı teslim alma yönündeki zorbalık girişimine tanık olduğunu söylemiştir. Lodge daha sonra, Sovyetler Birliği'nin geçtiğimiz yıl Macaristan'daki eylemleri için Birleşmiş Milletler tarafından üç kez kınandığını ve son sekiz yılda Birleşmiş Milletler ilkelerini 30'dan fazla ihlal ettiğini hatırlatmıştır. Lodge ayrıca Sovyetler Birliği'ni bir yangın başlatmak için büyük çaba gösterip sonra da itfaiyeye liderlik etme talebinde bulunan bir kundakçı olarak nitelendirmiş ve ABD'nin Sovyet

⁶⁷⁴Keesing's Contemporary Archive, 1957-1958, s. 15919.

⁶⁷⁵Yearbook of the United Nations, 1957, s. 55; Hürriyet, 24 Ekim 1957, s. 1.

tehditleri veya hakaretleri nedeniyle durmayacağını ve Sovyetler tarafından tehdit edilen Ortadoğu'daki bütün ülkelere ABD'nin destek olmaya devam edeceğini söylemiştir.⁶⁷⁶

İngiltere temsilcisi Noble ise Sovyetler Birliği'nin bir yıl önce Macaristan'daki olayların sebebinin kendisi olmasına rağmen, bunun suçunu ABD'ye yükleyerek bunu bütün dünyaya inandırmaya çalıştığını belirtmiş ve şimdi de Türkiye ile Suriye arasında yaşanan krizin sebebinin yine kendisi olmasına rağmen bunun suçunu bir kez daha ABD'ye yüklediğini söylemiştir. Noble ayrıca Sovyetler Birliği'nin kriz ortamı yaratarak, NATO ve Bağdat Paktı üyesi olan Türkiye'yi tam da genel seçimler arifesinde zor durumda bırakmayı hedeflediğini belirtmiştir. Noble Sovyetlerin diğer bir amacının da Arapları, Suriye'nin Türkiye tarafından tehdit edildiğine ve Sovyetlerin yardımı sayesinde bu tehditten kurtulduğuna inandırarak, Sovyetler Birliği'ne Arap dünyasında büyük bir prestij kazandırmak olduğunu söylemiştir.⁶⁷⁷

Daha sonra söz alan Türkiye delegesi Selim Sarper, Sovyetler Birliği ve Suriye'nin Türkiye'ye yönelik suçlamalarını "saçma" olarak nitelendirmiş ve bu iddiaların, Suriye'nin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü önemseyen ve komşularının hiçbirisine karşı saldırgan düşünceler beslemeyen Türkiye tarafından daha önce defalarca kez reddedildiğini hatırlatmıştır. Selim Sarper Türkiye'nin Birleşmiş Milletler'deki sicilinin temiz olduğuna işaret ederek, Türkiye'yi saldırgan olmakla suçlayanların ise Birleşmiş Milletler'deki sicilinin iyi olmadığını ima etmiştir.⁶⁷⁸

Selim Sarper, ülkesinin Kral Suud'un arabuluculuğunu kabul etmesine rağmen Suriye'nin bunu reddettiğini hatırlatarak, bunun bile hangi tarafın gerginliği artırmak istediğini açık bir şekilde gösterdiğini belirtmiştir. Selim Sarper, kuzey ve güney komşuları tarafından Türkiye'ye karşı şiddetli suçlamaların ve ağır tehditlerin koordineli bir şekilde yapıldığı düşünüldüğünde, Türkiye'nin savunma önlemleri almasının normal olduğunu söylemiş,⁶⁷⁹ ayrıca donanması olmayan bir ülkenin neden

⁶⁷⁶Keesing's Contemporary Archive, 1957-1958, s. 15919; Yearbook of the United Nations, 1957, s. 55.

⁶⁷⁷Keesing's Contemporary Archive, 1957-1958, s. 15919.

⁶⁷⁸Keesing's Contemporary Archive, 1957-1958, s. 15919; Yearbook of the United Nations, 1957, s. 54-55.

⁶⁷⁹Yearbook of the United Nations, 1957, s. 55.

bir deniz altı ve bir deniz üssü inşa ettiğinin cevabını ise Suriye Dışişleri Bakanı'ndan ikna edici bir şekilde vermesini beklediklerini belirtmiştir.⁶⁸⁰

Selim Sarper Türkiye ve ABD aleyhine yöneltilen suçlamaların da akıl almaz olduğunu belirterek, Suriye ve Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanlarının bu iddiaları Türkiye'yi tehdit etmek ve korkutmak için öne sürdüklerini söylemiştir. Selim Sarper, Sovyet Dışişleri Bakanı Gromyko'nun sadece hayali suçlamalar yöneltmekle kalmayıp ayrıca NATO'ya, Bağdat Paktı'na ve dünyanın özgür ve barışsever ülkeleri tarafından savunma amaçlı kurulan benzer örgütlere karşı tehdit dili kullandığını söylemiştir. Selim Sarper, Gromyko'nun barışsever ülkelerin hayatta kalma konusundaki tek garantisi olarak gördükleri bu savunma örgütlerini dağıtmak için onları tehdit ederek korkutamayacağını bilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁶⁸¹

Daha sonra söz alan Suriye temsilcisi, Suriye'deki üs ve cephaneliklerin inşası ve Suriye Hükümeti'nin uluslararası komünizme hizmet ettiği yönündeki "asılsız Türk iddialarının" Suriye'ye saldırmak ve hükümeti devirmek için bir bahane olarak kullanıldığını öne sürmüştür. Suriye temsilcisi ayrıca Suriye şikâyetinin sebebi olan Türk kuvvetlerinin Suriye sınırında muazzam şekilde yoğunlaşması ve bunun Türkiye tarafından inkâr edilmemesinin, Suriye'nin endişelenmesi için yeterli sebepler olduğunu belirtmiştir.⁶⁸²

Bütün bu tartışmalardan sonra 30 Ekim'de Suriye tarafından Genel Kurul'a bir karar tasarısı sunulmuştur. Bu karar tasarısına göre; Suriye-Türkiye sınırının her iki tarafındaki durumu incelemek ve iki hafta içinde Genel Kurul'a ve Güvenlik Konseyi'ne bir ön araştırma raporu sunmak için bir araştırma komisyonu kurulacaktı. Komisyon yedi üyeden oluşacak; ikisi Suriye, ikisi Türkiye, üç üye de Suriye ile Türkiye arasında ortaklaşa belirlenecekti. Suriye temsilcisi, kurulması teklif edilen bu komisyonun yalnızca gerçekleri tespit etmekle kalmayıp aynı zamanda düşmanlığı provoke edebilecek eylemlere karşı da bir caydırıcılık oluşturacağını söylemiştir.⁶⁸³

⁶⁸⁰ **Keesing's Contemporary Archive**, 1957-1958, s. 15919-15920.

⁶⁸¹ **A.g.e.**, s. 15919-15920.

⁶⁸² **Yearbook of the United Nations, 1957**, s. 55.

⁶⁸³ **Milliyet**, 31 Ekim 1957, s. 1; **Yearbook of the United Nations, 1957**, s. 55.

Suriye'nin dışında bir diğer karar tasarısı da 30 Ekim'de Kanada, Danimarka, Japonya, Norveç, Paraguay, Peru ve İspanya tarafından ortaklaşa sunulmuştur. Bu karar tasarısı, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin, BM Sözleşmesinin 33. maddesi uyarınca yapılan çabalara halel getirmeksizin, Suriye ve Türkiye temsilcileri ile birebir görüşmeler yapmak suretiyle çözüme ulaşmasını öngörüyordu.⁶⁸⁴ Bu iki karar tasarısının verilmesinden sonra söz alan Endonezya temsilcisi, her iki tarafı da BM Sözleşmesi'nin amaç ve ilkelerine ve Bandung Konferansı'nda belirtilen prensiplere uygun olarak, iyi niyet, karşılıklı güven ve saygı çerçevesinde sorunları çözmeye ve mevcut gerginlikleri daha da kötüleştirecek herhangi bir eylemden kaçınmaya çağırmıştır. Endonezya temsilcisi ayrıca her iki karar tasarısını sunan ülkelere, kendi karar tasarılarına ilişkin Genel Kurul'da bir oylama yapılması noktasında ısrarcı olmamalarını istemiştir.⁶⁸⁵

İkinci tasarıyı hazırlayan yedi ülke adına konuşan Norveç temsilcisi, Suriye'nin kendi karar tasarısı için oylama yapılması yönünde zorlama yapmayacağını açıklaması halinde, yedi ülke olarak kendilerinin Endonezya'nın önerilerini kabul edeceğini belirtmiştir. Bunun üzere söz alan Suriye temsilcisi, kardeş bir Asya ülkesinin bu isteğini dikkate alacağını ve karar tasarısı için bir oylama yapılmasını istemeyeceğini belirterek karar tasarısını geri çekmiştir.⁶⁸⁶ Suriye temsilcisi ayrıca Türkiye'nin gerginliğin nedenlerini ortadan kaldırmak için gerekli tüm önlemleri alması ve böylece Suriye şikâyetinin gereksiz hale getirilmesi⁶⁸⁷ durumunda, iki ülke arasındaki ilişkilerin önemli ölçüde gelişeceğini belirtmiştir.⁶⁸⁸

Türkiye delegesi Selim Sarper ise Endonezya temsilcisi Sastroamidjojo'ya "akıllıca önerisi"nden dolayı teşekkür etmiş⁶⁸⁹ ve Genel Kurul'daki tartışmanın ve dünya kamuoyunun farkındalığının, Ortadoğu ile ilgili sorunun gerçek nedenlerini ortadan kaldırmasına ve mevcut gerginliğin hafiflemesine yardımcı olmasını umduğunu söylemiştir. Selim Sarper ayrıca Birleşmiş Milletler Sözleşmesi ilkelerinin Ortadoğu'ya

⁶⁸⁴Keesing's Contemporary Archive, 1957-1958, s. 15920.

⁶⁸⁵Yearbook of the United Nations, 1957, s. 55-56.

⁶⁸⁶Keesing's Contemporary Archive, 1957-1958, s. 15920.

⁶⁸⁷Yearbook of the United Nations, 1957, s. 56.

⁶⁸⁸Keesing's Contemporary Archive, 1957-1958, s. 15920.

⁶⁸⁹A.g.e., s. 15920.

huzur getirmeye yönelik tüm çabalar için bir rehber görevi göreceğini ümit ettiğini belirtmiştir.⁶⁹⁰

Birleşmiş Milletler Genel Kurul Başkanı Leslie Munro da oturumu kapatırken yaptığı kapanış konuşmasında, Suriye ve Türkiye'nin almış oldukları bu son tutumun, Genel Kurul tarafından "tartışmanın tatmin edici bir sonucu" olarak görüleceğine inandığını belirtmiş⁶⁹¹ ve böylece Türkiye-Suriye krizinin BM'de görüşülme aşaması sona ermiştir.

⁶⁹⁰Yearbook of the United Nations, 1957, s. 56.

⁶⁹¹Keesing's Contemporary Archive, 1957-1958, s. 15920.

D. Krizin Sona Ermesi ve Sonuçları

BM’de yapılan müzakereler, ilgili tarafların kabul edebileceği bir anlaşma üzerinde uzlaşmaya varılmadan sona ermişti. Bu arada BM’deki müzakereler henüz bitmeden Türkiye-Suriye krizini hafifleten bir gelişme yaşanmıştı. Türkiye Cumhuriyeti’nin 34. kuruluş yıldönümü için Moskova’daki Türk Büyükelçiliği’nde verilen resepsiyona Sovyet liderler Bulganin, Khrushchev ve Mikoyan birlikte katılmışlardır. Khrushchev ve diğer Sovyet liderleri burada Türk, Amerikan, İngiliz ve diğer Batılı Büyükelçilere karşı oldukça yakın ilgi göstermişlerdir.⁶⁹²

Khrushchev buradaki topluluğa hitaben yaptığı konuşmada, Ortadoğu’da herhangi bir tehdit bulunmadığını ve meselenin tamamen yanlış anlaşıldığını söyleyerek,⁶⁹³ “Savaşmak isteyeneye lanet olsun! Bırakın kendi kendine savaşsın!! O halde neden savaştan bahsediyoruz, zaten savaş asla olmayacak!” demiştir. Suriye ile ilgili olarak savaşın konuşulmakta olduğunun hatırlatılması üzerine ise Khrushchev, “Savaş hakkında ne kadar çok konuşulursa, savaş olma ihtimalinin o kadar az olacağı” yanıtını vermiştir.⁶⁹⁴ Khrushchev’in bu konuşmasından sonra Türkiye-Suriye krizi bir anda hafifleyerek ilişkiler yavaş yavaş normalleşme eğilimine girmiştir.

Nitekim Khrushchev’in yapmış olduğu konuşmadan bir gün sonra 30 Ekim’de Suriye Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü yaptığı açıklamada, Türkiye-Suriye sınırındaki gerginliğin azaldığını söylemiştir. Ertesi gün de Suriyeli ve Türk yetkililer, sınırdaki son durumun incelenmesi ve küçük olaylardan kaynaklanan şikâyetlerin çözüme kavuşturulması için sınırda, krizin patlak vermesinden bu yana ilk kez bir araya gelmişlerdir.⁶⁹⁵ Böylece birbirlerine karşı savaştan bahseden iki ülke arasında uzun süre sonra ilk kez olumlu yönde bir görüşme yapılmış oluyordu.

İki ülke arasındaki krizin hafiflemesi üzerine Sovyet Başbakanı Bulganin, Başbakan Menderes’e son derece kibar dille yazılmış bir mektup göndermiştir.⁶⁹⁶ Bulganin mektubunda ülkesinin Türkiye’ye yönelik herhangi bir iddiasının ya da amacının bulunmadığını ve “Sovyet politikasının, Türkiye’nin toprak bütünlüğüne,

⁶⁹²A.g.e., s.15920.

⁶⁹³Harold Macmillan, **Riding The Storm, 1956-1959**, Macmillan, London, 1971, s. 285.

⁶⁹⁴**Keessing’s Contemporary Archive**, 1957-1958, s. 15920.

⁶⁹⁵A.g.e., s.15920.

⁶⁹⁶Oran, **TDP**, Cilt: 1, s. 631.

egemenliğine ve bağımsızlığına tam saygı gösteren Leninist ilkelere dayandığını” belirterek hükümetinin iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi isteğini tekrarlamıştır. Bulganin ayrıca NATO ve Bağdat Paktı’na karşı Sovyet Hükümeti’nin kesin bir muhalefeti olmasına rağmen, Türkiye’nin bu tarz askeri örgütlere katılmasının Sovyet-Türk ilişkilerinin gelişmesine başlı başına bir engel oluşturmadığını da belirtmiştir.⁶⁹⁷

Sovyet Başbakanı Bulganin’in yumuşak tavırlarından sonra hafifleyen kriz yine de tam olarak sona ermemişti. Nitekim Suriye Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü 6 Kasım’da yaptığı açıklamada, 6 tane uçağın 4 Kasım’da Lazkiye limanı üzerinde dolaştığını ve uçaksavar toplarının bu uçaklara ateş ettiklerini söylemiştir. Sözcü ayrıca Suriye Hükümeti’nin, Suriye hava sahasına veya arazisine girmeye teşebbüs eden bütün yabancı uçak ve kara kuvvetlerine ateş açılması emrini verdiğini belirtmiştir.⁶⁹⁸ Aynı gün Suriye’nin BM Temsilcisi, BM Genel Sekreteri’ne gönderdiği bir mektupta, bazı yabancı uçakların 4 Kasım’da Suriye hava sahasını ihlal ettiğini ve Suriye sınırında Türkiye tarafından tahrik edici eylemlerin tekrarlandığını belirterek, Türkiye’den tekrar şikâyetçi olmuştur.⁶⁹⁹

Türkiye’den şikâyetlerine devam eden Suriye, 11 Kasım’da, Türk ordusunun Suriye sınırına yakın civarda manevra yaptığını ileri sürerek ordusuna “Hazır ol” emri vermiştir.⁷⁰⁰ Bununla da kalmayan Suriye, Türkiye’ye bir muhtıra vererek Türkiye’den güney sınırlarındaki birliklerini geri çekmesini istemiştir. Suriye muhtırasında ayrıca 15 Aralık’a kadar Türkiye’nin kuvvetlerini geri çekmediği takdirde yeniden BM’ye müracaat edileceği bildirilmiştir.⁷⁰¹

13 Kasım’da Türkiye’nin BM Daimi Temsilcisi ise Suriye iddialarına yanıt olarak, BM Genel Sekreteri’ne bir mektup göndermiştir. Mektupta, Türk yetkililerin ayrıntılı bir soruşturması sonucunda, Suriye hava sahasına herhangi bir Türk uçağının girmediğinin anlaşıldığı ve Suriye’nin sınır olaylarıyla ilgili iddialarının ise tamamen asılsız olduğu belirtilmiştir.⁷⁰²

⁶⁹⁷ *Keesing’s Contemporary Archive*, 1957-1958, s. 15920.

⁶⁹⁸ *Milliyet*, 7 Kasım 1957, s. 1; *The Times of India*, 6 Kasım 1957, s. 7.

⁶⁹⁹ *Yearbook of the United Nations*, 1957, s. 56.

⁷⁰⁰ *Milliyet*, 12 Kasım 1957, s. 5.

⁷⁰¹ *Milliyet*, 13 Kasım 1957, s. 1.

⁷⁰² *Yearbook of the United Nations*, s. 1957, s. 56.

Diğer yandan Rus basını da tekrar Suriye'yi Türkiye'ye karşı kışkırtma faaliyetlerinde bulunmaya başlamıştı. Rus Hükümeti'ne yakın İzvestia gazetesi, yayınladığı bir haberde ABD'nin Türkiye'yi Amerikanlaştırmaya çalıştığını, Türkiye ve ABD'nin eylemlerinin barışçıl gayeler taşımadığını ve Türkiye'nin artık bir Amerikan üssü olduğunu öne sürmüştür.⁷⁰³

Bütün bu gelişmeler karşısında Türkiye, Suriye olaylarını kendi güvenliğine karşı yöneltilmiş bir tehdit olarak gördüğünden, bu meselenin artık kesin bir çözüme kavuşturulmasını istiyordu. Ancak Türkiye'ye göre, Suriye olayları tamamen Sovyetlerin Suriye'deki emellerinden ve Suriye'yi Türkiye'ye karşı kışkırtmasından kaynaklanıyordu. Nitekim Başbakan Menderes, Aralık 1957'deki NATO Konseyi'nde yaptığı bir konuşmada, Türkiye'nin duyduğu güvenlik ve komünizm endişesini açıkça belirtmiş, fakat durumun bir oldubitti gibi görülmeyip gerekli bütün tedbirlerin alınmasını istemiştir.⁷⁰⁴

Öte yandan Başbakan Menderes'in yapmış olduğu bu konuşma öğrenildikten kısa bir süre sonra, Suriye Hükümeti 21 Aralık 1957'de Türkiye'ye tekrar bir nota göndermiştir. Suriye'nin bu notasına 20 Ocak 1958 tarihinde verilen Türk karşılığında yumuşak bir dil kullanılarak, Sovyet yayılcılığı ve komünizmi konusunda Suriye yönetimi uyarılarak şöyle denilmiştir:

“... Türkiye Hükümeti şu kanaattedir ki, hür milletler camiasını tehdit eden komünist yayılma hareketleri muayyen bir bölgeye münhasır olmayıp bütün dünyaya şamil bir mahiyet intisap etmiş bulunmaktadır. Bu geniş tehlike, hususiyle, Türkiye ve Suriye'nin dahil bulunduğu Orta Şark bölgesine de sirayet etmiş olup, her iki milletin ananevi ve dini bağlarla merbut bulunduğu kardeş Arap ve Müslüman milletlerinin huzur ve emniyetlerini haleldar edebilecek endişe verici inkişafların bölgemizde yer almasına sebebiyet vermektedir. Şu halde, itiraf etmek lazım gelir ki, Suriye istese de istemese de bu tehlikenin içindedir ve hadiselerin menfi istikamette seyri önlenmedikçe Orta Şark'ın diğer kardeş memleketleri gibi bu durumdan müteessir ve mutazarrır olacaktır... Meseleler, bu suretle, hakiki hüviyetleriyle ele alındığı takdirde Türkiye'nin Orta Doğu'nun emniyeti bakımından duyduğu endişelerin Suriye'yi çok aşan bir vüs'at arz etmekte olduğu ve Suriye'ye vaki atıfların ise müşterek bölgeyi hariçten tehdit eden büyük tehlikenin akislerinin bu memlekette de müşahade olunmasından münbais

⁷⁰³ **Milliyet**, 1 Kasım 1957, s. 3.

⁷⁰⁴ Gönlübol ve Ülman, “İkinci Dünya Savaşı'ndan...”, s. 299-300; **BCA**, 30-1-0-0 / 16-85-4 Dosya Ek: A6, 16 Aralık 1957.

bulunduğu anlaşılır. Türkiye Hükümetinin kanaatince asıl üzerinde tavakkuf olunması icabeden cihet Türkiye'nin Suriye hakkında mütevali Sovyet teşebbüslerine maruz kalmakta bulunmasıdır. Bu da göstermektedir ki kardeş Suriye milleti ile Türkiye arasında bir mesele mevcut değildir. Asıl mesele, Suriye'ye mütealük hadiselerin tekevvününde müessir bir rol oynama imkânlarını elde etmiş bulunan Sovyet Rusya ile sulh sever milletler arasındaki gergin münasebetlerden neş'et etmektedir...’’⁷⁰⁵

Türkiye'nin göndermiş olduğu bu notadan da anlaşılacağı üzere, Türkiye ile Suriye arasındaki gerginlik 1958 yılının başından itibaren artık tamamen yumuşamaya başlamıştır.⁷⁰⁶ Krizin yumuşamasında şüphesiz Suriye ile Mısır'ın “Birleşik Arap Cumhuriyeti” adı altında birleşmeye karar vermeleri⁷⁰⁷ de önemli rol oynamıştır.

Türkiye-Suriye arasında yaşanan kriz sırasında Mısır lideri Nasır, Suriye'nin tamamen Sovyet kontrolüne girmesini istemiyordu. Nasır bölgede Batılılara karşı Sovyetlerle ittifak yapmış olsa da bunu Sovyetleri koşulsuz desteklediğinden değil, kendi ülkesinin çıkarları için yapmıştı. Ancak gelişen olaylar neticesinde Nasır Sovyetlerin giderek Suriye üzerinde hâkim olmaya başladığını görünce, bunu engellemek için Suriye'yi kendi kontrolüne almaya karar vermiştir. Bunun sonucunda da iki ülke arasında 14 Eylül 1957'de bir anlaşma imzalanarak, 1 Şubat 1958 tarihi itibariyle “Birleşik Arap Cumhuriyeti” adı altında birleşmeleri kararlaştırılmıştır.

Bu sırada Türkiye, Suriye'nin tamamen Sovyet nüfuzu altına girmesindense, bir Müslüman ve yine bir Arap ülkesi olan Mısır'la birleşerek Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni kurmasını kendi menfaatine daha uygun bulmuş ve 11 Mart 1958 tarihinde Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni resmen tanımıştır.⁷⁰⁸ Bundan sonra da Türkiye-Suriye arasındaki kriz tamamen sona ermiş ve artık Türkiye-Suriye ilişkilerinde yeni bir sayfa açılmıştır.

Türkiye-Suriye krizi sonucunda, Türkiye kısa vadede bir takım avantajlar elde etmiş gibi görünse de orta ve uzun vadede birçok yönden oldukça olumsuz etkilenmiştir. Aslında krizin başından beri Türkiye Suriye'ye karşı herhangi askeri bir harekât yapmayı düşünmemişti. Türkiye'nin en büyük amacı Suriye'nin bir “Sovyet peyki” haline gelmesini önlemektir. Ancak kriz sırasında, Türkiye'nin ABD ve Batı

⁷⁰⁵ Gönlübol ve Ülman, “İkinci Dünya Savaşı'ndan...”, s. 299-300.

⁷⁰⁶ **A.g.m.**, s. 300.

⁷⁰⁷ **BCA**, 30-1-0-0 / 126 - 814 - 3 Dosya Ek: O1, 13 Şubat 1958.

⁷⁰⁸ **BCA**, 30-1-0-0 / 127 - 827 - 3 Dosya Ek: 03, 25 Mart 1958.

dünyası ile ortak hareket etmesi, daha önce Bağdat Paktı'nda olduğu gibi Arap ülkeleri ile olan ilişkilerini de olumsuz etkilemiştir. Nitekim krizin başında Türkiye ile ittifak halinde bulunan Irak bile krizin ilerlemesi karşısında Türkiye'ye karşı Suriye'yi desteklemeye başlamıştır.

Aslında Türkiye'nin, güney komşusu Suriye'de yaşanan gelişmeleri kendi güvenliğine yöneltilmiş bir tehdit olarak görmesi anlaşılır bir şeydi, ancak Türkiye'nin Suriye'deki gelişmelere gereğinden fazla tepki verdiği de ortadadır. Zira hem Sovyetler Birliği hem de Suriye yönetimi krizin birçok aşamasında yaptıkları açıklamalarda, Türkiye'ye karşı hiçbir şekilde kötü bir emel beslemediklerini belirtmişlerdi. Ayrıca Suriye yönetimi, Sovyetlerden aldıkları silahların Türkiye'ye karşı kullanılmak üzere alınmadığını, bu silahların tek düşmanı olarak gördükleri İsrail'in olası bir saldırısına karşı kendilerini savunmak amacıyla alındığını söylemişti.

Gerçekten de Suriye'nin Türkiye'ye karşı askeri bir harekât amacı gütmesi beklenemezdi, zira Suriye zaten uzun yıllardır siyasi bir istikrarsızlık içerisindeydi. Dolayısıyla kendi içerisinde siyasi istikrarsızlık yaşayan bir ülkenin kendisinden daha güçlü bir ülkeye karşı savaş çıkırtkanlığı yapması pek mümkün değildi. Bu yüzden, eğer Türkiye Suriye'deki gelişmelere daha ılımlı bir tepki vermiş olsaydı, muhtemelen böyle bir kriz belki de hiç ortaya çıkmayacaktı. Türkiye her ne kadar Sovyetlerin Suriye üzerinde bir peyk kurmasını ve bölgedeki nüfuzunu arttırmasını önlemeye çalıştığını düşünse de aslında bu şekilde davranarak, yaşanan kriz sonucunda Sovyetlerin Ortadoğu üzerindeki nüfuzunun daha da artmasına, istemeden de olsa yardımcı olmuş oluyordu.

Krizin ABD tarafından da sonucunu değerlendirdiğimizde, krizden en çok olumsuz etkilenen ülke Türkiye olmuş ise, ikinci en çok olumsuz etkilenen ülke ise ABD olmuştur diyebiliriz. Süveyş Krizinde İngiltere ve Fransa'yı durdurduğu için Arap ülkelerinin büyük sempati duyduğu ABD, Suriye krizinde ise daha önce İngiltere ile Fransa'nın konumuna düşerek bölgedeki Arap ülkelerinin büyük nefretini kazanmıştır.

Böylece ABD, Arapların gözünde daha önce kazanmış olduğu olumlu imajı Suriye krizinde tamamen kaybetmiştir. Bu da şüphesiz ABD'nin en büyük rakibi olan Sovyetler Birliği'nin işine yaramıştır. Nitekim Sovyetler Birliği Arapların gözündeki

olumlu imajını bundan sonra daha da arttırmıştır. Böylelikle, ABD ve Türkiye'nin bütün engellemelerine rağmen, Suriye krizi sonucunda Sovyetler Birliği'nin bölgedeki etkinliği giderek artmaya başlamıştır. Bu da günümüze kadar etkileri devam eden bölgedeki ABD-Sovyet çekişmesini körükleyen en büyük faktörlerden biri olmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SURİYE’NİN TÜRKİYE’YE KARŞI TERÖRİZMİ DESTEKLEMESİ VE TÜRKİYE’NİN TUTUMU

1. Suriye’nin İç ve Dış Politika Aracı Olarak Terörü Kullanması

Daha önce de belirttiğimiz üzere, 1950’li yılların ortalarından itibaren Suriye’nin siyasi yaşamında Baas Partisi ön plana çıkmıştır. Baas Partisi yönetimindeki Suriye’nin izlediği dış politikanın ideolojik temelini Arap milliyetçiliğine bağlı Baas ideolojisi oluşturuyordu. Bu politikanın nihai hedefinde ise “Büyük Suriye” ideali yatmaktaydı.⁷⁰⁹ “Büyük Suriye” ideali, Suriye’nin bölgede ele geçirmeyi hedeflediği komşularına ait toprakları kendi sınırlarına katma amacını güdüyordu. “Büyük Suriye” ideali coğrafi olarak, bugünkü Suriye topraklarıyla beraber, Filistin, İsrail, Lübnan ve Ürdün’ün tamamı ile Kıbrıs adasını ve Türkiye’nin güneydoğu Toroslar bölgesindeki şehirlerini kapsıyordu. “Bilad al-Sham” adı verilen bu topraklar, doğuda Fırat, batıda Akdeniz kuzeyde Toroslar, güneyde Arap çölü ile çevriliydi. 1950 ve 1960’lı yıllarda nispeten pasif kalan “Büyük Suriye” ideali, 1970 yılında bir darbeyle iktidara gelen Hafız Esad döneminde tekrar canlanmaya başlamıştır.⁷¹⁰

Diğer taraftan, özellikle İsrail ile yaptığı tüm savaşları kaybeden Suriye, kendisinin güçlü olmasını beklemektense, rakip olarak gördüğü ülkelerin güçsüz olmasını sağlama yoluna gitmiştir. Bu hedefine ulaşmak isteyen Suriye yönetimi, terörizmi bir dış politika aracı olarak kullanmaya karar vermiştir. Suriye yönetimi “düşmanımın düşmanı dostumdur” ilkesini benimseyerek, kendisine rakip olarak gördüğü ülkelere karşı her türlü terör faaliyetini destekleme yolunu seçmiştir. Suriye’nin terörizmle ilişkisi, ilk olarak Filistinli örgütlere verdiği destekle başlamış, artarak sürmüş ve devlet politikası şeklinde komşularına karşı yıllarca uygulanmıştır.⁷¹¹

⁷⁰⁹ Hasan Duran, “Adana Protokolü Sonrası Türkiye-Suriye İlişkileri”, Ed.: Kemal İnat- Muhittin Ataman **Ortadoğu Yılığ** 2011, Açılım Kitap Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 505.

⁷¹⁰ Cem Başar, **Terör Dosyası ve Suriye**, GHMD Yayınları, 2 Baskı, İstanbul, 1997, s. 57.

⁷¹¹ Erciyes, **a.g.e.**, s. 99-101.

Suriye, bu doğrultuda siyasi ve askerî hedeflerini hayata geçirebilmek için uzun süre desteklediği yabancı militan gruplarla işbirliği yapmıştır.⁷¹² Suriye yönetimi bu çerçevede Abu Nidal, El Saika, Filistin İslami Cihad, Filistin Kurtuluşu İçin Demokratik Cephe, Filistin Özgürlüğü İçin Halk Cephesi ve Hamas gibi Filistinli örgütlerden fayda sağlama yoluna gitmiştir,⁷¹³ zira bu örgütlerin İsrail'e yönelik saldırıları, Hafız Esad'ın Yahudi devletini zayıflatma amacına hizmet ediyordu.⁷¹⁴ Suriye ayrıca 1970'li yıllarda Filistin Kurtuluş Örgütü'nün ismini kullanarak kurduğu bazı terör örgütleriyle Ortadoğu ve Avrupa'da büyük terör eylemlerinin gerçekleşmesine yol açmıştır.⁷¹⁵

Bütün uğraşlarına rağmen Filistin üzerindeki “Büyük Suriye” emellerini tam olarak istediği şekilde gerçekleştiremeyen Hafız Esad, iktidarı süresince, ülkede savaşı grupları birbirine karşı kullanarak, güçsüz Lübnan devletini istediği gibi yönlendirmeyi başarmıştır. 1976 yılında Lübnan'a giren Suriye, burada yaşayan Hristiyan, Müslüman ve Filistinli gurupları birbirine karşı kullanmıştır. Suriye'nin Lübnan'daki emellerine engel olmak isteyenler ise birer birer öldürülmüştür. Bu kişiler arasında 1977 yılında katledilen Dürzî Lider Kemal Jamblatt ve 1982 yılında bir suikasta uğrayan Lübnanlı Hristiyan lider Beşir Cemayel de bulunuyordu.⁷¹⁶

Suriye'nin terörizmi bir dış politika aracı olarak kullanmasının ardında yatan diğer bir neden de bölgedeki diğer Arap devletleriyle giriştiği liderlik mücadelesi olmuştur. Bölgenin liderliği konusunda Irak'la büyük bir rekabet içerisine giren Suriye, Irak Kürtleri ile işbirliği yoluna giderek bu doğrultuda Irak yönetimini zayıflatmaya çalışmış ancak bütün çabalarına rağmen bu hedefine ulaşamamıştır. Diğer taraftan, Türkiye'ye karşı da düşmanlık besleyen Suriye yönetimi, Türkiye ile doğrudan bir savaşa girmek yerine, desteklediği terör örgütleri vasıtasıyla Türkiye'ye karşı uzun yıllar bir vekâlet savaşı yürütmüştür. Böylece dış politikasını bölgedeki diğer devletlere karşı aşırı güvensizlik üzerine kurmuş olan Suriye yönetimi, rakibi olarak gördüğü bütün ülkeleri çeşitli yöntemlerle zayıflatma yolunu denemiştir.

⁷¹²Aliza Marcus, **Kan ve İnanç, PKK ve Kürt Hareketi**, Çev.: Ayten Alkan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 88

⁷¹³ Erciyes, **a.g.e.**, s. 99.

⁷¹⁴Marcus, **a.g.e.**, s. 88.

⁷¹⁵ Başar, **a.g.e.**, s. 65.

⁷¹⁶ **A.g.e.**, s. 58.

Dış politikasında düşmanlık göttüğü bütün devletlere karşı terörizmi bir araç olarak kullanan Hafız Esad, ülkesindeki muhalefeti susturmak için de terörü ve şiddeti bir iç politika aracı olarak kullanmaktan hiç çekinmemiştir. Hafız Esad'ın bu doğrultuda gerçekleştirdiği en büyük olay 1982 yılındaki Hama katliamıdır. Suriye'nin Hama şehrinde, Müslüman Kardeşler Örgütü'nün başlattığı bir ayaklanma ve karışıklık sonucu çıkan olaylara Suriye yönetimi süratle ve şiddetle müdahale etmiştir. Hükümet güçleri havan topları, tanklar ve savaş uçaklarıyla şehre saldırmış ve daha sonra da buldozerlerle şehri yerle bir etmiş ve kısa bir süre içerisinde kenti harabeye çevirmiştir.⁷¹⁷

Uluslararası Af Örgütü'nün tahminlerine göre Hama'da kendi ülkesinin ordusu tarafından öldürülen insanların sayısı on bin ila yirmi beş bin arasında idi. Bu katliam bizzat Suriye lideri Hafız Esad'ın emri ve gözetimi altında yapılmıştır. Tarihe "Hama Katliamı" olarak geçen bu olaydan sonra hem Müslüman Kardeşler Örgütü hem de Hafız Esad'a muhalif olan diğer gruplar sindirilmiş ve uzun bir süre boyunca etkinlik gösterememişlerdir. Bundan böyle artık Suriye'de tam anlamıyla Hafız Esad diktatörlüğünün başladığını söyleyebiliriz.⁷¹⁸ Nitekim Hafız Esad bundan sonra ülke içerisinde kendisine muhalefet eden bütün grupları tasfiye etmeye başlamış, bu şekilde rejimini giderek güçlendirmiştir. Böylece hem iç hem de dış politikada tek karar mercii kendisi olmuş ve bölge üzerindeki hedeflerini hayata geçirmek için terörizmi araç olarak kullanma yöntemini de iyice yerleştirmiştir.

⁷¹⁷ Yavuz, a.g.e., s. 383.

⁷¹⁸ A.g.e., s. 383-384.

2. Suriye'nin Türkiye'ye Karşı Terör Örgütlerini Desteklemesinin Nedenleri

A. Hatay Meselesi ve Türkiye Düşmanlığı

Bağımsız Hatay Cumhuriyeti Meclisi'nin 29 Haziran 1939 tarihinde aldığı "Anavatan'a katılma" kararıyla beraber Türkiye Cumhuriyeti sınırlarına dâhil olan Hatay, Suriye'nin Türkiye'ye karşı terörizmi desteklemesinde en önemli nedenlerin başında gelmiştir.⁷¹⁹ Hatay'ın 1939'da Türkiye ile birleşmesinin ardından, Suriye yönetimi kendilerinin mağduriyete uğradıklarını belirterek, bu birleşmenin "Batılı emperyalistlerin bir tasarısı" olduğunu öne sürmüştür. Suriye tarafı bu yüzden bu birleşmenin meşruiyetini asla kabul etmek istememiştir.⁷²⁰ Suriye yönetimi, Türkiye'nin Hatay'ı Birleşmiş Milletler'in onayı olmadan kendilerinden zorla aldığını ve bu olayda Suriye'nin aldatıldığı fikrini sürekli olarak canlı tutmaya çalışmıştır.⁷²¹ Dahası, Hatay'ın alınması Suriye milliyetçileri tarafından Türk yayılmacılığının bir işareti olarak algılanmıştır. Suriye yönetimine göre "dört asır boyunca Arap topraklarını işgal eden Türkiye" şimdi de Hatay'ı alarak Suriye için büyük bir tehdit oluşturuyordu.⁷²²

Bununla birlikte Suriye, Hatay üzerindeki emellerini stratejik olarak bir müddet ertelemeyi daha uygun bulmuştur. 5 Temmuz 1944'te ilk Suriye Hükümeti kurulduğunda, Suriye Dışişleri Bakanlığı tarafından Şam'daki yabancı devletlerin elçiliklerine, Suriye'de daha önce Fransa tarafından imzalanmış uluslararası anlaşmalara saygı duyulduğu bildirilmiştir. Fakat 1946 yılında Fransa'nın Suriye'den ayrılmasından sonra Suriye'nin tutumu ve daha önce vermiş olduğu beyanatlar giderek değişmeye başlamıştır. Suriye yönetimi bundan sonra yaptığı açıklamalarda, Hatay üzerindeki Türk egemenliğinin hukuki olmadığını ve bu meselenin aynı Filistin sorunu gibi bütün Arap dünyasını yakından ilgilendirdiğini açıklamıştır.⁷²³

⁷¹⁹ Başar, **a.g.e.**, s. 61.

⁷²⁰ Meliha Benli Altunışık ve Özlem Tür, "From Distant Neighbors to Partners?", **Security Dialogue**, Volume: 37 Issue: 2, 2006, s. 231.

⁷²¹ **TNA, FO**, 501-1 / E 1282/595/89/No.4, "Conversation With Faris Bey, Syrian-Turkish Relations, Mr. Bevin to Mr. Eyres", 8 Şubat 1947; **TNA, FO**, 424-287 / E 1282/595/89 No. 6, "Conversation With Faris Bey, Syrian-Turkish Relations, Mr. Bevin to Mr. Eyres", 8 Şubat 1947.

⁷²² Altunışık ve Tür, **a.g.m.**, s. 231.

⁷²³ Oran, **TDP**, Cilt: 1, s. 616; Alpaslan Öztürkci, "Suriye'nin Bağımsızlığına Türkiye'nin Bakışı", **History Studies**, Vol.: 8, Issue:3, (September-2016), s. 118.

Suriye yönetiminin yapmış olduğu bu açıklamalar sonrasında Türkiye, Suriye'nin bağımsızlığını tanımayı bir süre ertelemiştir. Ancak Irak Başbakanı Nuri Sait Paşa'nın devreye girmesiyle Türkiye-Suriye arasında bir uzlaşya varılmıştır. Buna göre, Türkiye Hatay'ın Türkiye'ye iltihakının Suriye tarafından resmen tanınması konusunda ısrar etmeyecek, Suriye yönetimi de bu sorunu bir daha gündeme getirmeyecekti. Böylece iki taraf arasında bir uzlaşya varılması üzerine Mart 1946'da Türkiye, Suriye'nin bağımsızlığını tanıdığını resmen açıklamıştır.⁷²⁴ Türkiye Suriye'nin bağımsızlığını tanıdıktan sonra Şam elçiliğine tecrübeli bir diplomat olan Abdülhat Akşin'i getirerek,⁷²⁵ diplomatik ilişkilerini geliştirmeye özen göstermiştir.⁷²⁶

Ayrıca Türkiye-Suriye ilişkilerinin geliştirilmesi amacıyla bazı cemiyetler de kurulmaya başlanmıştır. Örneğin eski Danıştay Başkanı Said Haydar Bey'in başkanlığında Şam'da El Şark Cemiyeti kurularak, bu cemiyet vasıtasıyla iki ülke arasındaki ilişkilerin dostane bir zemin üzerine oturtulması için büyük çaba sarf edilmiştir.⁷²⁷ Bunun yanı sıra Türkiye, Suriye ile diplomatik ilişkilerini geliştirmek istediğinden, 1952 yılında Şam Elçiliği'nin statüsünü Büyükelçilik statüsüne yükseltmiştir.⁷²⁸ Fakat Türkiye'nin dostane ilişkiler kurma yönündeki bütün çabalarına rağmen, bu pek mümkün olmamıştır. Hüsnü Zaim iktidarında Türkiye-Suriye ilişkilerinde bir sorun olmasına izin verilmeyen Hatay sorunu, 1953 yılında Suriye Cumhurbaşkanlığına seçilen Albay Edip Çiçekli iktidarında yeniden alevlendirilerek Türkiye-Suriye ilişkilerini derinden sarsmaya başlamıştır.⁷²⁹

Albay Edip Çiçekli, Nasır ile beraber Arapların popülerliği yükselip, kendisi de bundan pay çıkarınca, Hatay meselesini yeniden gündeme getirerek "Hatay'ın Suriye'ye ait olduğunu" öne sürmüştür.⁷³⁰ Albay Edip Çiçekli, bu doğrultuda yeni Suriye haritaları bastırarak, Hatay'ı da bu yeni basılan Suriye haritalarına eklemiştir.⁷³¹ Edip Çiçekli'nin

⁷²⁴ Oran, **TDP**, Cilt: 1, s. 616.

⁷²⁵ **BCA**, 30-18-1-2/110-23-14, 28 Mart 1946.

⁷²⁶ **TNA, FO**, 424/287, R 1971/1971/44 No. 8, "Annual Report on Turkey, 1946, Sir D. Kelly to Mr. Bevin", 4 Şubat 1947.

⁷²⁷ **BCA**, 30-10-0-0/265 - 792 - 38 Dosya Ek: 438, 28 Eylül 1946; **BCA**, 30-10-0-0/265 - 792 - 42 Dosya Ek: 438, 12 Kasım 1946.

⁷²⁸ **BCA**, 30-18-1-2 / 130 - 82 - 1, 6 Kasım 1952.

⁷²⁹ Oran, **TDP**, Cilt: 1, s. 616.

⁷³⁰ Yavuz, **a.g.e.**, s. 329.

⁷³¹ **BCA**, 30-18-1-2 /136 - 75 - 7 Dosya Ek: 52-294, 20 Ağustos 1954; **BCA**, 30-1-0-0 / 104 - 650 - 2 Dosya Ek: F11, 26 Ekim 1954.

bu hareketi karşısında Türkiye büyük tepki göstererek Şam Büyükelçisi'ni 1953'te geri çekmiştir.⁷³²

Bu dönemde Türkiye-Suriye ilişkilerinin giderek kopmasına neden olan en büyük faktörlerden birisi de şüphesiz Soğuk Savaş faktörü idi. Soğuk Savaş'ın etkisini arttırması sonucunda, dünyanın iki kutuba ayrılmasıyla birlikte Türkiye ile Suriye kendilerini karşı iki kutupta konumlandırmışlardır. Türkiye'nin, ABD'nin başını çektiği Batı ittifakında yer alması karşısında Suriye de Sovyetler Birliği ile aynı blokta yer alarak birbirlerine karşı zıt politikalar uygulamaya başlamışlardır.

Türkiye Filistin sorununda Arap ülkeleriyle birlikte hareket ederek, BM'de Filistin'in Taksimi konusunda Araplarla aynı doğrultuda oy kullanmıştır. Ancak daha sonra Türkiye'nin İsrail'in bağımsızlığını tanınmasının⁷³³ ardından Suriye yönetimi, Türkiye'ye düşmanca bir tavır sergilemiş ve diğer Arap devletlerini de Türkiye'ye karşı kendi tarafına çekmek için büyük kışkırtma faaliyetlerinde bulunmuştur.⁷³⁴ Nitekim 1957 yılında iki ülke savaşın eşiğine kadar gelmişti. Türkiye'nin bütün iyi niyetli girişimlerine rağmen Suriye yönetimi, Hatay meselesinin de etkisiyle Türkiye'ye karşı beslediği düşmanlık duygularını giderek arttırmaya başlamıştır.

Temel ideolojisi Arap milliyetçiliğine dayalı olan Baas Partisi, 1963 yılında Suriye'de iktidara geldikten sonra Hatay meselesi, Suriye yönetimi tarafından sürekli olarak gündemde tutulmaya çalışılmıştır. Baas Partisi, Hatay'ın Türkiye'ye iltihakını kendilerine karşı yapılmış büyük bir ihanet ve bir an evvel çözülmesi gereken bir mesele olarak görüyordu.⁷³⁵ Ayrıca Hatay, Baas Partisi'nin tüzüğünde "Arap Vatanı"nın bir parçası olarak kabul edilmişti.⁷³⁶ Suriye'deki Baas rejimi, ülkedeki Suriyelileri ve bölgedeki diğer Arap halklarını kendi yanına çekmek ve popülaritesini arttırmak için Hatay meselesini gündeminden hiç düşürmemeye özen göstermiştir. Bu doğrultuda,

⁷³² Yavuz, **a.g.e.**, s. 329.

⁷³³ **BCA**, 30-18-1-2 / 118 - 108 - 3-Dosya Ek: 76-1038, 24 Mart 1949.

⁷³⁴ **BCA**, 30-1-0-0 / 104 - 649 - 3 Dosya Ek: F11, 5 Temmuz 1954.

⁷³⁵ Christopher Phillips, "*Turkey's global strategy: Turkey and Syria*", Ed.: Nicholas Kitchen, **LSE IDEAS Special Report**, London School of Economics and Political Science, London, 2011, s. 35.

⁷³⁶ Ekrem Memiş, **Kaynayan Kazan Ortadoğu**, Çizgi Kitabevi, İstanbul, 2002, s. 183-184.

Zeki Arsuzi gibi bazı Baas liderlerinin aslen bu bölgeden gelmiş olması, bu konuyu canlı tutmalarında oldukça etkili olmuştur.⁷³⁷

1970 yılında iktidara gelen Hafız Esad da Türkiye'ye karşı önceki yönetimlerle benzer bir politika izlemiştir. Esad yönetimi, kendi toprağı olarak gördüğü Hatay'ı Türkiye'den almak için birçok yol denemiştir. Türkiye ile askeri bir mücadeleye girişmeyi göze alamayan Esad yönetimi, terör örgütlerini kullanarak Türkiye'yi hem askeri hem de ekonomik olarak zayıflatma yoluna gitmiştir. Bu doğrultuda Hafız Esad'ın en büyük hayallerinden birisi de bir Nusayri devleti kurma isteğı olmuştur. Hafız Esad'ın aslen Nusayri kökenli olması ve bir Nusayri devleti kurma düşüncesi bile Suriye'yi Türkiye'ye karşı harekete geçirmeye yetmiştir. Esad yönetiminin planına göre, bu Nusayri devleti, Türkiye'nin Hatay ilini de içerisine alarak başkenti Lazkiye olacak şekilde Suriye'nin kuzeyinde kurulacaktı.⁷³⁸

Suriye yönetimi bu amaçla, Haziran 1979'dan itibaren fakir ve işsiz Türk vatandaşlarını kaçak yollarla Lazkiye'de toplamaya başlamıştır. Yaşları 18 ila 25 arasında değişen bu kişiler Nusayrilik propagandası yapacak şekilde Baas rejimi tarafından özel olarak eğitilmiştir. Suriye yönetimi bu tür bir hareketi başlatarak iki hedefe ulaşacağını düşünüyordu. Birincisi, Türkiye'de Nusayri propagandası yaparak, Türkiye'nin iç dinamiklerini bozmaya çalışmak ve yürüttüğü bu psikolojik harp sayesinde Türkiye'ye zarar vermektir. Suriye'nin ikinci hedefi ise Türkiye'de kendi çıkarları doğrultusunda faaliyet gösterecek bir terörist grubu yetiştirmektir.⁷³⁹ Ancak Esad yönetiminin kurmayı planladığı bir Nusayri devleti fikri gerçekleşmemiş, bundan böyle de Esad yönetimi tarafından Türkiye'ye karşı terör politikası tam anlamıyla devreye sokulmuştur.

Diğer taraftan Esad yönetiminin Hatay meselesini hiç gündeminden düşürmemesi ve bu amaçla Türkiye'ye karşı terör örgütlerini desteklemesinden ötürü Türkiye büyük rahatsızlık duymuştur. Türkiye'nin bütün uyarılarına rağmen Hatay meselesine karşı Türkiye'yi zayıflatmak isteyen Suriye yönetimi terör örgütlerine destek vermeye devam etmiştir. Bunun yanı sıra Suriye yönetimi bastırıldığı haritalar, turistik broşürler, okul

⁷³⁷ Altunışık ve Tür, **a.g.m.**, s. 231.

⁷³⁸ Erciyes, **a.g.e.**, s. 102.

⁷³⁹ **A.g.e.**, s. 102.

kitapları ve televizyon haberlerinde de Hatay'ı Suriye sınırları içinde göstermeye devam etmiştir. Suriye ‐Hatay'ın bir Arap toprağı olduğı‐ yönündeki propaganda faaliyetlerini tüm Arap ülkelerinde de sürdürmüş ve bu şekilde Arap ülkelerinin desteğini sağlamaya çalışmıştır. Öte yandan, Hatay halkının da sempatisini kazanmak isteyen Suriye yönetimi, bu amaçla Hatay'da doğan Türk vatandaşlarına ve bu kişilerin Suriye'de doğan çocuklarına, Suriye'de üç yıl devamlı veya on yıllık bir süre içerisinde aralıklarla da olsa beş yıl ikamet etmiş olmaları durumunda mütekabiliyet esası aranmaksızın çalışma ruhsatı vermiştir. Ayrıca yine Hatay doğumlulara Suriye yönetimi tarafından Suriye'de geniş eğitim imkânı sağlanmıştır.⁷⁴⁰

Öcalan 1998 yılında yakalanıp Türkiye'ye getirildikten sonra Türk adaletine verdiği ifadesinde, Suriye yönetiminin Hatay'a yönelik politikasını şu şekilde açıklamıştır: ‐Suriye'de Antakyalı öğrenciler çok ucuz, hatta bedava okutulmaktadır. Şoförler çok rahat ticaret yapabilmektedirler. Devlet bunu desteklemektedir. Antakya konusunda silahlı bir yöntemden daha çok o bölgenin Suriyelileştirilmesi politikası izlenmektedir.‐⁷⁴¹ Böylece Suriye yönetimi bir taraftan Hatay meselesine karşı Türkiye'ye terör politikası uygularken, diğer taraftan da bölge halkının Suriyelileştirilmesi için büyük çaba sarf etmiştir.

Türkiye'nin bütün baskılarına rağmen Esad yönetimi Türkiye'ye karşı terörü kullanmaktan vazgeçmemiştir. 1989 yılında Hafız Esad'ın kardeşi Cemil Esad, Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu'sunu da kapsayacak şekilde bölgede bir ‐Kürt devleti‐ kurulması gerektiğini belirterek bu konuda Suriye'nin PKK'ya verdiği desteğı açıkça ortaya koymuştur. Ayrıca Suriye Enformasyon Bakanı Salman da ‐Hatay'ın bir Arap toprağı‐ olduğunu ancak sorunun çözülmesi için zamana ihtiyaç olduğunu söylemiştir. Bu yapılan açıklamalara Türkiye ise gerektiğı şekilde tepki vermeyerek yalnızca Bakan Abdükadir Aksu'nun Suriye'ye yapmayı planladığı ziyareti iptal etmekle yetinmiştir.⁷⁴²

Nisan 1992'de Baas Partisi'nin Merkez Komitesi üyesi olan Raşit Agazi'nin başkanlığında, üst düzey Suriyeli askeri ve sivil bürokratların da katıldıkları bir

⁷⁴⁰ Başar, a.g.e., s. 61.

⁷⁴¹ Saygı Öztürk, **Apo Olayının Perde Arkası**, Doğan Kitap, İstanbul, 2009, s. 58.

⁷⁴² Erciyes, a.g.e., s. 107.

toplantıda alınan karar, Suriye'nin Hatay meselesi için PKK'ya verdiği desteği gözler önüne sermiştir. Buna göre "sınır aşan sular" konusunda Türkiye'den gelebilecek hiçbir baskıya boyun eğilmeyecek ve bir sonraki aşamada ise Suriye'nin Hatay topraklarını kendi sınırlarına dâhil etme zamanı geldiğinde, Türkiye'ye baskı unsuru olarak PKK'nın Suriye'nin çıkarları doğrultusunda kullanılabilmesi amacıyla örgüte her türlü destek sağlanacaktı.⁷⁴³ Böylece Suriye yönetimi Hatay meselesinden dolayı Türkiye'ye karşı terörizmi desteklemeyi en büyük araç olarak görmüştür. Bu yüzden de Türkiye-Suriye ilişkileri hiç gelişmemiş hatta ilerleyen yıllarda iki ülke savaşın eşiğine kadar gelmiştir.

B. Su Sorunu

Hafız Esad iktidara geldikten sonra, Suriye'nin kuruluşundan o zamana kadar devam etmekte olan Türkiye düşmanlığı propagandasına önce Hatay'ı ve daha sonra da 1964 yılında Keban Barajı projesinin gündeme gelmesiyle başlayan su konusunu da ekleyerek, Türkiye'ye karşı diplomatik alanda pasif bir tutum izlemeyi tercih etmiştir. Kuzey sınırında güçlü bir Türkiye görmek istemeyen Suriye yönetimi, diplomatik ilişkileri en alt seviyeye indirerek Türkiye'yi yıpratıcı unsurlara destek olma yolunu seçmiştir. Bu amaca yönelik olarak, Suriye yönetimi Türkiye ile birtakım anlaşmazlıkları bulunan Yunanistan, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Ermeni örgütleri ve PKK ile işbirliği yaparak Türkiye'yi zayıf düşürmeye çalışmıştır.⁷⁴⁴ Su konusunda Türkiye'den istediklerini koparmak isteyen Suriye yönetimi, Türkiye'ye karşı özellikle 1980'li yılların başından itibaren PKK terör örgütünü destekleyerek, hem Türkiye'nin bölgede güçlü bir devlet haline gelmesini engelleyeceğini hem de istediklerini bu yolla Türkiye'den alabileceğini düşünmüştür.

Suriye'nin PKK terör örgütü ile olan ilişkisinin niteliği ve hedefi; Türkiye'nin yaşadığı belirli tarihsel dönemlerde çok açık bir şekilde kendini göstermiştir. Örneğin, PKK'nın 2'nci kongre kararlarının bir sonucu olarak PKK terör örgütü, ilk silahlı eylemleri olan Eruh ve Şemdinli saldırılarını 1984 yılında gerçekleştirmiştir. Türkiye

⁷⁴³Milliyet, 14 Ekim 1998, s. 14.

⁷⁴⁴TDV, *Suriye ve Uluslararası Terörizm*, Aşama Matbaacılık, Ankara, 1996, s. 37.

açısından 1984 yılının önemi, Atatürk Barajı'nın kredisini alarak GAP'ın gerçekleştirilebileceği fikrini uygulamaya koyduğu yıl olmasıdır. GAP'a paralel olarak, PKK'nın Türkiye'deki terör faaliyetleri de aynı yıl içerisinde başlamıştır. Suriye'nin 1980'li yıllarla birlikte PKK'nın yanı sıra Türkiye aleyhine çalışan başka terör örgütlerine de barınak, eğitim ve uyuşturucu üretim imkânı sunması, Türkiye'nin su avantajına karşı Suriye'nin terörizmi bir koz olarak gördüğünün ilk açık örneği olmuştur.⁷⁴⁵

Diğer taraftan, Suriye yönetimi Türkiye'ye karşı terör örgütlerini desteklemesinin yanı sıra, Türkiye'den istediklerini alabilmek için Türkiye ile resmi kanallardan da görüşmelerini sürdürmüştür. Nitekim 1986 yılında Suriye Başbakanı Abdülrauf el-Kasım Türkiye'ye resmi bir ziyarette bulunarak, Türk yönetimi ile su konusunda çeşitli görüşmeler gerçekleştirmiştir. Ziyaretinde, Fırat'ın Suriye için çok önemli olduğundan bahseden Abdülrauf el-Kasım, GAP projesinin Suriye'ye zarar vermesi halinde gereken karşılığı vereceklerini ima etmiştir. Suriye tarafından yapılan bu ve benzeri açıklamalar iki ülke arasındaki ilişkilerde su ve terör meselelerinin birlikte ele alınması gerektiğini hatırlatmaktadır. Nitekim Eylül 1986'da PKK merkez komitesi, Suriye yönetiminin desteğiyle Şam'da bir toplantı düzenleyerek, Türkiye'nin büyük şehirlerinde silahlı eylem gerçekleştirme kararı almıştır. Bu kararın alınmasından sonra PKK, Türkiye'deki terör eylemlerini giderek arttırmıştır. 1986 yılının sonuna doğru, Suriye adına casusluk yaparak istihbarat topladıkları iddiasıyla 24 kişi Türk güvenlik güçleri tarafından gözaltına alınmıştır. Gözaltına alınan bu kişiler, Ağustos 1986'da Kırıkkale Mühimmat Fabrikasında meydana gelen patlamayı kendilerinin gerçekleştirdiğini itiraf etmiş ayrıca GAP tünelleri ve barajları hakkında istihbarat topladıklarını ve asıl hedeflerinin GAP'ı sabote etmek olduğunu açıklamışlardır.⁷⁴⁶

Suriye esasta “bağımsız bir Kürt devleti” fikrine karşı olmakla beraber, su konusunda Türkiye'yi yola getirebileceği ümidiyle PKK terör örgütüne desteğini hiç kesmemiştir. Temmuz 1987'de Türkiye'nin Fırat'tan saniyede en az 500 m³ su tahsisini

⁷⁴⁵ TDV, **a.g.e.**, s. 44-45.

⁷⁴⁶ Erciyes, **a.g.e.**, s. 106-107.

kabul etmesi, Suriye’yi yeterince memnun etmemiş ve “tahsis” olgusunu “taksim”e çevirmek için, PKK terör örgütünü koz olarak kullanmak gibi yanlış bir yol seçmiştir.⁷⁴⁷

Öte yandan Suriye’nin, PKK’ya olan desteğini sürekli inkâr etmesine rağmen, su konusuna karşı Türkiye aleyhine çalışan terör örgütlerine destek vermesinin diğer bir örneği ise 1990 yılında gerçekleşmiştir. 1990’da Türkiye, dünyanın en büyük barajlarından biri olan Atatürk Barajı’nı tamamlamış ve barajın suyunu artık doldurabilir hale getirmiştir. Suriye yönetimi su konusunda, kendisinin Asi Nehri örneğinde yaptığı gibi bir hareketle karşılaşacağı yönünde aslında gereksiz bir endişe taşıdığından, PKK’ya olan desteğini giderek arttırmaya başlamıştır. Yine aynı yıl içinde Hafız Esad’ın kardeşi Cemil Esad, Suriye’nin PKK’ya yönelik her türlü desteği sürdüreceğini açıklamıştır.⁷⁴⁸ Böylece, su konusu ile Suriye’nin teröre vermiş olduğu destek arasında doğrudan bir bağlantı olduğu bir kez daha kanıtlanmıştır.

Suriye’nin bütün inkâr politikasına rağmen, bundan sonra da su meselesi ile Suriye’nin PKK terör örgütüne verdiği destek kayda değer ölçüde birbirine bağlı olmuştur. Türkiye, Suriye ile su paylaşımında uyumlu çalıştığı ölçüde, Suriye yönetimi PKK’yı desteklemesini sınırlandırmıştır. Nitekim Aralık 1993’te Suriye Hükümeti, aynı yıl içerisinde yapılan su müzakerelerinde Suriye’nin elini güçlendirme girişimi olarak Abdullah Öcalan’ı gözaltına almıştır.⁷⁴⁹ Ancak Türkiye’den su konusunda istediğini alamayan Suriye yönetimi PKK’ya olan desteğini yeniden arttırmıştır. Birecik Barajı için imzalanan finansman anlaşmasının hemen sonrasında, PKK’nın giriştiği saldırılar ve katliamlar, Suriye’nin yürüttüğü yanlış mantığın somut örnekleridir.⁷⁵⁰

⁷⁴⁷ Memiş, a.g.e., s. 182-183.

⁷⁴⁸ TDV, a.g.e., s. 45-46.

⁷⁴⁹ Jean R. Tartter, “National Security”, Ed.: Paul M. Pitman, **Turkey: A Country Study**, Federal Research Division, Library of Congress, Washington, 1996, s. 316.

⁷⁵⁰ TDV, a.g.e., s. 30.

3. Suriye-PKK İlişkisi

Türkiye’de yeterince eylem yapma imkânı bulamayan birçok terörist özellikle 1968 yılından itibaren Suriye’ye kaçmıştır. Hafız Esad’ın iktidara gelmesinden sonra ise bu sayı giderek artmıştır. Suriye’nin desteklemiş olduğu terör örgütleri içerisinde 1970’li yıllarda Ermeni örgütleri varken, bunlara 1979 yılından itibaren yeni bir unsur olarak PKK terör örgütü eklenmiştir.⁷⁵¹ 1973 yılında o zamanki adıyla “Devrimci Doğu Kültür Ocakları” isimli bu örgüt,⁷⁵² Türkiye’de adını ilk kez üniversite içinde duyurmuştu. Rus diplomatlarıyla da temas halinde olan örgütte Abdullah Öcalan da bulunuyordu. Türkiye içerisinde birkaç yıl örgütün kuruluş hazırlığı tamamlandıktan sonra örgüt Mayıs 1978’de bugünkü adını almıştır.⁷⁵³

PKK’nın tarihindeki en önemli olay, Öcalan’ın 7 Temmuz 1979 tarihinde Suriye’ye geçmesi olmuştur. Öcalan bir süre Suriye’de kaldıktan sonra, Lübnan’a geçerek buradaki temasları sonucunda Suriye kontrolündeki Bekaa Vadisi’nde askeri ve siyasi eğitim amaçlı kamp kurma imkânına kavuşmuştur. Bu olayı, 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi sonrası Türkiye’de eylem yapma şansları iyice kısıtlanan birçok teröristin Bekaa’ya kaçması izlemiştir. Önceden ayarlanmış El Muhaberat görevlilerinden oluşan rehberler nezaretinde Suriye’nin sınır kasabaları Amudiye, Derbesiye, Kamışlı ve Kobani’deki intikal noktalarına getirilen PKK’lı teröristler, bir süre burada kaldıktan sonra buradan Şam’a, Şam’dan yine plan gereği⁷⁵⁴ Lübnan’a götürülerek Suriye’nin Yaser Arafat’a karşı kurduğu “Filistin’in Kurtuluşu İçin Demokratik Cephe” kamplarına yerleştirilmişlerdir. PKK’lı teröristlere ilk silahlar “Filistin’in Kurtuluşu İçin Demokratik Cephe” örgütünün depolarından verilmiştir. Bu iki örgüt arasındaki irtibatı Suriye İstihbarat Örgütü El Muhaberat sağlamaktaydı.⁷⁵⁵

PKK’lı teröristlere eğitim hizmeti sunan Filistinli örgütler, bunu Suriye’nin çıkarları doğrultusunda yapıyordu. Zira Suriye, hem Filistinlilerin İsrail’e karşı yürütmüş oldukları mücadeleyi destekliyor hem de Lübnan’ın önemli bir bölümü

⁷⁵¹ A.g.e., s. 37;

⁷⁵² Bu örgüt 1969 yılında kurulmuş olup, 1970 yılında Sıkıyönetim ile kapatılmış ve daha sonra “Devrimci Doğu Kültür Derneği” adıyla faaliyetlerini sürdürmüştür. Detaylı bilgi için bkz. Emin Demirel, **Terör**, 8. Baskı, IQ Kültür Sanat yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 460.

⁷⁵³ Başar, a.g.e., s. 66-67.

⁷⁵⁴ TDV, a.g.e., s. 37-38.

⁷⁵⁵ Başar, a.g.e., s. 67.

üzerinde fiilî denetim uyguluyordu. Bu yüzden Lübnan ve Suriye’de etkin olan bütün Filistinli örgütler, özellikle de siyasi merkezlerini Şam’da kurmuş olanlar, Suriye’nin isteklerini dikkate almak durumundaydılar. Marcus’un aktardığına göre; o dönemde Suriye ve diğer bölge ülkelerine uğramış olan Mesut Akyol adındaki bir Türk vatandaşı, Suriye’nin izni olmaksızın herhangi bir Filistinli örgütün Türk veya Kürt örgütlere yardım etmesinin imkânsız olduğunu ve mutlaka Suriye’nin onayını alması gerektiğini belirtmiştir.⁷⁵⁶

Gerçekten de Suriye PKK konusunda kararlı bir tavır sergiliyordu. Ancak Suriye, Türk adaletinden kaçarak Suriye’ye geçen militanların Suriye’de olduğunu bilmesini istemiyordu. Türkiye aleyhtarı militanlara El Muhaberat tarafından temin edilen Suriye kimlik belgeleri, Şam’ın bunların kendi ülkesinde olduğunu inkâr etmesini ve Ankara’nın eleştirilerinden kurtulmasını sağlıyordu. Yine Marcus’un aktardığına göre; Suriye gizli servisi tarafından kendisine kimlik kartı düzenlenerek Kâmuran adını alan kişi, *“Hepimiz Arap isimleri almıştık... Suriye bu nüfus cüzdanlarını almak durumunda olduğumuzu söylüyordu; böylelikle, Türkiye geri gönderilmemizi talep ettiğinde, Suriyeliler zaten ülkede olmadığımızı söyleyebileceklerdi.”* diye belirtmiştir.⁷⁵⁷

Bununla da kalmayan Suriye yönetimi, PKK’yı tam olarak kendi denetimi altında tutmak ve istediği şekilde yönlendirmek amacıyla kendi ajanlarını, PKK’nın içerisine yerleştirerek örgütü tamamen denetimi altına almıştı. Bu Suriyeli ajanlar daha sonra Türkiye’de PKK ile birlikte çeşitli eylemlerde bulunurken Türk güvenlik güçleri tarafından yakalanmıştır. Diğer taraftan Hafız Esad PKK’yı Türkiye için potansiyel bir tehlike olarak gördüğünden, örgütün Suriye’de bürokratik engellere maruz kalmaması için kardeşi Rıfat Esad’ı, Suriye resmi kuruluşları ile PKK arasında bir koordinatörlük görevlendirmişti.⁷⁵⁸

Öcalan’ın Rıfat Esad ile olan ilişkisi 1980 yılında başlamıştı. O yıl, Suriye yönetimi tarafından birçok PKK militanına Suriye pasaportu verilerek, “siyasi mülteci” örtüsü altında PKK’lı militanlar Avrupa ülkelerine gönderilmişti. Avrupa’da terörün giderek tırmandığı o dönemde, PKK terör örgütü Libya ve Suriye adına terör eylemleri

⁷⁵⁶Marcus, a.g.e.,s. 86-87.

⁷⁵⁷A.g.e.,s. 87.

⁷⁵⁸Başar, a.g.e.,s. 68.

gerçekleştirmiş, Esad ve Kaddafi'ye muhalif olan ve onların yönetimlerine karşı mücadele yürüten sürgündeki bazı Suriyeli ve Libyalı liderleri de öldürmüştü.⁷⁵⁹ Böylece Suriye yönetimi sadece Türkiye'ye karşı değil, kendisine düşman olarak gördüğü diğer ülke veya gruplara karşı da terör saldırıları düzenlemesi için PKK terör örgütünden istediği şekilde faydalanmıştır.

Diğer taraftan, Suriye'nin desteğiyle giderek büyüyen PKK'nın geleceği için büyük önem taşıyan 1. ve 2. kongreleri Suriye'de yapılmıştır. PKK'nın Temmuz 1981'de yaptığı 1'inci kongresi; taktik planda, yurtdışına çıkan ve Öcalan'ın çevresinden kopan militanlarını bir araya getirmenin, stratejik planda ise geçmişin bir değerlendirmesi ve geleceğin planlamasının yapıldığı kongredir. PKK terör örgütü, bu kongrede "Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Vietkong usulü uzun vadeli savaş stratejisi" şeklinde adlandırdığı, Türkiye'ye yönelik terörizm kararını almıştır. Diğer yandan Suriye-PKK ilişkisinin boyutu hakkında ilk ipuçlarını veren 1'inci kongre, Suriye kontrolündeki topraklarda, Suriye'nin ulusal çıkarlarını yeniden tanımlaması açısından da önemli olmuştur.⁷⁶⁰

Ağustos 1982'de PKK'nın Şam'da yapmış olduğu 2'nci kongresi sonucu düzenlenen karar metninin ilk iki maddesi, Suriye'nin örgüte olan desteğini yine gözler önüne sermiştir. Karar metninin 1'nci maddesine göre; PKK mensupları Suriye'de eğitilecek ve bu eğitim Türkiye sınırına yakın bölgelerde yapılacaktı, 2'nci maddeye göre ise Suriye'nin Afrin, Halep, Kamışlı ve Şam gibi şehirlerinde PKK'nın temsilciliklerinin açılması kararlaştırılmıştı.⁷⁶¹

Öte yandan 1982 yılında Lübnan'ın İsrail tarafından işgal edilmesinin PKK'ya çeşitli etkileri olmuştur. İsrail'in Lübnan'ı işgali sırasında Filistin Kurtuluş Örgütü kamplarına yaptığı saldırıda bazı PKK militanları da öldürülmüş ve bir kısmı da İsrail ordusuna esir alınmıştı. Ancak bu saldırıda PKK bazı kayıplar vermiş olsa da PKK militanlarının İsrail ordusuna karşı gösterdiği direniş, Filistinli örgütlerin ve Suriye'nin PKK'ya olan sempatisini arttırmıştır. Bundan sonra Filistinlilerin Lübnan'da boşalttığı bölgelere PKK yerleşmiş ve Mahsun Korkmaz Akademisi isimindeki PKK kampı

⁷⁵⁹ A.g.e., s. 68-69.

⁷⁶⁰ TDV, a.g.e., s. 38; Muhammed Emin Güneş, "Terör Örgütü Olarak PKK'nın Siyasallaşmasında KCK'nın Rolü", **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Gazi Üniversitesi, SBE, Ankara, 2018, s. 86-87.

⁷⁶¹ Erciyes, a.g.e., s. 105; Güneş, a.g.t., s. 87-88.

kurulmuştur. Bu şekilde PKK'nın hem askeri hem de ideolojik eğitimi hızlandırılmıştır. Ayrıca PKK Kuzey Irak'ta güçlenen Kürt gruplarıyla ve Avrupa'yla olan bağlantılarını da sağlamlaştırma yoluna gitmiştir.⁷⁶² Abdullah Öcalan'ın eşi Kesire Öcalan bu amaçla İsveç'e gitmiş ve PKK'yı hem Avrupa ülkelerinde yaymaya hem de Avrupalıların ilgisini ve sempatisini kazanmaya çalışmıştır.⁷⁶³

Bu arada Türkiye içinde etkinliğini arttırmak isteyen PKK, Eruh ve Şemdinli saldırılarını 1984 yılında gerçekleştirmiştir.⁷⁶⁴ Türkiye'de 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi ile yönetimi ele alan askerî rejim, PKK'nın bu saldırılarından yalnızca sekiz ay önce iktidarı sivil hükümete devretmişti. Öte yandan PKK'nın Eruh ve Şemdinli'de gerçekleştirdiği bu saldırılar Türkiye için sürpriz olmuştur. Öcalan'ın Türkiye'ye karşı terör eylemlerini başlatma niyetinin olduğu, PKK'nın Almanya'da yayınlanan Serxwebun gazetesinde o günlerde sürekli dile getiriliyor olsa da PKK'nın bu tür büyük terör eylemlerini başlatabileceğini devletin yönetim kademesi pek olası görmüyordu. Nitekim dönemin 7. Kolordu Komutanı Korgeneral Kaya Yazgan, PKK'nın gerçekleştirdiği bu saldırılardan üç yıl sonra vermiş olduğu bir demeçte, "Beklenmeyen bir olaydı" açıklamasını yapacaktır.⁷⁶⁵

PKK'nın giriştiği bu büyük terör saldırılarından sonra Türkiye, PKK'ya vermiş olduğu destekten dolayı Suriye'yi ağır bir şekilde eleştirmiş, buna karşın Suriye yönetimi ise PKK'yla olan ilişkisini inkâr etmiştir. Ancak Suriye'nin bütün inkâr politikalarına rağmen, PKK tarafından Türkiye'de yapılan bu ilk terör eyleminin tamamen Suriye'nin desteği altında gerçekleştiği biliniyordu. Nitekim Öcalan, yakalandıktan sonra DGM Savcılığına vermiş olduğu ifadesinde bunu şu şekilde itiraf etmiştir:

"1984 öncesi Türkiye içerisinde eylemler yapılması için Suriye'yle görüşmelerimiz oldu. PKK'nın Suriye'deki faaliyetlerine göz yumulması karşılığında Türkiye'de yoğun eylem yapılmasını bizlerden istedi. Bizlere her türlü desteği sağladı. Örgütün büyümesine yardımcı olacak siyasi, askeri finans, sahte kimlik, sınırlardan geçiş dâhil olmak üzere önemli destekleri oldu. Türkiye'ye gelen gruplara bölgenin video çekimleri yaptırıldı. Bunda maksat, askeri bir harekât

⁷⁶² Baskın Oran, (Ed.) **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt: 2, 1980-2001)**, 12. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 132-133.

⁷⁶³ Yavuz, **a.g.e.**, s. 386-387.

⁷⁶⁴ TDV, **a.g.e.**, s. 44-45.

⁷⁶⁵ Marcus, **a.g.e.**, s. 118.

için birliklerine şimdiden araziyi tanıtıyordu. El-Muhaberat'ın araçlarını zaman zaman kullanıyorduk. Son dönemlerde ise Lübnan'ın araçlarını Suriye'de kullanmaya başladık. Suriye'nin PKK'yı beslemesi işine geliyor. Ayrıca Suriye'deki Kürtlerin PKK çatısı altında toplanarak kurulacak Kürdistan'da toplanmalarını istiyordu... Suriye'de, Esad ailesinden Cemil Esad'la örgütsel ilişkilerimi yürütüyordum.”⁷⁶⁶

Öcalan'ın da ifadesinde itiraf ettiği üzere Suriye yönetimi, hem kendi ülkesindeki hem de Irak gibi diğer ülkelerdeki Kürt vatandaşlarını Türkiye aleyhinde faaliyet göstermeleri için PKK saflarına katma yönünde büyük çaba göstermiştir. O sıralarda, Suriye'de Esad yönetimine muhalif olan önemli bir Kürt nüfusu bulunuyordu. Ayrıca Esad, ülkesindeki Kürtlerin Suriye'de bir Kürt devleti kurma gibi niyetlerinin olduğundan endişe ediyordu. Bütün bu sebeplerle Esad, ülkesindeki Kürt vatandaşlarının PKK'ya katılarak Türkiye aleyhinde faaliyet göstermelerini istiyordu. Bu şekilde Esad hem ülkesindeki Kürt sorunundan kurtulacağını hem de düşman olarak gördüğü Türkiye'yi zayıflatacağını düşünmüştür. Esad yönetimi böylece bir taraftan PKK'ya olan desteğini arttırmış diğer taraftan da Türkiye'ye yönelik daha çok terör eylemleri gerçekleştirmesi için PKK'nın militan sayısının artması yolunda Kürt vatandaşlarını PKK'ya dâhil etmeye çalışmıştır.

Öte yandan Öcalan Suriye'de bulunduğu ilk yıllarda Suriye Kürtleriyle yakından ilgilenmiş, onlarla sürekli görüşmeler yapmış, PKK militanları da örgütün propagandasını yapmak ve örgüte yardım adı altında para toplamak amacıyla sık sık Suriye'nin Kürt köylerini ziyaret etmiştir.⁷⁶⁷ Bu arada PKK terör örgütünün kanlı tarihinde, Suriye'nin izni ile açılan propaganda ve yardım amaçlı büroların özel bir yeri olduğunu belirtmemiz gerekmektedir. Bu propaganda büroları zamanla daha da büyümüş ve ileriki dönemlerde “Askere Alma Büroları”na dönüşmüştür.⁷⁶⁸ Böylece PKK terör örgütü, ihtiyaç duyduğu militanları kurduğu bu bürolar sayesinde örgüte daha kolay bir şekilde dâhil etmiştir.

PKK ayrıca Suriye'deki Kürt vatandaşları arasında sık sık düzenlediği kampanyalar sayesinde, yüksek miktarlarda maddi gelir sağlamıştır. Bu kampanya faaliyetleri sadece Suriye içinde yapılmakla kalmamış, Lübnan'daki Bekaa Kampı'na

⁷⁶⁶Öztürk, a.g.e., s. 57-58.

⁷⁶⁷Marcus, a.g.e.,s. 140.

⁷⁶⁸TDV, a.g.e., s. 42.

kadar taşınmıştır. Alman Der Spiegel dergisinin 3 Haziran 1991 tarihli sayısında yayımlanan “Kürtler” başlıklı haberde, PKK’nın Bekaa Kampı şöyle anlatılıyordu: *“Öcalan’ı dinlemeleri için, Beyrut’tan, Şam’dan, Suriye ve Lübnan köylerinden kamyonlarla, 20 km. büyüklüğündeki Bekaa kampına, 15 Ağustos kutlamalarına getiriliyorlardı. Kampın dışında adım başı Suriye kontrol noktaları vardı.”*⁷⁶⁹

Öte yandan PKK terör örgütü, Türkiye’ye yönelik terör eylemlerinden sonra adını duyurmasıyla, Türkiye düşmanı başka ülkeler tarafından da destek görmeye başlamıştır. Ancak her zaman için PKK ile en yakın ilişkiler kuran ülke Suriye olmuştur ve 1985’ten sonra Suriye yönetimi PKK ile olan ilişkilerini daha da geliştirmeye başlamıştır. Nitekim PKK’nın Suriye kontrolündeki Bekaa Vadisi’nde bulunan Helve eğitim kampının denetimini tamamen ele geçirmesine Suriye yönetimi tarafından göz yumulmuştur. Bundan sonra da Suriye yönetimi ile Öcalan arasındaki ilişkiler giderek yoğunlaşmıştır. Şam’ın PKK ile diyalogu, Suriye gizli servisi El Muhaberat aracılığıyla başlamış olsa da Hafız Esad’ın kardeşi Cemil Esad daha sonra bizzat kendisi aracı rolünü üstlenmiş ve sürekli PKK’nın Helve Kampı’nı ziyaret ederek,⁷⁷⁰ Şam yönetimi ile PKK arasındaki ilişkilerin daha da gelişmesini sağlamıştır.

Böylece Suriye’nin desteğiyle giderek büyüyen PKK, Helve Kampı’nı 1986 yılından itibaren silahlı eğitim merkezine dönüştürmüştü ve buraya “Mahsun Korkmaz Akademisi” adını vermiştir.⁷⁷¹ Bu şekilde Esad yönetiminin izniyle açılan Suriye’deki PKK eğitim kamplarında binlerce PKK militanı yetiştirilmiştir. Nitekim Öcalan Suriye’deki PKK’ya ait kamplarda 1994 yılına kadar on beş bin terörist yetiştirdiğini açıklamıştır.⁷⁷²

Öte yandan Suriye, PKK ile olan ilişkisi sayesinde sadece Türkiye’ye büyük bir zarar vermekle kalmıyor, aynı zamanda uyuşturucu ticaretinden de yıllık iki milyar dolar gelir elde ediyordu. PKK’nın ise uyuşturucu ticaretinden kârı yıllık 900 milyon doları geçiyordu. Uluslararası İlişkiler Araştırma Merkezi tarafından, Yunanistan İstihbarat Teşkilatı’nın 29 Nisan 1990 tarihli gizli raporuna dayandırılarak hazırlanan

⁷⁶⁹A.g.e., s. 42-43.

⁷⁷⁰Marcus, a.g.e., s. 138.

⁷⁷¹Erciyes, a.g.e., s. 106.

⁷⁷²Nihat Özcan, **PKK (Kürdistan İşçi Partisi) Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi**, ASAM Yayınları, Ankara, 1999, s. 248.

bir raporda, Hafız Esad'ın kardeşi Rıfat Esad'ın, Ege Denizi'ndeki ıssız bir adayı kendisine üs olarak kullandığı, Rıfat Esad'a Kıbrıs'tan küçük uçaklarla getirilen uyuşturucuların bu ada üzerinden Avrupa ve ABD'ye taşındığı belirtilmiştir. Ayrıca 1994 yılında İnterpol'un hazırladığı bir raporda, Rıfat Esad'ın Avrupa ve ABD'ye uyuşturucu kaçıran bir örgüt kurduğu ve bu örgütün diğer ortağının ise Abdullah Öcalan olduğu kaydedilmiştir.⁷⁷³

1994 yılında Lübnan'da yürütülen operasyonlar sonucunda, uyuşturucu ticareti yaptığı ortaya çıkararak yakalanan Lübnanlı milletvekili Yahya Şems ifadesinde çok önemli bilgiler vermiştir. Yahya Şems ifadesinde, Suriyeli General Gazi Kenan ile Hafız Esad'ın kardeşi Cemil Esad ve onun yakın arkadaşı olan Ali Hamed Cafer'in uyuşturucu kaçakçılığı işinde kendisinin ortakları olduğunu açıklamıştır. Bu sırada, Suriye İstihbarat Teşkilatı'nın Lübnan sorumlusu olan General Gazi Kenan, Suriye lideri Hafız Esad ve yardımcısı Abdulhalim Haddam'a doğrudan bağlı çalışıyordu.⁷⁷⁴ Böylece yapılan uyuşturucu ticaretinde Hafız Esad da bizzat işin içerisinde bulunuyordu.

Suriye-PKK ilişkisinin ticari boyutunu gösteren bir başka belge de Alman İstihbarat Teşkilatı'nın Temmuz 1995'te hazırladığı bir raporda ortaya konmuştur. Bu raporda PKK'nın yapmış olduğu uluslararası uyuşturucu ticareti ve Avrupa'da düzenlediği kundaklama ve terör eylemlerini Şam'daki PKK komuta merkezinden yönlendirdiği belirtilmiştir.⁷⁷⁵ Bu raporun açıklanmasından sonra ise Alman İstihbarat Teşkilatı Suriye'de Öcalan ile görüşmüştür. Bu görüşmenin hemen sonrasında da Berlin Eyaleti'nin eski İçişleri Senatörü ve aynı zamanda Almanya Başbakanı Kohl'un siyasi müttefiki olan Heinrich Lummer, Eylül 1995'te Şam'a giderek, Öcalan ile bir görüşme gerçekleştirmiştir.⁷⁷⁶ PKK'nın Avrupa'da giriştiği eylemlerden dolayı Almanya'nın duyduğu rahatsızlığın dile getirildiği bu görüşmenin önemi; Almanya'nın önceki dönemlerde "Kürt Sorunu" olarak gördüğü bu konuda, PKK'nın artık gerçek yüzünü görerek hem uluslararası uyuşturucu ticaretinden hem de Avrupa'daki terör

⁷⁷³ Erciyes, **a.g.e.**, s. 105.

⁷⁷⁴ Başar, **a.g.e.**, s. 72.

⁷⁷⁵ TDV, **a.g.e.**, s. 55.

⁷⁷⁶ Robert Olson, "Turkey-Syria Relations Since the Gulf War: Kurds and Water", **Middle East Policy**, Vol. 5, No. 2, 1997, s. 176.

eylemlerinden Suriye'nin sorumlu tutulması gerektiğini anlamış olmasıdır.⁷⁷⁷ Öte yandan yapılan bu ikili görüşmede Öcalan, Almanya'dan PKK'yı meşru bir varlık olarak tanımasını ve terör örgütü olarak nitelendirmeyi bırakmasını talep etmiştir.⁷⁷⁸

1996 yılında ise Amerikan yönetimi tarafından hazırlanan terör raporunda; Suriye, terörü destekleyen ülkeler listesinde yer almış ve desteklediği PKK terör örgütü de yine aynı listede dünyadaki en faal terör örgütü olarak gösterilmiştir. Raporda PKK'nın 10 ila 15 bin arasında militanı bulunduğu, Avrupa'da örgüte sempati duyanların olduğu ve örgütün Suriye'nin yanı sıra İran ve Irak'tan da yardım gördüğü açıklanmıştır. Raporda ayrıca PKK ve DHKP-C terör örgütlerinin ülkesinde büro açmasına izin verdiği için Yunanistan Hükümeti de sert biçimde eleştirilmiştir.⁷⁷⁹ Böylece Amerikan yönetiminin hazırladığı bu rapordan sonra PKK artık sadece Türkiye tarafından değil Batı dünyası tarafından da bir terör örgütü olarak kabul edilmeye başlanmış, bu da Türkiye'nin uluslararası arenada Suriye destekli PKK terörüne karşı uzun yıllardır vermiş olduğu mücadelesinde elini güçlendirmiştir.

⁷⁷⁷ TDV, **a.g.e.**, s. 56.

⁷⁷⁸ Olson, **a.g.m.**, s. 176.

⁷⁷⁹ Erciyes, **a.g.e.**, s. 108.

4. Suriye'nin Türkiye'ye Karşı Terörizmi Desteklemesi Karşısında Türkiye'nin Tutumu

12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra, Türkiye ısrarla Suriye'den yasadışı örgütlere karşı işbirliği talep etmesine rağmen Suriye, Türkiye'nin bu talebini reddettiği gibi Türkiye'nin aleyhine çalışan örgütlere destek vermeye devam etmiştir.⁷⁸⁰ Suriye'nin terör örgütleri ile yakınlaşmasına karşı Türkiye de Irak'la işbirliği yapma yoluna gitmiştir. Nitekim iki ülke arasında 19 Aralık 1980 tarihinde ulaşım, sulama ve petrol sektörlerinde işbirliğini kapsayan bir anlaşma imzalanmıştır.⁷⁸¹ Ancak Türkiye her ne kadar Irak'la bir yakınlaşma içerisine girmiş olsa da terörizme karşı Suriye'yle de ilişkilerini geliştirmek istiyordu. Türkiye'nin bu yöndeki girişimleri sonucunda, Suriye Adalet Bakanı Haziran 1981'de Ankara'ya bir ziyaret gerçekleştirmiş ve bu ziyaret sırasında Türkiye ile Suriye arasında "Suçluların Geri Verilmesi ve Ceza İşlerinde Karşılıklı Adli Yardım Sözleşmesi" imzalanmıştır.⁷⁸²

Ancak iki ülke arasında imzalanan bu sözleşme, Türkiye'nin tam olarak istediği şekilde geniş kapsamlı değildi, zira siyasi mülteciler konusu imzalanan bu sözleşme kapsamında yer almıyordu. Her ne kadar Silahlı eylem gerçekleştirmiş teröristlerin siyasi mülteci olarak sayılmayacağı belirtilmiş olsa da uygulamada iki ülke arasında, sözleşmedeki kavramları yorumlama farklılığı olduğu kısa sürede ortaya çıkmıştır. Nitekim iki ülke arasında imzalanan bu sözleşmeden sonra Türkiye, 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi sonrasında Suriye'ye kaçmış olan teröristlerin iadesini isteyince, Suriye yönetimi kendi ülkesinde terörist bulunmadığını, var olan Türk vatandaşlarının ise siyasi mülteci statüsünde olduğunu açıklamıştır. Yapılan sözleşmeye rağmen, Suriye topraklarından Türkiye'ye geçişler önlenemediği için Türkiye, sınıra paralel güvenlik yolu kurarak devriye gezdirmeye başlamıştır.⁷⁸³

Türkiye Suriye'nin terörizme verdiği desteği sona erdirebilmek için bütün çabalarını sürdürüyordu. Dönemin Dışişleri Bakanı İlder Türkmen, Mart 1983'te Suriye'ye giderek Devlet Başkanı Hafız Esad, Başbakan El Kasım ve Dışişleri Bakanı

⁷⁸⁰ Şerif Demir, "Dünden Bugüne Türkiye'nin Suriye ve Ortadoğu Politikası", **Turkish Studies**, Vol: 6/3 Summer 2011, s. 708.

⁷⁸¹ Oran, **TDP**, Cilt: 2, s. 131.

⁷⁸² **BCA**, 30-18-1-2 / 427-315-7, 8 Haziran 1981; **BCA**, 30-18-1-2 / 469-1-9, 4 Ocak 1983.

⁷⁸³ Oran, **TDP**, Cilt: 2, s. 131-132.

Abdülhalim Haddam ile görüşmüştür.⁷⁸⁴ Bakan Türkmen bu görüşmelerde Suriye'nin başta ASALA terör örgütü olmak üzere Türkiye'ye karşı hiçbir terörist gruba destek vermemesini talep etmiştir. Suriye yönetimi ise Bakan Türkmen'e cevaben, Suriye'nin herhangi bir terör örgütü ile bağlantısının olmadığını söylemiştir. Ancak Bakan Türkmen, Suriye'nin bu cevabını samimi bulmayarak, Türkiye'nin elindeki istihbarata göre Suriye'nin sözlerinin asılsız olduğunu belirtmiştir. Türkiye Suriye'nin bu tutumuna karşı bundan sonra kendi güvenliğini sağlamak için gerekirse Suriye'ye karşı güç kullanacağı mesajını vermiştir. Türkiye'nin bu sert açıklamalarından sonra Suriye geri adım atmak zorunda kalarak, ASALA'yı ülkesindeki kamplardan tamamen çıkartmak zorunda kalmıştır. Böylece 1983 yılının sonlarına doğru ASALA terör örgütünün Türkiye'ye yönelik terör faaliyetleri artık bitme noktasına gelmiştir. Fakat Türkiye'yi rahat bırakmak istemeyen içlerinde Suriye'nin de yer aldığı dış güçler, 1984 yılında bu kez de PKK terör örgütüne olan desteğini giderek arttırmaya başlamıştır.⁷⁸⁵

1984 yılına gelindiğinde Türk kamuoyu henüz PKK'nın faaliyetlerini tam olarak kavramaktan uzaktı. Bu sırada Türk Hükümeti hem Suriye hem de Irak ile sınır güvenliğinin sağlanması amacıyla girişimlerini sürdürüyordu.⁷⁸⁶ Başbakan Turgut Özal Mayıs 1984'te Irak'a bir ziyaret gerçekleştirerek, sınır güvenliği konusundaki Türkiye'nin hassasiyetini Irak yönetimine iletmiştir.⁷⁸⁷ Aynı yıl içerisinde dönemin Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu ile Genelkurmay İkinci Başkanı Necdet Öztörün 14-15 Ekim 1984'te Bağdat'ı ziyaret ederek⁷⁸⁸ "Türkiye-Irak Güvenlik Protokolü"nü imzalamışlardır. Bu anlaşmayla Türkiye'ye, 5 kilometreye kadar Irak topraklarında "Sıcak Takip Hakkı"⁷⁸⁹ veren bir kolaylık sağlanmıştır.⁷⁹⁰

Türkiye Irak'la "Güvenlik Protokolü"nü imzaladıktan kısa bir süre sonra bu sefer de Suriye ile benzer bir protokolü imzalamak için girişimde bulunmuştur. Aralık

⁷⁸⁴BCA, 30-18-1-2 / 474-37-1, 18 Mart 1983; **Dışişleri Bakanlığı 1983 Tarihçesi**, Ankara, Şubat 1984, s. 9-10.

⁷⁸⁵ Erciyes, **a.g.e.**, s. 103.

⁷⁸⁶ Yavuz, **a.g.e.**, s. 390.

⁷⁸⁷BCA, 30-18-1-2 / 508-220-2, 17 Mayıs 1984; BCA, 30-18-1-2 / 508-221-8, 1 Haziran 1984; **Dışişleri Bakanlığı 1984 Tarihçesi**, Ankara, Şubat 1985, s. 27.

⁷⁸⁸**Dışişleri Bakanlığı 1984 Tarihçesi**, s. 21.

⁷⁸⁹ Bir ülkeye "Sıcak Takip Hakkı" veren düzenleme, Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin ilgili mevzuatında da açık bir şekilde belirtilmiştir. Detaylı bilgi için bkz. UN, "United Nations Convention on the Law of the Sea", https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf. (Erişim Tarihi: 18.11.2019).

⁷⁹⁰ Yavuz, **a.g.e.**, s. 390.

1984'te Cumhurbaşkanı Kenan Evren, Suriye lideri Hafız Esad'a bir mektup yazarak bölgede teröriste karşı iki ülke arasında ortak mücadele teklifi sunmuştur. Hafız Esad, içerisinde kardeşinin de yer aldığı bazı güç odakları tarafından iktidarı tehdit edilmekte olduğu için bu öneriyi kabul etmiştir.⁷⁹¹ Hafız Esad'ın bu öneriyi kabul etmesinden sonra Suriye yönetiminin daveti üzerine⁷⁹² Genelkurmay, Dışişleri ve İçişleri Bakanlığı yetkililerinden oluşan bir Türk heyeti 28 Şubat 1985'te Şam'a gitmiştir.⁷⁹³ Böylece Mart 1985'te iki ülke arasında "Sınır Güvenliği Protokolü" imzalanmıştır. Suriye aslında içinde bulunduğu koşullar yüzünden "geri adım atma taktiği" uygulamıştır. Diğer taraftan Türkiye, Irak ve Suriye ile imzaladığı bu güvenlik protokollerinin ardından, bölgede korucu sistemini kurmuş ve PKK'ya karşı tek yol olarak askeri çözüm politikasını benimserken PKK ise giderek siyasallaşmaya başlamıştır. Nitekim 1985'te PKK terör örgütü, Kürdistan Ulusal Kurtuluş Cephesi adında bir siyasal büro kurmuş ve Türkiye'nin uyguladığı sert askeri önlemlerden de faydalanarak bölge halkını kazanma politikası izlemeye başlamıştır.⁷⁹⁴

Bu arada, İran-Irak savaşı sürerken, Türkiye bir taraftan Suriye'nin teröre olan desteğini diplomatik yollardan kesmeye çalışıyor, diğer taraftan da ABD ve İsrail ile yakınlaşma politikası geliştiriyordu. 1986'da altı yıldır İkinci Kâtip düzeyinde, genç bir diplomat tarafından sürdürülmekte olan Tel Aviv temsilciliğine tecrübeli bir diplomat olan Ekrem Güvendiren atanmıştır. Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerini geliştirmesini istemesinde Başbakan Özal'ın öne sürmüş olduğu iki önemli husus yatıyordu. Başbakan Özal'a göre, Ortadoğu'daki sorunların çözümünde Türkiye'nin etkin olabilmesi için İsrail yönetimiyle iletişim kanallarının açık olması gerekiyordu. Özal ayrıca Türk-Amerikan ilişkilerinin geliştirilmesi için de mutlak suretle Türkiye'nin İsrail ile temas kurmasının gerekli olduğunu düşünüyordu.⁷⁹⁵

Bu düşünceler içinde Başbakan Turgut Özal, Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu ile birlikte Mart 1985'te 10 günlük bir gezi programı çerçevesinde, ABD'ye giderek burada Yahudi Lobisi ile bir görüşme yapmıştır. Başbakan Özal'ın ABD'deki Yahudi Lobisi ile

⁷⁹¹ Oran, **TDP**, Cilt: 2, s. 135.

⁷⁹² **Dışişleri Bakanı Belleteni, Mart 1985**, Sayı: 15, Dışişleri Bakanlığı Basımevi, Ankara, s. 15; **Milliyet**, 4 Mart 1985, s. 7.

⁷⁹³ **Dışişleri Bakanı Belleteni, Şubat 1985**, Sayı: 14, Dışişleri Bakanlığı Basımevi, Ankara, s. 29; **BCA**, 30-18-1-2 / 526-326-4, 26 Şubat 1985.

⁷⁹⁴ Oran, **TDP**, Cilt: 2, s. 135.

⁷⁹⁵ Yavuz, **a.g.e.**, s. 391; **BCA**, 30-11-1-0 / 618-28-20, 4 Eylül 1986.

yaptığı görüşmenin meyveleri ise hemen alınmaya başlanmıştır. Nitekim bu görüşmenin hemen sonrasında İsrail Dışişleri Bakanı Shamir Türkiye'ye, "PKK'ya karşı işbirliği yapma" önerisi sunmuştur. İsrail tarafından yapılan açıklamada; "*İsrail, Türkiye'nin Arap ülkelerine yakınlaşmasına karşı değildir. Bu politikayı anlıyoruz. Bizim için önemli olan Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerinin sürmesidir.*" denilerek⁷⁹⁶ Türkiye'nin Arap ülkeleriyle olan ilişkisinin, Türkiye-İsrail ilişkilerinin geliştirilmesine bir engel oluşturmadığı ifade edilmiştir.

Türkiye bir taraftan İsrail ile ilişkilerini düzene koymaya çalışırken, diğer taraftan da PKK terörüyle mücadelesini aralıksız sürdürüyordu. 12 Ağustos 1986'da Uludere'de 12 Türk askerinin PKK tarafından şehit edilmesi üzerine, Türkiye 15 Ağustos 1986'da Kuzey Irak'taki terör üslerine harekât düzenleyerek buradaki terör kamplarını bombalamıştır. Ayrıca 3 Eylül 1986'da TBMM'de bir yasa çıkarılarak, hükümete ilgili ülkenin iznini almak şartıyla "sınır ötesi sıcak takip yapma" yetkisi verilmiştir. Bundan sonra Türkiye, Kuzey Irak'taki terör kamplarını yok etmek için bölgeye operasyon düzenlemiştir. Bu arada 14 Ağustos 1986 tarihinde Kırıkkale mühimmat fabrikasına bombalı bir saldırı düzenlenmişti. Kasım 1986'da yapılan operasyonlar sonucunda Suriye adına casusluk yaptıkları iddiasıyla Ürdün ve Suriye uyruklu kişiler gözaltına alınmışlardır. Bu kişilerden bazıları Kırıkkale mühimmat fabrikasına yapılan saldırıyı gerçekleştirdiklerini itiraf etmişlerdir.⁷⁹⁷

Bu olaydan sonra Türk kamuoyunda, Suriye'ye karşı izlenen politikanın daha da sertleştirilmesi ve gerekirse Suriye'ye karşı meşru müdafaa hakkının kullanılması da dâhil her türlü sert tedbirin alınması istenmiştir. Ancak Türkiye bu safhada Suriye'ye askeri bir operasyon yapmak yerine, Suriye ile ilişkilerini düzelterek diplomatik yollardan terörü bitirmek istiyordu. Öte yandan ABD Hükümeti de terörizmle olan ilişkisinden dolayı Suriye yönetimi ile diplomatik ilişkilerini sona erdirmiş ve diğer NATO üyesi ülkelerin de benzer politikalar izlemelerini istemiştir. Ancak Türkiye, ABD'nin bu önerisini reddetmekle kalmayarak, ABD'nin Suriye'yi bombalaması

⁷⁹⁶ Yavuz, **a.g.e.**, s. 391-392.

⁷⁹⁷Oran, **TDP**, Cilt: 2, s. 135-136; Ayrıca bkz. Özlem Tür, "*Türkiye-Suriye İlişkileri: Su Sorunu*", Ed. Meliha Benli Altunışık, **Türkiye ve Ortadoğu – Tarih, Kimlik, Güvenlik**, Boyut Kitapları, İstanbul, 1999, s. 109.

durumunda ABD'ye İncirlik'i kullandırmayacağını da açıklamıştır.⁷⁹⁸ Türkiye ayrıca Suriye'nin PKK'ya olan desteğini sona erdirmek için Suriye'ye daha fazla su verebileceğini ima ederek⁷⁹⁹ Barış Suyu boru hattı fikrini ortaya atmış, fakat bölge devletleri arasındaki güvensizlik ve siyasi rekabetten dolayı bu proje yürürlüğe konulamamıştır.⁸⁰⁰

Suriye ile diplomatik yollardan görüşerek Suriye kaynaklı terörizmi ortadan kaldırmak isteyen Başbakan Özal, Temmuz 1987'de Şam'a bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyaret bir Türk başbakanının Suriye'ye yapmış olduğu ilk resmi ziyaret olması bakımından da oldukça önemliydi.⁸⁰¹ Ziyaret sırasında, Türk tarafı Suriye'den PKK'yı desteklemeyi ve korumayı bırakmasını talep ederken, Suriyeliler "Fırat sularının paylaşılmasını" sağlayacak bir anlaşma yapılmasını istemiştir.⁸⁰² Türk tarafının Suriye'den PKK'ya olan desteğini sona erdirmesi talebine cevaben Suriye yönetimi, Öcalan'ın Şam'da olmadığını ve Türkiye'ye karşı terörü desteklemediğini belirtmiştir.⁸⁰³ İki ülke arasında yapılan görüşmeler sonucunda 17 Temmuz 1987 tarihinde biri Güvenlik Protokolü biri de Ekonomik İşbirliği Protokolü olmak üzere iki önemli anlaşma imzalanmıştır.⁸⁰⁴ Suriye, Türkiye ile imzaladığı "Güvenlik Protokolü" ile kendi topraklarından Türkiye'ye terör örgütlerinin geçmesini önleyeceğini ve Türkiye'ye karşı herhangi bir terör örgütüne destek vermeyeceğini kabul etmiştir.⁸⁰⁵

Bu arada Suriye ile imzalanan "Ekonomik İşbirliği Protokolü" ile Türkiye, bir iyi niyet gösterisi olarak Suriye'ye ortalama 500 m³/sn su vermeyi garanti etmişti.⁸⁰⁶ Ancak imzalanan "Güvenlik Protokolü" ile Suriye, ülkesinden Türkiye'ye teröristlerin girmesine izin vermeyeceğini taahhüt etmiş⁸⁰⁷ olmasına rağmen bu sözünü tutmamıştır. Nitekim Suriye bundan sonra da Türkiye aleyhinde faaliyet yürüten gizli güç odaklarıyla işbirliği yapmaya ve özellikle PKK'nın Suriye'de üst ve kamplar açmasına

⁷⁹⁸ **A.g.e.**, s. 136.

⁷⁹⁹ Erciyes, **a.g.e.**, s. 107

⁸⁰⁰ TDV, **a.g.e.**, s. 27.

⁸⁰¹ **Dışişleri Bakanlığı 1987 Tarihçesi**, Ankara, Ocak 1988, s. 24.

⁸⁰² Altunışık ve Tür, **a.g.m.**, s. 232.

⁸⁰³ **Milliyet**, 17 Temmuz 1987, s. 6.

⁸⁰⁴ **Dışişleri Bakanlığı 1987 Tarihçesi**, s. 24; **BCA**, 30-18-1-2 / 584-638-1, 5 Ekim 1987; **BCA**, 30-18-1-2 / 585-640-9, 12 Ekim 1987.

⁸⁰⁵ **Milliyet**, 18 Temmuz 1987, s. 8.

⁸⁰⁶ **Resmi Gazete**, "Türkiye Cumhuriyeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti Arasında Ekonomik İşbirliği Protokolü", Karar Sayısı: 87/12171, 10 Aralık 1987, s. 2.

⁸⁰⁷ **Milliyet**, 18 Temmuz 1987, s. 8.

izin vermeye, PKK'lı teröristlerin yasa dışı yollardan Türkiye'ye geçişlerini sağlamaya, ülkesi içinde özgürce hareket etmelerine ve Suriye vatandaşlarından PKK içerisinde fiilen görev alanlara göz yummaya devam etmiştir.⁸⁰⁸

Diğer taraftan Suriye'nin PKK'ya olan desteğinden dolayı Türkiye'nin Suriye'ye olan tutumu da giderek sertleşiyordu. 1 Ekim 1989'da Başbakan Özal, Türkiye'ye yönelik düşmanca tutumundan dolayı Suriye'yi sert bir şekilde eleştirerek, Suriye'nin 1987 Protokolü'ne uymadığı konusunda çok ciddi şüpheleri olduğunu ifade etmiştir. Özal, eğer Suriye'nin 1987 Protokolü'ne uygun davranmayıp PKK'ya olan desteğini sürdürmesi durumunda, Türkiye'nin de 1987'de Suriye ile imzalanan ikinci protokole uymayabileceğini ve Suriye'ye 500 m³/sn su vermekten vazgeçebileceğini belirtmiştir.⁸⁰⁹

Suriye Türkiye'nin bu şekilde sert tepki vermesini beklemiyordu. Ancak Türkiye'nin bu sert tutumuna Suriye de sert şekilde yanıt vermiştir. Nitekim 21 Ekim 1989'da bir Türk tapu kadastro uçağı, sınırı ihlal ederek Türk hava sahasına giren iki Suriye savaş uçağı tarafından Hatay'da düşürülmüştür. Suriye olaydan sonra bir açıklama yaparak olayın tamamen bir kaza olduğunu, gerekli tazminatın Türkiye'ye ödeneceğini ve olaya karışan suçluların cezalandırılacağını belirtmiştir. Ancak Suriye'nin bu açıklaması Türk kamuoyunun Suriye'ye yönelik kuşkularını giderememiştir.⁸¹⁰

1990'a gelindiğinde Türkiye'nin 20'nci yüzyıldaki en büyük projelerinden biri olarak bilinen GAP'ın en önemli bölümlerinden birisinin gerçekleşmesi planlanıyordu. Bu nedenle Ocak 1990'da, proje içerisindeki en büyük baraj konumunda olan Atatürk Barajı için su tutulmaya başlanılmıştı. Fakat bu duruma hem Suriye hem de Irak büyük tepki gösteriyordu. Bazı araştırmacılara göre; Türkiye'nin bir ay boyunca Fırat sularını kesmesinin ardında, öne sürülen teknik nedenler dışında, bir taraftan İran'la savaştan yeni çıkmış olan Irak'ın bölgede nüfuzunu arttırma girişimlerine engel olma, diğer taraftan Suriye'nin PKK terör örgütüne verdiği destek karşısında bir denge kurma

⁸⁰⁸ TDV, **a.g.e.**, s. 28.

⁸⁰⁹ Oran, **TDP**, Cilt: 2, s. 139.

⁸¹⁰ **A.g.e.**, s. 139; **BCA**, 30-18-1-2 / 643-9-9, 3 Şubat 1990.

çabası vardı.⁸¹¹ Ancak arkasında her ne sebep olursa olsun, Türkiye'nin bu hareketi Suriye'yi oldukça kızdırmıştır.

Bütün bunlar yaşanırken, 1990'lı yılların başından itibaren bölge ve dünya üzerinde yaşanan bazı gelişmeler Türkiye-Suriye ilişkilerini derinden etkilemiştir. Yaşanan bu gelişmelerden en önemlisi şüphesiz Sovyetler Birliği'nin dağılmaya başlamasıyla birlikte dünya düzeninin yeniden şekillenmesi olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla artık iki kutuplu dünya düzeni sona ermiş ve ABD merkezli bir dünya düzeni oluşmaya başlamıştır. Ortadoğu bölgesinde ise Sovyetler Birliği'nin dağılmasından en çok etkilenen ülke Suriye olmuştur.

Soğuk Savaş'ın başından itibaren Türkiye'nin ABD merkezli Batı Bloğu'nda yer almasına karşın, Suriye ise özellikle Batı düşmanlığı ve İsrail tehdidinden dolayı Sovyetlerin yanında yer alarak Türkiye ve diğer bölge devletlerine karşı rekabetinde Sovyet desteğinden oldukça yararlanmıştı. Ancak Sovyetlerin yıkılmasıyla beraber, başta askeri teçhizat olmak üzere artık Sovyet yardımı alamayan Suriye bu durumdan son derece olumsuz şekilde etkilenmiştir. Bu yüzden Suriye yönetimi Türkiye ve diğer bölge devletlerine karşı güvenlik zafiyetine uğramamak için bir takım yeni politikalar geliştirme ihtiyacı hissetmiştir.

Suriye yönetimi Sovyet sonrası yeni stratejik ortamı doğru bir şekilde değerlendirerek 1990'daki Körfez Krizi'ni, kendisini bölgesel güç dengesinde yeniden konumlandırmak için kullanmaya çalışmıştır. Böylece Suriye, ABD'nin Irak'a karşı kurmuş olduğu Batı yanlısı koalisyonun bir parçası olmuş ve sonunda Madrid Barış Konferansı'na katılmayı kabul etmiştir. Bu, 1990'ların karakteristik özelliği olan, Suriye'nin ABD'yle olan ilişkilerinde "garip bir denge"nin başlangıcıydı. ABD, teröre destek veren ülkeler listesinde olmasına rağmen Suriye'yi, Arap-İsrail barış sürecinin başarısı ve ABD'nin yeni Ortadoğu vizyonu için çok önemli bir ülke olarak görüyordu. Diğer taraftan, Suriye de yeni stratejik dengenin farkındaydı ve bir yandan ABD ile

⁸¹¹ Yavuz, a.g.e., s. 404.

ilişkilerini düzeltmek isterken, diğer yandan da İsrail'e karşı elini zayıflatacak her türlü bağımlılıktan dikkatlice kaçınıyordu.⁸¹²

Suriye'nin ABD tarafında yer almayı istemesinin bir başka nedeni de Irak-İran Savaşı sonrasında güçlü bir orduya sahip olan Saddam Hüseyin'e karşı duyduğu güvensizlikti. Zira Irak, İran ile yaptığı savaşta ordusunu oldukça güçlendirirken, Suriye ise artık Sovyet askeri yardımı alamadığından dolayı Irak kadar güçlü bir orduya sahip değildi. Bu yüzden askeri yönden kendisini zayıf hisseden Suriye, bu eksikliği ABD'nin yanında yer alarak gidereceğini düşünüyordu.

Suriye'nin bölgede politika değişikliğine gitmeye başlamasından sonra oluşan yeni koşullarda Türkiye, terör sorununu çözmek üzere harekete geçmiştir. Türk yönetimi, Irak'ın güçlenmesine karşı olduğundan dolayı Batı'yla, dolayısıyla da Türkiye ile yakınlaşan Suriye başta olmak üzere diğer Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır.⁸¹³ Bu bağlamda, Türk Dışişleri Bakanı Alptemoçin 11 Şubat 1991'de Suriye'yi de kapsayan bir Ortadoğu gezisine çıkmıştır.⁸¹⁴

Dışişleri Bakanı Alptemoçin, Şam'da Hafız Esad ve Dışişleri Bakanı El-Şara ile "Irak'ın durumu, sınır güvenliği ve bölgesel suların ortak kullanımı" konularında bir takım görüşmeler gerçekleştirmiştir. Ziyaret sonrasında ortak bir bildiri yayınlanarak, Irak'ın egemenliği ve toprak bütünlüğü konusunda Türkiye ile Suriye'nin çok hassas oldukları ifade edilmiştir. Ortak bildiride, her iki taraf da savaş sonrasında bölge haritasında bir değişiklik olmaması konusunda hemfikir olduklarını belirtmişler ve Irak'ın gelecekteki yönetim biçimini yine Irak halkının belirlemesi gerektiğini vurgulamışlardır. Ortak bildiride ayrıca kriz sonrasında Türkiye ile Suriye arasındaki temasların arttırılarak, etkili bir iletişim ve işbirliği mekanizması kurulmasının gerekli olduğu belirtilmiştir. Yapılan görüşmeler sonucunda, sınır güvenliği meselesinde de olumlu mesajlar verilmiştir. Suriye yönetimi Türk Dışişleri Bakanı'na, Türkiye'deki iç

⁸¹²Altunışık ve Tür, **a.g.m.**, s. 234; O. Metin Öztürk, **Türkiye ve Ortadoğu (Savunma ve Güvenlik Açıklarından)**, Gündoğan Yayınları, İstanbul, 1997.

⁸¹³Oran, **TDP**, Cilt: 2, s. 554.

⁸¹⁴**BCA**, 30-18-1-2 / 675-153-8, 7 Şubat 1991; **Dışişleri Bakanlığı 1991 Tarihçesi**, Ankara, Mart 1992, s. 22, 66.

istikrarın Suriye için çok önemli olduğunu belirtmiş, Suriye'nin istikrarlı olmasının Türkiye'nin istikrarlı olmasıyla tamamen doğru orantılı olduğu mesajını vermiştir.⁸¹⁵

Suriye ile gelişen ilişkiler neticesinde, bu sefer Suriye Dışişleri Bakanı El-Şara Mart 1991'de Türkiye'ye resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir.⁸¹⁶ Bu ziyaretten bir yıl sonra Nisan 1992'de ise İçişleri Bakanı İsmet Sezgin başkanlığındaki bir Türk heyeti Suriye'ye gitmiştir. Türk heyeti Şam'da Hafız Esad, Dışişleri Bakanı El-Şara ve üst düzey Suriyeli askeri yetkililerle önemli görüşmeler gerçekleştirmiştir.⁸¹⁷ 14-17 Nisan 1992'de Türkiye ile Suriye arasında yapılan bu görüşmeler neticesinde, 1987 tarihli "Güvenlik İşbirliği Protokolü"nde yer alan hükümlere işlerlik kazandırılması amacıyla yeni bir "Güvenlik Protokolü" imzalanmıştır. Bu protokol ile her iki tarafın da ülke güvenlikleri konusunda duyarlı olacakları, terör örgütlerine destek ve yardım sağlamayacakları, terör ve güvenlik konularında işbirliği yapacakları, sınırdan sızma ve kaçakçılık faaliyetlerine izin vermeyecekleri imza altına alınmıştır.⁸¹⁸

Türkiye ile Suriye arasında imzalanan bu anlaşmanın en önemli kısmı şüphesiz, iki ülke arasında yürütülecek işbirliğini sağlamak için her iki ülkenin güvenlikten sorumlu üst düzey görevlilerinin üç ayda bir toplanacağını kararlaştırılmış olmasıdır. İçişleri Bakanı İsmet Sezgin, imzalanan bu anlaşmayı "Suriye ile şimdiye kadarki imzalanan en önemli protokol" olarak nitelendirmiştir. Anlaşmanın imzalanmasından sonra, Türkiye Savunma Bakanı Nevzat Ayaz Suriye'nin anlaşmaya uyması halinde "Bekaa'yı bombalamaya gerek kalmayacaklarını" söyleyerek⁸¹⁹ bir nevi Suriye'ye gözdağı vermiştir.

Türkiye-Suriye arasında imzalanan güvenlik protokolünün bir gereği olarak, Suriye'nin Bekaa Vadisi'ndeki bütün PKK kamplarını kapatması gerekiyordu. Buna rağmen Suriye, Bekaa Vadisi'ndeki PKK kamplarını kapattığını Türkiye'ye bildirdiği halde kapatmamıştır. Öcalan ve örgüt militanları, Bekaa'da bulunan Mahsun Korkmaz Kampı'nda kalmaya devam etmişlerdir.⁸²⁰ Diğer taraftan, Suriye'nin PKK'ya verdiği destek Suriye parlamentosunda da tepki çekmekteydi. Nitekim Suriye Halk Meclisi

⁸¹⁵ Oran, **TDP**, Cilt: 2, s. 554-555.

⁸¹⁶ **Dışişleri Bakanlığı 1991 Tarihçesi**, s. 26.

⁸¹⁷ **Dışişleri Bakanlığı 1992 Tarihçesi**, Ankara, Mayıs 1994, s. 57; **Milliyet**, 18 Nisan 1992, s. 12.

⁸¹⁸ **Milliyet**, 18 Nisan 1992, s. 12; **Tercüman**, 19 Nisan 1992, s. 1.

⁸¹⁹ Olson, **a.g.m.**, s. 170-171.

⁸²⁰ Başar, **a.g.e.**, s. 74-75.

(Meclis-i Şaab) üyesi radikal Arap milliyetçisi sekiz milletvekili, Suriye yönetiminin PKK'ya vermiş olduğu desteği protesto etmek amacıyla, “Şam yönetimi PKK yandaşlarına, Suriye vatandaşından daha fazla değer veriyor” diyerek 1992 yılında milletvekilliğinden istifa etmiştir. Sekiz milletvekili, vermiş oldukları istifa dilekçelerinde aşağıdaki yazılı açıklamayı yapmıştır:

“Biz Arap halkının temsilcisiyiz. Meclis-i Şaab'ın Arap halkını temsil etmesi, onların derterine çare bulma girişimleri, Suriye hükümetince engellenmektedir. Meclis-i Şaab'ın asıl sahibi Araplar'ın, katliamcı PKK yandaşı kadar değeri yoktur. Bu nedenle Arap halkımızı yeteri kadar temsil edemeyeceğimize inanıyor ve istifa ediyoruz.”⁸²¹

Öte yandan Suriye'nin PKK'ya yönelik Türkiye'ye verdiği sözleri tutmaması üzerine Ağustos 1992'de Türk Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin Suriye'ye bir ziyaret gerçekleştirmiştir.⁸²² Hikmet Çetin, Şam'da Hafız Esad ve Dışişleri Bakanı El-Şara'yla görüşerek, Suriye'nin nisan ayında imzalamış olduğu güvenlik anlaşmasına bağlı kalması durumunda, Türkiye'nin de su meselesi konusunda tüm sorumluluklarını yerine getireceğini ve Suriye'ye vermiş olduğu taahhütleri gerçekleştireceğini açıkça belirtmiştir. Türkiye böylece Suriye'nin PKK kozuna karşılık su kozunu kullanmaya çalışıyordu. Nitekim terörün giderek tırmanması karşısında, Türk kamuoyunda eğer Suriye PKK'ya verdiği desteği durdurmazsa, Fırat sularının kesilmesinin önemli bir alternatif olabileceği konusu tartışmaya başlanmıştı.⁸²³

Kasım 1992'de Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin Suriye'ye daha sert bir tepki göstererek, Türkiye'nin terör meselesini Suriye'nin yardımı olmadan da çözebileceğini ama Suriye'nin su meselesini Türkiye olmadan çözemeyeceğini belirtmiş ve Suriye'nin Türkiye'ye karşı terörü desteklemekten vazgeçmesi gerektiğini vurgulamıştır. Başbakan Demirel'in de Suriye'ye karşı benzer yöndeki uyarıları Suriye tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Suriye, Türkiye'nin uluslararası hukuka aykırı bir şekilde uluslararası akarsular üzerinde tek başına egemenlikten bahsetmesinin mümkün olmadığını ve Fırat sularının adil bir şekilde paylaşılması gerektiğini belirtmiştir. Aralık 1992'de Suriye'nin su meselesiyle ilgili açıklamaları giderek setleşmeye başlamıştır. Suriye Türkiye'yi uluslararası hukuku hiçe saymakla, anlaşmaya varmada ve ilişkileri geliştirmede isteksiz

⁸²¹ *Milliyet*, 14 Ekim 1998, s. 14.

⁸²² *Dışişleri Bakanlığı 1992 Tarihçesi*, s. 410.

⁸²³ Oran, *TDP*, Cilt: 2, s. 556.

davranmakla suçlamıştır. Bununla da kalmayan Suriye, konuyu Arap Birliği'nin gündemine getirerek bu konuda Türkiye'ye baskı yapılması konusunda Arap ülkelerinden yardım istemiştir. Böylece iki ülke arasındaki ilişkiler giderek gerginleşirken, ayrıca “Hatay’ın Türkiye tarafından işgal edilmiş Suriye toprağı” olduğu iddiaları da Suriye tarafından yeniden gündeme getirilmeye çalışılıyordu.⁸²⁴

1993 yılına gelindiğinde Türkiye bir yandan PKK'nın yurtdışı bağlantılarını kesmeye çalışırken, içeride de PKK'ya yönelik önemli operasyonlar yürütüyordu. Türk güvenlik güçleri tarafından PKK'ya karşı gerçekleştirilen büyük operasyonlar sonucunda PKK 1993 yılının mart ayında, tek taraflı olarak sözde ateşkes ilan ettiğini duyurmuştur.⁸²⁵ Bu arada Türkiye Suriye ile büyük gerginlikler yaşamasına rağmen, Kuzey Irak'la ilgili duyulan ortak endişe sebebiyle Suriye ile diplomatik ilişkilerini tamamen koparmamaya dikkat ediyordu. Nitekim 1993 yılında ABD'nin Irak'a saldırı düzenlemesi karşısında Başbakan Süleyman Demirel, Şam'a giderek Hafız Esad ile görüşmüştür. İkili arasında yapılan görüşmeden sonra bir ortak açıklama yapılarak, Irak'ta süren Amerikan operasyonunda, sivillerin zarar görmemesi gerektiği vurgulanmıştır. Öte yandan Mart 1993'te PKK'nın tek taraflı olarak sözde ateşkes ilan etmesinden sonra, Suriye'nin PKK'ya olan desteği kısmen azalmıştı. 1993 yılında nispeten yumuşayan Türkiye-Suriye ilişkileri sayesinde Türkiye, Dev-Sol terör örgütü militanlarını yakalamak için ihtiyaç duyduğu istihbarat bilgilerini Suriye istihbaratından almıştır. Üstelik Suriye, Lübnan'da bulunan Dev-Sol terör örgütü kampının kapatılmasına da yardımcı olmuştur.⁸²⁶

Böylece Türkiye-Suriye ilişkileri 1993'ün sonuna doğru nispeten yumuşamaya devam ediyordu. Nitekim Kasım 1993'te iki ülke arasında PKK ve diğer terör örgütleriyle ilgili alınacak önlemler hakkında yeni bir “güvenlik protokolü” imzalanmıştır. Bu protokolle birlikte Suriye PKK'nın bir terör örgütü olduğunu ilan etmiştir. Bu protokolün imzalanmasından hemen sonra, Suriye İçişleri Bakanlığı Siyasi Güvenlik Başkanı General Al Hassan, Suriye'nin Türkiye'ye tehdit oluşturan terör örgütleri için bir üs olamayacağını belirtmiştir. Bundan birkaç gün sonra da Suriye'nin

⁸²⁴ A.g.e., s. 557.

⁸²⁵ Eric Hooglund, “Government and Politics,” Ed.: Paul M. Pitman, **Turkey: A Country Study**, Federal Research Division, Library of Congress, Washington, 1996, s. 281-282.

⁸²⁶ Yavuz, a.g.e., s. 413.

Güvelikten Sorumlu Devlet Bakanı Nasir Kaddur, bir televizyon kanalına verdiği röportajda, Türkiye ile Suriye arasında imzalanan güvenlik protokolü hakkında bazı önemli açıklamalarda bulunmuştur. Kaddur, Hafız Esad'ın emriyle ülkesinde PKK'nın bütün faaliyetlerinin yasaklanmaya başlandığını belirterek, Öcalan ve diğer teröristlerin Suriye topraklarını kullanmalarına veya Suriye'yi Türkiye'ye yönelik operasyonlar için bir üs olarak görmelerine izin vermeyeceklerini söylemiştir.⁸²⁷

Kaddur ayrıca bazı PKK militanlarının zaten tutuklanmış olduğunu belirterek, bundan böyle Öcalan'ın Suriye'de istenmeyen kişi olacağını açıklamıştır. Kaddur, "Türkiye'nin istikrarı ve bütünlüğü Suriye ve bölge için önemlidir, dolayısıyla terörizmi sürdüren ve Türkiye'ye sorun yaratan hiçbir gruba Suriye'de yer yok" diyerek Suriye'nin bundan sonra Türkiye'ye yönelik politikasında değişiklik yapacağını işaretini vermiştir. Türkiye, Suriyeli Bakan Nasir Kaddur'un bu açıklamalarından dolayı şüphesiz çok memnun olmuştu. Zira bu, üst düzey bir Suriyeli yetkilinin PKK konusunda bu şekilde ilk kez yaptığı bir açıklama olmakla kalmayıp aynı zamanda 1979'da Öcalan'ın Suriye'ye sığınmasından beri PKK'yı destekleyen Suriye için önemli bir dış politika ayrılığına da işaret ediyordu.⁸²⁸

Ancak Türkiye ile Suriye arasında imzalanan güvenlik protokolüne ve Suriyeli üst düzey yetkililerden gelen bütün olumlu açıklamalara rağmen, Suriye su meselesini gündemden düşürmeye niyetli görünmüyordu. Nitekim Suriye her fırsatta Türkiye'den su konusunda çeşitli tavizler koparmaya çalışıyor ve bu nedenle de PKK'ya olan desteğini sürdürmeye devam ediyordu. Bu yüzden Türkiye bölgedeki koşullar çerçevesinde politika değişikliğine gitmeye karar vermiştir. Bu çerçevede, Türkiye Suriye'nin bölgedeki en büyük düşmanı konumundaki İsrail ile ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır.

Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın vefatı üzerine, İsrail Dışişleri Bakanı Şimon Peres cenaze törenine katılmak üzere Nisan 1993'te Türkiye'ye gelmiştir. Aynı zamanda yeni kurulan Tansu Çiller Hükümeti de İsrail ile daha yakın bir diyalog başlatmıştır. İsrail ile gelişmeye başlayan ilişkiler neticesinde Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, 14 Kasım 1993'te İsrail'e resmi bir ziyaret gerçekleştirerek İsrail'e giden ilk Türk Dışişleri Bakanı

⁸²⁷Olson, **a.g.m.**, s. 171.

⁸²⁸**A.g.m.**, s. 171.

olmuştur. Hikmet Çetin, ziyareti sırasında İsrail’de mevkidaşı Peres’le bir takım görüşmeler gerçekleştirerek çeşitli anlaşmalara imza atmıştır. Hikmet Çetin’in İsrail ziyaretinden sonra 14 Ocak 1994’te bu sefer İsrail Cumhurbaşkanı Weizmann Türkiye’ye resmi bir ziyarette bulunmuştur. Weizmann’ın bu ziyareti hem kendisinin ilk yurt dışı resmi ziyareti olması, hem de bir İsrail Cumhurbaşkanı’nın ilk Türkiye ziyareti olması bakımından oldukça önemliydi.⁸²⁹

Türkiye’nin İsrail ile ilişkileri gelişirken, Suriye ile yaşadığı güvenlik sorunları da devam ediyordu. Kasım 1993’te Suriye, Irak ve Türkiye başbakanları arasında yapılması kararlaştırılan toplantıya Suriye Başbakanı El Zubi, Fırat sularının paylaşımı konusunda henüz bir anlaşmaya varılmadığını gerekçe göstererek katılmamıştı. Ancak kasım ayının sonunda Türkiye ile Suriye arasında bir güvenlik protokolü imzalanmasından sonra, Suriye Başbakanı 5 Şubat 1994’te gerçekleşen toplantıya katılmıştır. Bu toplantıda Suriye Başbakanı, Öcalan’ın Suriye’de olmadığını, Suriye’de PKK’nın herhangi bir faaliyette bulunmasına izin verilmediğini ve Lübnan’da hiçbir PKK kampının bulunmadığını söylemiştir. Suriye Başbakanı daha sonra su meselesiyle ilgili Türkiye ile ikili görüşme yapmak istediğini belirtmiştir. Ancak PKK’nın Suriye’deki faaliyetlerinde bir azalma olduğu Türk istihbaratı tarafından doğrulansa da Türkiye terör probleminin kesin olarak çözüme kavuşturulmadan, su konusunda herhangi bir anlaşma imzalamanın imkânsız olduğunu belirterek Suriye’nin ikili görüşme talebini reddetmiştir.⁸³⁰

Suriye ile ilişkiler düşük seviyede devam ederken, Türkiye-İsrail ilişkileri ise gelişmeye devam ediyordu. 14-17 Ocak 1994 tarihleri arasında İsrail Cumhurbaşkanı Weizmann’ın Türkiye ziyaretinden sonra, 10 Nisan 1994’te bu sefer İsrail Dışişleri Bakanı Peres Türkiye’yi ziyaret etmiştir. Ankara’da iki ülke arasında yapılan görüşmelerde, ilişkilerin daha da geliştirilmesi kararlaştırılmış ve özellikle ekonomi alanında daha sıkı işbirliği yapılması gerektiği üzerinde durulmuştur.⁸³¹ İsrail’in bu

⁸²⁹ Yavuz, **a.g.e.**, s. 415-416.

⁸³⁰ Oran, **TDP**, Cilt: 2, s. 558.

⁸³¹ Yavuz, **a.g.e.**, s. 416.

önemli üst düzey ziyaretlerine Türkiye tarafından Kasım 1994'te Başbakan Çiller'in İsrail'e yaptığı bir ziyaretle karşılık verilmiştir.⁸³²

Başbakan Çiller'in İsrail ziyareti sırasında Türkiye-İsrail arasında önemli anlaşmalara imza atılmış ve gelecekteki “stratejik ortaklık” için uygun ortam hazırlanmıştır. Bu ziyaret sırasında Türkiye tarafından İsrail'e, “istihbarat paylaşımı ve terörizme karşı işbirliği” önerisi sunulmuştur. Onuruna verilen yemekte İsrail için “vaat edilmiş topraklar” diye söz eden Çiller, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Atatürk ile İsrail Devleti'nin kurucusu Gurion'u karşılaştırmış ve “İslami teröre karşı işbirliği” teklifinde bulunmuştur.⁸³³ Ziyaret sırasında ayrıca Türk F-4 savaş uçaklarının modernizasyon ihalesinin İsrail'e verilmesi konusu da görüşülmüştür. Bu arada Başbakan Çiller'in İsrail'i ziyaret etmesi fikrini ABD'nin verdiği konusu Türk kamuoyunda uzun süre tartışılmıştır.⁸³⁴

Diğer taraftan, Tansu Çiller'in başbakanlığı döneminde Türkiye'nin İsrail ile geliştirmiş olduğu yakın ilişkiler Suriye tarafından büyük tepkiyle karşılanmıştır. Başbakan Çiller'in İsrail için “vaat edilmiş topraklar” diye bahsetmesi, Türkiye dostu Araplar da dâhil, bölgedeki Müslüman ve Arap ülkelerinin Türkiye'yi karşılığın almasına neden olmuştur. Öte yandan Türkiye'nin İsrail ile başlatmış olduğu yakın ilişkilerin hızla gelişmesinde, hiç şüphesiz Ortadoğu Barış Süreci'nde yaşanan olumlu gelişmelerin payı önemli olmuştur. Zira bu görüşmeler sayesinde Filistin ile İsrail arasındaki gerginlik azaldıkça, Türkiye de İsrail'le olan ilişkilerini daha rahat geliştirebiliyordu.⁸³⁵

Gelişmekte olan Türkiye-İsrail ilişkilerine rağmen, 1994 yılının sonlarında Türkiye-Suriye arasındaki ilişkiler kısa bir yumuşama sürecine girmiştir. Aralık 1994'te TOBB Başkanı Yalım Erez, iş adamlarından oluşan 100 kişilik bir heyeti ekonomi alanında görüşmeler yapmak üzere Şam'a götürmüştür.⁸³⁶ Suriye Başbakan Yardımcısı ve Suriyeli bakanların da katıldığı siyasi görüşmelerin yanı sıra, iki ülkenin iş adamları

⁸³²BCA, 30-18-1-2/792-631-6, 11 Kasım 1994.

⁸³³ Yavuz, a.g.e., s. 416.

⁸³⁴ Aziz Üstel, “*Ve Bir Başbakan İsrail'i Ziyaret Eder!!*”, *Star*, 17 Ekim 2016.

⁸³⁵ Yavuz, a.g.e., s. 417.

⁸³⁶ *Milliyet*, 4 Aralık 1994, s. 7.

arasında da bazı ikili görüşmeler yapılmıştır.⁸³⁷ Suriye Ekonomi Bakanı El-İmadi, Türkiye-Suriye arasındaki ticaret ilişkilerinin geliştirilmesi gerektiğini ve iki ülke arasında ticaret hacminin artırılmasını istediklerini belirtmiştir. Ekonomi alanındaki bu gelişmeye rağmen, 1995 yılına gelindiğinde Şam'ın PKK'ya verdiği destek ve su konusu iki ülke arasında önemli bir sorun olmaya devam etmiştir. Şubat 1995'te Başbakan Çiller, Şam'ın PKK'yı korumayı bırakması durumunda, Türkiye'nin Suriye'ye saniyede en az 500 metreküp akış sağlayacak bir "su protokolü" imzalamaya hazır olduğunu açıklamıştır.⁸³⁸ Bundan bir süre sonra da Şam'da iki ülke arasında "Türkiye-Suriye Turizm Karma Komisyonu Üçüncü Toplantısı Protokolü" imzalanmıştır.⁸³⁹

Bununla birlikte, 1995'in yazında PKK'nın Hatay'da bir örgütsel yapı kurmaya çalıştığını gösteren bilgiler, bir kez daha düzelmeye başlayan ilişkileri bozmaya yetmiştir. Temmuz ayında PKK'nın askeri kanadı olan Kürdistan Halk Kurtuluş Ordusu (ARGK), Toros dağlarında ve Hatay'da çeşitli eylemler ve saldırılar gerçekleştirmişti. Türk kamuoyunda da PKK'nın 1994'ten itibaren bu bölgelere militanlarını yerleştiği ve Türk istihbaratının 1995'in başlarında PKK'nın bölgedeki varlığından haberdar olduğu belirtiliyordu.⁸⁴⁰

Böylece Türkiye'nin bütün çabalarına rağmen, Suriye'nin PKK konusunda verdiği sözleri tutmaması üzerine, Türkiye-Suriye ilişkileri yeniden gerginleşmeye başlamıştır. Nitekim Türk Hükümeti, Türkiye-Suriye-Lübnan arasında üç ayda bir yapılması kararlaştırılan güvenlik ve işbirliği görüşmelerini durdurduğunu açıklamıştır. Suriye ise Türkiye ile görüşmelerin yeniden başlaması için çağrı yapmış ancak Türkiye, Lübnan'daki PKK faaliyetlerinin sona ermesi, Öcalan'ın Türkiye'ye iadesi veya üçüncü bir ülkeye sınır dışı edilmesi şartıyla, Türkiye-Suriye-Lübnan arasındaki üçlü güvenlik işbirliği görüşmelerinin yeniden başlatılmasının mümkün olacağını açıklamış, ayrıca su konusunda görüşmelere katılmayı da reddetmiştir.⁸⁴¹

⁸³⁷ *Milliyet*, 9 Aralık 1994, s. 7.

⁸³⁸ Olson, *a.g.m.*, s. 172-173.

⁸³⁹ *BCA*, 30-18-1-2 / 811-702-3, 3 Mayıs 1995.

⁸⁴⁰ Olson, *a.g.m.*, s. 173; Alain Gresh, "Turkish-Israeli-Syrian Relations and Their Impact on the Middle East", *Middle East Journal*, Vol. 52, No. 2, Spring 1998, s.193.

⁸⁴¹ Oran, *TDP*, Cilt: 2, s. 559.

Öte yandan Suriye ile Yunanistan arasında “ortak savunma anlaşması”nın imzalanması ve Suriye’nin Türkiye ile bir çatışma halinde Yunan hava kuvvetlerine Suriye hava sahasını kullanma izni vermesi, Türkiye-Suriye ilişkilerinde bardağı taşıran son damla olmuştur. Yine bu dönemde Ortadoğu Barış Görüşmeleri çerçevesinde Suriye ile İsrail arasında gerçekleşen görüşmelerin olumlu sonuçlanacağına yönelik beklentilerin artması da Türkiye’yi rahatsız etmiştir. Zira olası bir İsrail-Suriye barışı Suriye’nin tüm dikkatinin kuzeye yani Türkiye’ye çevrilmesine yol açabilirdi.⁸⁴²

Suriye’nin PKK’ya olan desteği ve Türkiye’ye yönelik düşmanca tutumu karşısında, Türkiye İsrail ile ilişkilerini daha da geliştirme yoluna gitmiştir. Bu çerçevede, Türkiye-İsrail arasında Ağustos 1995’te savunma sanayi ile ilgili yaklaşık 600 milyon dolarlık bir projeye imza atılmıştır. Bu projeye Türk Hava Kuvvetleri bünyesindeki 54 adet F-4 (Phantom) savaş uçağı, İsrail Devleti’nin vereceği kredi ile İsrail tarafından modernizasyona tabi tutulacaktı.⁸⁴³ Bu arada Türkiye’nin İsrail ile geliştirmiş olduğu yakın ilişkilerden büyük rahatsızlık duyan Suriye’nin, bazı Arap devletlerini Türkiye aleyhine kışkırtma yönündeki faaliyetlerine rağmen, Filistin lideri Yaser Arafat 1995 yılında Türkiye’ye resmi bir ziyarette bulunmuştur. Yaser Arafat, Türk-İsrail anlaşması konusunda bazı Arap devletlerinin yaptıkları eleştirilere karşı çıkmış ve PKK’ya karşı Türkiye’nin yanında olduğu mesajını vermiştir.⁸⁴⁴

Diğer taraftan Türkiye’nin terör meselesi çözülmedikçe su konusunda görüşmeyi reddetmesi üzerine, Suriye su meselesini uluslararası arenaya taşıyarak,⁸⁴⁵ Aralık 1995’te Arap ülkelerinin gündemine getirmiştir. Ardından, Mısır ile Suudi Arabistan’ın da içerisinde olduğu 8 ülkenin desteğiyle Suriye yönetimi Türkiye’ye bir nota göndermiştir. Suriye tarafından Türkiye’ye gönderilen notanın hemen sonrasında, Körfez İşbirliği Konseyi üyesi ülkelerden Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Kuveyt, Mısır, Suudi Arabistan ve Umman Şam’da bir araya gelerek Şam Deklarasyonu’nu yayınlamışlardır. Deklarasyonda, GAP’ın bir parçası olarak Fırat nehri üzerinde Birecik Barajı’nın kurulmasının yanlış olduğu belirtilmiş, ayrıca Fırat

⁸⁴² A.g.e., s. 559; Mahmut Bali Aykan, “*The Turkish-Syrian Crisis of October 1998: A Turkish View*”, *Middle East Policy*, Vol: VI No: 4, 1999, s. 176.

⁸⁴³ Yavuz, a.g.e., s.420. Ayrıca bkz. *BCA*, 30-18-1-2 / 785-605-5, 2 Ağustos 1994; *BCA*, 30-18-1-2 / 863-907-5, 24 Ekim 1996.

⁸⁴⁴ William Hale, *Türk Dış Politikası (1774-2000)*, Çev.: Petek Demir, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2003, s. 322-323.

⁸⁴⁵ Demir, a.g.m., s. 708.

sularının adil bir şekilde paylaşımı için doğru bir anlaşma yapılmasının gerektiği vurgulanmıştır. Dışişleri Bakanı Deniz Baykal, Arap ülkelerinin Türkiye'ye yönelmiş olduğu bütün eleştirileri reddederek, Suriye'nin PKK'ya verdiği desteği sona erdirmen, Fırat'ın sularından bir artış beklememesi gerektiğini belirtmiştir.⁸⁴⁶

1996 yılına gelindiğinde Türkiye, Suriye destekli PKK terörünü artık tamamen bitirme kararlılığında. Nitekim 23 Ocak 1996'da Türk Dışişleri Bakanlığı tarafından Suriye'ye verilen bir notayla "hoşgörü politikası"nın artık sona erdiği resmen ilan edilmiş oluyordu. Suriye'nin PKK'ya destek vermeye ve Öcalan'ı kendi topraklarında barındırmaya devam ettiği sürece Türkiye'nin Suriye'ye karşı her türlü tedbire başvurma hakkının bulunduğunu ve bu hakkını dilediği zamanda kullanacağı Suriye'ye bildirilmiştir. Türkiye, "PKK desteği sona ermedikçe su dâhil hiçbir konuyu sizinle görüşmeyiz" diyerek ilk kez tepkisini bu kadar sert ortaya koymuştur. Türkiye'nin 23 Ocak 1996 tarihli notasında Suriye'den beklentileri şu noktalarda toplanmıştır:

- *"Suriye, PKK eylemcilerini yargılamalı ve PKK elebaşısı Abdullah Öcalan ile işbirlikçilerini Türkiye'ye iade etmelidir,*
- *Kontrolü altındaki topraklarda terörist eğitim kampları kurulmasına ve işletilmesine izin verilmemelidir,*
- *PKK'ya silah temin etmemeli, lojistik malzeme desteğinde bulunmamalıdır,*
- *PKK üyelerine sahte kimlik kartları düzenlememelidir,*
- *Teröristlerin Türkiye'ye resmi yollardan girmelerine ve diğer yollardan sızmalarına sağladığı yardımı kesmelidir,*
- *Terörist örgütün propaganda faaliyetlerine izin verilmemelidir,*
- *PKK'nın Suriye topraklarındaki tesis ve mahallerde faaliyette bulunmasına imkân bulunmasına imkân sağlamamalıdır,*
- *Teröristlerin üçüncü ülkelerden (Avrupa, Yunanistan, Güney Kıbrıs, İran, Libya, Ermenistan) Kuzey Irak'a ve Türkiye'ye geçişlerine imkân tanınmamalıdır,*
- *Bütün bu hususların ışığında, Suriye bu eylemlerinden derhal vazgeçmediği takdirde, Türkiye doğacak bütün sonuçlarıyla meşru müdafaaaya başvurma ve can ve mal kaybından doğacak zararlarının tazminini her şart altında talep etme hakkını saklı tutmaktadır."*⁸⁴⁷

⁸⁴⁶ Oran, **TDP**, Cilt: 2, s. 559.

⁸⁴⁷ Hasan Cemal, **Kürtler**, Everest Yayınları, İstanbul, 2015, s. 439-440.

Türkiye göndermiş olduğu bu notayla, uzun yıllardır ulusal güvenliğine karşı büyük bir tehdit oluşturan PKK'nın her anlamda en büyük destekçisi olan Suriye'ye ilk kez bu kadar sert bir tutum takınıyordu. Öte yandan Türkiye uzun yıllardır PKK konusunda Suriye'ye birçok kez çeşitli notalar göndermişti ancak bu, şimdiye kadarki en sert olanıydı. Türkiye bu notayla, Suriye'nin PKK'yı desteklemesine artık daha fazla tahammül edemeyeceğini ve en kısa sürede bu desteğin kesilmemesi halinde kendi ulusal güvenliğini garanti altına almak için gereken her türlü önlemi alacağını açıkça bildiriyordu.

Türkiye'nin bu sert notasından sonra Suriye yönetiminin nasıl bir yanıt vereceği şüphesiz merak konusuydu. Zira Türkiye tarafından Suriye'ye daha önce gönderilen neredeyse bütün notalara Suriye yönetimi genellikle aynı yanıtları vermişti. Ancak Türkiye'nin büyük beklentilerine rağmen Suriye, 23 Ocak 1996 tarihli notaya da yine daha öncekilere benzer şekilde yanıt vererek, PKK'yı desteklemediğini ve Öcalan'ı ülkesinde barındırmadığını söylemiştir.

Böylece Türkiye'nin taleplerine Suriye'nin bir kez daha olumsuz yanıt vermesi üzerine Türk Hükümeti, Suriye ile tüm ilişkilerini tamamen kesme kararı almıştır. Ancak Türkiye bunu yaparken de kendi ulusal güvenliği için çeşitli devletlerle bölgesel işbirliği kurma ve geliştirme niyetindeydi. Türkiye bölgesel işbirliği için en uygun devletin İsrail olduğunu düşünüyordu. Nitekim daha önce yakınlaşma sürecine giren Türkiye-İsrail ilişkileri bundan sonra çok daha farklı bir boyut kazanacak, Türkiye-Suriye ilişkileri ise giderek daha kötü bir hâl alacaktır.

5. Türkiye'nin Sert Tepkisi: 1998 Ekim Krizi

5.1. Krizin Ortaya Çıkmasını Tetikleyen Faktörler

A. İç Siyasi Faktörler

1998 Ekim krizini tetikleyen iç siyasi faktörlerden en önemlisi 28 Şubat 1997 tarihli Milli Güvenlik Kurulu (MGK) kararlarından sonra Türkiye'de değişen şartlar olmuştur. MGK kararlarından sonra ülke yönetiminde her ne kadar seçilmiş bir siyasi iktidar olsa da TSK artık ülkenin özellikle dış politikasında daha aktif olmaya başlamıştır. O zamana kadar Türk Hükümeti Suriye'nin terörizme olan desteğini daha çok diplomasi yoluyla çözüme çabasındayken, 28 Şubat 1997'den sonra ülke yönetiminde daha etkin olan TSK bu sorunu gerekirse askeri yöntemler kullanarak çözüme eğilimindeydi. Böylece TSK'nın Suriye'ye yönelik giderek artan sert uyarıları karşısında Türk Hükümeti de askerlere uyararak Suriye'ye karşı daha sert ve kararlı bir politika izlemeye başlamış ve böylece Ekim krizine giden süreç daha da hızlanmıştır.

Olson'a göre, 1998 Ekim krizini tetikleyen bir diğer faktör de 29 Ekim'de yapılacak olan, Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. yılı kutlamaları öncesinde hem hükümetin hem de TSK'nın bir güç gösterisi yapmak istemesi olmuştur. Gerçekten de hükümet ve TSK, bu kutlamalar öncesinde Suriye'ye askeri baskı politikası uygulayarak, Suriye yönetiminin Öcalan'ı iade etmek veya ülke dışına çıkarmak zorunda kalacağını düşünmüşler ve bu şekilde 29 Ekim'de ülkede daha coşkulu bir kutlama yapmayı hedeflemişlerdir. Bu arada, belirtilmesi gereken diğer bir husus da Yılmaz Hükümeti'nin iç politikada yaşadığı önemli sorunlardır. Yılmaz Hükümeti iç politikada büyük sorunlar yaşarken, bu durumu kendi lehine çevirmek isteyen muhalefet partileri ise erken seçim yapılmasını istiyorlardı. Yılmaz Hükümeti de ülkenin muhtemelen bir erken seçime gideceğini bildiğinden, Suriye'ye Öcalan'ı sakladığı için bir güç gösterisi yapmasının kendisine seçimlerde fayda sağlayacağını düşünmüştür.⁸⁴⁸ Ancak durum Yılmaz Hükümeti'nin beklediği gibi olmamış ve 18 Nisan 1999 tarihinde yapılan erken seçimlerde Yılmaz Hükümeti oylarını oldukça düşürmüştür

⁸⁴⁸ Robert Olson, *Türkiye'nin Suriye İsrail ve Rusya İle İlişkileri: 1979-2001*, Çev.: Süleyman Elik, Orient Yayınları, Ankara, 2005, s. 16-17.

1998 Ekim krizini tetikleyen iç siyasi faktörlerden bir diğeri ise Suriye'nin PKK terörizmine uzun yıllardır verdiği destekten ötürü Türk halkının da artık sabrının taşmış olmasıdır. Nitekim Ekim Krizinde Türkiye'nin Suriye'ye karşı uyguladığı askeri baskı politikasının Türk halkının büyük desteğini aldığını söyleyebiliriz. Türkiye'de 1-11 Ekim 1998 tarihlerinde yapılan bir kamuoyu araştırmasına göre, halkın çoğunluğu PKK konusunda Suriye'ye karşı daha sert tedbirlerin alınması gerektiğini düşünüyordu. Türk halkı, Türkiye'nin Suriye'ye yönelik sert bir politika uygulamadığı sürece Suriye'nin teröre olan desteğini devam ettireceğine inanıyordu.⁸⁴⁹

Bu arada Türk basınında çıkan birçok haber ve analizde, Türkiye'nin PKK terörünü bitirmek için Suriye'nin üzerine daha fazla gitmesi gerektiği ve bu işin artık geri dönüşü olmayan bir mesele olduğu sürekli olarak vurgulanıyordu.⁸⁵⁰ Türk kamuoyunun hükümetten bu yöndeki beklentileri giderek yükseliyor, bu da hükümet üzerinde büyük baskı oluşturuyordu. Türk karar alıcıları da halkın ve kamuoyunun bu isteklerini göz önünde bulundurarak, bundan sonra Suriye'ye karşı daha sert bir politika uygulamaya karar vermişler ve bu da Ekim krizini tetikleyen önemli bir faktör olmuştur.

B. Kuzey Irak'ta Kurulması Planlanan Kürt Devleti

Türkiye, PKK terörünü tamamen ortadan kaldırmak için bir taraftan Suriye'ye yoğun baskı yaparken diğer taraftan da Irak'taki gelişmelerden büyük rahatsızlık duyuyordu. 1997'de Irak yönetimi, ülkesinde PKK'nın ofis açmasına izin vererek PKK'ya olan desteğini göstermişti. Türk Hükümeti PKK'ya destek veren Irak yönetiminin bu desteğinin Türkiye'ye tehdit oluşturduğunu ve Türkiye'nin bu konuda gerekli önlemleri alacağını söylemişti. Bu uyarı aynı zamanda PKK'yı çeşitli şekillerde desteklemekte olan İran, Yunanistan, Ermenistan ve en çok da Suriye'yi kapsıyordu.⁸⁵¹ Bu arada, Türkiye'nin Irak'a yapmış olduğu uyarılardan hemen sonra harekete geçen Türk Silahlı Kuvvetleri Kuzey Irak'tan Türkiye'ye gelebilecek teröristleri önlemek ve

⁸⁴⁹ Aykan, **a.g.m.**, s. 181.

⁸⁵⁰ Fatih Altaylı, "Suriye'yi Sıkıştırmanın Tam Zamanı", **Hürriyet**, 3 Ekim 1998, s. 23.

⁸⁵¹ Aykan, **a.g.m.**, s. 185.

oradaki terör yuvalarını tamamen kurutmak için binlerce askerin katıldığı iki büyük askeri harekât gerçekleştirmiştir.⁸⁵²

Türkiye böylece bir yandan Suriye ve Irak kaynaklı PKK terörünü bitirmeye çalışırken, diğer yandan da ABD'den gelen çeşitli açıklamalar Türkiye'yi ciddi şekilde endişelendirmeye başlamıştı. Türkiye, ABD politikalarının bağımsız bir Kürt devletinin kurulmasına yol açabileceği yönünde ciddi endişelere sahipti. Nitekim Kürdistan Demokratik Partisi lideri Barzani ile Kürdistan Yurtseverler Birliği lideri Talabani tarafından ABD'nin gözetiminde 17 Eylül 1998 tarihinde Washington Anlaşması'nın imzalanması, Türkiye'nin bu endişelerinde ne kadar haklı olduğunu göstermiştir. Bu anlaşmanın imzalanmasıyla Ankara büyük oranda sürecin dışına itilmiş, bu da Türkiye'nin tepkisine yol açmıştır.⁸⁵³

Türkiye Washington Anlaşması'nın kendi ulusal güvenliğine yönelik ciddi bir tehdit oluşturduğunu düşünüyordu.⁸⁵⁴ Türkiye'nin bu anlaşmada en kabul edilemez bulduğu hususlar, iki Kürt liderin de Irak içerisinde bir Kürt oluşumu olduğunu kabul etmesi idi. Türkiye'ye göre bu durum "Kürtler için bir devlet kurma" anlamına geliyordu. Bunun yanı sıra, Kuzey Irak'ta kurulacak bir Kürt devleti Türkiye içerisindeki PKK sempatanlarını da cesaretlendirecekti. Nitekim Başbakan Yardımcısı Bülent Ecevit, Washington Anlaşması'nın bağımsız bir Kürt devletinin oluşturulması yönündeki ilk adım olmasından ve bu anlaşma sayesinde PKK'nın Kuzey Irak'ta kendini daha etkin bir şekilde geliştirip Türkiye'ye sızmasından endişe duyduğunu belirtmiştir.⁸⁵⁵

Washington Anlaşması'ndan memnun olmayan Türkiye'nin, bu anlaşmadan rahatsızlık duyan Suriye ve Irak ile birlikte ABD yönetimine karşı çıkması beklenirken, Türkiye farklı bir politika uygulayarak Suriye'ye karşı tavrını sertleştirmiştir.⁸⁵⁶ Türkiye'ye göre, ABD'nin sağladığı yardım sayesinde PKK'nın daha aktif hale gelmeden ve Türkiye'nin ulusal güvenliğine karşı daha büyük tehdit oluşturmadan önce

⁸⁵² Gresh, **a.g.m.**, s. 195.

⁸⁵³ Ö. Zeynep Oktav Alantar, "The October 1998 Crisis: The Change of Heart of Turkish Foreign Policy towards Syria?", **CEMOTI**, No.31 (June 2001) s. 152.

⁸⁵⁴ Stephen Kinzer, "Turkey's Ties To Syria Sink To War in All But the Name", **New York Times**, 4 Ekim 1998, s. 17.

⁸⁵⁵ Olson, **a.g.e.**, s. 17-18.

⁸⁵⁶ Oran, **TDP**, Cilt:2, s. 565.

acilen önlem almak gerekiyordu.⁸⁵⁷ Böylece Suriye destekli PKK terörünü ortadan kaldırmak için Türkiye'nin Suriye politikasını değiştirmesi ve daha sert kararlar alması artık bir zorunluluk olmuştu.

C. PKK'nın Siyasallaşma Çabaları

TSK tarafından 1996 ile 1997 yıllarında Kuzey Irak'ta PKK'ya yönelik gerçekleştirilen başarılı operasyonlardan sonra, PKK yeni bir strateji olarak Hatay'ı da eylem alanına almıştı.⁸⁵⁸ Ayrıca Suriye yönetiminin talimatıyla, Suriye medyası tarafından Hatay üzerinde yoğun bir psikolojik harekât kampanyası başlatılarak, Hatay hakkında sürekli propaganda içerikli yayınlar yapılıyordu. Bunun üzerine, Türk Hükümeti Hatay Valisini MGK toplantısında brifing vermek üzere Ankara'ya çağırmıştır. Bunun yanı sıra, MGK Genel Sekreterliği tarafından askeri, emniyet ve MİT görevlilerinden oluşan özel bir heyetten, Hatay'daki durum hakkında bir rapor hazırlanması istenmiştir.⁸⁵⁹

Heyet tarafından hazırlanan raporda; Öcalan'ın verdiği talimat üzerine Hatay'ın örgütün hareket alanı içine alındığı, bu amaçla Amanoslar'dan sınır sızmalarının yaşandığı, Hatay'daki PKK faaliyetlerinin Suriye tarafından yönetildiği, Suriye'nin Hatay'ı kendi toprağıymış gibi davrandığı ve Suriye yönetiminin PKK'nın Hatay'daki Türkmenlere karşı yürüttüğü faaliyetleri desteklediği belirtilmiştir. Ayrıca bölgedeki Türkmenlere karşı düzenlenen saldırıların ve Arapların bölgede arazi satın almasının, Suriye yönetiminin bu bölgede uzun vadeli stratejik bir planı uygulamaya koyduğunun da göstergesi olduğu vurgulanmıştır.⁸⁶⁰

Diğer taraftan Hatay'ın Anavatana katılımının 58. yıldönümü kutlamaları için Temmuz 1997'de Hatay'a gelen Başbakan Yılmaz burada yaptığı konuşmada,

⁸⁵⁷Aykan, **a.g.m.**, s. 181.

⁸⁵⁸Abdullah Öcalan yakalanarak Türkiye'ye getirildikten sonra vermiş olduğu ifadesinde, örgütün Hatay'a ağırlık vermesinin nedeni olarak, Hatay üzerinden Malatya ve Elazığ bölgelerine daha kolay açılım yapmayı hedeflediklerini belirtmiştir. Öcalan, örgütün yeni açılımlar yapmak üzere Hatay'a ağırlık vermesi gerektiği yönünde Şemdin Sakık'ın kendisine teklifte bulunduğunu ve kendisinin de bunu kabul ederek örgüte bu yönde talimat verdiğini söylemiştir.

⁸⁵⁹**Milliyet**, 2 Nisan 1997, s. 32.

⁸⁶⁰**Milliyet**, 2 Nisan 1997, s. 32; Olson, **a.g.e.**, s. 5.

Suriye'nin Türkiye'ye karşı önce ASALA'yı daha sonra da uzun yıllardır PKK'yı desteklediğini belirterek, Suriye'nin Türkiye ile karşı karşıya gelmeye çekindiği için, kirli işlerini taşeron olarak PKK'ya yaptırdığını söylemiştir. Başbakan Yılmaz konuşmasının devamında, *“Onlar bin yıldır beraber yaşayan insanların (Türkler ve Kürtler) arasına anlaşmazlık tohumları ekmeye çalışanlar, kendi kazdıkları kuyuya düşeceklerdir. Biz Türkiye'nin güçlenmesine karşı olup da devlete ihanet eden örgütlere arka çıkanların kimler olduklarını biliyoruz. Onlar (Suriyeliler) GAP'ın tamamlanmasına karşı çıkıyorlar ve tamamlanmasına engel olmak için ellerinden gelen her şeyi yapacaklar”* demiştir.⁸⁶¹

Bu arada PKK'nın Hatay'daki faaliyetlerinin giderek artması üzerine, TSK da PKK'ya yönelik operasyonlarını yoğunlaştırmıştı. Böylece TSK'nın başarılı operasyonlarından sonra PKK oldukça güç kaybetmeye başlamış ve artık iyice köşeye sıkışmıştı. Nisan 1998'de TSK tarafından Kuzey Irak'a “Yarasa Operasyonu” adı verilen bir harekât düzenlenerek, PKK'nın iki numaralı ismi olarak bilinen Şemdin Sakık yakalanmış ve Türkiye'ye getirilmiştir.

Şemdin Sakık'ın yakalanması Türkiye'yi cesaretlendirmekle kalmamış, Şemdin Sakık büyük ihtimalle, Türk güvenlik güçlerine Suriye'nin PKK'ya vermiş olduğu desteğin yeni detaylarını da etraflı bir şekilde açıklamıştı. Bu esnada Türkiye, PKK'ya yönelik yürüttüğü sınır dışı harekâtlarının yanı sıra, Güneydoğu'da da PKK'ya yönelik operasyonlarını giderek arttırarak, örgütün büyük kayıplar vermesini sağlamıştı. Böylece Türkiye bir taraftan gerçekleştirdiği operasyonlarla PKK'yı zayıflatırken, diğer taraftan da Suriye üzerinde baskı kurarak Suriye'nin PKK'ya olan desteğini kesmeye çalışıyordu. Bu arada ağustos ayında TSK'da komutan kademesinde bazı değişiklikler olmuş ve atanan yeni askerî kadronun göreve başlamasıyla birlikte Türkiye'nin tutumu daha da sertleşmeye başlamıştır. Nitekim bundan sonra Türkiye, Suriye'ye karşı askerî güç kullanımı konusunda ilk kez bu kadar kararlı bir tavır sergilemeye başlamıştır.⁸⁶²

Öte yandan, Türkiye'nin PKK konusunda Suriye üzerindeki baskısının giderek artması üzerine PKK'nın Avrupa Komitesi mensupları, bu durumu derhal Öcalan'la görüşmek için Suriye'de bulunan Öcalan'ın yanına gitmişlerdir. Yapılan bu görüşmede

⁸⁶¹Olson, **a.g.e.**, s. 4-5.

⁸⁶²Marcus, **a.g.e.**, s. 359-360.

aslen Suriye kökenli olan ve PKK'nın sözde Avrupa sözcülüğünü yapan Akif Hasan, Türkiye'nin bu denli büyük baskısına Suriye'nin artık daha fazla dayanamayabileceği konusunda Öcalan'ı uyarmıştır. Ayrıca o zamana kadar PKK konusunda Suriye'yi savunan birçok Arap ülkesi bile uzun yıllardır PKK terör örgütünü destekleyen ve adı terörizmle anılan Suriye'ye artık bu konuda destek vermeye pek yanaşmıyordu.⁸⁶³

PKK bütün bunları hesaba katarak ve Suriye'nin de artık kendisine eskisi gibi destek olmama ihtimalini düşünerek, faaliyetlerini farklı bir mecraya taşımaya karar vermiştir. Buna göre PKK artık silahlı faaliyetlerini askıya alarak, Türkiye üzerindeki uluslararası baskıyı arttırmak için “siyasallaşma” kararı alıyordu. Bu bağlamda, 1 Eylül 1998'de Öcalan, bazı Avrupa Birliği milletvekillerinin de tavsiyesi doğrultusunda, örgütün yayın organı olan MED TV'deki bir programa telefonla katılarak, 1999 yılının Nisan ayına kadar tek taraflı bir ateşkes ilan ettiğini duyurmuştur. PKK böylece Türkiye'ye karşı yürütmüş olduğu silahlı mücadeleyi güya durdurarak, Türkiye'ye karşı mücadelesinde strateji değişikliğine gidiyordu. Diğer taraftan, 29-30 Eylül'de “sürgündeki Kürt parlamentosu” adındaki bir grup, İtalya parlamentosunda yaklaşık 100 İtalyan milletvekilinin daveti ve katılımıyla bir toplantı yapmıştır. İtalyan milletvekillerinin desteği altında PKK üyeleri, Türkiye'de bir vatan kurmak için mücadele etmeyi kabul etmişlerdir.⁸⁶⁴ Böylece PKK'nın kendisini bir terör örgütü olarak değil de tamamen siyasi bir oluşum gibi gösterme çabaları hızlanarak Avrupa'da yayılmaya çalışılıyordu.

PKK'nın Avrupa'nın çeşitli ülkelerindeki siyasallaşma çabaları aslında daha önceki yıllarda başlamıştı. 1995'in sonlarında Öcalan, üst düzey Alman siyasetçi ve istihbarat görevlileriyle Şam'da bir takım görüşmeler yapmıştı. Daha sonra da Avrupa Parlamentosu oybirliğiyle Avrupa Birliği'nden “Kürt sorunu”na siyasi bir çözüm bulmasını istemişti. Ayrıca Alman federal başsavcısı PKK'nın artık bir terör örgütü olarak düşünülmemeyeceğini açıklarken, Alman Dışişleri Bakanı Kinkel ise Öcalan'ın terör faaliyetlerini bırakması durumunda onu bir muhatap olarak kabul edip onunla görüşeceklerini belirtmişti.⁸⁶⁵ Diğer taraftan Temmuz 1998'de iki İngiliz milletvekilinin

⁸⁶³ A.g.e., s. 360-361.

⁸⁶⁴ Zahide Tuba Kor, “A Turning Point in Turkish-Syrian Relations: The Öcalan Crisis”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2017, s.65-67.

⁸⁶⁵ Alantar, a.g.m., s. 150.

Şam'da Öcalan ile görüşme yaptıkları ortaya çıkmış, ağustos'ta da bir İspanyol heyeti Öcalan ile görüşmek için Şam'a ziyaret gerçekleştirmişti.⁸⁶⁶ Bunun yanı sıra Öcalan, PKK terör örgütünü siyasi bir yapı olarak göstermek ve Türkiye'yi karalamak amacıyla faaliyetlerini aksatmadan yürütüyordu.⁸⁶⁷

PKK'nın bu şekilde bazı Avrupa birliği üyesi ülkelerde siyasi faaliyetlerini arttırması sonrasında, Türkiye'nin bu konudaki endişesi de giderek artmıştır. Böylece PKK'nın terörizm faaliyetlerini "Kürt sorunu" adı altında Avrupa komuoyunun gündemine oturtma çabaları karşısında, Türkiye ulusal güvenliğini korumak için artık daha kararlı bir şekilde harekete geçmeye karar vererek Suriye kaynaklı PKK terörünü tamamen ortadan kaldırma yoluna gitmiştir.

D. Türkiye-İsrail Yakınlaşması

Türkiye, Ocak 1996'da Suriye'ye göndermiş olduğu notaya Suriye'nin olumsuz yanıt vermesi üzerine, İsrail ile daha da yakınlaşma sürecine girmişti. Bu yakınlaşma sürecinin ilk meyvesi olarak, Şubat 1996'da iki ülke arasında "Askeri Eğitim ve İşbirliği Anlaşması" imzalanmıştır.⁸⁶⁸ Türkiye'nin İsrail ile bu anlaşmayı imzalamasının sebeplerini incelediğimizde, bunun altında birçok faktörün yattığını söyleyebiliriz. Öncelikle Türkiye; Suriye'nin Ermenistan, Yunanistan ve İran'la gelişmekte olan ilişkilerini, kendisini kuşatma girişimi olarak görüyordu. Suriye'den gelen bu tehdit algısı, Türkiye'nin İsrail ile yakınlaşmasında büyük bir etken olmuştur. Diğer yandan İsrail de Suriye destekli terör gruplarından oldukça rahatsızlık duyuyordu. Böylece hem Türkiye hem de İsrail'in Suriye'yi ortak tehdit olarak görmeleri iki ülkenin böyle geniş kapsamlı bir anlaşma imzalamasını sağlamıştır. Ayrıca imzalanan bu anlaşma sayesinde, Türkiye yalnızca Suriye'yi caydırmakla kalmayıp aynı zamanda İsrail askeri teknolojisinden yararlanmayı ve Washington'daki İsrail yanlısı lobinin desteğini alarak, ABD'deki Ermeni ve Yunan lobilerine karşı koymayı amaçlamıştır.⁸⁶⁹

⁸⁶⁶Dışişleri Güncesi, Ekim 1998, Ankara, s. 60.

⁸⁶⁷BCA, 30-18-1-2/862-902-5, 7 Kasım 1996.

⁸⁶⁸Olson, a.g.m., s. 178.

⁸⁶⁹Altunışık ve Tür, a.g.m., s. 235.

Öte yandan Türkiye-İsrail arasında imzalanan bu anlaşma, İsrail'i en büyük düşmanı olarak gören Suriye tarafından büyük tepkiyle karşılanmıştır. Nitekim Suriye Devlet Başkan Yardımcısı Khaddam, Türk-İsrail ilişkilerini “1948’den bu yana Araplar için en büyük tehdit” olarak nitelendirmiştir. Bu arada Türkiye ile Ürdün arasındaki askeri ilişkilerin de gelişmeye başlamasıyla, Esad rejimi kendisini tamamen bir kuşatma altında hissetmeye başlamıştır.⁸⁷⁰ Türkiye’nin hem İsrail hem de Ürdün ile yakınlaşmasını kendi güvenliğine karşı bir tehdit olarak gören Şam yönetimi, Türkiye’ye karşı PKK terör örgütüne olan desteğini arttırma yoluna gitmiştir. Nitekim Suriye yönetiminin izniyle PKK terör örgütü 1996’nın Mayıs başlarında Şam yakınlarında 4’üncü konferansını yapmıştır.

PKK’nın düzenlemiş olduğu bu konferanstan kısa bir süre sonra 24 Mayıs 1996’da İsrail’in Ankara Büyükelçisi Elpeleg, bazı istihbarat ve askeri yetkililerle birlikte, Hatay’a bir ziyaret gerçekleştirmiştir. İsrail Büyükelçisi’nin Hatay’a yapmış olduğu bu ziyaretten kısa bir süre önce Başbakan Mesut Yılmaz da bölgeyi ziyaret etmişti. Böylece Türk başbakanının bölgeyi ziyaretinden hemen sonra İsraililerin de bölgeye bir ziyaret gerçekleştirmeleri Türk kamuoyunda “Suriye’ye bir mesaj” olarak yorumlanmıştır.⁸⁷¹ Öte yandan İsrail Büyükelçiliği bu ziyareti “Bahar gezisi” diye nitelendirirken, Türk Dışişleri Bakanlığı yetkilileri ise görüş belirtmekten kaçınmışlardır.⁸⁷² Fakat ilginç bir şekilde, bu ziyaretten kısa bir süre sonra, Suriye’nin kuzeyinde bir takım patlamalar meydana gelmiştir. Bazı çevreler tarafından bu patlamaların Türk ordusu tarafından organize edildiği ileri sürülse de Türkiye bunları üstlenmemiştir.⁸⁷³

Bu arada Mayıs 1996’da İsrail siyasetinde de önemli gelişmeler yaşanmıştı. Yapılan genel seçimlerde rakibi Şimon Peres’i geride bırakarak, seçimi kazanan Netanyahu’nun liderliğinde yeni bir hükümet kurulmuştu.⁸⁷⁴ Netanyahu, 29 Mayıs 1996’da başbakan seçildikten hemen sonra, Türkiye’nin eskiyen F-4 filosunu yenilemek için yeni bir anlaşmanın da yapılması dâhil olmak üzere, Türkiye ile yakın işbirliğini

⁸⁷⁰A.g.m., s. 235.

⁸⁷¹ Olson, a.g.m., s. 182.

⁸⁷² Milliyet, 22 Mayıs 1996, s. 18.

⁸⁷³Bashar Belal, “1993 Yılı Sonrasında Türkiye-İsrail Askeri İlişkileri”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Atılım Üniversitesi, SBE, Ankara, 2012, s. 60.

⁸⁷⁴ Milliyet, 31 Mayıs 1996, s. 21; Milliyet, 1 Haziran 1996, s. 1.

sürdürmek istediğini açıklamıştır.⁸⁷⁵ Türkiye'nin de buna olumlu yanıt vermesi üzerine Ağustos 1996'da Türkiye ile İsrail arasında bu sefer "Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşması" imzalanmıştır.⁸⁷⁶

Türkiye ile İsrail arasında imzalanan anlaşmalar neticesinde, İsrail şirketleri Türk Hava Kuvvetleri bünyesindeki 54 adet F-4 uçağının bakım ve modernizasyonu için yarım milyar dolarlık bir ihaleyi almaya hak kazanmışlardır. İsrail ayrıca Türkiye'ye tank satışı, füzelerin ortak üretimi ve 48 adet Türk F-5 savaş uçağının yenilenmesi için de teklifte bulunmuştur. Türkiye'nin de kabul etmesi üzerine 48 adet F-5 savaş uçağının modernizasyonu için İsrail ile anlaşma yapılmıştır. Bundan başka İsrail ve Türkiye, Arrow füzelerinin ortak üretimine de karar vermişlerdir.⁸⁷⁷

Böylece Türkiye-İsrail ilişkileri giderek gelişirken, bu gelişmenin İsrail yönetimi tarafından nasıl algılandığına yönelik bir açıklama ise Nisan 1997'de İsrail Savunma Bakanı Mordichai tarafından dile getirilmiştir. Mordichi Türkiye ile yapılan işbirliğinin kapsamını daraltarak, Türkiye-İsrail arasında kurulan Savunma İşbirliği'nin bir ittifaktan ziyade, "sağlam güvenlik işbirliği ve siyasi ilişkiler" şeklinde tanımlanması gerektiğini belirtmiş ve şöyle söylemişti:

*"İttifak üçüncü bir ülkeye karşı değil. Aramızda saldırı karşısında topraklarımızı kullanmak ya da savunmak gibi bir anlaşma yok. Ama İran, Irak ya da Suriye gibi bir ülke gücünü Türkiye aleyhinde kullanmak isterse, karşısında birleşik bir güç olduğunu bilecektir. Eğer bölgede istenmeyen bir şey olursa, şu anki ilişki sayesinde, örneğin koordinasyon, ortak çalışma uyumu, ortak eğitim ve tatbikatlar ışığında politikacılar doğru zamanda doğru karar verebilir. Anlaşma bunu zorunlu kılıyor demiyorum ama, isterlerse hükümetlerimiz kısa zamanda böyle bir karar alma yeteneğine sahipler. Çünkü, iki ülke ve silahlı kuvvetleri birbirini iyi tanıyor. Eğer Türkiye bir konuda İsrail'in desteğini isterse, İsrail kısa zamanda bu desteği verme kararını alabilir. Ama asıl çabamız güç kullanmak değil, caydırıcı rol oynayabilecek ortak güç yaratmaktır."*⁸⁷⁸

Türkiye-İsrail ilişkilerinin bu kadar hızlı bir şekilde gelişmesi doğal olarak PKK'yı da rahatsız ediyordu. Nitekim Aralık 1996'da, Öcalan'ın sağ kolu Cemil Bayık tanınmış gazeteci Sheri Laizer'a verdiği röportajda; PKK'nın İsrail-Türkiye askeri

⁸⁷⁵Olson, a.g.m., s. 182.

⁸⁷⁶TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 20, Cilt: 12, Yasama Yılı: 2, 22 Ekim 1996, s. 43-44.

⁸⁷⁷Gresh, a.g.m., s. 191.

⁸⁷⁸Yavuz, a.g.e., s. 425-426.

anlaşmalarının ana hedeflerinden biri olduğunu belirtirken, İsrail'in kendilerine karşı kullanılmak üzere Türkiye'ye silah ve ileri teknoloji güvenlik malzemeleri sağladığını iddia etmiştir. Bayık ayrıca İsrail subaylarının Türkiye'nin Mart 1995'te kuzey Irak'a girmesi sırasında bir planlama rolü üstlendiğini ve teknolojik yönden Türkiye'ye destekte bulunduğunu da öne sürmüştür.⁸⁷⁹

Suriye ve PKK'nın bütün olumsuz açıklamalarına rağmen, Türkiye ile İsrail arasındaki yakınlaşma meyvelerini vermeye başlamıştı. Nitekim O zamana kadar İsrail, açıkça anlaşmazlık içinde olmadığı PKK'yı alenen kınamayı reddediyordu. Ancak Nisan 1997'de Savunma Bakanı Turhan Tayan'ın Golan'a yaptığı geziden birkaç gün sonra İsrail Başbakanı Netanyahu, bir Türk televizyonuna verdiği röportajda, bir Kürt devleti kurulması fikrini reddeden ve PKK'yı ilk kez kınayan bir açıklama yapmıştır. Netanyahu, açıklamasında Türkiye'nin PKK'nın saldırılarından çok acı çektiğini ve PKK terörizmi ile İsrail'in yaşadığı terörizm arasında bir fark görmediklerini söylemiştir.⁸⁸⁰

Bu arada Ortadoğu'da gelişen Türkiye-İsrail yakınlaşması ABD tarafından da memnuniyetle karşılanmıştır. Mayıs 1997'nin başlarında, ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Burns, "Bu İsrail ile Türkiye'nin dost olmak istediği anlamına geliyor. Bazı Arap ülkeleri bundan hoşlanmazsa, bu sadece işimizi biraz zorlaştırır." açıklamasını yapmıştır. İlerleyen dönemde ise kurtarma tatbikatları ile sınırlı olmasına rağmen, Akdeniz'de "Reliant Mermaid" isimli ortak Türk-İsrail-Amerikan deniz tatbikatları gerçekleştirilmiştir. ABD'nin bu tatbikatlara bizzat katılması, ittifaka olan desteğini göstermesi açısından oldukça önemliydi.⁸⁸¹

Öte yandan, Türk Savunma Bakanı Turhan Tayan'ın Golan'a yaptığı ziyaretten sonra daha da gelişen ilişkiler neticesinde, Mayıs 1997'de bu sefer Genelkurmay İkinci Başkanı Çevik Bir İsrail'i ziyareti etmiştir. Bu ziyaret esnasında İsrail Savunma Bakan Yardımcısı Ivry ve ABD'li yetkililerle yapılan görüşmelerde, terör destekçisi olarak gördükleri Suriye ve İran'a karşı ne tür somut adımların atılacağı belirlenmesi, bu ülkelerin neden olabileceği bir bunalım durumunda Türkiye, İsrail ve ABD'nin

⁸⁷⁹Olson, **a.g.m.**, s. 178.

⁸⁸⁰Gresh, **a.g.m.**, s.193-194.

⁸⁸¹**A.g.m.**, s.190.

katkısıyla ortak bir birliğin kurulması konusu üzerinde durulmuştur. Ayrıca Türkiye’de belirlenen bölgelerde kullanılmak üzere acil durum depolarının kurulması, haberleşme kodlarının öğrenilmesi ile ortak kodlar geliştirilmesi ve aktif istihbarat değişimi gibi çeşitli konularda önemli kararlar alınmıştır.⁸⁸²

Bütün bunlar yaşanırken, Türkiye-İsrail yakınlaşmasına PKK’nın tepkisi ise giderek artıyordu. Nitekim 2 Haziran 1997’de PKK merkez komitesinin üyesi Halil Ataç, Beyrut’ta düzenlediği basın toplantısında şunları söylemiştir: *“Planımız Türk, Amerikan ve İsrail merkezlerine saldırmak... Bu ülkeler Kürt halkına yönelik katliamlara devam ederlerse Kürtler, bu ülkelerin önemli merkezlerine saldırmayı hedefleyeceklerdir... Özellikle Türkiye’deki turizm merkezlerine saldıracağız.”* 1996 yılında Türkiye’yi ziyaret eden İsraili turist sayısının 350.000’i geçtiği⁸⁸³ göz önüne alındığında, PKK’nın neden turizm bölgelerine saldırılmayı planladığı daha iyi anlaşılmaktadır.

Türkiye’nin hem İsrail’le ilişkilerini geliştirmesi hem de PKK’yı giderek zayıflatması Suriye’nin daha da endişelenmesine yol açmıştır. Bu yüzden Suriye diğer Arap devletlerini Türkiye aleyhine kışkırtma çabası içerisine girmiştir. Suriye’nin Türkiye’ye karşı diğer Arap devletlerini kışkırtma faaliyetleri karşısında ise Cumhurbaşkanı Demirel, 1 Ekim 1997’de TBMM’nin yeni yasama yılı açılış konuşmasında şunları söylemiştir:

“Suriye, terörü bir dış politika aracı olarak kullanarak, ülkemize karşı hasmane bir tutum izlemeye devam etmektedir; ayrıca, diğer Arap ülkelerini de Türkiye’ye karşı kışkırtmaya devam etmektedir. Bu tutumun, Suriye’ye sadece zarar vereceğini bir kere daha hatırlatmak istiyoruz... İsrail ile ilişkilerimizin hiçbir şekilde Arap kardeşlerimizle aramızdaki ilişkilere alternatif olarak gelişmediğini, aksine, bunun bölge istikrarına katkı teşkil ettiğini her düzeyde izah ediyoruz. Esasen, İsrail’le ilişki içinde olan tek bölge ülkesi de Türkiye değildir. Mısır’a yaptığım son ziyaret sırasında bu görüşlerimizin anlayışla karşılandığını gördüm; Başkan Mübarek, yaptığı açıklamada, bu konuya bizzat açıklık getirdi. Değerli milletvekilleri, Türkiye’nin gündeminde iç güvenlik sorunu, hâlâ önemli bir yer işgal ediyor. Bölücü terör hareketiyle çok ciddi bir mücadele yapılmıştır. Bu

⁸⁸² Oran, **TDP**, Cilt:2, s. 564.

⁸⁸³ Gresh, **a.g.m.**,s.194.

mücadele, tamamen hukukun içinde kalarak, devletin meşru organları, meşru güvenlik güçleri marifetiyle yapılmış ve yapılmaktadır.”⁸⁸⁴

Suriye Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerini geliştirmesini, kendi güvenliğine karşı büyük bir tehdit olarak algılıyordu. Ancak Türkiye her şeye rağmen Suriye ile terör kaynaklı sorunları çözmek için diplomasiyi kullanmaya devam ediyordu. Bütün bunlar yaşanırken, 1998'in başlarında Türkiye'nin, Ortadoğu Barış Süreci'nin geliştirilmesi yönündeki gayretleri gündeme gelmiştir. Bu çerçevede, Türkiye Suriye yaklaşımını değiştirerek, söylemini yumuşatmış ve Suriye ile bir diyalog başlatmak istemiştir.⁸⁸⁵

Türk Dışişleri Bakanlığı'nın Ortadoğu'dan sorumlu bürokratı Büyükelçi Aykut Çetirge'nin Şubat 1998'deki Şam ziyareti,⁸⁸⁶ Türkiye'nin Ocak 1996'da kestiği diyalogun yeniden başlaması için zemin hazırlamıştır. Aykut Çetirge'nin bu ziyaretini, Suriye Dışişleri Bakan Yardımcısı Omran'ın Ankara ziyareti takip etmiştir. İki ülke arasındaki karşılıklı bu ziyaretler nispeten olumlu bir atmosfer oluşturmasına rağmen, ilişkilerdeki yumuşama havası daha da öteye gidememiştir. Zira Suriye yönetimi, Omran'ın Ankara ziyaretinde kendisine sunulan belgedeki⁸⁸⁷ Türk taleplerine hiç dikkat etmemiş⁸⁸⁸ ve Türkiye de artık bundan sonra “askeri baskı politikası”na başvurmaya karar vermiştir.

⁸⁸⁴ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 20, Cilt: 34, Yasama Yılı: 3, 1 Ekim 1997, s. 22–23; Temuçin Faik Ertan, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM – XX. Dönem (1995-1999)**, I. Cilt, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 2012, s. 869-870.

⁸⁸⁵ Alantar, **a.g.m.**, s. 142-143.

⁸⁸⁶ **BCA**, 30-18-1-2 / 924-119-6, 20 Şubat 1998.

⁸⁸⁷ Türkiye tarafından 2 Temmuz'da kamuoyunda “İyi Komşuluk Forumu” adıyla yer alan bir belge, Suriye Hükümeti'ne iletildi. Türkiye “İyi Komşuluk Forumu” adındaki bu belgede ilişkilerin geliştirilmesi için Suriye'ye bazı şartlar sundu. Türkiye bu ilkelerin Suriye tarafından kabul edilmesi halinde Suriye ile iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirileceğini açıkladı. Türkiye tarafından Suriye'ye sunulan belgedeki ilkeler şu maddelerden oluşuyordu: “*Sınırların değişmezliği, terörle mücadelede işbirliği, insan haklarına saygı, içişlerine karışmama, kuvvet kullanmama, uyumsuzlukların barışçıl yollardan çözümünü taahhüt etme, terörist örgütlerin diğerinin aleyhine kullanılmasına izin vermeme, uyumsuzluklara ve yanlış anlamalara yol vermemek için birbirlerine zarar verici faaliyetlerde bulunmama, farklılıkların barışçıl yollardan halledilmesi, bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne saygı.*” Oran, **TDP**, Cilt:2, s. 565; **Hürriyet**, “*İşte Gizli Barış Mektubu*”, 3 Ekim 1998.

⁸⁸⁸ Alantar, **a.g.m.**, s. 143.

5.2. Krizin Ortaya Çıkması ve İlişkilerde Gerginliğin Tırmanması

6 Eylül 1998'de Başbakan Yılmaz, Ürdün, Filistin ve İsrail'i kapsayan bir Ortadoğu gezisine çıkmıştı.⁸⁸⁹ Başbakan Yılmaz, Filistin lideri Yaser Arafat ile görüşükten sonra ortak basın toplantısı düzenlemiştir. Bu toplantı sırasında bir gazetecinin Başbakan Yılmaz'a, kendisinin Ortadoğu ve İsrail gezisine yönelik Suriye'nin büyük tepki gösterdiğini belirterek, bu konuda ne düşündüğünü sorması üzerine Başbakan Yılmaz, yapmış olduğu Ortadoğu gezisinin Suriye tarafından "düşmanca bir tavır" şeklinde değerlendirilmesinin pek önemseneyecek bir mesele olmadığını belirtmiş ve asıl düşmanlıktan bahsedilecekse bunu Türkiye'ye karşı terörizmi destekleyerek bizzat gerçekleştiren tarafın Suriye olduğunu dile getirmiştir.⁸⁹⁰

Başbakan Yılmaz'ın 9 Eylül 1998'de İsrail'den dönmesinden sonra, Türkiye'de üst düzey askeri ve sivil yetkililerin Suriye'ye yönelttiği suçlamalar giderek artmaya başlamıştır.⁸⁹¹ 16 Eylül'de Kara Kuvvetleri Komutanı Atilla Ateş, yanındaki üst düzey askeri heyetle birlikte Hatay'ın Suriye sınırındaki Reyhanlı Hudut Bölük Komutanlığı'nı ziyaret etmiştir. Bu ziyaret esnasında Reyhanlı'da halk Orgeneral Ateş'e, "Hatay Türktür, Türk kalacaktır", "Sizlerle gurur duyuyoruz" şeklinde sloganlar atarak büyük bir sevgi gösterisinde bulunmuştur.⁸⁹² Böyle büyük bir sevgi gösterisiyle karşılaşan Orgeneral Ateş, Reyhanlı'da halka seslenerek şunları söylemiştir:

*"Türk devleti olarak komşularımızla iyi ilişki kurmaya çalışıyoruz. Bu iyi niyetimize ve gayretimize rağmen bazı komşularımız, özellikle ismini açıkça söylüyorum, Suriye gibi komşular, iyi niyetimizi yanlış tefsir ediyorlar. Apo denen eşkiyayı destekleyerek Türkiye'yi terör belasına bulaştırdılar. Türkiye iyi ilişkiler konusunda gerekli çabayı gösterdi. Türkiye beklediği karşılığı alamazsa, her türlü tedbiri almaya hak kazanacaktır. Artık sabrımız kalmadı."*⁸⁹³

Orgeneral Ateş'in bu açıklamalarından sonra, Hükümet tarafından da Suriye kaynaklı PKK terörünü bitirmek için Suriye'ye karşı daha sert açıklamalar yapılmaya başlanmıştır. Nitekim eylül ayı sonunda Başbakan Yılmaz, Suriye'nin PKK'ya destek

⁸⁸⁹BCA, 30-18-1-2 / 951-229-9, 3 Eylül 1998.

⁸⁹⁰Cumhuriyet, 9 Eylül 1998.

⁸⁹¹Olson, a.g.e., s. 7.

⁸⁹²Hürriyet, 17 Eylül 1998.

⁸⁹³Hürriyet, 17 Eylül 1998.

verdiği için çok büyük bedeller ödeyeceğini söylemiştir.⁸⁹⁴ Diğer taraftan, Öcalan yakalandıktan ve hakkındaki idam kararı onandıktan sonra gazeteci Hasan Cemal, dönemin başbakanı Mesut Yılmaz'la bir röportaj yaparak, Türk Hükümeti'nin Suriye'ye karşı uyguladığı sert politikanın nedenlerini ortaya koymaya çalışmıştır. Başbakan Yılmaz, Hasan Cemal'e verdiği röportajda Öcalan'la ilgili gelişmeleri şöyle anlatmıştır:

“Ben aslında Öcalan Suriye’yi terk etmeden çok önce, sanırım altı ay önce, Milli Güvenlik Kurulu’nda bu işin mutlaka Suriye üzerine baskıyı yoğunlaştırmak yoluyla çözülebileceğini dile getirdim. Ama o tarihte belli bir konsensus oluşmamıştı. Sonra komuta kademesinde bir değişiklik oldu. Yine bir Milli Güvenlik Kurulu toplantısından sonra yemek yedik. Kara Kuvvetleri Komutanı Atilla Ateş Paşa bana, bölgede görev yaptığını, bu işin tek çözüm yolunun Suriye üzerine baskı yapmak olduğunu, Suriye’nin ancak sert dilden anlayacağını, aksi takdirde PKK ve Öcalan himayesinin devam edeceğini söyledi. Ben ilk defa orada bir devlet politikasının oluşabileceğini düşündüm. Hatay’a, Hatay’ın kurtuluşu için gittiğimde bu mesajı verdim. Çok sert konuştum. Türkiye’nin bu konuda gerekli her şeyi yapabileceğini söyledim. Bir süre sonra gayri resmi yollardan Suriye Dışişleri Bakanı Şara’dan sitem mesajı geldi, ‘Dostum Yılmaz bizi savaşla tehdit ediyor’ diye... Arkasından Kara Kuvvetleri Komutanımız Ateş sınırda denetim yaptı.”⁸⁹⁵

Başbakan Yılmaz'ın da belirttiği gibi Türkiye, Suriye kaynaklı terörü bitirmek için artık son derece kararlıydı. Nitekim Cumhurbaşkanı Demirel'in 1 Ekim 1998'de, TBMM'de yaptığı konuşmasında verdiği mesaj, Türkiye'nin bu kez ne kadar kararlı olduğunun işaretiydi:

“Türkiye’nin, Filistin ve İsrail’le yakın ve dostane ilişkileri her geçen gün gelişmektedir. Gerek kardeş Filistin halkı gerek İsrail’le gelişen ilişkilerimiz, Ortadoğu barış sürecindeki tikanlıkların asılmasında etkin bir rol oynamamızı mümkün kılmaktadır. Filistinli kardeşlerimiz, İsrail’le diyalogumuzun gelişmesinin barış sürecine katkı sağladığını kendileri ifade etmektedirler. Bu itibarla, Türkiye-İsrail ilişkilerini bahane ederek, Arap kardeşlerimizi Türkiye’ye karşı kışkırtmaya çalışan Suriye gibi ülkelerin bu davranışı dostça değildir. Esasen, Suriye, Türkiye’ye karşı açık bir husumet politikası izlemektedir, PKK terör örgütüne aktif destek sağlamayı sürdürmektedir. Tüm uyarularımıza ve barışçı açılımlarımıza rağmen hasmane tutumundan vazgeçmeyen Suriye’ye karşı mukabelede bulunma hakkımızı saklı tuttuğumuzu, sabrımızın taşmak üzere olduğunu bir kere daha dünyaya ilan ediyorum.”⁸⁹⁶

⁸⁹⁴Olson, a.g.e., s. 7.

⁸⁹⁵ Cemal, a.g.e., s. 441.

⁸⁹⁶ Dışişleri Güncesi, Ekim 1998, s. 15; TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 20, Cilt: 62, Yasama Yılı: 4, 1 Ekim 1998, s. 28-29; TBMM, Tarihe Düşen Notlar-1, Yasama Yılı Açılışlarında

Cumhurbaşkanı Demirel'in bu sert açıklamalarından sonra, TBMM'nin 20. Dönem yeni yasama yılına başlaması dolayısıyla verilen resepsiyonda gazetecilere açıklamada bulunan Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kıvrıkoğlu, "*Suriye'yle aramızda ilan edilmemiş bir savaş durumu var. Türkiye olarak sabrediyoruz ama bunun bir sınırı var. Türkiye ile Suriye'nin gücü karşılaştırılmaz bile. Artık Suriye'nin büyük ağabeyi de yok.*"⁸⁹⁷ diyerek Türkiye'nin Suriye'ye karşı bundan sonra daha sert politika uygulayacağını belirtmiştir.

Türk Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Necati Utkan da düzenlediği basın toplantısında, Suriye'nin bölücü terör örgütü PKK'ya verdiği desteğin açık olduğunu ifade ederek, Suriye'nin bu desteğini sürdürmesi halinde Türkiye-Suriye ilişkilerinin daha sorunlu olacağını belirtmiştir. Utkan ayrıca bir gün önce Kilis'te tankların yürümesinin basında "Suriye'ye gözdağı" olarak yorumlanmasına ilişkin bir soru üzerine, "Biliyorsunuz, tanklar yürümek için yapılmıştır" diyerek bunu teyit etmiştir.⁸⁹⁸ Türk Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü'nün bu şekildeki açıklamasından sonra ise Hava Kuvvetleri Komutanı İlhan Kılıç, Türk Hava Kuvvetleri'nin Suriye ile yaşanabilecek bir "çatışma süreci" için hazır olduğunu söylemiştir.⁸⁹⁹ Böylece Ekim 1998 başı itibariyle Türkiye-Suriye ilişkilerinde büyük bir güvenlik krizi alevleniyordu.

Ankara'da hem askeri hem de Hükümet yetkilileri tarafından Suriye'ye yönelik yapılan bu sert açıklamaların artmasıyla beraber Türkiye'nin güney sınırında yoğun bir askeri hareketlilik başlamıştır. Hatay'dan Şırnak'a kadar 618 kilometrelik Suriye sınırında önemli noktalara askeri birlikler kaydırılmış ve çeşitli askeri önlemler alınmıştır.⁹⁰⁰ Türkiye olası bir çatışma durumu ihtimalini de dikkate alarak, Suriye sınırına 10.000 asker sevk etmiş,⁹⁰¹ ayrıca savunma amaçlı ABD'den yeni aldığı 72 adet 165 km menzilli ATACMS tipi füzeleri Suriye ve İran sınırındaki önemli noktalara

Cumhurbaşkanlarının Konuşmaları – 2 (1 Eylül 1990 – 1 Ekim 2011), TBMM Basımevi, Ankara, 2011, s. 128.

⁸⁹⁷ **Sabah**, 2 Ekim 1998, s. 26.

⁸⁹⁸ **Hürriyet**, 1 Ekim 1998, s. 37.

⁸⁹⁹ **Hürriyet**, 2 Ekim 1998, s. 22.

⁹⁰⁰ **Hürriyet**, 1 Ekim 1998, s. 37.

⁹⁰¹ **Irish Independent**, 2 Ekim 1998, s. 36; Daniel Pipes, "*Turkey and Syria Gird for War*", **The Wall Street Journal**, 9 Ekim 1998, s. 12; Cenap Çakmak, "*The Securitization of Turkish-Syrian Relations*", **Bilgesam Analysis / Middle East**, No: 1139, 2014, s. 2-3.

yerleştirmiştir. Türkiye'nin bu füzeleri yerleştirmekteki niyetinin saldırı amacı taşımadığı, sadece caydırma amaçlı olduğu özellikle belirtilmiştir.⁹⁰²

Türkiye'nin bu manevrası karşılığında Suriye, yaptığı açıklamalarda Türkiye'nin bütün suçlamalarını reddederek PKK'yı desteklemediğini, Türkiye ile Suriye arasında çıkan bu krizin sebebinin İsrail olduğunu, zira İsrail'in Türkiye ile Suriye arasına fitne sokmaya çalıştığını söylemiştir.⁹⁰³ Suriye ayrıca Türkiye ile her türlü samimi diyaloga açık olduğunu ve bu krizin diplomatik yollarla çözülmesi gerektiğini, ancak gerekli şartlar oluşursa Türkiye'nin yapacağı saldırılara karşı kendini koruyabilecek durumda olduğunu da belirtmiştir.⁹⁰⁴

Suriye Hükümeti böylece bir taraftan yumuşak mesajlar vererek ortamı yumuşatmaya çalışırken, diğer taraftan da Türkiye'ye misilleme olarak, Türkiye sınırına 30-40 km mesafede bulunan bölgeye büyük askeri birlikler göndermiş, ayrıca Türk sınırına 55 km yakınlığındaki bölgeye Scud-C füzeleri yerleştirmiştir. Ancak Türkiye'nin "askeri baskı politikası" karşısında Suriye'nin nasıl bir politika izlemesi gerektiği konusunda hem Suriye hükümeti hem de Suriye ordusunun komuta kademesinde kesin bir fikir birlikteliği bulunmuyordu. Kimi Suriyeli siyasi ve askeri yetkililer Türkiye ile savaşa girmenin İsrail'in avantajına olacağını ve Türkiye ile savaşması durumunda Suriye'nin savaşı kaybedeceğini düşünüyorlardı. Dahası, Türkiye'nin uyguladığı "askeri baskı politikası"na rağmen, Suriye'nin Öcalan'ı ülkesinden çıkarması yönünde bir karar alması durumunda, Türkiye'nin Suriye ile normal ilişkiler kurmaya hazır olduğu da sürekli olarak Türk kamuoyunda vurgulanıyordu.⁹⁰⁵ Bütün bunlar Suriye Hükümeti'nin Türkiye'ye karşı nasıl bir politika izlemesi gerektiği konusunda kendisini büyük bir baskı altında hissetmesine neden oluyordu.

Suriye kaynaklı PKK terörünü tamamen sona erdirmek isteyen Türkiye ise Suriye tarafından kaynaklanan rahatsızlıkların bir an evvel sona ermesini istiyordu. Bu bağlamda, Türkiye'yi rahatsız eden Suriye kaynaklı başlıca beş neden bulunuyordu:

⁹⁰² **Hürriyet**, 3 Ekim 1998, s. 22.

⁹⁰³ **Hürriyet**, 3 Ekim 1998, s. 22.

⁹⁰⁴ Olson, **a.g.e.**, s. 8.

⁹⁰⁵ Alantar, **a.g.m.**, s. 144-145.

1. Suriye'nin PKK ve Öcalan'a lojistik, siyasi ve askeri destek vermesi, Suriyeli Kürtleri PKK'nın kullanmasına göz yumması ve yıllardır PKK elebaşısı Öcalan'ı Şam'da barındırması.

2. Suriye'nin Hatay'ı kendi toprağı olduğunu öne sürerek, Türkiye'yi işgalci ilan etmesi ve bastırıldığı haritalarda Hatay'ı Suriye sınırları içinde göstermesi ve Hataylı 2 bin öğrenciye burs verip Suriye üniversitelerinde okutması.

3. Suriye'nin Türkiye'yi suyu kesen ülke olarak suçlaması ve Türkiye'nin GAP'ı tamamlamak için uluslararası kredi bulmasını önlemeye çalışması.

4. Türkiye-İsrail işbirliğine karşı Suriye'nin diğer Arap ülkelerini kışkırtarak, Türkiye'nin İslam dünyasından dışlanması için uğraşması ve tüm İslam platformlarında Türkiye'yi kınayan kararlara öncülük etmesi.

5. Suriye'nin Türkiye'yi bir düşman çemberiyle kuşatmak için Yunanistan ve Ermenistan ile askeri ittifak kurmaya çalışması ve İran'ı da bu ittifak projesine katmak için yoğun çaba harcaması.⁹⁰⁶

Türkiye'nin bu suçlamalarına Suriye Hükümeti'nin resmi yayın organı "El Baas" gazetesi ise ilginç bir cevap vererek, Türk Hükümeti'nin Suriye'ye yönelmiş olduğu tehditlerin arkasında İsrail'in olduğunu söylemiştir. Gazete ayrıca Türkiye'nin Suriye'ye yönelik bu şekildeki tutumunun sebebini, İsrail'le yapmış olduğunu iddia ettiği gizli anlaşmaya dayandırmış ve Türkiye'yi İsrail ile birlikte suç ortaklığına girmekle suçlamıştır. Yine Suriye Hükümeti'ne yakınlığıyla bilinen "As-Sawra" gazetesi Türkiye'yi İsrail'in oyununa gelmekle suçlamış, İsrail'in amacının ise Arap ve Müslüman birliğini bölmek olduğunu iddia etmiştir.⁹⁰⁷

Öte yandan 2 Ekim'de Cumhurbaşkanı Demirel, Türkiye'nin 75 yıldır komşuları ile bütün sorunlarını sulh yoluyla çözmeye çalıştığını belirterek, Türkiye'ye yöneltilen terör hareketinin elebaşısının Suriye'de oturduğunu, Türkiye'nin artık buna tahammülünün olmadığını ve sabırlarının tükenmek üzere olduğunu söylemiştir. Demirel ayrıca "Türkiye Suriye ile savaşa mı hazırlanıyor" sorusuna vermiş olduğu

⁹⁰⁶ **Sabah**, 2 Ekim 1998, s. 26.

⁹⁰⁷ **Sabah**, 3 Ekim 1998, s. 28

cevapta, “Türkiye’nin bugün bir terör sorunuyla karşı karşıya olduğunu ve bu terör sorunundan dolayı binlerce şehit verdiğini” belirtmiş ve bu terör hareketinin de Suriye tarafından desteklendiğini söylemiştir.⁹⁰⁸ Cumhurbaşkanı Demirel’in bu açıklamasından hemen sonra Başbakan Yılmaz durumu daha da körükleyen bir açıklama yaparak, TSK’nın Suriye konusunda harekete geçmek için hükümetten emir beklediğini belirtmiştir.⁹⁰⁹

Türkiye tarafından Suriye’ye yöneltilen bu sert açıklamalardan sonra Türk ordusunda da Suriye krizindeki son gelişmeler detaylı olarak ele alınarak, olası bir savaş durumu için hazırlıklar hızlandırılmıştır. Böylece Türk ordusu teyakkuza geçirilirken, bölgedeki görevli subay ve astsubayların izinleri iptal edilmiş ve izinde olan personel derhal göreve çağırılmıştır.⁹¹⁰

Bu arada Cumhurbaşkanı Demirel, 4 Ekim’de Fırat Üniversitesi’nin yeni öğretim yılının açılışı münasebetiyle gittiği Elazığ’da Suriye’ye yönelik sert açıklamalarını sürdürmüştür. Cumhurbaşkanı Demirel, “Türkiye’nin sabrının daha fazla zorlanmaması gerektiğini” belirterek, “*Bir komşu ülke, bir komşu ülkeye bunu reva göremez, eli kanlı çeteleri, eşkıyayı kendi hudutları dâhilinde muhafaza edip Türkiye içine salamaz. İşte bunu bütün dünya duysun istedik*” demiştir.⁹¹¹ Başbakan Yardımcısı Bülent Ecevit de Suriye’nin Türkiye’yi bölmek isteyen PKK terör örgütüne ev sahipliği yapmasının akıl almaz bir densizlik olduğunu, Türkiye’nin kendi haklarından ve güvenliğinden en ufak bir özveride bulunamayacağını belirtmiştir.⁹¹² Böylece bütün bu gelişmelerden sonra dünya kamuoyunun gözü Türkiye-Suriye krizine çevrilmiştir.

⁹⁰⁸ **Hürriyet**, 3 Ekim 1998, s. 21.

⁹⁰⁹ **Hürriyet**, 3 Ekim 1998, s. 1.

⁹¹⁰ **Sabah**, 4 Ekim 1998, s. 1.

⁹¹¹ **Ayn Tarihi**, Ekim Kasım Aralık 1998, s. 10.

⁹¹² **Sabah**, 5 Ekim 1998, s. 28

5.3. Mısır ve İran'ın Arabuluculuk Girişimi

Türkiye ile Suriye arasındaki gerginliğin giderek artması üzerine uluslararası camiadan iki ülkeye de barışçıl yollardan görüşerek, krizi sona erdirmeleri yönünde telkinler gelmeye başlamıştır. İki ülke arasındaki gerginliği sona erdirmek için ilk olarak Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek arabuluculuk girişiminde bulunmuştur. Mübarek 4 Ekim'de Şam'a giderek Hafız Esad'la bir takım görüşmeler gerçekleştirmiştir.⁹¹³ İki liderin görüşmesinin ardından Suriye Dışişleri Bakanı El-Şara bir açıklama yaparak, “Görüşmede, durumun ciddiyeti ve sorunun yüzleşme ya da tehditlerle değil, diplomasi yoluyla çözülmesi gerektiği konusunda anlaşmaya varıldığını” söylemiştir.⁹¹⁴

5 Ekimde ise Mısır Dışişleri Bakanı Amr Musa Şam'da yaptığı açıklamada, Türkiye ile Suriye arasındaki krizin barışçıl yollardan çözülmesi gerektiğini ifade ederek, “Arapların Suriye ile dayanışması Türkiye'ye karşı değildir. Ancak gerilimin artması, bölgede yaşayan tüm halklar arasındaki ilişkileri zedeleyebilir” açıklamasını yapmıştır. Bu arada Mısır lideri Hüsnü Mübarek Türk yetkililerle görüşmek üzere 6 Ekim'de Türkiye'ye gelmiştir. Türkiye'de Cumhurbaşkanı Demirel, Başbakan Yılmaz, Dışişleri Bakanı Cem ve diğer üst düzey bürokratların da katılımıyla resmi görüşme gerçekleştirilmiştir.⁹¹⁵

Demirel bu görüşmede Mübarek'e, Suriye'nin desteklediği PKK teröründen Türkiye'nin uzun yıllardır çok acı çektiğini ve artık buna daha fazla katlanmayacaklarını belirterek, Türkiye'nin Suriye'den beklentilerinin bir an evvel yerine getirilmesini istemiştir. Mübarek'in Demirel'e “Beklentileriniz gerçekleşmezse ne yapacaksınız?” sorusuna ise Demirel, “Gerekeni yapacağız. Gerekenin ne olduğunu siz bizden daha iyi biliyorsunuz” karşılığını vermiştir.⁹¹⁶

Mısır lideri Mübarek'in, Türkiye'nin Suriye'ye yönelik tepkisinin arkasında İsrail'in bulunduğu ilişkin Arap ülkelerinin hemfikir olduklarını belirtmesi üzerine Demirel, Mübarek'e; Türkiye'nin Suriye'ye tepkisinin arkasında sadece kendi güvenlik

⁹¹³ Douglas Jehl, “Mubarak Visits Syria in Effort To Defuse Crisis With Turkey”, **New York Times**, 5 Ekim 1998, s. 5.

⁹¹⁴ **Ayn Tarihi**, Ekim Kasım Aralık 1998, s. 11.

⁹¹⁵ **Ayn Tarihi**, Ekim Kasım Aralık 1998, s. 14-16.

⁹¹⁶ **Cumhuriyet**, 7 Ekim 1998, s. 1.

gerekçeleri olduğunu ve bu konunun İsrail veya başka hiç ülkeyle ilgili olmadığını ifade etmiştir. Demirel son olarak Suriye'nin Öcalan'ı korumaya ve terörü desteklemeye devam etmesi durumunda, Türkiye'nin BM Antlaşması'na uygun olarak nefsi müdafaa hakkı çerçevesinde kendisini koruyacağını da sözlerine eklemiştir.⁹¹⁷

Mübarek'in Türkiye'den ayrılmasından sonra Cumhurbaşkanlığı Basın Merkezi'nden yapılan açıklamada ise şöyle denilmiştir: *“Türk tarafı, Sayın Mübarek'e Suriye'nin PKK terörüne verdiği destek konusundaki tutumunu açıklanmıştır. Sayın Cumhurbaşkanımız bu çerçevede, Suriye'nin Türkiye'ye yönelik terörist faaliyetlere verdiği desteği ayrıntılı olarak anlatmış, bu durumun devam etmeyeceğini, Türk kamuoyunun infial içinde olduğunu belirtmiş ve Suriye'nin atması gereken somut adımları ortaya koymuştur. Bu bağlamda, Mısır tarafına da bir dosya verilmiştir.”*⁹¹⁸ Türkiye tarafından verilen bu dosyada Suriye'nin PKK'ya uzun yıllardır verdiği destek kanıtlarıyla şöyle ortaya konuluyordu:

1) Suriye Temmuz 1979'dan itibaren Abdullah Öcalan'ı ve PKK'nın üst düzey yöneticilerini koruması altına almıştır.

2) PKK terör örgütü ilk kongresini Temmuz 1981'de Suriye'de yapmıştır. İkinci kongre ise Ağustos 1982'de yapılmış ve Hakkâri ve Siirt'te silahlı eylem yapılmasına karar verilmiştir. Suriye askeri personeli de PKK militanlarını eğitmeye başlamış ve Öcalan Sa'ika Kampına yerleştirilmiştir.

3) Ocak 1990'da PKK, operasyonlarını Devrimci Sol (Dev-Sol), Türkiye İşçi ve Köylü Kurtuluş Örgütü (TİKKO) ve Demokratik Kitle Partisi (DKP) ile birleştirmeye karar vermiştir. Bu terör örgütleri arasındaki anlaşmaya göre; Dev-Sol, PKK için taşeron örgüt olarak çalışacak ve özellikle şehirlerdeki operasyonları düzenleyecekti. Dev-Sol ile PKK arasındaki yakınlaşmanın sonucu olarak PKK, Dev Sol lideri Dursun Karataş'ın hapisten kaçmasından sonra onu Bekaa Vadisi'ne yerleştirmiştir. Ayrıca 1995 yılında Suriye yönetimi, PKK'ya Hatay'da terör eylemlerine başlama talimatı vererek, Hatay üzerindeki kötü emellerini PKK eliyle gerçekleştirmeye çalışmıştır.

⁹¹⁷ Cumhuriyet, 7 Ekim 1998, s. 1.

⁹¹⁸ Ayn Tarihi, Ekim Kasım Aralık 1998, s. 16.

Nitekim aynı yılın ağustos ayında PKK Hatay'ın Gazeluşağı köyüne saldırarak 8 kişiyi katletmiştir.

4) Suriye'nin desteklediği PKK terör örgütü, "ASALA, Dev Sol, Devrimci Halk Kurtuluş Partisi ve Cephesi (DHKP-C), Türkiye Komünist Partisi Marksist Leninist (TKP-ML), Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO) ve Türkiye Komünist Emek Partisi (TKEP)" gibi diğer terör örgütleri ile işbirliği içerisinde girerek Türkiye'yi terör saldırılarıyla yıpratmaya çalışmıştır.⁹¹⁹

Türkiye tarafından Mısır'a verilen dosyada ayrıca iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleşmesi için Türkiye'nin Suriye'den beklentilerini içeren bir talep listesi de bulunuyordu.⁹²⁰ Bu talep listesi şu şekildeydi:

"Suriye ile ilişkilerimizin normale avdet edebilmesi için Suriye'nin, uluslararası ilişkilerin temel norm ve kurallarına uymasını ve aşağıda sıralanan somut taleplerimize olumlu cevap vermesini bekliyoruz.

Buna göre:

Türkiye-Suriye ilişkilerinin Suriye'nin terörizme verdiği destek nedeniyle ciddi zarar gördüğü gerçeğinden hareketle, Suriye'nin bazı yükümlülükleri bulunduğunu resmen kabullenmesini ve terörizme destek konusunda bugüne dek sürdürdüğü tutumunu terk etmesini istiyoruz. Bu yükümlülükler, esas itibarıyla, teröristlere destek verilmemesi, sığınma imkânı sağlanmaması, mali yardımda bulunulmaması hususlarında resmi bir taahhüdü içermelidir. Suriye aynı zamanda PKK eylemcilerini yargılamalı ve PKK elebaşı Abdullah Öcalan ile işbirlikçilerini Türkiye'ye iade etmelidir.

Bu çerçevede Suriye:

Kontrolü altındaki topraklarda terörist eğitim kampları kurulmasına ve işletilmesine izin vermemelidir,

PKK'ya silah temin etmemeli, lojistik malzeme desteğinde bulunmamalıdır,

PKK üyelerine sahte kimlik kartları düzenlememelidir,

⁹¹⁹Olson, a.g.e., s. 9-10; **Hürriyet**, 8 Ekim 1998, s. 23.

⁹²⁰**Financial Times**, 7 Ekim 1998, s. 3.

Teröristlerin Türkiye'ye resmi yollardan girmelerine ve diğer yollardan sızmalarına sağladığı yardımı kesmelidir,

Terörist örgütün propaganda faaliyetlerine izin vermemelidir,

PKK'nın Suriye topraklarındaki tesis ve mahallerde faaliyette bulunmasına imkân sağlanmamalıdır,

Teröristlerin üçüncü ülkelerden (Avrupa, Yunanistan, Güney Kıbrıs, İran, Libya, Ermenistan) ve Kuzey Irak'a ve Türkiye'ye geçişlerine imkân tanınmamalıdır.

Bunlara ilaveten Suriye'den teröristlere karşı mücadele kapsamındaki bütün faaliyetlerde işbirliği içinde bulunması beklenmektedir. Ayrıca, Suriye, Arap Birliği'ne üye ülkeleri Türkiye aleyhine kışkırtma girişimlerinden vazgeçmelidir.

Suriye bu eylemlerinden derhal vazgeçmediği takdirde, Türkiye doğacak bütün sonuçlarıyla meşru müdafaaaya başvurma ve can ve mal kaybından doğan zararların tazminini her şart altında talep etme hakkını saklı tutmaktadır. Esasen, tüm bu görüşlerimiz 23 Ocak 1996 tarihinde diplomatik kanallardan Suriye'ye iletilmiş bulunmaktadır. Ancak uyarılarımıza bugüne dek kulak asılmamaktadır.”⁹²¹

Cumhurbaşkanı Demirel, Mübarek'e verdiği ve Şam'ın terör örgütü PKK'ya yönelik desteğini kanıtlarıyla ortaya koyan bu dosyanın, Suriye yönetimi tarafından iyi okunmasını ve somut adımlar atılmasını istemiştir.⁹²²

Bu arada Türkiye'nin askeri müdahaleye kadar varan uyarıları karşısında bir süredir sessiz kalmayı tercih eden Suriyeli yetkililer de bu sessizliğini bozarak, Türkiye tarafından yapılan sert açıklamalara karşılık aynı sertlikte açıklamalar yapmaya başlamışlardı. Suriye yönetiminin çeşitli kademelerinden gelen açıklamalarda, Türkiye'nin saldırması durumunda Suriye'nin kendisini savunabilecek güçte olduğu, krize yol açan tarafın kendilerinin değil Türkiye olduğu ve Türkiye'nin Suriye'nin krizi diplomatik yollardan çözme teklifini kabul etmediği belirtilmiştir. Ayrıca Suriye'nin Ankara Büyükelçiliği de Türkiye ile Suriye arasındaki gerginliğin tırmanmasının

⁹²¹ Murat Yetkin, **Kürt Kapanı: Şam'dan İmralı'ya Öcalan**, Doğan Kitap, İstanbul, 2019, s. 95-96.

⁹²² **Cumhuriyet**, 7 Ekim 1998, s. 1.

nedenlerini, Türkiye-İsrail işbirliğine ve Türkiye'nin su konusunda müzakere komisyonlarını boykot etmesine bağlamıştır.⁹²³

İki ülke arasındaki kriz giderek tırmanırken, 7 Ekim'de Başbakan Yılmaz, Suriye ile yaşanan krizin son durumu hakkında TBMM Genel Kurulu'na bilgi vererek, hükümet olarak Suriye'ye karşı gereken tedbirleri aldıklarını ve Suriye konusunda gerekli görülmesi durumunda Meclis'in iznine başvurmakta kararlı olduklarını söylemiştir.⁹²⁴ Aynı gün Türkiye-Suriye ilişkileri konusunda TBMM Genel Kurulu'nda bir görüşme yapılmış ve görüşme sonrasında ortak bir karar alınmıştır. Buna göre; Suriye yönetiminin durumun ciddiyetini kavrayarak gerekli önlemleri alması ve bir an evvel ülkesindeki terör yuvalarına son vermesi gerektiği, aksi halde bunun neticelerine katlanmak zorunda kalacağı açıklanmıştır.⁹²⁵

Başbakan Yardımcısı Bülent Ecevit de Türkiye olarak, Suriye'nin art niyetli planlarını bozabilecek güçte olduklarını belirterek, Suriye'den Türkiye ile boy ölçüşmeye kalkma gafletini göstermeyeceğini umduğunu ve Suriye'nin ayağını denk alması gerektiğini ifade ederek şunları söylemiştir:

“Yıllar boyunca verdiğimiz binlerce şehitten en başta Suriye sorumludur. Türkiye, PKK'nın bölücü terörün bu fiili kaynağını kurutmak için her çareye başvurmak zorundadır. Tabii, bunun için savaş silahından önce siyaset silahının kullanılması gerekir. Bu siyaset silahının da başta gelen gereği dünya kamuoyunu, özellikle Arap ülkelerinin kamuoyunu bu konuda aydınlatmaktır. Bu konuda Dışişleri Bakanlığımız ayrıntılı bir çalışma başlattı. Bu çalışma ile Suriye sorunu karşısında her olasılık ve izlenebilecek tüm seçenekler değerlendiriliyor. Suriye'ye karşı uygulanabilecek yaptırımlarla ilgili devlet politikası da böylelikle kesin şeklini almış olacak. Ayağını denk almasını umarım.”⁹²⁶

Bu arada Türk Hükümeti tarafından yapılan bu sert açıklamalar sonrasında işin ciddiyetini daha iyi anlayan Mısır yönetimi arabuluculuk faaliyetlerini hızlandırmıştır.⁹²⁷ 7 Ekim'de Hüsnü Mübarek, Ankara'da yaptığı görüşmelerden sonra tekrar Şam'a giderek Hafız Esad'la görüşmüştür. Mübarek, Şam'da görüştüğü Hafız Esad'a Türkiye'nin, ülkesindeki terör eylemlerinin sona ermesi için Suriye'den bazı

⁹²³ **Sabah**, 7 Ekim 1998, s. 21.

⁹²⁴ **Aynı Tarihi**, Ekim Kasım Aralık 1998, s. 19.

⁹²⁵ **Aynı Tarihi**, Ekim Kasım Aralık 1998, s. 20.

⁹²⁶ **Sabah**, 8 Ekim 1998, s. 26.

⁹²⁷ **Hürriyet**, 8 Ekim 1998, s. 23.

garantiler istediğini söylemiştir.⁹²⁸ Aynı gün Mısır Dışişleri Bakanı Amr Musa da Suriyeli mevkidaşı El-Şara ile yaptığı bir telefon görüşmesi sonrasında Dışişleri Bakanı İsmail Cem'i telefonla aramıştır. Amr Musa bu görüşmede İsmail Cem'e, Türkiye'nin taleplerini Suriye yönetimine ayrıntılı olarak aktardıklarını, Mısır olarak Türkiye-Suriye arasındaki krizin çözümü için iki ülke ile sürekli temas halinde olmaya devam edeceklerini söylemiştir.⁹²⁹ Bu arada Mısır'ın iki ülke arasında arabuluculuk girişimleri devam ederken, Mısır Hükümeti'nin yayın organı olan El Cumhuriye gazetesi, "Suriye yönetiminin Türkiye ile tansiyonu düşürmek amacıyla PKK'yı ve terörizmi kınayan bir bildiri yayımlayabileceğini" öne sürmüştür.⁹³⁰

Öte yandan, Türkiye ile Suriye arasında yaşanan krizde Mısır'ın arabuluculuk girişiminden sonra İran yönetimi de iki ülke arasındaki tansiyonu düşürmek için arabuluculuk faaliyetlerine girişmiştir. 7 Ekim'de Cumhurbaşkanı Demirel'i telefonla arayan İran Cumhurbaşkanı Hatemi, Türk mevkidaşına Türkiye ile Suriye arasında yaşanan gelişmelerden dolayı büyük endişe duyduklarını söyleyerek, dost ve kardeş ülke olarak gördükleri Türkiye'nin krize diplomatik yollardan bir çözüm bulacağını ümit ettiklerini belirtmiştir. Demirel de Hatemi'ye, Türkiye'nin çatışma istemediğini ancak halkının göz göre göre ölümüne seyirci kalamayacağını ve Suriye'den somut adımlar atmasını beklediklerini söylemiştir. Hatemi, Demirel ile yaptığı görüşmeden sonra Hafız Esad'ı da telefonla arayarak iki ülke arasındaki krizin diplomatik yollardan çözülmesi gerektiğini belirtmiştir.⁹³¹

Aynı gün İran Dışişleri Bakanı Harrazi de Türkiye-Suriye krizi hakkında önemli açıklamalarda bulunmuştur. Harrazi, İslam Konferansı Örgütü dönem başkanı olarak İran'ın amacının Türkiye ile Suriye arasında çıkması muhtemel bir çatışmayı engellemek olduğunu ve sorunun diplomasi kanalıyla çözüleceğini umduklarını ifade etmiştir.⁹³² Bu doğrultuda diplomasi trafiğini yoğunlaştıran Harrazi, Türkiye ile Suriye arasında yaşanan krizin çözümü için görüşmelerde bulunmak üzere 8 Ekim'de Şam'a gitmiştir.⁹³³ Harrazi Şam'da Suriye Dışişleri Bakanı El-Şara ile görüşmesinden sonra

⁹²⁸ **Hürriyet**, 8 Ekim 1998, s. 23.

⁹²⁹ **Sabah**, 8 Ekim 1998, s. 27.

⁹³⁰ **Hürriyet**, 8 Ekim 1998, s. 23.

⁹³¹ **Sabah**, 8 Ekim 1998, s. 27.

⁹³² **Aynı Tarihi**, Ekim Kasım Aralık 1998, s. 20.

⁹³³ **Sabah**, 9 Ekim 1998, s. 21.

yaptığı açıklamada, iki Müslüman kardeş ülke arasında bu tür problemlerin yaşanmasının normal olduğunu belirterek, gerginliğin diplomasi yoluyla çözüleceğinden emin olduğunu, ancak yine de İran olarak kendilerinin de bu sorunun çözüme kavuşturulması için çaba göstermeye devam edeceklerini söylemiştir.⁹³⁴

Şam'da resmi temaslarda bulunduktan sonra 9 Ekim'de bu sefer Ankara'ya gelen Harrazi, burada Dışişleri Bakanı Cem ve Cumhurbaşkanı Demirel ile görüşmüştür. Harrazi bu görüşmelerden sonra bir açıklama yaparak, Türkiye-Suriye arasındaki krizi çözmek amacıyla hem Şam'da hem Ankara'da çeşitli görüşmeler gerçekleştirdiklerini ve sorunun çözümü için gerekli bütün adımları atacaklarını ifade etmiştir.⁹³⁵

Bu arada Türkiye-Suriye krizinin çözümü için Mısır ile İran'ın arabuluculuk faaliyetleri devam ederken Türk basını, Suriye'nin Türkiye sınırına yakın yerlerde bulunan bazı askeri birliklerde, önemli stratejik yerlerde ve PKK'ya ait bazı eğitim kamplarında ard arda patlamaların meydana geldiğini bildirmiştir. Türk basınında, Suriye'deki patlamaların Esad rejimine muhalif çeşitli gruplar tarafından yapılmış olabileceği, ancak bu patlamaların Türk Silahlı Kuvvetleri'ne ait bazı özel birliklerce de gerçekleştirilmiş olabileceği belirtilmiştir. Ayrıca Suriye yönetiminin ard arda yaşanan bu patlamalar karşısında son derece çaresiz kaldığı ve Türkiye ile büyük bir krizin yaşandığı bir dönemde hükümetin zaaf içinde olduğunu göstermemek için de meydana gelen patlamaları halkından gizleme yoluna gittiği öne sürülmüştür.⁹³⁶

Suriye'de meydana gelen patlamalar hakkında Türk Hükümeti'nin yapacağı açıklama merakla beklenirken, bu konuda Başbakan Yılmaz'dan ilginç bir açıklama gelmiştir. Yılmaz Suriye'deki patlamalarla ilgili sorulan soruya cevap verirken, ilk önce "Bunlar olabilir" yanıtını vermiş ve daha sonra gülerek, "Tedbirsiz davranıyorlar. Sigarayla yaklaşıyorlar. Böyle şeyler olur" esprisini yapmıştır. Yılmaz, bu patlamaların Türk Silahlı Kuvvetleri'nin özel birlikleri tarafından gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği sorusuna ise İngilizce "Yorum yok" anlamına gelen "No comment" karşılığını vermiştir.⁹³⁷ Böylece Başbakan Yılmaz'ın bu açıklamalarından sonra, Suriye'de

⁹³⁴ **Aynı Tarihi**, Ekim Kasım Aralık 1998, s. 22.

⁹³⁵ **Aynı Tarihi**, Ekim Kasım Aralık 1998, s. 24.

⁹³⁶ **Hürriyet**, 10 Ekim 1998, s. 27; Olson, **a.g.e.**, s. 10.

⁹³⁷ **Hürriyet**, 12 Ekim 1998, s. 38.

meydana gelen patlamaların Türkiye tarafından yapılmış olabileceği görüşü giderek öne çıkmıştır.

Bütün bunlar yaşanırken, 11 Ekim’de Başbakan Yılmaz, Türkiye ile Suriye arasında büyük bir krize yol açan Öcalan’ın, Suriye’den ayrıldığını açıklamıştır. Başbakan Yılmaz, Öcalan’ın hangi ülkeye gittiğini tam olarak bilmediklerini ancak Lübnan, Rusya veya Ermenistan’a gitmiş olabileceğini düşündüklerini belirtmiştir.⁹³⁸ Başbakan Yılmaz’ın, Öcalan’ın Suriye’den ayrıldığı yönündeki açıklamasından bir gün sonra ise Cumhurbaşkanı Demirel, Başbakan Yılmaz’dan farklı bir açıklama yaparak, Öcalan’ın Suriye’den ayrıldığına ilişkin Suriye yönetiminden kendisine bir mesaj gelmediğini açıklamıştır.⁹³⁹

Bu arada Türk kamuoyunda Öcalan’ın Suriye’den ayrılıp ayrılmadığı tartışılırken, Suriye yönetiminden ise Türkiye’ye karşı yumuşama mesajları geliyordu. Daha önce yapılan açıklamalarda, İsrail’den sonra Suriye ve Arapların en büyük ikinci düşmanı olarak Türkiye’yi gördüklerini söyleyerek, Arap ülkelerini Türkiye’ye karşı kışkırtmaya çalışan Suriye yönetimi, 13 Ekim’de sürpriz bir şekilde geri adım atarak “Türkiye’nin, Suriye ve Arap ülkelerinin yakın dostu ve kardeşi” olduğunu söylemiştir.⁹⁴⁰ Aynı gün Suriye Dışişleri Bakanı El-Şara ise Mısırlı mevkidaşı Amr Musa ile Şam’da yaptığı görüşmeden sonra sürpriz bir açıklama yaparak, kendilerinin zaten hiçbir zaman Türkiye’yi, Arapların ve Suriye’nin düşmanı olarak görmediklerini belirtmiştir. El-Şara bir gazetecinin, iki ülke arasındaki krizin bitip bitmediğine ilişkin sorusuna ise “Başından beri biz Türkiye’yi düşmanımız olarak görmedik”⁹⁴¹ diyerek Türkiye’ye karşı yumuşama mesajını yinelemiştir.

Öte yandan Mısır ve İran’ın arabuluculuk faaliyetlerinden sonra Suriye yönetiminden peş peşe gelen yumuşama mesajlarına rağmen Türkiye, Suriye’nin ülkesindeki PKK varlığını kesin bir şekilde sona erdirmeden yumuşama niyetinde değildi. Nitekim 13 Ekim’de Genelkurmay Başkanı Hüseyin Kıvrıkoğlu, incelemelerde bulunmak üzere güney illerindeki sınır birliklerini ziyaretinin ardından Adana’da

⁹³⁸ **Hürriyet**, 12 Ekim 1998, s. 38.

⁹³⁹ **Cumhuriyet**, 13 Ekim 1998, s. 17.

⁹⁴⁰ **Milliyet**, 14 Ekim 1998, s. 14.

⁹⁴¹ **Milliyet**, 14 Ekim 1998, s. 14.

yaptığı açıklamada, “Suriye’nin PKK terör örgütünü desteklemek suretiyle Türkiye’ye karşı ilan edilmemiş bir savaşı sürdürdüğünü” belirtmiş ve şunları söylemiştir:⁹⁴²

*“Türkiye 1984’ten beri terör belası ile zarar görmüş, bugüne kadar 30 bini aşan güvenlik görevlisi ve vatandaşını şehit vermiş veya kaybetmiştir. Ülkelerin kendilerine yönelik terörist saldırıları durdurmak maksadıyla başvurulan yöntemler dikkate alındığında Türkiye’nin bu güne kadar Suriye’ye karşı ne denli sabırlı davrandığı ve barışçıl çabalara ne kadar değer verdiği sağduyuyu sahibi herkes tarafından anlaşılmıştır. Türkiye’nin bu durumun devam etmesine daha fazla tahammülü yoktur. Mevcut sorun, Türk-Arap sorunu değil, Türkiye ile Suriye arasında ikili bir sorundur. Bu sorunun temelini Suriye’nin teröre verdiği destek oluşturuyor. Bu sorunun çözümü, Suriye’nin teröre verdiği desteğin son bulmasına bağlıdır. Bu destek sona ermeden iki ülke ilişkilerinde bir düzelmeye olması mümkün gözükmemektedir. Türkiye bütün ülkelerle iyi ilişkiler içinde bulunmayı, iyi komşuluk ilişkilerini geliştirmeyi samimi olarak istemektedir. Suriye ile sorunun öncelikle diplomatik yollardan çözümlenmesini arzu etmektedir. Ancak sorunların diplomasi yoluyla çözümlenmemesi halinde gerekli tedbirlerin alınması kaçınılmaz olur.”*⁹⁴³

Genelkurmay Başkanı Kıvrıkoğlu’nun bu sert açıklamasından sonra Dışişleri Bakanı İsmail Cem ise Türkiye ile Suriye arasındaki krizin yumuşadığına yönelik yorumların hatırlatılması üzerine şunları söylemiştir:

*“Bu doğru değil. Kararlılığımız aynen devam ediyor. Suriye tarafından bizim kaygılarımızın anlaşıldığına dönük işaretler gelmiştir. Bunları olumlu karşıladık. Ancak bu meselenin işaretle beyanla çözülmesi söz konusu değil. Türkiye’ye zarar vermekte olan bölücü terörün dış desteğinin ortadan kalkması tek gündemimizdir. Bazı işaretler, haberler evet gelmiştir. Bunları araştırmamız devam ediyor... Güvenlik Komitesi uygulaması yanlış. Çünkü geçmişte başarısız sonuçlar verdi. Onun çağrısından bile uzak duruyoruz. Türkiye herhangi bir rehavete kapılmamıştır. Çok uzun olmayan makul zaman içinde çözümü beklemektedir.”*⁹⁴⁴

Diğer taraftan Türkiye’nin Suriye’ye yöneltmiş olduğu bütün sert açıklamalardan sonra Suriye yönetiminin tamamen geri adım atması üzerine, iki ülke arasındaki krizin sona ermesi yönünde bir takım işaretler belirmiştir. Nitekim Mısır Cumhurbaşkanı Mübarek, 14 Ekim’de yapmış olduğu açıklamada, Türkiye ile Suriye arasındaki krizin çözümü için başlattıkları iyi niyet misyonu çerçevesinde, çok olumlu gelişmelerin yaşandığını söylemiştir. Mübarek, “Türkiye ile Suriye arasındaki krizde nihayet çözüme

⁹⁴² **Ayn Tarihî**, Ekim Kasım Aralık 1998, s. 32.

⁹⁴³ **Milliyet**, 14 Ekim 1998, s. 14.

⁹⁴⁴ **Hürriyet**, 15 Ekim 1998, s. 7.

kavuşturulabilecek bir noktaya gelindiğini ve önümüzdeki saatlerde ya da günlerde bu yönde bir takım girişimlerin olacağını” belirtmiştir.⁹⁴⁵ Böylece bir süredir devam eden Türkiye-Suriye arasındaki kriz özellikle Mısır lideri Mübarek ve İran Dışişleri Bakanı Harrazi'nin arabuluculuk girişimleri sonucunda bir çözüm noktasına gelmiştir. Bundan sonra Türkiye-Suriye arasındaki krizin tamamen bitmesi ve resmi bir anlaşma imzalanması için iki ülke temsilcileri arasında görüşmeler başlayacaktır.

5.4. Diğer Devletlerin Krize Yaklaşımları

5.4.1. Ortadoğu Ülkeleri

A- İsrail

Suriye'nin terör örgütü PKK'ya desteğini giderek arttırması üzerine, Türkiye 1990'lı yılların ortalarından itibaren İsrail ile askeri ve istihbarat konularında bir takım anlaşmalar imzalamıştı. 1998 krizinde Türkiye, imzalamış olduğu bu anlaşmalara dayanarak, İsrail'in kendisine özellikle istihbarat alanında destek vereceğini düşünüyordu. Ancak Türkiye'nin bu beklentisi gerçekleşmemiş bilakis 1998 Türkiye-Suriye krizine ilk tepki veren ülkelerden birisi İsrail olmuştur.

Krizin hemen başında İsrail Başbakanı Netanyahu yaptığı açıklamada, İsrail'in Türkiye ile Suriye arasındaki bu krize müdahil olmayacağını açıklamıştır. Aynı şekilde, İsrail Savunma Bakanı Mordechai, İsrail'in Suriye ile sorun yaşamak istemediğini, bilakis iki ülke arasındaki kötü ilişkileri düzeltmenin yollarını aradığı mesajını vermiştir. Üstelik İsrail Türkiye ile 1996 yılında imzalanan anlaşmanın kesinlikle Suriye'ye veya başka bir Arap ülkesine yönelik olmadığını belirtmiş, ayrıca Suriye sınırındaki bütün tatbikatları durdurduğunu da açıklamıştır.⁹⁴⁶

İsrail'in böyle bir tutum sergilemesi şüphesiz Türkiye'de büyük bir şaşkınlık yaratmıştır. Zira Türkiye, Suriye ile yaşadığı krizde kendisine en çok destek verecek ülkenin İsrail olduğunu düşünüyordu. Bu yüzden İsrail'in, Türkiye-Suriye krizinde

⁹⁴⁵ *Milliyet*, 15 Ekim 1998, s. 21.

⁹⁴⁶ *Alantar, a.g.m.*, s. 154-155.

tarafsız kalacağını açıklaması Türkiye’de büyük bir memnuniyetsizlik uyandırmıştır. Öte yandan İsrail’in tarafsızlık açıklaması, Arap dünyası tarafından çok inandırıcı bulunmamıştır. Arap ülkeleri İsrail’in tarafsızlık açıklamasını tamamen “stratejik bir hareket” olarak görmüşlerdir.

İsrail’in Türkiye-Suriye krizinde tarafsız kalacağını açıklamasının en önemli nedeni şüphesiz Ortadoğu Barış Süreci idi. Uzun yıllardır bölgedeki Arap ülkeleriyle çeşitli sorunlar yaşayan İsrail, Ortadoğu Barış Sürecinin ilerlemesini istiyordu. Bu yüzden de Türkiye’nin yanında yer alarak hem bu barış sürecinin hem de Arap ülkeleriyle az da olsa gelişmekte olan ilişkilerin zarar görmesini istememiş ve böylece Türkiye-Suriye krizinde tarafsızlık politikası uygulamıştır.

B- Arap Ülkeleri

Türkiye ile Suriye arasında yaşanan krizde Arap ülkelerinin neredeyse tamamına yakını Suriye’nin yanında yer aldıklarını açıklamıştır. Arap ülkeleri içerisinde Türkiye’ye yönelik en sert açıklama Libya lideri Kaddafi’den gelmiştir. Kaddafi, Türkiye’nin Suriye ile savaşa girmesi durumunda bunu kendilerine karşı yapılmış sayacaklarını belirterek, açık bir şekilde Suriye’nin yanında yer aldıklarını söylemiştir. Kaddafi bir savaş çıkması durumunda ise Libya’da bulunan Türk şirketlerini kapatıp, yerine Yunan şirketlerinin açılmasına izin vereceğini belirtmiştir. Kaddafi ayrıca Türkiye’nin bir oyun peşinde olduğunu iddia ederek, Ankara’nın bu şekilde davranmak suretiyle, İsrail’in Suriye’yi işgalini kolaylaştırdığını söylemiştir.⁹⁴⁷

Libya gibi Irak da Türkiye’ye karşı Suriye’ye destek verdiğini açıklamış ve Türkiye’yi, Araplara düşman olan yabancı güçlerin aleti olmakla suçlamıştır.⁹⁴⁸ Irak yönetimi ayrıca Türk Silahlı Kuvvetleri’nin Kuzey Irak’ta PKK’ya yönelik yürüttüğü operasyonları hemen durdurmasını istemiştir.⁹⁴⁹ Bir diğer Arap devleti Lübnan ise hem kendilerinin hem de Suriye’nin aldığı tedbirler sonucu Lübnan’da hiçbir PKK partizanının kalmadığını belirterek, Türkiye’nin tutumunu “adaletsiz ve kırıncı” şeklinde

⁹⁴⁷ **Sabah**, 7 Ekim 1998, s. 21.

⁹⁴⁸ **Hürriyet**, 6 Ekim 1998, s. 23.

⁹⁴⁹ **Hürriyet**, 7 Ekim 1998, s. 42.

nitelendirmiştir. Lübnan ayrıca Türkiye'nin Suriye'ye yönelik tehditlerinin ele alınacağı bir Arap zirvesinin toplanmasını önermiştir.⁹⁵⁰

Yemen yönetimi de Libya lideri Kaddafi gibi Suriye'yi herhangi bir taraftan gelecek bir tehlike karşısında her koşulda destekleyeceğini bildirmiştir.⁹⁵¹ Ürdün ise bölgenin yeni bir gerginliği kaldıramayacağını belirterek, Türkiye-Suriye krizinin diplomatik yollardan çözülmesi gerektiğini bildirmiştir.⁹⁵² Ürdün ayrıca uluslararası toplumun PKK unsurlarının Suriye'de olmadığını açıkça görmesi durumunda, Türkiye-Suriye arasında yaşanan krizin kendiliğinden sona ereceğini belirtmiştir.⁹⁵³ Diğer bir Arap ülkesi Suudi Arabistan da Ürdün gibi, yaşanan krizin diplomatik ve barışçıl yollardan çözüme kavuşturulması gerektiğini belirterek, Türkiye'yi itidale davet etmiştir.

Görüldüğü üzere Türkiye-Suriye krizinde Arap ülkelerinin neredeyse tamamına yakını Suriye'yi desteklediğini bildirmiştir. Böylece 1998 Ekim Krizi, Arap dayanışması açısından 1957 yılında yaşanan Türkiye-Suriye krizini hatırlatmıştır. Nitekim 1957 Krizinde olduğu gibi, 1998 Türkiye-Suriye Krizinde de Arap ülkeleri uluslararası camiada Türkiye'yi haksız göstermek için büyük çaba sarf etmişlerdir.

Arap Birliği'nin 22 üyesinin Birleşmiş Milletler'deki daimi temsilcileri bir bildiri yayınlarak, Türkiye'nin Suriye'ye yönelik tutumunu kınamış ve krizde Suriye ile tam dayanışma içerisinde olduklarını ilan etmişlerdir. Yayımlanan bildiride Arap Birliği üyeleri ayrıca Türkiye'yi Suriye ile müzakere etmeye çağırılmış ve Arap Birliği'nin dönem başkanlığını yapan Mısır lideri Mübarek'in krizi sona erdirme çabalarına destek verdiklerini açıklamışlardır.⁹⁵⁴

Ancak her ne kadar Arap dayanışması ön plana çıkmış ve Türkiye ile ilgili bazı düşmanca açıklamalarda bulunulmuşsa da Arap ülkeleri kendilerine karşı Türkiye'yi yabancılaştırmak istemediklerini de açık bir şekilde belirtmişlerdir. Nitekim 22 Arap

⁹⁵⁰ **Sabah**, 7 Ekim 1998, s. 21.

⁹⁵¹ **Hürriyet**, 6 Ekim 1998, s. 23.

⁹⁵² **Hürriyet**, 6 Ekim 1998, s. 23.

⁹⁵³ **Milliyet**, 14 Ekim 1998, s. 20.

⁹⁵⁴ Aykan, **a.g.m.**, s. 178; **Milliyet**, 11 Ekim 1998, s. 20.

ülkesinin temsilcileri, Birleşmiş Milletler’de verdikleri ortak bildiriye Türkiye ile olan tarihi Arap bağlarının korunmasına hâlâ ilgi duyduklarını vurgulamışlardır.⁹⁵⁵

Öte yandan Türkiye-Suriye krizinde birçok Arap ülkesinin Suriye’nin yanında yer aldığı açıklaması Türkiye’nin büyük tepkisini çekmiştir. Cumhurbaşkanı Demirel, Arap ülkelerinin Suriye ile girdikleri dayanışmayı verdiği şu mesajla ağır bir şekilde eleştirmiştir:

“Suriye’nin yanındayız diyen Arap ülkeleri neyin yanında oluyorlar? Hadisede insanlar öldürülüyor. Öldüren taraf Türkiye değil, öldürmeyi destekleyen taraf Suriye... ‘Suriye’nin yanındayız’ diyen, ‘Suriye’nin işlettiği cinayetleri destekliyorum’ demektir. Ve biz Arap liderlerin hepsine anlattık ki, biriniz cinayet işletiyorsa, siz de dayanışma uğruna destek veriyorsanız, dikkat edin o cinayete siz de katılıyorsunuz. Ancak haklı davalara destek verilir.”⁹⁵⁶

Bu arada Türkiye; Suriye’nin, krizi Arap-Türk krizine çevirme çabaları konusunda endişeli olduğundan, özellikle Arap ülkelerinin temsilcileriyle diplomatik girişimlerde bulunarak, onlarla sürekli temas halinde olmaya çalışmıştır. Bu çerçevede, Dışişleri Bakanı İsmail Cem, Arap dışişleri bakanlarına mektup gönderirken, Cumhurbaşkanı Demirel de Arap ülkelerinin liderlerinden başlayarak birçok ülkenin lideriyle mekik diplomasisi yapmıştır.⁹⁵⁷ Türkiye, yürütmüş olduğu diplomasiyle yaşanan bu krizin Türkiye’den kaynaklanmadığını, bilakis; Suriye’nin PKK terör örgütüne yardım etmesine rağmen Türkiye’nin yıllardır sorunu barışçıl yollardan çözmeye çalıştığını, ancak Türkiye’nin bütün çabalarına rağmen Suriye’nin PKK’ya olan desteğini devam ettirdiğini anlatmaya çalışmıştır.

Suriye’nin ve Arap ülkelerinin Türkiye’yi uluslararası camiada haksız gösterme çabalarına karşı, Türkiye uluslararası arenada haklılığını kanıtlamak için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Ancak Türkiye, krizi tırmandırmaktan sorumlu tutulma riskini dikkate alarak Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’ni resmen devreye sokmaktan kaçınmıştır.⁹⁵⁸ BM Genel Sekreteri’nin Siyasi İşlerden sorumlu yardımcısı Prendergast, BM Genel Sekreteri Kofi Annan adına, Türkiye’nin BM Daimi temsilcisi Volkan Vural’ı telefonla arayarak Türkiye-Suriye krizi hakkında bilgi istemiştir.

⁹⁵⁵ Alantar, **a.g.m.**, s. 155.

⁹⁵⁶ **Hürriyet**, 9 Ekim 1998, s. 24.

⁹⁵⁷ Alantar, **a.g.m.**, s. 144.

⁹⁵⁸ **Milliyet**, 8 Ekim 1998, s. 20.

Büyükelçi Vural da Suriye yönetiminin, Türkiye'nin bütün uyarılarını cevapsız bıraktığını hatırlatarak, Suriye'nin PKK terörizmine verdiği desteği anlatmıştır.⁹⁵⁹

Diğer taraftan, Başbakan Mesut Yılmaz NATO üyesi ülkelere gönderdiği bir mektupta, Öcalan'ın Türkiye'ye iade edilmesi gerektiğini ve Türkiye'nin bu haklı davasının, NATO üyelerinin, örgütün uluslararası terörizme karşı işbirliğine ilişkin kendi geçmiş beyanlarına uyup uymayacaklarının bir testi olduğunu vurgulamıştır.⁹⁶⁰ NATO Genel Sekreteri ise bir Arap gazetecinin NATO'nun Türkiye ile Suriye arasındaki gerginliği nasıl değerlendirdiğini sorması üzerine, gelişmeleri çok yakından izlediklerini belirtmiştir.⁹⁶¹ Ancak her ne kadar NATO Genel Sekreteri olayları yakından takip ettiklerini söylese de Türkiye, Suriye ile yaşadığı krizde NATO'nun kendisini yeterince desteklemediğini düşünmüş ve bunu birçok platformda dile getirmiştir.

5.4.2. Batı Dünyası

A- Avrupa Ülkeleri

Türkiye-Suriye krizinde Avrupa ülkeleri genel olarak tarafsızlıktan yana tavır almışlar ve konuyla ilgili resmi açıklama yapmamaya dikkat etmişlerdir. Kriz esnasında Avrupa ülkelerinden en belirgin açıklama yapan ülkeler ise Yunanistan ve Kıbrıs Rum Yönetimi olmuştur. Yunanistan Dışişleri Bakanı Pangalos, Türkiye-Suriye arasındaki gerginliği değerlendirirken *“Türkiye bizim müttefikimizdir. Suriye ile de dostluk ilişkilerimiz vardır. Bu nedenle iki ülke arasında herhangi bir çatışmanın çıkmasını asla arzu edemeyiz”* şeklinde konuşmuştur.⁹⁶² Yunanistan Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Krandiotis da BM'de düzenlediği basın toplantısında, Türkiye ile Suriye'nin aralarındaki anlaşmazlığı barışçıl yollardan çözmelerini isterken, ülkesinin Suriye ile arasında askeri bir pakt ya da anlaşmanın olmadığını da belirtmiştir.⁹⁶³ Türkiye-Suriye krizinde Kıbrıs Rum Yönetimi ise Yunanistan'a göre Türkiye'ye karşı daha sert bir

⁹⁵⁹ **Milliyet**, 8 Ekim 1998, s. 20.

⁹⁶⁰ Aykan, **a.g.m.**, s. 186.

⁹⁶¹ **Sabah**, 8 Ekim 1998, s. 27.

⁹⁶² **Sabah**, 7 Ekim 1998, s. 21.

⁹⁶³ **Milliyet**, 8 Ekim 1998, s. 20.

tutum almıştır. Nitekim Dışişleri Bakanı Kasulides, Türkiye ile Suriye arasındaki krizde açık bir şekilde Suriye'yi desteklediklerini bildirmiştir.⁹⁶⁴

B- ABD

ABD, PKK'ya karşı öteden beri Türkiye'ye en çok destek veren Batılı ülke konumundaydı. Nitekim 1996 yılında PKK'yı terör örgütü listesine alan ABD, bu konuda Türkiye'nin yanında olduğunu sürekli dile getiriyordu. Ancak 1998 Ekim ayında Türkiye-Suriye krizi başladığında, ABD yönetimi Arapların tepkisini çekmemek için doğrudan Türkiye'ye destek açıklaması yapmaktan kaçınmıştır. ABD yönetimi İsrail ile bazı Arap ülkeleri arasında devam etmekte olan Ortadoğu barış görüşmelerinin kesintiye uğramasından endişe duyduğundan, Arapları karşısına almaktan özellikle sakınmıştır. Zaten eskiden beri Arapların gözünde İsrail'in en büyük destekçisi ve müttefiki olarak anılan ABD, Arapların gözündeki imajının daha fazla zarar görmemesini istediğinden, Türkiye-Suriye krizinin diplomatik yollarla çözülmesi gerektiğine inanmıştır.

ABD, krizin başlamasıyla birlikte Türkiye'yi itidale davet ederken, Suriye'nin de PKK'ya olan desteğini kesmesi gerektiğini belirtmiştir. Ancak krizin giderek daha da tırmanması karşısında endişelenen ABD, Ortadoğu Barış Sürecini de hesaba katarak krizin bir an evvel sona erdirilmesi gerektiğini dile getirmiştir. ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Rubin, ABD'nin hem Suriye hem de Türkiye ile temas halinde olduğunu söyleyerek her iki ülkenin de sağduyulu davranması gerektiğini belirtmiştir. Rubin, ABD'nin geçmişte Türkiye'nin bu konuya yönelik tutumunu anlayışla karşıladığını, ancak bu sorunun bir adım öteye gitmemesi gerektiğini belirtmiştir.⁹⁶⁵ Krizin giderek büyümesi üzerine ise ABD Başkanı Clinton, Suriye lideri Esad'a mesaj göndererek, Öcalan'ın en kısa sürede Suriye'den çıkarılması gerektiğini vurgulamıştır. ABD yönetimi ayrıca Suriye'nin PKK'ya olan desteğini artık tamamen sonlandırması gerektiğini söyleyerek, Türkiye'nin Suriye'ye yönelik tehditlerinin Suriye yönetimi tarafından ciddiye alınması gerektiğini de belirtmiştir.

⁹⁶⁴ **Aynı Tarihi**, Ekim Kasım Aralık 1998, s. 23; **Milliyet**, 9 Ekim 1998, s. 1.

⁹⁶⁵ **Aynı Tarihi**, Ekim Kasım Aralık 1998, s. 17.

5.4.3. Azerbaycan

Türkiye-Suriye krizinde Türkiye'ye en açık bir şekilde destek veren ülke şüphesiz Azerbaycan olmuştur. Bazı Arap ülkelerinin İsrail ile yaşamış olduğu sorunları bahane ederek, Türkiye'ye haksız bir muamelede bulduklarını belirten Bakü, Türkiye'nin bu konuda haklı olduğunu ve Türkiye'yi sonuna kadar desteklediklerini açıklamıştır.⁹⁶⁶ Ayrıca Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, Türkiye-Suriye krizine yönelik yaptığı açıklamada: “Türkiye-Azerbaycan birdir. Teröre karşı mücadelede biz hep Türkiye'ye destek verdik. Vermeye de devam edeceğiz. Bir Türkiye'nin yanındayız” demiştir. Bunun yanı sıra, Azerbaycan lideri Haydar Aliyev'in dış politika danışmanı Gulizade, Azerbaycan'ın Türkiye'yi Suriye'ye karşı destekleyen ilk devlet olduğunu belirtmiş ve bunun nedenini de şöyle açıklamıştır:

“Biz PKK problemini çok iyi biliyoruz. Bu örgütün hangi Türk düşmanı güçler tarafından desteklendiğine dair bilgiler var elimizde. Kürtlere karşı çok samimi hislerimiz vardır. Kürtler çok hasletli bir halktır. Ama PKK Kürtleri temsil edemez. Suriye'yi alkışlamıyoruz. Suriye PKK liderliğine konforlu villalar temin ediyor. Teröristler burada barınıp Türkiye'ye saldırıyor. Türkler buna bigâne kalamaz. Biz Türkiye ile beraberiz.”⁹⁶⁷

5.5. Krizin Bitmesi: Adana Mutabakatı

Türkiye-Suriye krizinin çözüme kavuşturulması için arabuluculuk çalışmaları yürüten Mısır Cumhurbaşkanı Mübarek ile İran Dışişleri Bakanı Harrazi'nin Suriye nezdindeki girişimleri sonucunda, Suriye yönetimi nihayet geri adım atmak zorunda kalmıştır. Nitekim Mısır lideri Mübarek'in iki ülke arasındaki krizin çözümü için başlattıkları arabuluculuk faaliyetleri çerçevesinde, “Çözüm umudu veren bir noktaya geldiklerini ve çok kısa bir süre sonra bu yönde bazı adımların atılacağını” söyledikten⁹⁶⁸ hemen sonra bir takım somut adımlar atılmaya başlanmıştır.

Mübarek'in bu açıklamalarından sadece birkaç gün sonra 17 Ekim'de Öcalan'ın Suriye'den ayrıldığı bildirilmiştir. Öcalan'ın Suriye'den ayrılmasından hemen sonra da

⁹⁶⁶ **Hürriyet**, 6 Ekim 1998, s. 23; **BBC Monitoring Central Asia**, 11 Ekim 1998, s. 1.

⁹⁶⁷ **Hürriyet**, 12 Ekim 1998, s. 38.

⁹⁶⁸ **Milliyet**, 15 Ekim 1998, s. 21.

Türkiye ile Suriye arasında ikili görüşmelere başlanacağı açıklanmıştır. Görüşmelerde Türk heyetine Büyükelçi Uğur Ziyal, Suriye heyetine de General Al Hassan başkanlık etmiştir.⁹⁶⁹ 19-20 Ekim tarihleri arasında Adana’da bir araya gelen Türk ve Suriye heyeti krizin sona erdirilmesi ve kesin bir anlaşmaya varılması için bir takım görüşmeler yapmışlardır. Görüşmelerin hemen başında Suriye heyeti, uzun yıllardır yaptığı gibi bir kez daha inkâr politikası uygulayarak, Suriye’nin PKK terör örgütü ve Öcalan’a hiçbir şekilde yardım etmediğini öne sürmüştür. Bunun üzerine toplantıda söz alan Türk heyetinin başındaki Büyükelçi Uğur Ziyal, Türkiye’nin bu konudaki kararlılığını göstermek üzere Suriye heyetine şunları söylemiştir:

“Bu toplantı, geçmişte yapılan toplantıların bir devamı niteliğinde değildir. Bu çok özel bir toplantıdır. Bu toplantı, nihai sonucu ulaştırmak için yapılan bir toplantıdır. Biz eski defterleri kapattık. Önümüzdeki gerçek tabloya bakmak durumundayız. Bu nedenle Mısır cumhurbaşkanına sayın cumhurbaşkanımız tarafından iletilen konuların çözüme kavuşturulması için buradayız. Türkiye’nin ilettiği konuları karara bağlamak mecburiyetindeyiz. Bunun ötesinde başka bir şey düşünmüyoruz. Suriye’den kaynaklanan PKK faaliyetleri bize büyük zarar vermekte, örgütün lideri de Şam’da bulunmaktadır. Hiçbir PKK unsurunun ülkenizde barındırılmasını, beslenmesini istemiyoruz. Abdullah Öcalan’ın mutlak surette teslim edilmesini istiyoruz.”⁹⁷⁰

Suriye’nin yıllardır PKK’ya olan desteği karşısında, Türkiye şimdiye kadarki en sert ve kararlı duruşunu gösteriyordu. Toplantıya katılan Türk heyetinin bu şekilde kararlı bir tutum izlemesi karşısında ise Suriye heyetinin başındaki General Al Hassan tamamen şaşkınlık içerisindeydi. General Al Hassan, ülkesinin sınırlarının oldukça geniş olduğunu, bu yüzden de sınırlarına tam anlamıyla hâkim olamadıklarını söyleyerek, ülkesinin de PKK’ya sıcak bakmadığını ve şimdiye kadar 600 civarında PKK militanını tutukladığını söylemiştir. General Al Hassan ayrıca Öcalan’ın Suriye’de bulunmadığını, ancak Lübnan’da olabileceğini ve ülkesindeki sınır kapılarına Öcalan’ın ülkesine girmeye çalışması halinde tutuklanması yönünde kesin talimat verdiklerini de belirtmiştir.⁹⁷¹

Toplantıda Suriye heyetinin PKK ve Öcalan hakkındaki söylediklerini inandırıcı bulmayan Türk tarafı, bu yapılan görüşmelerin iki ülke arasındaki sorunların barışçıl

⁹⁶⁹BCA, 30-18-1-2 / 962 - 270 – 2, 2 Kasım 1998.

⁹⁷⁰ Öztürk, a.g.e., s. 35.

⁹⁷¹ A.g.e., s. 35-36.

yollardan çözümlü için son fırsat olduğunu söylemiştir. Bunun üzerine kendilerini büyük baskı altında hisseden Suriye heyeti, Türk tarafının kendileri üzerinde baskı kurmaya çalıştığını belirterek toplantıyı ve görüşmeleri sonlandırmayı düşünmüştür. Ancak Hafız Esad'dan Türk tarafıyla bir anlaşmaya varma talimatı aldıklarını söyleyen Suriye heyetinin bazı üyeleri, Suriye heyetinde bulunan diğer üyeleri Türk heyetiyle görüşmeye devam etme yönünde ikna etmiştir.⁹⁷² Bu sırada Cumhurbaşkanı Demirel de düzenlediği Hatay gezisinde, Suriye üzerindeki baskının devamını sağlamak amacıyla krizin başından beri birçok kez söylediği şu sözleri tekrarlamıştır: “*Her türlü barışçıl çözümlü denedik. Şimdi son çözümlü yolunu deniyoruz... Türkiye bu ızdıraba daha fazla katlanmayacaktır.*”⁹⁷³

Türkiye'nin bu kararlı tutumu karşısında Suriye nihayet geri adım atmak zorunda kalmış ve böylece 20 Ekim 1998 tarihinde iki ülke arasında Adana Mutabakatı adı verilen bir anlaşma imzalanmıştır.⁹⁷⁴ Büyük önem arz eden ve günümüzde de geçerliliğini sürdüren Adana Mutabakatı ana hatlarıyla aşağıdaki maddeleri içeriyordu:

Adana Mutabakatı

“Öcalan şu andan itibaren Suriye’de değildir ve kesinlikle Suriye’ye girmesine izin verilmeyecektir. PKK unsurlarının Suriye’ye girmesine izin verilmeyecektir.

PKK kapları şundan itibaren faaliyette değildir ve faaliyete geçmelerine izin verilmeyecektir. Birçok PKK’lı tutuklanmış ve adalete sevk edilmişlerdir. Listeleri vardır. Suriye bu listeleri Türk tarafına iletmiştir.

Suriye topraklarından kaynaklanan ve Türkiye’nin güvenlik ve istikrarını bozmaya yönelik hiçbir faaliyete karşılıklılık ilkesi çerçevesinde izin verilmeyecektir. Suriye, toprakları üzerinde, PKK’nın silah, lojistik malzeme ve parasal destek teminine ve propaganda yapmasına müsaade etmeyecektir.

Suriye, PKK’nın terörist bir örgüt olduğunu kabul etmiştir. Ülkesinde, diğer terör örgütleri meyanında, PKK ve tüm yan kuruluşlarının bütün faaliyetlerini yasaklamıştır.

⁹⁷²Altunışık ve Tür, **a.g.m.**, s. 238.

⁹⁷³Olson, **a.g.e.**, s. 11.

⁹⁷⁴**Dışişleri Bakanlığı Tarihçesi, 1998**, s. 63.

Suriye, ülkesinde PKK'nın eğitim ve barınma amaçlı kamp ve diğer tesisler oluşturmaya ve ticari faaliyetlerine izin vermeyecektir. Suriye, PKK mensuplarının üçüncü bir ülkeye geçişleri için ülkesini kullanmasına izin vermeyecektir.

PKK terör örgütünün elebaşısının Suriye topraklarına girmemesi için bütün tedbirler alınacak, sınır kapılarını bu yolda talimatlandıracaktır. Taraflar, yukarıda değinilen tedbirlerin etkili ve şeffaf bir biçimde uygulamaları yönünde bazı mekanizmalar oluşturmayı kararlaştırmışlardır.

Bu bağlamda:

İki ülke üst düzey güvenlik yetkilileri arasında derhal ve doğrudan telefon hattı tesis edilecek ve kullanılmaya başlanacaktır.

Taraflar, bir diğerinin diplomatik temsilciliklerine ikişer özel görevli atayacaklar ve bu görevliler misyon şefleri tarafından bulunulan ülke makamlarına takdim edileceklerdir.

Türk tarafının, terörle mücadele bağlamında, güvenliği artırıcı tedbirlerin ve bunların etkinliğini denetlemek üzere bir sistemin kurulması önerisini Suriye, kendi makamlarının onayına sunacağını ve sonucu hakkında en kısa zamanda bilgi vereceğini belirtmiştir.

Türk ve Suriye tarafları, Lübnan'ın da muvafakatının alınması kaydıyla, PKK terörüyle mücadele konusunu üçlü çerçevede ele almayı kararlaştırmışlardır.

Suriye tarafı, bu tutanakta sözü edilen hususların uygulanması ve somut sonuçların sağlanması için gerekli tedbirleri alacağını taahhüt etmiştir.”⁹⁷⁵

Bu arada anlaşmanın imzalanmasından hemen sonra Suriye bir açıklama yaparak, imzalanan bu anlaşma ile iki ülke arasında elçilikler veya güvenlik görevlileri aracılığıyla güvenlik bilgileri transferi için bir mekanizmanın kurulacağını ve bundan sonra Suriye'nin PKK'yı yasadışı bir örgüt olarak göreceğini ve PKK'nın Suriye'de herhangi bir faaliyette bulunmasına kesinlikle izin vermeyeceğini açıklamıştır.⁹⁷⁶

⁹⁷⁵Dışişleri Güncesi, Ekim 1998, s. 103-105; Cumhuriyet, 21 Ekim 1998, s. 6.

⁹⁷⁶Roula Khalaf, “Turkey and Syria Settle Kurds Dispute”, Financial Times, 22 Ekim 1998, s. 5.

Görüldüğü üzere Suriye yönetimi imzaladığı bu anlaşmadaki tüm maddelere uyacağını taahhüt etmiş oluyordu.

Diğer taraftan Türk ve Suriye heyetleri arasında imzalanan Adana Mutabakatı'nın Türk Hükümeti tarafından onaylanmasıyla,⁹⁷⁷ yaşanan kriz nihayet sona ermiştir. Bu krizin sona ermesinde şüphesiz Mısır Cumhurbaşkanı Mübarek ile İran Dışişleri Bakanı Harrazi'nin arabuluculuk çalışmalarının büyük katkısı olmuştur.⁹⁷⁸ Nitekim krizin sona ermesinden sonra dönemin Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Korkmaz Haktanır, "Mübarek ve Harrazi'nin ara buluculuğu olmasaydı Türkiye, Suriye ile savaşa girmiş olurdu" açıklamasını yapacaktır.⁹⁷⁹

Adana Mutabakatı adı verilen anlaşmanın maddelerini incelediğimizde, Türkiye'nin Suriye'den terörizmin önlenmesi ile ilgili 15 yılı aşkın süredir beklediği taleplerin Suriye tarafından kabul edildiğini görmekteyiz. Suriye'nin uzun yıllardır Türkiye'nin taleplerine olumlu cevap vermeyip, 20 Ekim 1998'de imzalanan Adana Mutabakatı ile Türkiye'nin bütün isteklerini kabul etmesinin ardında şüphesiz bazı nedenler yatıyordu. Bunlar arasında sayabileceğimiz en önemli nedenlerden birisi Ortadoğu Barış Süreci idi. İsrail ile bazı Arap ülkeleri arasında yürütülen Ortadoğu Barış Sürecine henüz katılmayan Suriye, 1998 yılının sonbahar aylarında bu sürece katılma konusunda kendisini büyük bir baskı altında hissediyordu.

Filistin ve Ürdün zaten Ortadoğu Barış Sürecinin içerisindeydi, Lübnan da bu sürece katılmak istiyordu. ABD, Avrupa ülkeleri ve İsrail'den gelen ve giderek artan baskı karşısında Suriye yönetimi de bu sürece katılması gerektiğini hissediyordu. Bunun yanı sıra, Türkiye'nin İsrail ile giderek güçlenen ittifakı da Suriye'nin Türkiye'ye karşı geri adım atmasında en önemli faktörlerden birisi olmuştur.⁹⁸⁰ Ayrıca Esad yönetimi PKK konusunda Türkiye'nin taleplerini yerine getirmezse, Türkiye'nin Suriye'ye karşı askeri bir harekât düzenleyeceğinin farkındaydı. Zira Türkiye Suriye'nin PKK'yı

⁹⁷⁷BCA, 30-18-1-2 / 971 - 301 - 3, 21 Aralık 1998.

⁹⁷⁸Dışişleri Güncesi, Aralık 1998, s. 185.

⁹⁷⁹Olson, a.g.e., s. 10.

⁹⁸⁰A.g.e., s. 21.

desteklemesine daha fazla tahammül edemeyeceğini Suriye tarafına son kez bildirmişti.⁹⁸¹

Son olarak, dünyada terörizme karşı giderek artan bir tepki oluşmuştu. Daha önceden ABD tarafından terörizme destek veren ülkeler listesine alınan Suriye artık dünya kamuoyunda terörizm destekçisi bir ülke olarak anılmak istemiyordu. Bütün bu faktörlerin de etkisiyle Suriye yönetimi geri adım atarak, Türkiye'ye karşı bundan sonra PKK ve herhangi bir terör örgütüne destek olmayacağını, yapılan bu resmi anlaşmayla taahhüt altına almıştır.

⁹⁸¹Keesing's Record of World Events, Vol: 44, Issue: 10 (October 1998), s. 42574.

SONUÇ

Bir siyasi tarih çalışması olan “1947-1998 Türkiye-Suriye İlişkileri: Güvenlik Sorunu Bağlamında Problemler ve Krizler” başlıklı bu tezde, 1947-1998 yılları arasında Türkiye ile Suriye arasında güvenlik sorunu bağlamında yaşanan problemler ve krizler incelenerek iki ülkenin birbirlerine karşı uyguladığı politika ve stratejiler ele alınmıştır.

Çalışmamız sonunda, iki ülke arasında yaşanan güvenlik sorunlarının yaşanmasına neden olarak başlıca dört faktörün bulunduğu tespit edilmiştir. Birincisi, Suriye'nin Osmanlı Devleti'nden ayrılmasından itibaren Türkiye'ye karşı sürdürdüğü hasmane tutumu, ikincisi Suriye'nin bağımsızlığını kazanmasından sonra kendi içerisinde yaşadığı iç siyasi sorunlar, üçüncüsü 1947 yılında başlayan Soğuk Savaş faktörü ve sonuncusu ise Suriye'nin Hatay üzerindeki iddiaları ve su sorunudur.

Dört asır boyunca Osmanlı egemenliği altında varlığını sürdüren Suriye, Osmanlı Devleti'nden kopmasının ardından 1920 yılında Fransız mandası altına girmiştir. Suriye 1946 yılında bağımsızlığını kazanmasına rağmen, uzun bir süre içeride siyasi istikrara kavuşamamıştır. Suriye'nin siyasi hayatında 1949 yılına kadar çok ciddi bir sorun yaşanmamışsa da 1949 yılından itibaren arka arkaya gerçekleşen askeri darbeler neticesinde ülkede tam bir siyasi istikrarsızlık dönemi başlamıştır. 1950'li yılların ortalarından itibaren ise Suriye'nin siyasi yaşamında Baas Partisi ön plana çıkmış ve bu partinin 1963 yılında iktidara gelmesiyle Türkiye-Suriye ilişkilerinde büyük gerginlikler baş göstermiştir.

Diğer taraftan 1947 yılında başlayan Soğuk Savaş faktörü de Türkiye ile Suriye arasında yaşanan güvenlik sorunlarında önemli bir etken olmuştur. II. Dünya Savaşı sonrası Sovyetlerin Türkiye'den toprak talebinde bulunması, Türkiye'de büyük endişe yaratmış ve bu nedenle, güvenliğini garanti altına almak isteyen Türkiye Sovyetlere karşı kendisini Batı Bloğu'nda konumlandırmıştır. Suriye ise Fransız mandası döneminden beri Batı'ya karşı güveni kalmadığından, kendisine güvenlik dayanağı olarak gördüğü Sovyetlerin yanında Doğu Bloğu'nda yer almıştır. Böylece iki sınır komşusu olan Türkiye ile Suriye, kendilerine göre farklı güvenlik gerekçelerinden ötürü iki ayrı blokta yer almış, bu da günümüze kadar etkileri devam eden bir ilişki kopukluğunun temelini oluşturmuştur.

Öte yandan Soğuk Savaş'ın etkisini giderek arttırmasıyla, Türkiye ile Suriye'nin de yer aldığı Ortadoğu bölgesi, stratejik öneminden dolayı başta ABD ve Sovyetler Birliği olmak üzere birçok devlet için büyük bir rekabet alanı haline gelmiştir. Bu da şüphesiz Türkiye-Suriye ilişkilerini doğrudan etkileyen önemli bir faktör olmuştur. Nitekim 1956 yılında İngiltere-Fransa-İsrail üçlüsünün Mısır'a saldırmasıyla tarihe Süveyş Krizi olarak geçen olay sonucunda, Türkiye-Suriye ilişkileri büyük gerginlikler içerisine girmiştir. Süveyş Krizi sırasında koşulsuz bir şekilde Mısır'ı destekleyen Suriye, bu tarihten itibaren bir yandan Sovyetlere daha da yakınlaşırken, diğer yandan da Türkiye'ye karşı tutumunu giderek sertleştirmeye başlamıştır.

Buna karşılık Batı Bloğu'nun kuvvetli bir savunucusu olan Türkiye, 1956 yılından itibaren Suriye'nin bir "Sovyet uydusu" haline geldiğini düşünerek Suriye'nin Sovyetlerle yakınlaşmasına karşı çıkmıştır. Suriye yönetimi her ne kadar Türkiye'nin bu yöndeki iddialarını kabul etmese de gerçekler kısa sürede ortaya çıkmıştır. Nitekim iki ülke arasında yapılan anlaşmalar sonucunda, Suriye'nin Sovyetlerden yüklü miktarda silah ve askeri teçhizat satın aldığı ortaya çıkmıştır. Türkiye Suriye'nin Sovyetlerden almış olduğu bu silahları kendisine karşı kullanmak için aldığını düşünerek büyük bir "güvenlik endişesi" yaşamıştır. Suriye ise bu silahları Türkiye'ye karşı kullanmak için değil, gerekli olduğu durumda İsrail'e karşı kullanmak amacıyla satın aldığını belirtmiştir.

Ancak Suriye'nin bu açıklamasını inandırıcı bulmayan Türkiye, bu durumu önemli bir "güvenlik meselesi" olarak görmüş ve Suriye'ye karşı tavrını giderek sertleştirmiştir. Nitekim Suriye sınırına asker konuşlandırması yapan Türkiye, olası bir savaş durumu için bir takım askeri hazırlıklara girişmiştir. Suriye'den de benzer davranışların gelmesi üzerine 1957 Sonbaharı'nda iki ülke arasında büyük bir kriz patlak vermiş ve böylece Türkiye-Suriye arasında ilk "güvenlik krizi" ortaya çıkmıştır.

Aslında 1957 Türkiye-Suriye Krizi, Soğuk Savaş'ın etkisini arttırmasıyla ABD ile Sovyetler Birliği arasında giderek artan bir rekabetin de sonucuydu. Zira Soğuk Savaş'ın en şiddetli olduğu o dönemde, dünyanın bütün bölgelerinde olduğu gibi Ortadoğu bölgesinde de bu iki süper güç nüfuzlarını arttırma gayreti içerisindeydi. Bu arada Türkiye'nin yanı sıra ABD de Suriye'nin Sovyetlerle yakınlaşmasından büyük endişe duyuyordu. ABD'ye göre, Suriye'nin bir "Sovyet peyki" olması durumunda

komünizm Ortadoğu'ya hızla yayılacaktı. Aslında ABD'nin en büyük endişesi komünizmin yayılmasından ziyade, Sovyetlerin Suriye üzerinden "sıcak denizlere açılma" politikasıydı.

Stratejik öneminden dolayı Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'deki çıkarlarını Sovyetlere kaptırmak istemeyen ABD, Türkiye vasıtasıyla Suriye'nin Sovyetlerle yakınlaşmasını ya da diğer bir deyişle Sovyetlerin Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'de nüfuzunu arttırmasını önlemeye çalışmıştır. Zaten bu amaçla 1957 Ocak ayında ABD tarafından "Einshower Doktrini" olarak bilinen bir politika uygulanmaya başlanmıştır. Buna göre, ABD ve "özgür dünya" için en büyük tehdit olan "Sovyet tehdidi ve komünizmin yayılması" mutlak suretle önlenmeliydi.

Buna karşın, Sovyetler Birliği ise Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'deki çıkarlarını düşünerek, ABD'nin bölgedeki nüfuzunu zayıflatmaya çalışmış ve bölgede tek egemen güç olma yolunda büyük bir mücadele vermiştir. 1956 Süveyş Krizi, Sovyetlerin bu konudaki en büyük yardımcısı olmuştur. Nitekim Süveyş Krizi sonrasında bölgedeki Arap devletlerinin Batılı devletlere olan güveni büyük yara almış, Sovyetler Birliği de bu fırsatı iyi değerlendirerek Arap ülkeleriyle olan yakınlaşmasını arttırmış ve Ortadoğu'da kendisine yeni üsler edinmiştir.

Böylece Soğuk Savaş'ın giderek etkisini arttırmasıyla beraber ABD ile Sovyetler Birliği Ortadoğu'da artık doğrudan karşı karşıya gelmeye başlamıştır. Ancak hem ABD'nin hem de Sovyetler Birliği'nin nükleer silahlara sahip olması sebebiyle, bu iki süper güç Soğuk Savaş döneminin tamamında olduğu gibi bu dönemde de bir savaşa girmekten çekinmiştir. Zira bu iki süper gücün bir savaşa girmesi şüphesiz yeni bir dünya savaşı başlatacaktı, bunu bilen iki süper güç bu yüzden birbirlerine karşı her zaman temkinli davranmayı tercih etmiştir. Ancak bu iki devlet, kendi çıkarlarını korumak amacıyla dünyanın bütün bölgelerinde olduğu gibi Ortadoğu'da da çeşitli ülkeleri yönlendirmeyi başarmıştır.

Nitekim ABD'nin Türkiye'yi, Sovyetler Birliği'nin de Suriye'yi desteklemesi ve kışkırtması sonucu bu iki komşu devlet 1957 Sonbaharı'nda savaşın eşiğine gelmiştir. Ancak Türkiye ile Suriye'nin bir savaşa girmesi ABD ile Sovyetler Birliği'nin bölgedeki çıkarlarını zedeleyebileceğinden, bu iki süper güç Türkiye ile Suriye'nin bir

savaşa girmesini önlemiştir. Yine de 1957 Krizi bir savaşa dönüşmeden sona ermiş olsa da bu olay, Türkiye-Suriye ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuş ve bundan sonra her iki ülkenin birbirlerine karşı beslediği güvensizlik duyguları daha da artarak devam etmiştir.

Öte yandan Türkiye-Suriye arasında yaşanan güvenlik sorunlarının bir diğer nedenini ise Suriye'nin Hatay üzerindeki iddiaları ile su sorunu oluşturmuştur. Bilindiği üzere, 1516'da Osmanlı sınırlarına dâhil olan Hatay, Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkması sonucunda Fransız işgaline uğramıştı. Fransız işgalinden kurtulduktan sonra 1939 yılında "Anavatan'a katılma" kararıyla beraber Türkiye Cumhuriyeti sınırlarına dâhil olan Hatay, Suriye'nin Türkiye'ye karşı terörizmi desteklemesinin en büyük nedenlerinden birisi olmuştur.

1939 yılında Hatay Türkiye'ye katıldığı sırada, kendisi hâlâ Fransız mandası altında olan Suriye, Hatay'ın Türkiye'ye katılma kararını kabul etmek istememiş, ancak bağımsızlığına henüz kavuşmamış olduğundan 1946 yılına kadar pek bir şey yapamamıştır. Bununla birlikte, 1946'da bağımsızlığını kazandıktan sonra sürekli olarak Hatay'ın kendisine ait olduğunu iddia eden Suriye, bu yüzden Hatay'ın Türkiye'ye iltihakını kabul etmemiştir. Suriye yönetimi, Türkiye'nin Hatay'ı kendilerinden zorla aldığını ve bu konuda Suriye'nin aldatıldığı fikrini sürekli olarak canlı tutmaya çalışmıştır.

Hatay konusu, 1963 yılında Suriye'de iktidara gelen Baas Partisi için de büyük önem arz etmiştir. Baas Partisi yönetimindeki Suriye, Hatay'ın Türkiye'ye iltihakını kendisine karşı yapılmış büyük bir ihanet ve bir an evvel çözülmesi gereken bir mesele olarak görmüştür. Bu yüzden Hatay meselesi, Baasçı Suriye yönetimi tarafından sürekli olarak gündemde tutulmaya çalışılmıştır. Zaki Arsuzi gibi bazı Baas liderlerinin aslen Hataylı olması, Baasçı Suriye yönetiminin bu konuyu canlı tutmasında oldukça yardımcı olmuştur. Bu doğrultuda Suriye yönetimi tarafından özel olarak bastırılan haritalarda Hatay Suriye sınırlarında gösterilmiştir.

Suriye'nin bu tür provokatif eylemlerinden oldukça rahatsızlık duyan Türkiye ise Hatay meselesinin siyasi bir malzeme olarak kullanılmasına kesinlikle izin vermeyeceğini belirterek Suriye'ye sert tepki göstermiştir. Öte yandan Hatay

meselesinin yanı sıra, ilerleyen zamanlarda bu sefer de iki ülke arasında “sınır aşan sular” konusunun gündeme gelmesiyle beraber Suriye’nin Türkiye’ye karşı düşmanlığı giderek artmıştır.

Türkiye’den Hatay ve su konularında istediğini alamayan Suriye, Türkiye’ye karşı “yıpratma politikası” uygulamaya başlamıştır. Türkiye’nin kendisinden daha güçlü bir ülke olduğunu bilen ve bu yüzden Türkiye ile askeri bir mücadeleye girişmeyi göze alamayan Suriye, terör örgütlerini kullanarak Türkiye’yi zayıflatmaya çalışmıştır. Bu doğrultuda Suriye özellikle 1980’li yıllardan itibaren PKK terör örgütüne sağladığı destekle Türkiye’ye olan tutumunu daha net bir biçimde ortaya koymuştur.

Türkiye ise Suriye’nin kendisine karşı terörizme verdiği desteği sona erdirmek için uzun yıllar büyük çaba sarf etmiştir. Türkiye Suriye’nin terörizme verdiği desteği ilk önceleri diplomatik yollardan sona erdirmeye çalışmış, hatta terörizme karşı birçok kez işbirliği önerisinde bulunmuştur. Ancak Suriye Türkiye’nin kendisine yönelik iddialarını kabul etmemiş ve Türkiye’ye karşı herhangi bir terör örgütüne destek vermediğini savunmuştur. Bununla birlikte Türkiye’nin artan baskısı karşısında, Suriye zamanla PKK terör örgütü ile olan ilişkisini kabul etmek zorunda kalmış, ancak PKK’ya olan desteğini yine de sürdürmüştür.

Öte yandan 1990’lı yılların başından itibaren, dünya konjonktüründe yaşanan bazı önemli gelişmelerin sonucunda Suriye’nin tavrı değişmeye başlamıştır. Suriye, 1991 yılında Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla beraber Ortadoğu’daki en büyük destekçisini kaybetmiştir. Sovyetlerin uzun yıllardır sağlamış olduğu desteğin sona ermesiyle, Suriye artık eski gücünü büyük oranda yitirmiştir. Bunun yanında, Sovyetler Birliği’nin yıkılmasıyla dünyada tek süper güç haline gelen ABD tarafından terörü destekleyen ülkeler listesine alınan Suriye bu imajından büyük rahatsızlık duymaya başlamıştır.

Dünya konjonktüründe yaşanan gelişmelerle beraber 1990’lı yılların ortalarından itibaren Türkiye’nin Suriye’ye olan tepkisi de giderek artmıştır. Nitekim Suriye kaynaklı terörizmi bitirme kararlılığında olan Türkiye, Ocak 1996’da Suriye’ye vermiş olduğu sert bir notayla bu konudaki tavrını ortaya koymuştur. Bundan sonra da Suriye üzerindeki baskısını giderek arttıran Türkiye, 1998 sonbaharına gelindiğinde, Suriye ile bir savaşa girme ihtimalini de göze alarak kararlılığını en sert biçimde göstermiştir.

Türkiye'nin bu kararlı ve sert tutumu karşısında artık yapacak pek de bir şeyi kalmayan Suriye nihayet geri adım atmak zorunda kalmıştır. İki ülke arasında Adana Mutabakatı'nın imzalanmasıyla, Türkiye uzun yıllardır Suriye'ye karşı vermiş olduğu güvenlik mücadelesinde önemli bir zafer elde etmiştir. Zira Adana Mutabakatı'yla, Suriye bundan böyle Türkiye'ye karşı herhangi bir terör örgütüne destek vermeyeceğini ve Türkiye'nin güvenliğine zarar verecek her türlü yapıya karşı Türkiye ile ortak hareket edeceğini taahhüt etmiştir.

Böylece iki ülke arasında uzun yıllardır yaşanan özellikle terör kaynaklı güvenlik sorunları 1998 Sonbaharı'nda bitme sürecine girmiş ve iki ülke ilişkilerinde yeni bir sayfa açılmıştır. İlerleyen dönemlerde ise Türkiye-Suriye ilişkilerinde büyük gelişmeler kaydedilmiş, ancak Aralık 2010'da Tunus'ta başlayan "Arap Baharı"nın Mart 2011'de Suriye'ye de sıçraması sonucunda çıkan iç savaşla birlikte Türkiye-Suriye ilişkileri büyük yara almış ve ilişkiler tamamen kopma seviyesine gelmiştir.

KAYNAKÇA**A. ARŞİV BELGELERİ VE RESMİ YAYINLAR****A- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi****BOA, TS.MA -E / 759 - 10****BOA, TS.MA-E / 858 - 61****BOA, C.ADL. / 91 - 5481****BOA, C.DH. / 294 - 14683****BOA, AE.SMST.III / 99 - 7512****BOA, AE.SMST.III / 99 - 7513****BOA, TS.MA.e / 788 - 72****BOA, AE.SABH.I. / 20 - 1716****BOA, C.DH. / 109 - 5430****BOA, AE.SABH.I. / 282 - 18945****BOA, C.DH. / 203 - 10116****BOA, C.DH. / 124 - 6182****BOA, HAT / 159-6631****BOA, HAT / 163 - 6785****BOA, HAT / 831 - 37519****BOA, TS.MA.E / 674-28****BOA, HR.SFR.3. / 2-18****BOA, HR.SFR.3. / 2-44****BOA, HR.SYS. / 1520-3****BOA, HR.SYS. / 1520-4****BOA, HR.SFR.3. / 53 - 4**

BOA, HR.SYS. / 1521 - 1

BOA, HR.SFR.3. / 53-25

BOA, HR.SFR.3. / 53-26

BOA, HR.SFR.3. / 53 - 27

BOA, HR.SFR.3. / 54-8

BOA, HR.SFR.3. / 54-25

BOA, HR.SFR.3. / 55-4

BOA, HR.SFR.3. / 55-26

BOA, HR.SFR.3. / 56-10

BOA, HR.SFR.3. / 57-20

BOA, HR.SFR.3. / 59-6

BOA, HR.SYS. / 1528 - 35

BOA, HR.SFR.3. / 61 - 31

BOA, Y.EE. / 31 - 2

BOA, HR.SFR.3. / 95-33

BOA, A.}MKT.MHM. / 332-86

BOA, A.}MKT.MHM. / 333 - 33

BOA, Y.PRK.TKM. / 2 - 13

BOA, HR.TO. / 476 - 6

BOA, Y.PRK.TKM. / 2-46

BOA, Y.PRK.ASK. / 14-58

BOA, Y.PRK.AZJ. / 6 - 33

BOA, Y.A.HUS. / 208 - 68

BOA, Y.PRK.HR. / 13-55

BOA, Y.PRK.MYD. / 12 - 83

BOA, Y.PRK.HR. / 36-62

BOA, HR.SYS. / 2316 - 12

B- Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi

BCA, 30-10-0-0 / 262 - 767 - 37 Dosya Ek: 438

BCA, 30-10-0-0 / 262 - 768 – 3 Dosya Ek: 438

BCA, 30-10-0-0 / 262-768 - 4 Dosya Ek: 438

BCA, 30-10-0-0 / 262 - 768 - 14 -Dosya Ek: 438

BCA, 30-10-0-0 / 262 - 769 - 2 Dosya Ek: 438

BCA, 30-10-0-0 / 244 - 651 - 13 Dosya Ek: 428

BCA, 30-10-0-0 / 263 - 772 - 6 Dosya Ek: 438

BCA, 30-10-0-0 / 259 - 744 - 18 Dosya Ek: 436

BCA, 30-10-0-0 / 265 - 785 - 15 Dosya Ek: 438

BCA, 30-10-0-0 / 225 - 515 - 19 Dosya Ek: 402

BCA, 30-10-0-0 / 225 - 515 – 22

BCA, 30-10-0-0 / 265 - 787 – 34

BCA, 30-10-0-0 / 265 - 788 - 16 Dosya Ek: 438

BCA, 30-10-0-0 / 222 - 495 - 3 Dosya Ek: 400-3

BCA, 30-10-0-0 /265 - 788 - 21 Dosya Ek: 438

BCA, 30-18-1-2/110-23-14.

BCA, 30-10-0-0 /265 - 792 – 38 Dosya Ek: 438.

BCA, 30-10-0-0/265 - 792 - 42 Dosya Ek: 438.

BCA, 30-10-0-0 / 266-793-48 Dosya Ek: 438A

BCA, 30-1-0-0 / 5 - 23 - 8 Dosya Ek: A4

BCA, 30-10-0-0 / 266 - 793 - 49 Dosya Ek: 438A

BCA, 490-1-0-0 / 607 - 102 - 22 Dosya Ek: 3. Büro

BCA, 30-18-1-2 / 118 - 108 – 3-Dosya Ek: 76-1038

BCA, 30-11-1-0 / 210-37-2

BCA, 30-18-1-2 / 122 - 23 - 14 / Dosya Ek: 70-61

BCA, 30-10-0-0 / 163 - 142 – 4 / Dosya Ek: 172A

BCA, 30-18-1-2 / 123 - 64 – 8 / Dosya Ek: 70-61

BCA, 30-1-0-0 / 102 - 631 - 4 Dosya Ek: F11

BCA, 30-1-0-0 / 102 - 631 - 7 Dosya Ek: F11

BCA, 30-1-0-0 / 13 - 76 - 7 Dosya Ek: A6

BCA, 30-1-0-0 / 1 - 7 - 9 Dosya Ek: A1

BCA, 30-1-0-0 / 60 - 373 - 8 Dosya Ek: E4

BCA, 30-18-1-2 / 130 – 82 – 1

BCA, 30-1-0-0 /103 - 643 - 5 Dosya Ek: F11

BCA, 30-1-0-0 /35 - 213 - 16 Dosya Ek: A40

BCA, 30-1-0-0 / 104 - 648 - 2 Dosya Ek: F11

BCA, 30-18-1-2 / 135-34-9

BCA, 30-1-0-0 / 131 - 848 - 1 Dosya Ek: S2

BCA, 30-1-0-0 / 104 - 649 - 3 Dosya Ek: F11

BCA, 30-1-0-0 / 104 - 649 - 4 Dosya Ek: F11

BCA, 30-18-1-2 / 137-79-8

BCA, 30-18-1-2 /136 - 75 - 7 Dosya Ek: 52-294.

BCA, 30-1-0-0 / 104 - 650 - 1 Dosya Ek: F11

BCA, 30-1-0-0 / 104 - 650 - 2 Dosya Ek: F11

BCA, 30-1-0-0 / 104 - 650 - 3 Dosya Ek: F11

BCA, 30-1-0-0 / 104 - 650 - 5 Dosya Ek: F11

BCA, 30-1-0-0 / 35 - 215 - 10 Dosya Ek: A41

BCA, 30-1-0-0 / 5 - 27 - 4 Dosya Ek: A4

BCA, 30-1-0-0 / 126 - 809 - 3 Dosya Ek: O1
BCA, 30-1-0-0 / 35 - 215 - 3 Dosya Ek: A41
BCA, 30-1-0-0 / 35 - 215 - 4 Dosya Ek: A41
BCA, 30-1-0-0 /126 - 811 - 13 Dosya Ek: O1
BCA, 30-1-0-0 / 126 - 811 - 14 Dosya Ek: O1
BCA, 30-1-0-0 / 132 - 861 - 1 Dosya Ek: S5
BCA, 30-18-1-2 /144 - 80 - 3 Dosya Ek: 107-24
BCA, 30-1-0-0 / 35 - 215 - 12 Dosya Ek: A41
BCA, 30-1-0-0 / 20 - 116 - 16 Dosya Ek: A7
BCA, 30-1-0-0 / 35 - 215 - 13 Dosya Ek: A41
BCA, 30-1-0-0/111-701-7
BCA, 30-1-0-0 / 133 - 864 - 2 Dosya Ek: S6
BCA, 30-1-0-0 / 62 - 381 - 14 Dosya Ek: E4
BCA, 30-1-0-0 / 127 - 824 - 8 Dosya Ek: 03
BCA, 30-1-0-0 / 133 - 862 - 3 Dosya Ek: S5
BCA, 30-1-0-0 / 68 - 428 – 10
BCA, 30-1-0-0 / 68 - 429 - 5 Dosya Ek: E5
BCA, 30-1-0-0 / 68 - 430 - 8 Dosya Ek: E5
BCA, 30-1-0-0 / 41 - 244 - 19 Dosya Ek: B2
BCA, 30-1-0-0 / 126 - 813 - 5 Dosya Ek: O1
BCA, 30-1-0-0 / 131 - 851 - 10 Dosya Ek: S2
BCA, 30-1-0-0 / 104 - 651 - 3 Dosya Ek: F11
BCA, 30-1-0-0 / 7 - 36 - 35 Dosya Ek: A4
BCA, 30-1-0-0 /68 - 431 - 6 Dosya Ek: E5
BCA, 30-1-0-0 / 68 - 432 - 1 Dosya Ek: E5
BCA, 30-1-0-0 / 16-85-4 Dosya Ek: A6

BCA, 30-1-0-0 / 126 - 814 - 3 Dosya Ek: 01

BCA, 30-1-0-0 / 127 - 827 - 3 Dosya Ek: 03

BCA, 30-18-1-2 / 427-315-7

BCA, 30-18-1-2 / 469-1-9

BCA, 30-18-1-2 / 474-37-1

BCA, 30-18-1-2 / 508-220-2

BCA, 30-18-1-2 / 508-221-8

BCA, 30-18-1-2 / 526-326-4

BCA, 30-11-1-0 / 618-28-20

BCA, 30-18-1-2 / 584-638-1

BCA, 30-18-1-2 / 585-640-9

BCA, 30-18-1-2 / 643-9-9

BCA, 30-18-1-2 / 675-153-8

BCA, 30-18-1-2 / 785-605-5

BCA, 30-18-1-2/792-631-6

BCA, 30-18-1-2 / 811-702-3

BCA, 30-18-1-2 / 863-907-5

BCA, 30-18-1-2/862-902-5

BCA, 30-18-1-2 / 924-119-6

BCA, 30-18-1-2 / 951-229-9

BCA, 30-18-1-2 / 962 - 270 – 2

BCA, 30-18-1-2 / 971 - 301 – 3

BCA, 30-1-0-0 / 64 - 400 - 7

C- Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı Arşivi

Dışışleri Bakanlığı 1983 Tarihçesi

Dışışleri Bakanlığı 1984 Tarihçesi

Dışışleri Bakanlığı 1987 Tarihçesi

Dışışleri Bakanlığı 1991 Tarihçesi

Dışışleri Bakanlığı 1992 Tarihçesi

Dışışleri Bakanlığı 1998 Tarihçesi

Dışışleri Bakanlığı Belleteni, Şubat 1985, Sayı: 14

Dışışleri Bakanlığı Belleteni, Mart 1985, Sayı: 15

Dışışleri Güncesi, Ekim 1998

Dışışleri Güncesi, Aralık 1998

D- TBMM Arşivi

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 9, Cilt: 10, Toplantı: 2, 1. Birleşim, 1 Kasım 1951.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 9, Cilt: 13, Toplantı: 2, 41. Birleşim, 18 Şubat 1952.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 9, Cilt: 17, Toplantı: 3, 1. Birleşim, 1 Kasım 1952.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 20, Cilt: 12, Yasama Yılı: 2, 10. Birleşim, 22 Ekim 1996.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 20, Cilt: 34, Yasama Yılı: 3, 1. Birleşim, 1 Ekim 1997.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 20, Cilt: 62, Yasama Yılı: 4, 1. Birleşim, 1 Ekim 1998.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:10, Cilt:5, İçtima:1, Ellinci İnikat, 26 Şubat 1955.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 10, Cilt: 8, İçtima: 2, Birinci İnikat, 1 Kasım 1955.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 10, Cilt: 15, İçtima: 3, Yirmi ikinci inikat, 28 Aralık 1956.

TBMM, Tarihe Düşen Notlar-1, Yasama Yılı Açılışlarında Cumhurbaşkanlarının Konuşmaları – 2 (1 Eylül 1990 – 1 Ekim 2011), TBMM Basımevi, Ankara, 2011.

E- İngiliz Ulusal Arşivi (The National Archive, Foreign Office)

TNA, FO, 424/287, R 17969/6/44 No. 1, The Bosphorus And The Dardanelles, 6 Ocak 1947.

TNA, FO, 424/287, R 1971/1971/44 No. 8, Annual Report on Turkey, 1946, Sir D. Kelly to Mr. Bevin, 4 Şubat 1947.

TNA, FO, 424-287, E 1282/595/89 No. 6, Conversation With Faris Bey, Syrian-Turkish Relations, Mr. Bevin to Mr. Eyres, 8 Şubat 1947.

TNA, FO, 501-1, E 1282/595/89 No. 4, Conversation With Faris Bey, Syrian-Turkish Relations, Mr. Bevin to Mr. Eyres), 8 Şubat 1947.

TNA, FO, 492/1, E 5047/46/31 No. 9, Palestine, Report on Special Session of United Nations Assembly, Sir A. Cadogan to Mr. Bevin, 7 Haziran 1947.

TNA, FO, 492/1, E 6704/951/31 No. 12, Arab Statement On The Palestine Problem, Mr. Houstoun-Boswall to Mr. Bevin, 22 Temmuz 1947.

TNA, FO, 492/1, E 11851/11283/89 No. 16, Syria And The Palestine Question, Mr. Dundas to Mr. Bevin, 3 Aralık 1947.

TNA, FO, 492/1, E 416/4/31 No. 20, The Palestine Question At The Second Annual Session Of The General Assembly (September-November 1947), 31 Aralık 1947.

TNA, FO, 424/289, R 1033/1011/44 No. 2, Turkey: Annual Review For 1948, Sir D. Kelly to Mr. Bevin, 12 Ocak 1949.

TNA, FO, 424/289 R 11056/1051/44G No. 11, Conversation Between The Secretary Of State And The Turkish Ambassador, (a) The Middle East; (b) Security of Turkey, Mr. Bevin to Sir N. Charles (Angora), 23 Kasım 1949.

- TNA, FO**, 424/291, WU 11923/40G No. 6, Greece, Turkey And The North Atlantic Treaty Organisation, Aide-Memoire handed by the United States Ambassador to Sir W. Strang on 15th May, 1951, 15 Mayıs 1951.
- TNA, FO**, WU 11923/49G No. 7, Conversation Between The Secretary Of State And The French Ambassador, Proposed Admission of Greece and Turkey to the North Atlantic Treaty, Mr. Morrison to Sir O. Harvey (Paris), 18 Mayıs 1951.
- TNA, FO**, 424-293, WK 10345/3 No. 6, Sir K. Helm to Sir W. Churchill, 28 Mayıs 1953.
- TNA, FO**, 424/295, V 1073/131 No. 3, Record Of Events, January 18-25, 1955, In Connexion With Proposed Turco Iraqi Pact, Mr. Hooper to Sir Anthony Eden, 26 Ocak 1955.
- TNA, FO**, RK 1022/2 No. 4, M. Koprulu's Review Of Turkish Foreign Policy, Sir James Bowker to Sir Anthony Eden, 7 Mart 1955.
- TNA, FO**, 501/9, V 1073/1184, No.12, Mutual Defence Pact Between Egypt And Syria, Mr. Gallagher to Mr. Macmillan, 20 Ekim 1955.
- TNA, FO**, 424/296, Chronological Summary of Events in Turkey during 1955, Foreign Affairs, 1956.
- TNA, FO**, 424/296, RK 1051/31 No. 5, Record Of Conversation On March 11, 1956, Between The Secretary Of State And The Turkish Prime Minister, 1956.
- TNA, FO**, 501/10, VY 10338/7 No. 12, Visit To Syria Of A Soviet Parliamentary Delegation, Sir John Gardener To Mr. Selwyn Lloyd, 18 Eylül 1956.
- TNA, FO**, 501/10, VY 1891/1 No. 13, Severance Of Diplomatic Relations By The Syrian Government, Sir John Gardener To Mr. Selwyn Lloyd, 2 Kasım 1956.
- TNA, FO**, 501/10, VY 10338/20 No.16, Visit Of President Quwatli To Moscow, Sir William Hayter To Mr. Selwyn Lloyd, 12 Kasım 1956.
- TNA, FO**, RK 1011/1 No. 3, Turkey: Annual Review For 1956, Sir James Bowker to Mr. Selwyn Lloyd, 31 Ocak 1957.

F- Amerikan Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Yazışmaları / The Foreign Relations of the United States (FRUS)

- FRUS**, 1955–1957, Vol.: XII, **Belge No**: 137, Telegram From the Embassy in Iran to the Department of State.
- FRUS**, 1955–1957, Vol.: XII, **Belge No**: 138, Telegram From the Embassy in Iran to the Department of State.

- FRUS**, 1955-1957, Vol.: XIII, **Belge No:** 355, Memorandum From the Assistant Secretary of State for Near Eastern, South Asian, and African Affairs (Rountree) to the Acting Secretary of State”.
- FRUS**, 1955-1957, Vol.: XIII, **Belge No:** 357, Telegram From the Department of State to the Embassy in Jordan.
- FRUS**, 1955-1957, Vol.: XIII, **Belge No:** 358, Daily Top Secret Summary.
- FRUS**, 1955-1957, Vol.: XIII, **Belge No:** 361, Memorandum From the Secretary of State to the President.
- FRUS**, 1955-1957, Vol.: XIII, **Belge No.:** 362, Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State.
- FRUS**, 1955-1957, Vol.: XIII, **Belge No:** 365, Telegram From the Department of State to the Embassy in Israel.
- FRUS**, 1955-1957, Vol.: XIII, **Belge No:** 366, Telegram From the Department of State to the Embassy in Turkey.
- FRUS**, 1955-1957, Vol.: XIII, **Belge No:** 367, Telegram From the Department of State to the Embassy in the United Kingdom.
- FRUS**, 1955-1957, Vol.: XIII, **Belge No:** 369, Telegram From the Department of State to the Embassy in Turkey.
- FRUS**, 1955-1957, Vol.: XIII, **Belge No:** 373, Telegram From the Consulate General in Istanbul to the Department of State.
- FRUS**, 1955-1957, Vol.: XIII, **Belge No:** 383, Special National Intelligence Estimate.
- FRUS**, 1955-1957, Vol.: XIII, **Belge No:** 392, Telegram From the Department of State to the Embassy in Turkey.
- FRUS**, 1955-1957, Vol.: XIII, **Belge No:** 396, Memorandum of a Telephone Conversation Between the Secretary of State and Senator William F. Knowland.
- FRUS**, 1955-1957, Vol.: XIII, **Belge No:** 400, Telegram From the Department of State to the Embassy in France.
- FRUS**, 1955-1957, Vol.: XIII, **Belge No:** 406, Editorial Note.
- FRUS**, 1955-1957, Vol.:XIII, **Belge No:** 409, Editorial Note.
- FRUS**, 1955-1957, Vol.: XIII, **Belge No:** 412, Telegram From the Mission at the United Nations to the Department of State.

G- Birleşmiş Milletler Arşivi (United Nations Archive)

League of Nations, Dosya No: **11-18619-3421**, C. 74. M. 25.1922, 14 Ocak 1922.

Yearbook of the United Nations, 1947-1948.

Yearbook of the United Nations, 1956.

Yearbook of the United Nations, 1957.

H- Keesing's Contemporary Arşivi

Keesing's Contemporary Archive, Vol.: X, 1955-1956.

Keesing's Contemporary Archive, Vol.: XI, 1957-1958.

Keesing's Record of World Events, Vol.: 44, Issue No: 10, (October 1998).

I- Resmi Gazete

Resmi Gazete, “Belçika, Kanalda, Danimarka, Fransa, İzlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollânda, Norveç, Portekiz, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri arasında 4 Nisan 1949 da Vaşınıgton'da imzalanani Kuzey Atlantik Anıtlaşması”, 19 Şubat 1952.

Resmi Gazete, “Kuzey Atlantik Anıtlaşmasına Türkiye Cumhuriyetinin Katılmasına Dair Kanun”, Karar Sayısı: 8038, 19 Şubat 1952.

Resmi Gazete, “Türkiye ile Irak arasında 24 Şubat 1955 tarihinde imzalanan Karşılıklı İşbirliği Andlaşmasınm tasdikine dair Kanun”, Kanun No: 6496, Kabul tarihi: 26 Şubat 1955.

Resmi Gazete, “Türkiye Cumhuriyeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti Arasında Ekonomik İşbirliği Protokolü”, Karar Sayısı: 87/12171, 10 Aralık 1987.

J- Ayın Tarihi

Ayın Tarihi, Temmuz 1951, Sayı: 212.

Ayın Tarihi, Kasım 1956, No: 276.

Ayın Tarihi, Aralık 1956, No: 277.

Ayın Tarihi, Ağustos 1957, Sayı: 285.

Ayın Tarihi, Ekim Kasım Aralık 1998.

2- KİTAPLAR

ABDULLAH, Ömer Faruk; **Suriye Dosyası**, Akabe Yayınları, İstanbul, 1985.

ADA, Serhan; **Türk-Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu (1918-1939)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005.

AKALIN, Cüneyt; **Soğuk Savaş ABD ve Türkiye – 1**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003.

.....; **ABD ve Türkiye – 2 Yumuşama Yılları (1961-1989)**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2011.

AKYOL, Taha; **Sovyet Rus Stratejisi ve Türkiye 1**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1979.

ANTONIUS, George; **The Arab Awakening: The Story Of The Arab National Movement**, J. B. Lippincott Company, Philadelphia, 1939.

ARAS, Bülent; **Ortadoğu ve Türkiye**, Q-Matris Yayınları, İstanbul, 2003.

ARI, Tayyar; **Geçmişten Günümüze Orta Doğu (Cilt:1)**, 6. Baskı, Dora Yayınevi, Bursa, 2014.

ARMAOĞLU, Fahir; **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**, Timaş Yayınları, İstanbul 2015.

-; **Türk-Amerikan İlişkileri 1919-1997**, Kronik Kitap, İstanbul 2017.
- ATABAY, Mithat; **Son Yüzyılda Ortadoğu ve Türkiye**, Paradigma Akademi Yayınları, İstanbul, 2016.
- BAĞCI, Hüseyin; **Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar**, ODTÜ Yayıncılık, 4. Baskı, Ankara, 2014.
- BAŞAR, Cem; **Terör Dosyası ve Suriye**, GHMD Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1997.
- BEY, Salma Mardam; **Syria's Quest For Independence 1939-1945**, Ithaca Press, Beyrut, 1997.
- BİLGENOĞLU, Ali; **Osmanlı Devleti'nde Arap Milliyetçi Cemiyetleri**, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya, 2007.
- CEMAL, Hasan; **Kürtler**, Everest Yayınları, İstanbul, 2015.
- CHAITANI, Youssef; **Post-Colonial Syria and Lebanon: The Decline of Arab Nationalism and the Triumph of the State**, I.B.Tauris Press, London, 2007.
- CHIROL, Valentine; **The Middle Eastern Question Or Some Political Problems Of Indian Defense**, J. Murray Pub., London, 1903.
- CLEVELAND, William L.; **Modern Ortadoğu Tarihi**, Çev.: Mehmet Harmancı, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2008.
- COLLELO, Thomas; **Syria: A Country Study**, Federal Research Division, Library of Congress, Washington, 1988.
- DAM, Nikolas Van; **Suriye'de İktidar Mücadelesi: Esad ve Baas Partisi Yönetiminde Siyaset ve Toplum**, Çev.: Semih İdiz - Aslı Falay Çalkıvık, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.
- DAWISHA, Adeed I.; **Syria And The Lebanese Crisis**, Macmillan, Hong Kong, 1980.
- DEMİREL, Emin; **Terör**, 8. Baskı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007.

- DEVLIN, John F.; **The Ba'th Party: A History from Its Origins to 1966**, The Hoover Institution Press, California, 1976.
- DOUGLAS, A. Phillips; **Syria Modern World Nations**, Infobase Publishing, New York, 2010.
- DUMAN, Sabit; **Modern Ortadoğu'nun Oluşumu**, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul, 2010.
- ERCİYES, Erdem; **Orta Doğu Denkleminde Türkiye-Suriye İlişkileri**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2004.
- ERENDİL, Muzaffer; **Çağdaş Orta Doğu Olayları**, Genelkurmay Basım Evi, Ankara 1992.
- ERKİN, Feridun Cemal; **Türk- Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi**, Başnur Matbaası, Ankara, 1968.
- ERTAN, Temuçin Faik; **Türk Parlamento Tarihi, TBMM – XX. Dönem (1995-1999)**, I. Cilt, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, No: 155, Ankara, 2012.
- FRASER, T. G. – MANGO, A. - MCNAMARA, R.; **Modern Ortadoğu'nun Kuruluşu (Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküşü, Yeni Türkiye, Arap Milliyetçiliği, Siyonizm ve Günümüzü Hazırlayan Tarihsel Süreç)**, Çev.: Füsun Doruker, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011.
- FROMKIN, David; **Barışa Son Veren Barış**, Yayına Hazırlayan: Şemsi Yeğın, Epsilon Yayınevi, İstanbul, 2004.
- GERGER, Haluk; **ABD- Ortadoğu-Türkiye**, Ceylan Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2007.
- GÜRSON, Poyraz; **Büyük Güçlerin Suriye Planı**, Kripto Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2015.
- GÜRSON, Poyraz; **Suriye**, Atılım Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2010.

- HALE, William; **Türk Dış Politikası (1774-2000)**, Çev.: Petek Demir, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2003.
- HINNEBUSCH, Raymond; **Syria Revolution From Above**, Routledge Press, London, 2001.
- HITTI, Philip K.; **History of Syria: Including Lebanon and Palestine**, Macmillan Company, New York, 1951.
-; **Syria: A Short History**, The Macmillan Company, New York, 1959.
- HOURANI, Albert. H.; **Syria and Lebanon: A Political Essay**, Oxford University Press, London, 1946.
-; **Arabic Thought in the Liberal Age 1798-1939**, Cambridge University Press, 22. Baskı, Cambridge, 2013.
- KARPAT, Kemal H.; **Ortadoğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk**, Çev.: Recep Boztemur, İmge Kitabevi, Ankara, 2001.
- KARAL, Enver Ziya; **Osmanlı Tarihi, Cilt: 5**, 8. Baskı, TTK Yayınları, Ankara, 2007.
- KAYALI, Hasan; **Jön Türkler ve Araplar - Osmanlılık, Erken Arap Milliyetçiliği ve İslamcılık (1908-1918)**, Çev.: Türkan Yöney, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998.
- KHOURY, Philip S.; **Syria and French Mandate: The Politics of Arab Nationalism, 1920-1945**, Princeton University Press, Princeton, 1987.
- KILINÇKAYA, M. Derviş; **Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Suriye**, 2. Baskı, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2008.
- KURŞUN, Zekeriya; **Yol Ayrımında Türk Arap İlişkileri**, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1992.
- KÜRKÇÜOĞLU, Ömer; **Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Karşı Politikası**, Barış Platin Yayınları, İstanbul, 2010.

- LEWIS, Bernard; **Ortadoğu İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi**, Çev.: Selan Y. Kölay, Arkadaş Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- LONGRIGG, Stephen Hemsley; **Syria and Lebanon Under French Mandate**, Octagon Books, New York, 1972.
- MACMILLAN, Harold; **Riding The Storm, 1956-1959**, Macmillan, London, 1971.
- MANSFIELD, Peter; **Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası**, Çev.: Salih Yurdakul, Söylem Yayınları, İstanbul, 2000.
- MARCUS, Aliza; **Kan ve İnanç, PKK ve Kürt Hareketi**, Çev.: Ayten Alkan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.
- MCGHEE, George; **ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu**, Çev.: Belkıs Çorakçı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992.
- MCHUGO John; **Syria: A History of the Last Hundred Years**, The New Press, New York, 2015.
- MCCMAHON, Robert J.; **Soğuk Savaş**, Çev.: Sinem Gül, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2013.
- MEMİŞ, Ekrem; **Kaynayan Kazan Ortadoğu**, Çizgi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2002.
- MERCAN, M. Hüseyin; **Suriye – Rejim ve Dış Politika**, Açılım Kitap, İstanbul, 2012.
- MERİH, Turgay; **Soğuk Savaş ve Türkiye (1945-1960)**, Ebabil Yayınları, İstanbul, 2006.
- MOOSA, Matti; **Extremist Shiites**, Syracuse University Press, New York, 1987.
- MORRISON, Jack; **Creation of the Modern Middle East Syria**, Infobase Publishing, İkinci Basım, New York, 2009.
- OLSON, Robert; **Türkiye'nin Suriye İsrail ve Rusya İle İlişkileri: 1979-2001**, Çev.: Süleyman Elik, Orient Yayınları, Ankara, 2005.

- ORAN, Baskın; (Editör), **Türk Dış Politikası, (Cilt I: 1919-1980)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.
-; **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt: 2, 1980-2001)**, 12. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010,
- ÖZCAN, Nihat; **PKK (Kürdistan İşçi Partisi) Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi**, ASAM Yayınları, Ankara, 1999.
- ÖZDEMİR, Bülent; ve Eftal İrkıçatal; **İngiliz Arap Büro Raporlarında Arap Ayaklanması Bir İsyanın Kodları**, Yitik Hazine Yayınları, İzmir, 2011.
- ÖZEY, Ramazan; **Dünya Denkleminde Ortadoğu Coğrafyası**, 6. Baskı, Aktif Yayınevi, İstanbul, 2015.
- ÖZGEN, Nezir; **Geçmişten Günümüze Dünya**, Venedik Yayınları, Ankara, 2018.
- ÖZKOÇ, Özge; **Suriye Baas Partisi: Kökenleri, Dönüşümü, İzlediği İç ve Dış Politika (1943-1991)**, Mülkiyeliler Birliği Yayınları, Ankara, 2008,
- ÖZTÜRK, O. Metin; **Türkiye ve Ortadoğu (Savunma ve Güvenlik Açılarında)**, Gündoğan Yayınları, İstanbul, 1997.
- ÖZTÜRK, Saygı; **Apo Olayının Perde Arkası**, Doğan Kitap, İstanbul, 2009.
- PEHLİVANOĞLU, A. Öner; **Ortadoğu ve Türkiye**, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2004.
- PIPES, Daniel; **Greater Syria: The History of an Ambition**, Oxford University Press, Oxford, 1990.
- PRIMAKOV, Yevgeni; **Rusların Gözüyle Ortadoğu**, Çev.: Olga Tezcan, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.
- PROVENCE, Micheal; **The Great Syrian Revolt and the Rise of Arab Nationalism**, University of Texas Press, Austin, 2005.

- RASOR, Eugene L.; **Winston S. Churchill, 1874-1965: A Comprehensive Historiography and Annotated Bibliography**, Greenwood Press, Westport, Connecticut, 2000.
- SANDER, Oral; **Siyasi Tarih 1918 1994**, 4. Baskı, İmge Kitabevi, İstanbul, 1994.
-; **Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964**, İmge Kitabevi, İstanbul, 2016.
- SEALE, Patrick; **The Struggle For Syria, a Study of Post-War Arab Politics, 1945-1958**, Oxford University Press, London, 1965.
- SEVER, Ayşegül; **Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Ortadoğu 1945-1958**, Boyut Kitapları, İstanbul, 1997.
- SOYSAL, İsmail; **Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları 1945-1990**, Cilt: 2, TTK Yayınları, Ankara, 2000.
- ŞEN, Sabahattin; **Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım**, Hemen Kitap Yay., 2. Baskı, İstanbul, 2010.
- ŞİMŞEK, Erdal; **Türkiye'nin Ortadoğu Politikası**, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2005.
- TAŞLI, Ömer; **Orta Doğu'ya Süper Güçlerin Etkileri**, Fikir Yayınları, İstanbul, 1991.
- TDV, **Suriye ve Uluslararası Terörizm**, Aşama Matbaacılık, Ankara, 1996.
- UÇAROL, Rifat; **Siyasi Tarih (1789-1999)**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000.
- UMAR, Ömer Osman; **Türkiye-Suriye İlişkileri (1918-1940)**, Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Elazığ, 2003.
- USLU, Nasuh; **Çatlak İttifak: 1947'den Günümüze Türk-Amerikan İlişkileri**, Nobel Akademik Yayıncılık, İstanbul, 2016.
- YAVUZ, Celalettin; **Geçmişten Geleceğe Suriye-Türkiye İlişkileri**, Ankara Ticaret Odası Yayınları, Ankara, 2005.

YEŞİLBURSA, Behçet Kemal; **Orta Doğuda Soğuk Savaş ve Emperyalizm**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007.

YETKİN, Murat; **Kürt Kapanı: Şam'dan İmralı'ya Öcalan**, Doğan Kitap, İstanbul, 2019.

YILMAZ, Türel; **Uluslararası Politikada Orta Doğu**, Barış Platin Yayınları, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara, 2009.

YILMAZ, Sait; **Türk-İngiliz İstihbarat Savaşları, 1914-1918**, Kripto Yayınları, Ankara, 2017.

ZEINE, Zeine N.; **Türk Arap İlişkileri ve Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu**, Çev.: Emrah Akbaş, Gelenek Yayınları, İstanbul, 2003.

ZIADEH, Nicola; **Syria and Lebanon**, Ernest Benn Ltd., London, 1957.

ZIADEH, Radwan; **Power And Policy In Syria**, I.B.Tauris&Co Ltd Press, London, 2011.

3- MAKALELER

AKYOL, Cansel Poyraz; “*Arap Devletleri Ligi, Orta Doğu ve Bölge Dengeleri Üzerindeki Etkisi*”, **Akademik Bakış**, Cilt 11, Sayı 21, Kış 2017.

ALANTAR, Ö. Zeynep Oktav; “*The October 1998 Crisis: The Change of Heart of Turkish Foreign Policy towards Syria?*”, **CEMOTI** (Cahiers d'étude sur la Méditerranée orientale et le monde turco-iranien) No.31(June 2001).

ALTAYLI, Fatih; “*Suriye'yi Sıkıştırmanın Tam Zamanı*”, **Hürriyet**, 3 Ekim 1998, s. 23.

ALTUNIŞIK, Meliha Benli; - TÜR, Özlem; “*From Distant Neighbors to Partners?*”, **Security Dialogue**, Volume: 37, Issue: 2, 2006

ARMAOĞLU, Fahir; “*(Amerikan Belgeleri ile) Orta Doğu Komutanlığı'ndan Bağdat Paktına*”, **Belleten**, Cilt: LIX – Sayı: 224, Nisan 1995.

- AYKAN, Mahmut Bali; “The Turkish-Syrian Crisis of October 1998: A Turkish View”, **Middle East Policy**, Vol: VI No: 4, 1999.
- BELLİSAR, M. Feridun; “Suriye Ne Yapmak İstiyor”, **Hürriyet**, 8 Eylül 1957, s. 2.
.....; “Sovyet Tedbirleri ve Batı”, **Hürriyet**, 28 Ekim 1957, s. 2.
- BİLGENOĞLU, Ali; “Ortadoğu’da Bir Öncü: Modernitenin Mısır’a İlk Taşıyıcısı Rifa’a Rafî el Tahtavî (1801-1873” **History Studies**, Cilt: 2, Ortadoğu Özel Sayısı, 2010.
- BOSTANCI, Mustafa; “Türk-Arap İlişkilerine Etkisi Bakımından Bağdat Paktı”, **Akademik Bakış**, Cilt: 7 Sayı: 13, Kış 2013.
- BOZURT, Abdurrahman; “I. Dünya Savaşı Başlarında Osmanlı Devleti’nde Casusluk Faaliyetleri ve Güvenlik Algısı (1914-1915)”, **OTAM**, 36 / Güz 2014.
- CLEVELAND, William L.; “Sources of Arab Nationalism: An Overview”, Ed.: Michael Curtis, **The Middle East Reader**, Transaction Press, New Brunswick, 1986.
- COŞAR, Ömer Sami; “Biz ve Suriye!”, **Cumhuriyet**, 11 Mart 1955, s. 3.
.....; “Ortadoğu’da Harb”, **Cumhuriyet**, 31 Ekim 1957, s. 3.
- ÇAKMAK, Cenap; “The Securitization of Turkish-Syrian Relations”, **BİLGESAM Analysis / Middle East**, No: 1139, 2014.
- ÇETİNKAYA, Selma Göktürk, “Bağdat Paktı’nın Kuruluş Sürecinde Türkiye’nin Ortadoğu ve Batı ile İlişkileri”, **Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt:1, Sayı: Ortadoğu Özel Sayısı, 2016.
- DAVISON, Roderic H.; “Where Is The Middle East?”, **Foreign Affairs**, Vol. 38, No. 4, July 1960.
- DEMİR, Şerif; “Dünden Bugüne Türkiye’nin Suriye ve Ortadoğu Politikası”, **Turkish Studies**, Vol: 6/3 Summer 2011.
- DOKUYAN, Sabit; “İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Sovyetler Birliği’nin Türkiye’den İstekleri”, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Yıl 9 Sayı 18, Güz 2013.
- DUMAN, Sabit; “Ortadoğu Krizleri ve Türkiye”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 35-36, Mayıs-Kasım 2005.

- DURAN, Hasan; “*Adana Protokolü Sonrası Türkiye-Suriye İlişkileri*”, Ed.: Kemal İnatt Muhittin Ataman **Ortadoğu Yılığı 2011**, Açılım Kitap Yayıncılık, İstanbul, 2012.
- DURSUN, Davut, “*Ortadoğu'nun Ekonomik, Sosyal ve Siyasi Yapı Özellikleri Üzerine Genel Tespitler*”, **Journal of Social Policy Conferences**, Issue: 50, Ekim 2010.
- ERKAN, Süleyman; “*Sovyet-İran İlişkileri 1979-1989*”, **Akademik ORTA DOĞU**, Cilt 8, Sayı 2, 2014.
- FİLDİŞ, Ayşe Tekdal; “*Günümüzde Suriye’de Yaşanan Sorunların Tarihsel Arka Planına Kısa Bir Bakış*”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt:5, Sayı:52, Nisan 2013.
- GENCER, Fatih; “*Kavalalı Mehmet Ali Paşa Yönetimine Karşı Filistin Muhalefeti*”, **Belleten**, Cilt: LXXIX, Sayı: 286, Aralık 2015, s. 980
- GÖNLÜBOL, Mehmet; - ÜLMAN, Haluk; “*Birleşmiş Milletler Kuvveti, Süveyş ve Kongo Olayları*”, **AÜSBFD**, Cilt: 16, Sayı: 1, Ankara, 1961.
-; “*İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Türk Dış Politikası (1945-1965) Dönemi*”, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, 10. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2014.
- GÜNAY, Selçuk; “*İkinci Abdulhamid Döneminde Suriye ve Lübnan’da Arap Ayrılıkçı Hareketlerinin Başlaması ve Devletin Tedbirleri*”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 17 Sayı: 28, 1995.
- GRESH, Alain; “*Turkish-Israeli-Syrian Relations and Their Impact on the Middle East*”, **Middle East Journal**, Vol. 52, No. 2, Spring 1998.
- HOOGLUND, Eric; “*Government and Politics*”, Ed.: Paul M. Pitman, **Turkey: A Country Study**, Federal Research Division, Library of Congress, Washington, 1988.
- İBAS, Selahattin; “*Türkiye-Suriye İlişkilerinin Tarihi*”, Ed.: Türel Yılmaz ve Mehmet Şahin, **Ortadoğu Siyasetinde Suriye**, Platin Yayınları, Ankara, 2004.

- JEHL, Douglas; “*Mubarak Visits Syria in Effort To Defuse Crisis With Turkey*”, **New York Times**, 5 Ekim 1998.
- KAYA, Şükrü; “*Suriye'nin Yeni Hükümeti*”, **Hürriyet**, 10 Ocak 1957.
- KHALAF, Roula; “*Turkey and Syria Settle Kurds Dispute*”, **Financial Times**, 22 Ekim 1998.
- KHOURY, Philip S.; “*Syrian Political Culture: A Historical Perspective*”, Ed.: Richard T. Antoun ve Donald Quataert, **Syria: Society, Culture, and Polity**, State University of New York Press, Albany, 1991.
- KINZER, Stephen; “*Turkey's Ties To Syria Sink To War in All But the Name*”, **New York Times**, 4 Ekim 1998.
- KORKMAZ, M. Sait; “*Menderes Dönemi Türkiye-Suriye İlişkileri (1950-1960)*”, **Asia Minor Studies**, Volume:4 Issue:7, January 2016.
- KRAMER, Mark; “*Stalin, Soviet Policy, and the Establishment of a Communist Bloc in Eastern Europe, 1941-1949*”, Ed.: Mark Kramer and Vit Smetana, **Imposing, Maintaining, And Tearing Open The Iron Curtain – The Cold War and East-Central Europe, 1945-1989**, Lexington Books, UK, 2014.
- LEWIS, Bernard; “*Orta Şarkın Tarihi Hüviyeti*”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 1, 1964.
- MA'OZ, Moshe; “*The Emergence of Modern Syria*”, (Ed.: Moshe Ma'oz ve Avner Yaniv), **Syria Under Assad Domestic Constraints and Regional Risks**, Routledge Press, New York, 2014.
- OKUR, Mehmet Akif; “*Fransız Mandası Yönetimi Döneminde Suriye*” Ed.: Türel Yılmaz ve Mehmet Şahin, **Ortadoğu Siyasetinde Suriye**, Platin Yayınları, Ankara, 2004.
- OKUR, Mehmet Akif - SALIK, Nuri; “*Osmanlı İdaresi ve Fransız Manda Yönetimi Altında Suriye*”, Ed.: Mehmet Akif Okur ve Nuri Salık, **Bağımsızlıktan Arap Baharı'na Suriye İç ve Dış Politika**, Nobel Yayıncılık, İstanbul, 2016.

- OLSON, Robert; “*Turkey-Syria Relations Since the Gulf War: Kurds and Water*”, **Middle East Policy**, Vol. 5, No. 2, 1997.
- ÖZTÜRKÇİ, Alpaslan; “*Suriye'nin Bağımsızlığına Türkiye'nin Bakışı*”, **History Studies**, Vol.: 8, Issue:3, (September-2016).
- PHILLIPS, Christopher; “*Turkey's global strategy: Turkey and Syria*”, Ed.: Nicholas Kitchen, **LSE IDEAS Special Report**, London School of Economics and Political Science, London, 2011.
- PIPES, Daniel; “*Turkey and Syria Gird for War*”, **The Wall Street Journal**, 9 Ekim 1998.
- SAKİN, Serdar; - DEVECİ, Can; “*Ortadoğu Kavramı ve Sınırları Üzerine Bir Değerlendirme*”, **History Studies**, ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı/2011.
- SHEFFY, Yigal; “*British Intelligence and the Middle East, 1900-1918: How Much Do We Know?*”, **Intelligence and National Security**, Volume:17, No: 1 (Spring 2002).
- SOY, H. Bayram; “*Arap Milliyetçiliği: Ortaya Çıkışından 1918'e Kadar*”, **Bilig**, Sayı: 30, Yaz 2004.
- TARTTER, Jean R; “*National Security*”, Ed.: Paul M. Pitman, **Turkey: A Country Study**, Federal Research Division, Library of Congress, Washington, 1988.
- TAŞLIGİL, Nuran - ŞAHİN, Güven; “*Ortadoğu Kavramı ve Türkiye'de Ortadoğu Coğrafyası İle İlgili Bir Literatür Çalışması*”, **Akademik Orta Doğu**, Cilt 6, Sayı 1, 2011.
- TOPÇU, İlyas; “*Soğuk Savaş Dönemi Türkiye-Sovyet Rusya İlişkileri ve Türk Basını (Stalin'in Ölümüne Kadar)*”, **International Journal of Academic Value Studies**, Vol: 3, Issue: 9, 2017.

- TÜR, Özlem; “*Türkiye-Suriye İlişkileri: Su Sorunu*”, Ed.: Meliha Benli Altunışık, **Türkiye ve Ortadoğu – Tarih, Kimlik, Güvenlik**, Boyut Kitapları, İstanbul, 1999.
- ULTAN, Mehlika Özlem; “*Türkiye’nin Orta Doğu Politikası Çerçevesinde Arap Dünyasında Türkiye Algısının Değişimi*”, Ed.: Hasret Çomak, **Dünya Jeopolitiğinde Türkiye**, Hiperlink Yayınları, İstanbul, 2011.
- UN, “*United Nations Convention on the Law of the Sea*”, https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf. (Erişim Tarihi: 18.11.2019).
- UYGUR, Fatma; “*Fransız Diplomatik Arşivlerine Göre Suriye Olayları (1860)*”, **Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 16, Sayı: 3, 2018.
- ÜLMAN, A. Haluk; “*NATO ve Türkiye*”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: XXII No: 4, Aralık 1967.
- ÜSTEL, Aziz; “*Ve Bir Başbakan İsrail’i Ziyaret Eder!!*”, **Star**, 17 Ekim 2016.
- YAŞA, Memduh; “*Neden İstemiyorlar?*”, **Hürriyet**, 10 Ocak 1957, s. 2.
- YEŞİLBURSA, Behçet Kemal, “*Demokrat Parti Dönemi Türkiye’nin Ortadoğu Politikası (1950-1960)*”, **History Studies**, Ortadoğu Özel Sayısı /2010.
- YILDIRIM, Zafer; “*Demokrat Parti Döneminde Türkiye’nin Orta Doğu Politikası*”, Ed.: Hasret Çomak, **Dünya Jeopolitiğinde Türkiye**, Hiperlink Yayınları, İstanbul, 2011.
- YILMAZ, Hasan; “*Adnan Menderes Dönemi Türkiye Ortadoğu İlişkileri*”, **Birey ve Toplum**, Cilt 6, Sayı 12, Güz 2016.

7. TEZLER

BELAL, Bashar; “1993 Yılı Sonrasında Türkiye-İsrail Askeri İlişkileri”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2012.

GÜNEŞ, Muhammed Emin; “Terör Örgütü Olarak PKK’nın Siyasallaşmasında KCK’nın Rolü”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2018.

KOR, Zahide Tuba; “A Turning Point in Turkish-Syrian Relations: The Öcalan Crisis”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2017.

8. GAZETELER

A- Ulusal Gazeteler

Akşam, 9 Ekim 1957.

Bozkurt, 16 Ağustos 1957.

Bozkurt, 19 Ekim 1957.

Cumhuriyet, 29 Eylül 1941.

Cumhuriyet, 22 Mart 1945.

Cumhuriyet, 16 Nisan 1946.

Cumhuriyet, 30 Kasım 1947.

Cumhuriyet, 1 Aralık 1947.

Cumhuriyet, 2 Aralık 1947.

Cumhuriyet, 29 Mart 1949.

Cumhuriyet, 2 Kasım 1949.

Cumhuriyet, 11 Kasım 1951.

- Cumhuriyet**, 19 Ekim 1954.
- Cumhuriyet**, 11 Mart 1955.
- Cumhuriyet**, 28 Eylül 1955.
- Cumhuriyet**, 28 Temmuz 1956.
- Cumhuriyet**, 31 Ekim 1956.
- Cumhuriyet**, 1 Kasım 1956.
- Cumhuriyet**, 18 Ağustos 1957.
- Cumhuriyet**, 15 Eylül 1957.
- Cumhuriyet**, 18 Ekim 1957.
- Cumhuriyet**, 19 Ekim 1957.
- Cumhuriyet**, 9 Eylül 1998.
- Cumhuriyet**, 7 Ekim 1998.
- Cumhuriyet**, 13 Ekim 1998.
- Cumhuriyet**, 21 Ekim 1998.
- Hürriyet**, 10 Ocak 1957.
- Hürriyet**, 18 Ocak 1957.
- Hürriyet**, 8 Eylül 1957.
- Hürriyet**, 15 Eylül 1957.
- Hürriyet**, 23 Eylül 1957.
- Hürriyet**, 25 Eylül 1957.
- Hürriyet**, 3 Ekim 1998.
- Hürriyet**, 10 Ekim 1957.
- Hürriyet**, 12 Ekim 1957.
- Hürriyet**, 14 Ekim 1957.
- Hürriyet**, 15 Ekim 1957.
- Hürriyet**, 16 Ekim 1957.

Hürriyet, 18 Ekim 1957.

Hürriyet, 19 Ekim 1957.

Hürriyet, 24 Ekim 1957.

Hürriyet, 25 Ekim 1957.

Hürriyet, 26 Ekim 1957.

Hürriyet, 28 Ekim 1957.

Hürriyet, 17 Eylül 1998.

Hürriyet, 1 Ekim 1998.

Hürriyet, 2 Ekim 1998.

Hürriyet, 3 Ekim 1998.

Hürriyet, 8 Ekim 1998.

Hürriyet, 10 Ekim 1998.

Hürriyet, 12 Ekim 1998.

Hürriyet, 6 Ekim 1998.

Hürriyet, 7 Ekim 1998.

Hürriyet, 9 Ekim 1998.

Hürriyet, 12 Ekim 1998.

Hürriyet, 15 Ekim 1998.

Milliyet, 11 Mart 1955.

Milliyet, 4 Kasım 1956.

Milliyet, 17 Kasım 1956.

Milliyet, 7 Aralık 1956.

Milliyet, 10 Ocak 1957.

Milliyet, 13 Ocak 1957.

Milliyet, 24 Ocak 1957.

Milliyet, 21 Nisan 1957.

Milliyet, 22 Nisan 1957.
Milliyet, 10 Mayıs 1957.
Milliyet, 13 Mayıs 1957.
Milliyet, 23 Mayıs 1957.
Milliyet, 10 Haziran 1957.
Milliyet, 21 Haziran 1957.
Milliyet, 14 Ağustos 1957.
Milliyet, 19 Ağustos 1957.
Milliyet, 10 Eylül 1957.
Milliyet, 11 Eylül 1957.
Milliyet, 12 Eylül 1957.
Milliyet, 15 Eylül 1957.
Milliyet, 10 Ekim 1957.
Milliyet, 14 Ekim 1957.
Milliyet, 16 Ekim 1957.
Milliyet, 31 Ekim 1957.
Milliyet, 1 Kasım 1957.
Milliyet, 7 Kasım 1957.
Milliyet, 12 Kasım 1957.
Milliyet, 13 Kasım 1957.
Milliyet, 4 Mart 1985.
Milliyet, 17 Temmuz 1987.
Milliyet, 18 Temmuz 1987.
Milliyet, 18 Nisan 1992.
Milliyet, 4 Aralık 1994.
Milliyet, 9 Aralık 1994.

Milliyet, 22 Mayıs 1996.

Milliyet, 31 Mayıs 1996.

Milliyet, 1 Haziran 1996.

Milliyet, 2 Nisan 1997.

Milliyet, 8 Ekim 1998.

Milliyet, 9 Ekim 1998.

Milliyet, 11 Ekim 1998.

Milliyet, 14 Ekim 1998.

Milliyet, 15 Ekim 1998.

Sabah, 2 Ekim 1998.

Sabah, 3 Ekim 1998.

Sabah, 4 Ekim 1998.

Sabah, 5 Ekim 1998.

Sabah, 7 Ekim 1998.

Sabah, 8 Ekim 1998.

Sabah, 9 Ekim 1998.

Star, 17 Ekim 2016.

Tercüman, 19 Nisan 1992.

Ulus, 15 Eylül 1957.

Ulus, 25 Eylül 1957.

Ulus, 18 Ekim 1957.

Ulus, 24 Ekim 1957.

Ulus, 25 Ekim 1957.

Vatan, 15 Eylül 1957.

Vatan, 17 Ekim 1957.

Vatan, 18 Ekim 1957.

Zafer, 19 Ekim 1957.

B- Yabancı Gazeteler

BBC Monitoring Central Asia, 11 Ekim 1998.

Coventry Evening Telegraph, 28 Aralık 1953.

Daily Record, 23 Mart 1945.

Financial Times, 7 Ekim 1998.

Financial Times, 22 Ekim 1998.

Irish Independent, 2 Ekim 1998.

Leicester Evening Mail, 28 Aralık 1953.

New York Times, 26 Ağustos 1957.

New York Times, 27 Ağustos 1957.

New York Times, 1 Eylül 1957.

New York Times, 21 Ekim 1957.

New York Times, 24 Ekim 1957.

New York Times, 4 Ekim 1998.

New York Times, 5 Ekim 1998.

Nottingham Journal, 23 Mart 1945.

The Iraq Times, 30 Mart 1949.

The Manchester Guardian, 14 Ekim 1957.

The Times of India, 10 Eylül 1957.

The Times of India, 12 Eylül, 1957.

The Times of India, 15 Eylül 1957.

The Times of India, 11 Ekim 1957.

The Times of India, 12 Ekim 1957.

The Times of India, 17 Ekim 1957.

The Times of India, 19 Ekim 1957.

The Times of India, 21 Ekim 1957.

The Times of India, 6 Kasım 1957.

The Wall Street Journal, 9 Ekim 1998.

EKLER

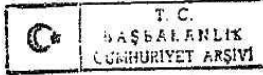
EK-1: Fransa-Suriye İlişkileri Hakkında Paris Büyükelçiliğimizin Yazısı. Tarih: 06.09.1933.

Türkiye Cumhuriyeti
Hariciye Vekâleti
I. nci Daire Umum Müdürlüğü
II. nci Şube
Lef: 2

428
80

Ankara 1933

Hulâsa

Yüksek başvekálete

Fransa-Suriye münasebatı hakkında Paris Büyük Elçiliğimiz ve Berut Başkonsolosluğumuzdan alınan iki yazı sureti ilişik olarak yüksek makamlarına arz ve takdim kılınmıştır Efendim Hazretleri.

Hariciye Vekili

A. C. C. C.

Takdim
7-9-933

-2-

030	10			24465113
-----	----	--	--	----------

Paris Büyük Elçiliğinden alınan 12 Ağustos
1933 tarihli ve 1121/538/4220 numaralı
tahrirat sureti

Birinci Daire Umum Müdürlüğü İkinci Şube ifadesile alınan
22 Haziran 1933 tarih ve 37976/158 numaralı tahrirata cevaptır.

Fransanın Suriyedeki mandası meselesini yakinden takip
etmekten hali kalmamaktayım .Dün Hariciye Nezaretinde görüştüğüm
E.de Saint-quentin ile bu mevzu etrafında konuştuk. Kumaleyh, Sebik
Komser L.Pogson'un Suriyedeki,mandanın Irak'ta İngilizlerin yaptı-
ğı gibi refini ve Suriyeyi bir ittifak muahedesile Fransaya bağla-
mak fikrini şahsen takip etmiş olduğunu ve Fransız hükümetinin de
aynı hedefe vasıl olmak emelinde bulunduğunu ve ancak bu hedefe
varmak için birçok merhaleler katı ve takip edilmesi iktiza eyle-
diğini mahaza bütün bu işlerde hadisatin sureti tekevvinünün mühim
bir unsur ve amil teşkil edeceği şüphesiz bulunduğunu netekim Suriye
ricali arasında alyevm tehaliüf efkar mevcut bulunması hasebile
bu sahada katı merahil etmek imkanı hasıl olamadığını ve geçenlerde
Suriye ricalinden Fransaya gelen Şeh Tacettin ve Suphi Barakat
gibi zevatin Fransa Hükümetile temaslarında ve bunlara muarız olan-
ların takip ettikleri siyasette bir itilaf temini mümkün olamaması
ve şahsi mücadelâtin devam eylesmesi Fransayı katı tedabir almaktan
mennetmekte bulunduğumu ifade eylemiştir .Arzı keyfiyet eylerim
Efendim.

Paris Büyük Elçisi

030	10			244/651/13
-----	----	--	--	------------

2

EK-2: Türkiye-Fransa Arasında Suriye Tahdidi Hudut Muahedesinin Tadili ile Hatay'ın Anavatana İlhakı Anlaşmasının, Suriye Partileri Üzerindeki Tesirleri. Tarih: 15.07.1939.

15/7/1939

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Emniyet Umum Müdürlüğü

Şube : H.S.
Hususi :
Umumi : 2114

H : Hatay anlaşması
nın Suriyedeki akisleri
hakkında

Başvekâlet Yüksek Makamına

402
627

T. C.
BASBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

1-Türkiye-Fransa arasında Suriye tahdidi Hudud muahedesinin tadili ile Hatayın ana vatana ilhakı anlaşmasının Suriye partileri üzerinde vücade getirdiği tesirler hakkında alınan malumat ilişik olarak ~~tekdin~~ kılınmıştır.

Yüksek bilgileri için saygı ile arz ederim.

2-Başvekâlet Yüksek Makamına; Genelkurmay Başkanlığına, Riyaseti Cümhur U. Kâtipliğine, Hariciye Vekâletine arz edilmiş, Milli Em. Hz. Reisliğine yazılmıştır.

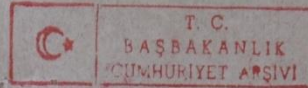
Dahiliye Vekili
Şağık İzzet

15-7-1939

030 10 225515 22

- 3 -

Karşılık yazılacak bitige ait olduğu şubenin gün ve sayısının yazılması.

A-Kitleli Vataniye

Hatayın ana vatana ilhaki müşahedesinin imzalanması üzerine kitleli vataniye partisi uzun bir beyanname neşr ederek hadiseyi proteste etmiştir. Bu parti 30 Haziran Cuma günü bütün camilerde bu mevzu hakkında hararetli nutuklar söylenmesini istemişse de Şam ve Halepde bu gibi siyasi tezahürlerin yapılmasını Fransızlar men ettiğinden ancak Deyrizer, Hama ve Humusda yapılabilmektedir.

Kitleli vataniyenin yakında bir kongre toplayarak hem Fransızların Suriyede tatbik etmeğe başladıkları yeni idareyi hem de Sancak meselesini görüşecekleri haber alınmıştır.

B-Şehbender partisi bir beyanname

Şehbenderciler henüz/neşr etmemiş ve Hatay hakkın da umumi bir tezahür göstermemişlerdir. Yalnız bunların naşiri efkârı olan Elnidal, Eleyyam gazeteleri pek hararetli makaleler yazmışlar ve bu vaziyetin mes'ulu ad ettikleri vatanilere hücum etmişlerdir.

C-Usbetül Amelül Kavmi partisi

Usbetül amelül kavmi partisi hadise üzerine derhal toplanarak ilhak hadisesini protestoya karar vermişler ve milletler cemiyetine şu telgrafı çekmişlerdir:

"Dünya ajanslarının haber verdiğine göre Fransa ile Türkiye arasında Saneağın Türkiyeye ilhaki ve onun toprakların dan bir cüz ad edilmedi kararlaştırılmıştır. Fransanın asırlardan beri arapların olan bir toprağı tek başına yabancı bir devlete terk etmesini anlayamayız. Yüksek milletler cemiyetinin göndermiş olduğu komisyonun da şahadet ettiği veçhile bu muntakanın dörtte üçü araptır. Fransa; Milletler cemiyetinin memuru olarak onun namına Suriye vesayetini ifa suretinde burasını gayri meşru olarak tasarruf etmek isteyorsa bu sıfatla uhtesinde bulunan bilcümle hukukun ref'i icap eder. Usbetül amelül kavmi bu açıktan iddiasını ileri sürerek arap vatanının bir parçası olan İskenderunun haksızlıktan korunmasını milletler cemiyetinden ve Fransız Parle mentedundan reca eder."

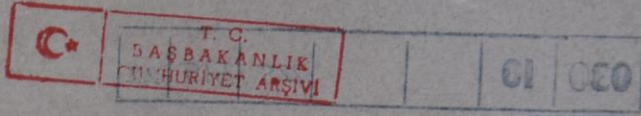
Ç-El-şebibetül Vataniye

Eski demir gömlekliler cemiyetinin bekayası olan El-şebibetül vataniye cemiyeti de toplanarak hadiseyi protestoya karar vermiş ve ali kemisere çektiği bir telgrafla teessüflerini bildirmiştir.

D-Suriye meclisi

Suriye meclisi meb'usarı da hadiseyi red ve protesto etmiş ve reis Faris el-Huri vasıtasıyla şu telgrafı keşide ettirmiştir:

030	10			225	515	22
-----	----	--	--	-----	-----	----

"Suriye meclisi Fransanın yabancı bir devletle Suriye erazisinin bir cüz'ü olan arap iskenderunu bu devletin erazisine ilhak etmeğe matuf olarak akd ettiği muahedeyi proteste eder. Meclis, milletler cemiyeti tarafından Fransaya emanet edilmiş olan bir toprak parçasında vukua gelen bu faciayı protesto etmekle beraber tekail vatani haklarını muhafaza eder ve hukukî düvel namına ve Suriyelilerin hukukunun muhafazası için akd olunan işbu muahedenin tasdik edilmemesini talep etmektedir. İşbu recamızın Fransız parlamentosuna ve milletler cemiyetine bildirilmesini dilerim."

Şam meclisi Fahri el-Berudi kitlenin neşir vasıtası olan el-mektebül'arabiye vasıtası ile sancak hakkında yeni bir risale neşir etmiş burada arap Alzas-Lerani olan Sancak'ın araplar tarafından geri alınacağını bildirerek Fransızlara da hücum etmiştir. Bu eser daha matbaada iken Fransız emiyeti umumiyetince toplattırılmıştır. Bundan başka Suriyedeki kemünistlerin de ilhakı proteste eden beyannameleri Fransızlar tarafından toplattırılmıştır.

Sancak mekûbini cemiyeti de bir telgrafla hadiseyi proteste etmiştir.

030	10			225	515	22
-----	----	--	--	-----	-----	----

EK-3: Suriye Millet Meclisinin Feshedildiği ve Anayasanın Geçici Olarak Bir Süre Kaldırıldığı Hakkında Bilgi. Tarih: 25.07.1939

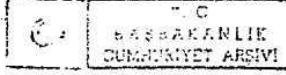
T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ

Emniyet Umum Müdürlüğü

Şube: H.S.

Hususi: 2400

Umumi:

15.7.1939

Öz: Umumi Arap efkârı ve
Sadabat paktı hakkında .

Başvekâlet yüksek Makamına

1 - Sadabat Paktı ve Arap umumî efkârı hakkında verilen haber-
lerin hülâsası ilişik olarak sunulmuştur .

Yüksek bilgileri için saygı ile arz ederim.

3 - Başvekâlet yüksek makamına, Riyaseticumhur Umumi Kâtipli -
ğine, Hariciye vekâletine, Genelkurmay Başkanlığına arzedilmiş ve
Millî Emniyet Hizmeti Reisliğine yazılmıştır.

Dahiliye Vekili

[Handwritten Signature]

[Handwritten Signature]
16-12-939

030	10			265	788	31
-----	----	--	--	-----	-----	----

- 3 -

Karşılık yapılacak bildiği alt olduğı gubenin gün ve sayısının gazılması.

h

1

- 1 -

SADABAT PAKTI VE UMUMİ ARAP EFKÂRI :

1 - Sadabat Paktı ve Filistin meselesi :

Harp hali dolayısıyla İngiliz'lerin büyük kuvvetler celb etmeleri, Arap ırcalının demokratlarla hoş geçinmek istemeleri, 3 sene süren ihtilâlin artık inhilâl ve infisaha uğraması ~~Filistin~~ Filistin ihtilâlcilerini kısmen meyus, kısmen teenni ve sükûte sevk eylemiştir. Fakat istiklâl emeli aynı hızla yaşamaktadır.

Arap ırcal ve münevverleri, Sadabat misakı devletlerinin, bu gaye'ye müzaheret ederek emel ve maksatları dahilinde istiklâllerinin tahakkukunu istiyorlar.

Filistin ihtilâlcilerinin büyük lideri Küftü Elhac Emin Elbüseyim'nin Bağdat'a firam, Irak Başvekili Nuri(Paşa) Said'in bu gaye atrafında mütemadiyen çalışması gösteriyor ki; Arap ırcalı İngilizlerin şu nazik durumlarından istifade ederek bu işi costane bir tarzda halletmeğe uğraşıyorlar.

Bu hususta Sadabat devletlerinden Türkiye , İran ve Irak'tan himmet ve gayret bekliyorlar.

Arap ajansı ve bütün gazeteler Sadabat Paktı lehinde yazılar basarak bu misakın Arap alemi için pek faydeli bir âmil olacağını ileri sürüyorlar.

Lübnan , Suriye ve Bilhassa Filistin vatanseverleri Türkiye'nin İngiltere üzerinde tesir ve nüfuz ikal suretile Filistin'in Yahudi hakimiyetinden Arap hakimiyetine ircaını gaye edinmişlerdir.

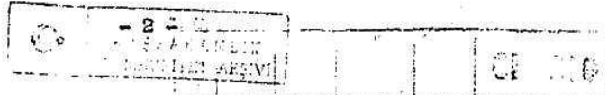
Fakat bu gayeye ulaşmak için bu pakta Hicaz'la Mısır'ın da girmesini iâzam eylemektedirler.

2 - Hicaz'la Mısır'ın Sadabat misakına girmeleri :

Arap alemi bu paktın tamamen bir Yakınşark İslâm devletleri Bloku olmasını istiyerek şimdiki vaziyetini noksan görüyorlar. Mısır ve Hicaz da girerse bütün müstakil islâm devletlerinden mürekkep olacak bu kuvvet vasıtasile emellerin birleştirilebileceğini ileri sürüyorlar. Türkiye Cümhur Reisi İ. İnönü'nün Mısır ve Hicazın

030	10			265	788	31
-----	----	--	--	-----	-----	----

2

bu pakta girmeleri için pek müessir teşebbüslerde bulunduğu ve hatta yakında İnönü'nün bu uğurda Bağdadı ziyaret edeceği söyleniyor, Araplar İnönü'nün meziyet ve hizmetlerini sayarak mütemadiyen methüsena ediyorlar .

3 - Suriye İstiklâli :

Suriye Vatanîleri Suriye'nin istiklâli kaziyesini şimdilik harb sonuna kadar te'cil eylediklerini iddia eylemektedirler. Bu istiklâli Fransızlardan silâh kuvvetile almalarına imkân olmadığını , ancak; Türkiye'nin yardım ve muzaheretile muvaffak olabileceklerini söylüyorlar.

Bu hususta, eski Suriye Vatanî hükûmeti Adliye ve Maarif Veziri ve Hatay davasında Arap Murahhası sıfatile Cenevre'ye giden Dr. Abdurrahman Elkeyyali demiştir ki; " Eğer Türk - Arap münasebetlerinde cahilce bir anlaşmazlık olmasaydı; mesele umumî Harpten evvel hallolunur, hem biz rıza ve muvafakatlarla istiklâle kavuşurdük ve hem de Türkiye bu derece arazi kaybetmezdi. Bu anlaşmazlık Hatay meselesinde de canlandı. Bütün kabahatleri Türklere yükletecek kadar kısa düşünceli değilim. Bizim de pek çok kabahatlerimiz vardır.

Arap'lar 6 yüz sene hüküm ve idaresi altında yaşadıkları g hemcinleri bulunan Türklerin boyunduruklarına tahammül etmedikten sonra Fransız esaretine nasıl tahammül eder ?.

Biz Türklere büyük ağabeylik yardımı bekliyoruz. Türk, kendi kuvvetli mevkiini lehimize kullanarak şu harbin içinde veya sonunda bize bir el uzatırsa bu hareketi Arap tarihinde daima minnetle anılacaktır.

Günü gelince; Türkiye'ye el uzatacağız. Bu elimizin bir dost eliyle sıkılacağından eminiz ..."

-:-:-:-:-

030	10			265 788	31
-----	----	--	--	---------	----

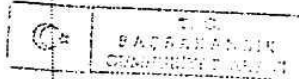
3

EK-4: Lübnan ve Suriye'de Halkın Ekonomik, Politik ve Psikolojik Durumu Hakkında İstihbarat Raporu. Tarih: 21.09.1939

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Emniyet Umum Müdürlüğü
Şube: H.S.
Husuf:
Umumi: 2236

21.9.1939
Öz: Suriye ve Lübnanda
umumi efkâr ve ahval H.

Başvekâlet Yüksek makamına

1 - Suriye ve Lübnanın umumi efkâr ve ahvali hakkında alı -
nan haberler hülâsası ilişik olarak takdim kılınmıştır.

Yüksek bilgileri için saygile arz ederim.

2 - Başvekâlet yüksek makamına ,Riyaseti cumhur umumi kâ -
tipliğine ,Genelkurmay başkanlığına,Hariciye vekâletine arzedilmiş
ve Milli Em.Hz.Reisliğine yazılmıştır.

Dahiliye Vekili

[Signature]

[Signature]

22 - 9 - 1939

Karşılık yazılacak bölge alt olduğuna şubenin gün ve sayısının gazılması.

030	10		265	788	14
-----	----	--	-----	-----	----

L

Suriye ve Lübnanda Umumi efkâr ve ahvâl :

A - Lübnanda :

Son vaziyetler Lübnan halkını büyük endişelere düşürmüştür.

1 - Kıtlık ve iktisadi buhran korkusu :

2 - Lübnan sahillerinin ve bilhassa Beyrut ve Şamtarabulusunun doğrudan doğruya hücumu maruz kalması .

1 - Kıtlık ve iktisadi buhran korkusu umumdur.

Lübnanlılar geçen büyük harpde maruz kaldıkları kıtlıktan dolayı yeni harp müddetince aç kalmamak için zahire iddiharına koyulmuşlardır. Fakat Lübnan halkı kazanıp yiyen ve Cebel sayfi - yelerine gelen Turistlerden aldıkları paralarla geçinen kimseler oldukları cihetle malî vaziyetleri uzun müddet kâfi gelebilecek miktarda erzak tedarikine müsait değildir.

Mamafi , ev esyası satmak suretile erzak iddihar etmeğe çalı - şanlara tesadüf olunmaktadır.

Bu vaziyet hükümetin bir takım suvârî tedbirlerine rağmen muh - tekirlerin havayıcı zaruriye fiyatlarına iki üç misli yükseltme - lerine sebep olmuştur.

2 - Fransızların almış oldukları müdafa tertibatına rağmen İtalya harbe gittiği takdirde Lübnan sahillerinin harp sahnesi olması bilhassa Beyrut Şamtarabulusu ve Saydanın İtalyanlar tara - fından bombardıman edilmesi ve Lübnan sahillerine İtalyan asker - lerinin çıkarılması ihtimali Lübnanlıları korkutmaktadır.

Bundan dolayı sahil halkı son haftalar içinde içeri doğru göç etmektedirler. Hükümetin de Hini Hacette sahil şehirlerini çoluk ve çocuktan tahliye etmeği düşünmekte olduğu ve bunlar için şim - ciden nakil vasıtaları meskenler hazırlamakta bulunduğu söylenmek - tedir.

B - Suriyede :

Fransızlar , Suriye vatanilerile Fransız aleyhtarlarının her hangi bir fırsattan istifade ederek bir kargaşalık çıkarmaların -

030	10			265	288	14
-----	----	--	--	-----	-----	----

2

- 2 -

dan korkmakta idiler. Şimdi bu endişe bertaraf olmuştur.

A - Mahut vatanî kitle liderlerinden Cemil Mardam, Lütfü Elhaffar Şükürü Elkuvvetli birer gün fasıla ile Beyrut Fransız Şark radyo - sunda : " son vaziyetler bizi Fransa ile beraber yürümeye sevke - diyor . Zira Fransa A"dil ve hürriyetperver bi milletin zübdesin - den ibarettir. Suriye ile Fransa arasındaki muahede meselesini elbet günü geldiğinde Fransa Unutmuyacak ve halledecektir . Bu gün milletimize düşen vazife Fransadan ayrılmamaktır" maalinde mesaj - lar vermişler ve açıktan açığa Fransa ile ittifak ilân etmişler - dir.

B - Şebbendercilerin lideri Dr. Abdurrahman Şebbender de aynı maalde sözler söyliyerek demokrat cepheye yardım edilmesini milletten istemiştir.

Bu endişenin ortadan kalmasından dolayı halk son derece memnun olmuştur.

Şimdi halkın efkârını şu noktalar işgal ediyor.

1 - Mecburi askerlik :

Bu hususta her ağızdan bir söz çıkıyor: "Fransızlar bura - da mandater olduklarından halkı mecburi askerliğe sevkedemezler. Ancak gönüllü ve maaşlı asker alabilirler"deniliyor * .

Henüz resmi bir ilân yoksa da Fransızların şimşik hari - ce gönderilmemek ve her askere peşinen 100 ve her ay 10 Suri - lira verilmek şartile ahali den arzu edenin maaşlı asker yazılma - sını tervih ettikleri söylenmektedir.

Bu haber tahakkuk ettiği takdirde 5 bini yerli Araplar - dan ve 20 bini de Kürt Çerkes ,Ermeni ve Türkler gibi azlıklar - dan almak üzere 250 bin kadar maaşlı veya gönüllü asker topl - nabileceği tahmin olunuyor .

Askerliğe talip olacakların Fransızlara hizmet etmek eme - linden ziyade bu günki geçim güçlüğüne önliyecek bir maaşa nail olmak gayesini güttükleri anlaşılıyor.

2 - Kıtık ve Açlık :

Bu hususta Suriyeliler Lübnanlılar kadar endişeye düşmi - yorlar . Çünkü memleketlerinde zahireve hububat mebzul olup an -

030	10			265	288	24	3
-----	----	--	--	-----	-----	----	---

- 3 -

cağ şeker ,kahve ,Pirinç ,gaz ve benzin gibi harıçten getirilen mallar onları düşündürmektedir ;

Suriye hükümeti 1500 ve Lübnan hükümeti ise 1000 ton hububat almak üzere Filî teğebbüse geçmiştir. Her iki hükümetin mübayaa memurları daha şimdiden şimalî Suriyeye ve bilhassa Elcezire mntikasına gitmişlerdir.

030 10 265 788 / 14

4

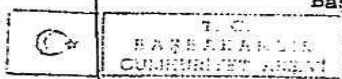
EK-5: Savaş Sebebiyle Suriye ve Lübnan'da Alınan İdari ve Sosyal Tedbirler. Tarih: 21.09.1939

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Emniyet Umum Müdürlüğü

Sube : H.S.
Hususi :
Umumi : 2249

21 9 1939
H: Suriye ve Lübnan'da
alınan idari tedbirler
HK.

Başvekâlet yüksek Makamına

Harp vaziyeti dolayısıyla Suriye ve Lübnan'da aşağıda sayılan idarî ve içtimai tedbirlerin alındığı bildirilmiştir :

- 1 - Gazetelerin dörder sahifeyi geçmemesi ve hacimlerinin de imkân nispetinde küçültülmesi,
- 2 - Mallara işe İdenceleri tarafından narh konması , Narha riayet etmeyenlerin şiddetle cezalandırılması,
- 3 - Her nevi umumî toplantıların men'i ,
- 4 - Komünist teşekküllerinin men ve ilgası,
- 5 - Umumî yerlerde radyo çalınmaması ,
- 6 - Camilerde siyasî hutbelerin men'i,
- 7 - Berut, Halep ve Şam gibi büyük şehirlerde sık sık hava taarruzlarından korunma tecrübelerinin yapılması ,

Bu idarî tedbirler meyanında mevcut kulübelerin vaziyetlerinin yeniden tetkik ve tesbiti, sahillerde balık avlamanın müsaadeye tabi tutulması gibi şeyler de vardır.

Yüksek Bilgileri için saygı ile arz ederim .

Başvekâlet yüksek makamına, Riyaseticumhur Umumî Kâtipliğine Hariciye Vekâletine, Genelkurmay Başkanlığına atzedilmiş ve Millî Emniyet hizmeti Reisliğine yazılmıştır .

Dahiliye Vekili

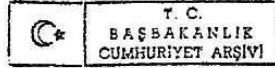
[Handwritten signature]

[Handwritten signature]
22 - 9 - 1939

Karşılık yazılacak hitçe ait olduğu sübenin gün ve sayısının yazılması.

030	10			265788	16
-----	----	--	--	--------	----

EK-6: Türk-Suriye İlişkilerinin Geliştirilmesi Amacıyla Kurulan El Şark Cemiyeti'nin ve Başkanı Said Haydar Bey'in Faaliyetleri. Tarih: 28.09.1946

Şam Elçiliğinden alınan 24 Eylül 1946 tarihli ve

608/343 sayılı yazı örneğidir :

Dışişleri Bakanlığına

Türkiye ile Suriye arasında dostane münasebatın tesis ve idamesi gayesile ŞARK isimli bir cemiyetin teşekkül eylediği 23.8.1946 tarihli ve 460/256 sayılı yazımda arz olunmuştu.

Bu kerre mezkûr cemiyetin reisi ve eski Danıştay başkanı Said Haydar Bey ziyaretime gelmiş ve cemiyetin gayeleri etrafında izahat vermiştir.

Türk muhâbiligile mâruf olan Said Haydar Bey İstanbul Hukukundan mezun olup memleketimizde iki sene hakimlik etmiştir. Bilahera Fransızlar tarafından idama mahkûm edilince Türkiye'ye iltica eylemiş ve bir Türk kıızıyla evlenen müşarûnileyh memleketimizde 1927 den 1938 senesine kadar kalmıştır. Bu müddet zarfında bir çok ileri gelen şahsiyetlerimizle muarefe peyda eden Said Bey Mısır'da çıkan "El-Belağ" gazetesinin muhabirliğini yapmak suretiyle de kendisini tanıtmıştır.

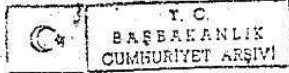
Birinci U. harb sonunda Suriye'deki ordumuzun bozularak çekildiği tarihte Türklerle Arapların dostluğundan başka selâmet çaresi olmadığına kani bulunduğunu ifade eden Said bey İstanbul'da mülteci olarak yaşadığı sıralarda, kendisine gerek evvelce iktidar mevkiinde bulunan gerekse bugünkü Hükümetimize mensup bazı Devlet adamlarımız tarafından gösterilmiş olan iyi muameleden minnettarlıkla bahsetmektedir.

Türk kültürü almış olması, kendi tâbiriyle Türkiye'yi ikinci vatan telâkki etmesinde ve daima iki memleket arasındaki münasebatın ıslah ve takviyesine çalışmasında âmil olmuştur. Tarihten birbirine bağlı olan Türkiye ile Suriye arasında kurulacak

- 2 -

030	10			255	792	38
-----	----	--	--	-----	-----	----

438

2.

dostluğun Suriye'nin hayati menfaati icabı olduğuna ve Suriye'nin güvenliğinin Türkiye'nin güvenliğine bağlı olduğuna inandığını söyleyen müşarünileyh Fransız manda idaresinin yaratmış olduğu hava içinde HATAY vesilesile memlekette hasıl olmuş olan ve adeta memleket efkârı umumiyesinin çoğunluğunun hissiyatını ifade eden ceryan karşısında ihtiyatlı olarak fikirlerini ifade etmek mecburiyetini hissetmiş olduğunu, fakat son zamanlarda bu vaziyetin, milletlerarası olayların da tesiri altında, hayli değişmiş bulunduğunu söyledikten sonra Hükümetimizce alınmış olan durumun da bunda âmil ve müessir olduğunu ihsas ederek bugün Türkiye-Suriye veya Türk-Arap dostluğuna aykırı olan ceryanın artık memlekette ancak bir azınlık tarafından temsil edilebileceğini beyan etmiş ve vakit geçtikçe memleketlerimiz arasındaki münasebatın dostluğa inkılâp etmesi uğrunda mesaisinin kolaylaşmakta olduğuna işaret etmiştir.

Bugünkü Hükümet erkânı ile aralarında henüz ihtilâf mevcut olmakla beraber bunun yalnız iç politika alanına inhisar ettiğini ayrıca ifade etmekle müşarünileyh bugünkü hükümetin memleketimize karşı daha makul ve zemana uygun bir siyaset takibine başladığını ima eylemiştir.

Müşarünileyhin ifadelerinden hasıl ettiğim intibaa göre hükümette bilhassa Cumhurbaşkanile Başvezir bu Türk-Suriye dostluğunu iltizam edenlerin başında bulunmaktadır. Yine müşarünileyhin dediğinden anladığım diğer bir nokta da bugünkü hükümet içinde bulunan iki Bakan evvelce Türk-Suriye dostluğuna aykırı iken bugün bunlar dahi fikirlerini tâdil etmeğe mecbur olmuşlardır. Zaten evvelce takdim olunan raporlarda da Elçiliğimizin vardığı kanaat bu idi. Gösterilen ihtiyatkârlık neticesi olarak henüz resmî tescil meselesine girilmemiş olduğu öğrenilen cemiyetin diğer önemli azaları ile de teması muhafaza etmekteyiz.

Saygılarımla arz ederim.

Elçi

030	10			265	792	38
-----	----	--	--	-----	-----	----

2

H.R.

EK-7: Sam Elçiligi'nin Büyükelçilige Yükseltilmesi. Tarih: 06.11.1952.

T. C.
BAŞBAKANLIK
MUAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ

Kararlar Müdürlüğü

Karar sayısı

3

15851

KARAR

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ADI VI

Sam Elçiliğinin Büyük Elçiliğe yükseltilmesi; Dışiş-
leri Bakanlığının 28/10/1952 tarihli ve 268II/379 sayılı yazısı
üzerine, Bakanlar Kurulunca 6 / II / 1952 tarihinde kararlaştırıl-
mıştır.

CUMHURBAŞKANI

C. İnönü

128 031 |
130 031 |
131 031 |
132 031 |
133 031 |
134 031 |
135 031 |
136 031 |
137 031 |
138 031 |
139 031 |
140 031 |

Başbakan
A. İsmail

Devlet Bakanı
Başbakan Yardımcısı

Devlet Bakanı
M. Akbulut

Adalet Bakanı
Ö. C. Cevdet

Millî Savunma Bakanı
S. İsmail

İçişleri Bakanı
E. Mevlevi

Dışişleri Bakanı
J. Köprülü

Maliye Bakanı
N. H. Cevdet

Millî Eğitim Bakanı
J. Köprülü

Bayındırlık Bakanı
R. Z. Z. Z. Z.

Ekö. ve Ticaret Bakanı
R. Z. Z. Z. Z.

Sa. ve So. Y. Bakanı
F. Cevdet

G. ve Tekel Bakanı

Tarım Bakanı
M. Akbulut

Ulaştırma Bakanı
S. İsmail

Çalışma Bakanı
S. İsmail

İşletmeler Bakanı ve
Güm. ve T. B. V.
S. İsmail

EK-8: Suriye'de basılan ve Antakya ile İskenderun'u Suriye'nin miş gibi gösteren haritaların yurda sokulmasının ve dağıtımının yasaklanması. Tarih: 20.08.1954

T. C.
BAŞVEKÂLET
KANUNLAR VE KARARLAR
Tetkik Dairesi

KARARNAME

Karar Sayısı
4

3555

Suriye'de basılan ve Antakya ile İskenderunu Suriye hudutları dahilinde gösteren haritaların, yurda sokulmasının ve dağıtılmasının menedilmesi; Dahiliye Vekâletinin 20/8/1954 tarihli ve 91116-1/24-2-55015 sayılı yazısı üzerine, 5680 sayılı kanunun 31 inci maddesine göre, İcra Vekilleri Heyetince 20 / 8 /1954 tarihinde kararlaştırılmıştır.

REİSİCUMHUR

C. Bayar

Basvekil Devlet Vekili ve Devlet Vekili Devlet Vekili Adıye Vekili
Başvekil Yardımcısı
U. Menderes *S. B. Uygur* *H. K. Köprülü* *A. M. Kaya* *B. S. Çiğdem*

Millî Müdafaa Vekili Dahiliye Vekili Hariciye Vekili Maliye Vekili Maarif Vekili
G. M. Çiğdem *Y. M. Çiğdem* *F. Köprülü* *H. K. Köprülü* *B. S. Çiğdem*

Nafra Vekili İkt. ve Ticaret Vekili İşletmeler Vekili Sıh. ve İc. Mua. Vekili Güm. ve İnh. Vekili
R. Köprülü *Y. M. Çiğdem* *F. Köprülü* *S. B. Uygur* *B. S. Çiğdem*

Ziraat Vekili Münakalât Vekili Çalışma Vekili İşletmeler Vekili
R. Köprülü *Y. M. Çiğdem* *F. Köprülü* *S. B. Uygur* *B. S. Çiğdem*

030 18 01 02 136 75 7

EK-9: Suriye-Mısır Antlaşması Mahiyeti Hakkında, Şam Büyükelçiliği'ne Çekilen Şifre Telgraf. Tarih: 00.00.1955.

ŞİFRE TEL

Şam Elçiliğine

1-Geçen gün ajanslarda aktedildiği bildirilen Suriye Mısır antlaşmasının hakikaten klâsik mada bir antlaşma mı yoksa bir nevi pıncıplı kararımı olduğunu bilmemekle beraber Salah Salem'in yapmakta olduğu seyahatin gayeleri malûm bulunduğu cihetle katıyet derecesi ve şekli ne olursa olsun Şam'daki inkişafın menfi ve muzir olduğunda şüphe yoktur.

2-İş'aralarınızdan ve istihbaratımızdan vardığımız netice halî hazır Suriye hükümetinden müsbet ve müfit bir şey beklemenin mümkün olmadığı merkezinde idi ise de, mezkûr hükümetin doğrudan doğruya Mısır'ın şursuz hareketlerine uymasının behemahal önlemmesi gerektiği kanaatindeyiz.

3-Muhtemelen, şu sıralarda tamamen iş işden geçmemiştir. Yani Suriye-Mısır Antlaşması şeklinde gösterilen kararın Parlâmentoca tasdikî icab edebilir. Bu itibarla şu birkaç gün zarfında Suriye'yi ikaz etmek için azami faaliyeti göstermemiz icab etmektedir.

4-Derhal gereken en yüksek mercilere giderek, Hükümetiniz adına aynen aşağıdaki hususları tebliğ edip cevabını istemeniz mercudur:

"Türkiye ile Suriye coğrafi durumları hasebile yekdiğerinde cereyan eden hadiselerle yakından alakadar olmak mecburiyetindedirler. Bu itibarla, Hükümetim, ajanslarda vukuu bildirilen Suriye-Mısır antlaşması meselesinin mahiyetini öğrenmek ve bu mesele muvacehesindeki durumunu Suriye Hükümetine resmen bildirmek zaruretini duymaktadır.

"Salah Salem'in yapmakta olduğu seyahatle takip etmek istediği gaye açıktır. Önleyemediği Türk-Irak ittifaknamesine diğer Arap devletlerinin, bilhassa Suriye, Lübnan ve Ürdün'ün iltihakını önlemek için onların harici siyasetini kontrol altına alacak bir antlaşma vücutta getirmek istemektedir. Bu maksada erişebilmek için Mısır Hükümeti tazyik, tehdit, yalan haberler neşri, halkı Hükümetlere karşı isyana teşvik rüşvet ve saire gibi ne kadar merdüt ve gayri ahlâki usuller varsa hepsine müracaat ettiği gibi Türkiye'ye karşı da doğrudan doğruya hâsmane bir tavır almaktan çekinmemektedir. Arap âleminin istiklâlinden dem vuran Mısır ricalinin hakikatte istediği bu âlemin kendi kontrolüne ve keyfine kayıtsız şartsız tabî olmasından ibarettir.

"Bu ~~tesadüf~~ ^{Türkiye} karşısında Arap âleminin muhtelif rükünlerinin kendi istiklâl ve hareket serbestilerini muhafaza etmek hususunda neler yapacaklarının tesbiti kendilerine ait bir husustur. Ancak halen Mısır'ın giriştiği yolsuz faaliyetlerin doğrudan doğruya Türk-Irak

030 01 54 4007

3-

1.1

-2-

"İttifaknamesine ve Türkiye'ye müteveccih bulunması muvacehesinde Hükümetim azami şekilde hassas ve faal olmak mecburiyetindedir.

"Ajanslarda ilân edilen Mısır-Suriye Andlaşmasının şekline ne olursa olsun, eğer hakikaten böyle bir andlaşma vuku bulmuşsa bunun, Mısır Hükümetinin yukarıda tahlil ettiğimiz faaliyetlerine Suriye Hükümetinin de iştirak etmesinden başka bir manası olamaz. Bu kararın, Suriye bakımından kat'i ve nihayi olmamasını temenni ederiz. Aksi takdirde Suriyenin Türkiye'ye karşı hasmane bir tavır takınmak hususunda Mısır'ın inkıyad ettiği manası çıkacaktır ki bunun muvacehesinde Türkiye'nin Suriye'ye karşı siyasetini yeniden gözden geçirmek mecburiyeti hasıl olacaktır. Türkiye uzun ve müşterek hudutla bağlı bulunduğu Suriye'ye karşı en dostane ve hayırhahane his ve niyetlerle muttasıftır. Fakat onun açıkça hasmane bir tavır almasına karşı bigâne durması veya müsamahakâr davranması beklenmemelidir.

"Hükümetim vaziyet hakkında tenevvür etmek istemektedir."

5-Bugün Ankara'daki Fransa Büyük Elçisine Başvekil Muavini ile kâtabi Umumimiz, Fransa'nın Suriye'de, Türkiye Irak İttifaknamesi aleyhinde gösterdiği faaliyetlerden şikâyet ettikten sonra kendisine, Hükümetine bildirmesi ricasıyla hülâsaten aşağıdaki hususları beyan etmişlerdir.

Fransa Hükümeti münbit hilâl meselesiyle nev'ima "hypnotiser" olmuş görünüyor. Bu mesele ile hiç bir alâkası olmayan Türkiye-Irak İttifaknamesine karşı menfi bir durum almış bulunuyor.

Halbuki bu andlaşmayı geniş zaviyeden mütalâa etmek lâzım gelir. Bununla kastedilen şey Fransa'nın da bir rûknü bulunduğu hür memleketler müdafaa cephesinin cenup kanadının emniyete alınmasıdır. Binaenaleyh bu andlaşmanın kuvvetlenmesi ve inkişaf etmesi hususunda Fransa'nın müsbet olmaması doğrudan doğruya müşterek emniyet sistemimizin aleyhine çalışması demektir.

Türkiye-Irak andlaşmasının tahakkuku sırasında Fransa'nın malûmatdar tutulmamasından şikâyet ediyorsunuz. Her kes kadar Fransa da malûmatdar tutulmuştur. Suratle inkişaf eden ve evveliyatı sizce de malûm olan bir hadisede bundan fazlasının yapılması istenemezdi. Kaldı ki, malûmat itası hususunda kusur edildiği farzolunsa bile bunun bu kadar mühim bir işde Fransa'nın müsbet davranmaması gibi neticeleri vahim olacak bir hareketi hiç bir veçhile makul ve mazur göstermesine imkân yoktur. Şimdi meselenin ne olduğunu ve mahiyetini iyice bildiğimize göre artık şüpheli davranmamız için hiç bir sebep mevcut bulunmaması icabeder.

Salah Salem'in Şam'ı ziyaretinden sonra tahaddüs eden kötü vaziyetin imkân nisbetinde tashihi bakımından Fransa'nın mühim tesiri olabilir. Bu itibarla Şam Hükümeti nezdinde onu doğru yola sevkedecek

030	01			64	400	7
-----	----	--	--	----	-----	---

.12

-3-

şekilde teşebbüste bulunmanızı talep ediyoruz.

Fransa ile Türkiye'nin münasebetlerinde Suriye durumunun daima büyük tesiri olmuştur. Ne zaman Fransa orada Türkiye'ye muarız bir vaziyet ihdasına çalışmış ise, bu Türk-Fransız münasebeti üzerinde derhañ tesirini göstermiştir. İki memleketin münasebatında bir nevi mihenk taşı rolünü oynayan Suriye durumunda, bilhassa bütün hürriyet cephemizin emniyetinin mevzubahs olduğu şu sırada Fransa'nın yapıcı bir rol oynamasını ehemmiyetli telâkki ettiğimizden Fransız Hükümetince bilinmesini isteriz.

Münbit hilâl meselesi hakkında, Türk-İrak muahedesi münasebetiyle Türkiye'nin Fransa'ya teminat vermesini beklemek asla doğru olmaz. Çünkü bu muahedenin bu işle herhangi bir alâkası olmadığına göre ve Türkiye mazide dahi münbit hilâl meselesini hiç bir zaman kurtulamamış olduğuna nazaran şimdi böyle bir teminata girişmekle Türkiye adeta "qui s'excuse s'accuse" vaziyetine girer. Böyle bir teminatı olsa olsa Iraklılar verebilirler ki bunu da, haber aldığımızı göre Nuri Sait Paşa, Fransız Hükümetine icabında nakli kaydıyle İngilizlere vermiş bulunuyor.

6-Bugün Suriye'deki vaziyet müttefiklerimizle de sıkı işbirliği halinde olarak, icabında her gün yeni teşebbüslerde bulunmayı icabettirebilecek mahiyettedir. İngiliz ve Amerikan temsilcilerinin bu şekilde hareket etmelerini buradaki sefaretlerinden rica ettik.

Sizin de onlarla esasen yaptığınızı bildiğimiz gibi, en sıkı şekilde temasa devam etmeniz ve teşebbüslerinizi ayarlamamız lâzımgelmektedir.

Diğer taraftan siyasi teşebbüslerinize muvazi olarak gerek Suriye gerek bütün Arap efkârı umumiyesini zaman zaman aleni beyanatla tenvir ve takviye etmeniz çok faydalı olabilir. Bu bakımdan bizim, Amerika'nın ve İngiltere'nin durumları, günlük inkişafına göre başka başka olabilir. Yani meselâ muayyen bir zamanda İngilizlerin veya Amerikalıların aleni beyanat yapmaları bir nevi müdahale şeklinde tef-sir edilip aksi tesir yapabilir. Bazı hallerde aynı şey bizim için de varit olabilir. Bu itibarla mahallinde bulunan sizlerin psikolojik bakımdan munasip zamanlar hakkında bizi tenvir etmeniz faideli olur. Beyanatla kastettiğimiz, daha ziyade hükümetlerce, yani merkezlerden yapılacak beyanatlardır. Mahallinde sizin beyanat yapmanızı şayanı tavsiye bulmanız takdirinde peşinen bizimle istişare etmeniz mercudur.

Hariciye

030	01			64	400	?
-----	----	--	--	----	-----	---

3

EK-10: Suriye'nin Ruslar Tarafından Bir Üs Haline Getirilmekte Olduğuna Dair Gönderilen Şifreler. Tarih: 10.11.1956.

DEVLET ARŞİVİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
DOKÜMANLAR ARŞİVİ

1045

İSTANBUL VİLİYETİ

Şifre kalemli

Sayın Adnan Menderes
Başvekil

ŞİFRE

Sayı:

Dün akşamki cevabi telgrafıma şktir.				
Madde 1- Şimdi Erkânıharbiyei Umumiye reisile görüşüm. Lüşarünileyh Rusların Kafkasyadan hava yolu ile küçük gruplar halinde tayyarelerle Suriyeye nakliyat yapmakta olduklarını, kuvvetli radara sahip olan Adanadaki Amerikan komutanının ifadesine atfen söylemiştir. Ve sırasile aşağıdaki haberleri vermiştir.				
Madde 2- 18 Rus balıkçı gemisinin Boğazlardan geçerek Lâzkiye'ye gittikleri ve Lâzkiyede kazulelerini boğaltmakta olduklarını bir muhemeniniz tarafından tevsik edilmiştir.				
Madde 3- Rusların mekanik bir tümenini Burgaz ve Varnaya çıkardıkları mühtelif menbalardan öğrenilmiştir.				
Madde 4 - Rusların İngiliz ve Fransızlar tarafından imha edilen uçaklarına müddil tayyare verileceği Ruslar tarafından kasırlılara bildirilmiştir.				
Madde 5- Suriyenin Ruslar tarafından bir üs haline getirilmekte olduğıu anlaşılmaktadır.				
Madde 6- İşittiklerimi tevsik için bütün bunlara bilmesi lâzım gelen Millî Emniyet başkanını arattım. İstanbulda olduğunu söylediler.				
Madde 7- Dün şıya olarak bize intikal eden haberlerin şimdi daha ziyade vuzuh keşettiği için sefirlerle görüşüşünüz zaman işinize yarayacağı mülâhazasile sizi haberdar etmeği faydalı buldum.				
Madde 8- Rusların kavalseriimizi kullanmakta oldukları Amerikalılar tarafından da iddia edilmiştir. Bu ciheti Erkânıharbiye tevsik edecektir. Bu yapıldıktan sonra rusya hükümeti nezdinde bir teşebbüste bulunmayı düşünmekteyim. Pazartesi günü teşrifinizde bu cihetin Heyeti Vekilece tezekkürünü zaruri görülmekteyim. Heran yeni malûmat almak için çalışılmaktadır. Çırağı sefirlerle konuşmanızın neticesinden malûmat rica ederim. (Celâl Bayar)				
10/Kasım/1956 tarih ve Riyaseticumhur	Umumi Kâtipliği	4/479	sayıdır	
	Muray Binbaşı			
	Kenal Eker			

030 01 44 7d 7

NEVİT (T.C. DİŞİŞLERİ BAKANLIĞI) 2008/1050
 ÇEVRESEL İZLENİM Raporu

11/11/95-k

583

10 Kasında Lütfi buyurdüğümüz mesajınızı aldık.

1. Rusların faaliyetleri hakkındaki malumata ~~ben~~ ben de muttali olmuştum. DİM, İngiliz ve Amerikan Sefirleriyle burada ayrı ayrı yaptığım görüşmeler sırasında bütün bu malumatı kendilerine nakledip nazari dikkatlerini ehemmiyetle çektim. Bu vaziyet karşısında sakin kalmamızın ve derhal isap eden bilelikle iktiyati tedbirleri almamızın imkansızlığını kendilerine izah ettim. Yapılabilecek şeyler hakkında Hükümetlerimizin mütalaasını acilen bildirmelerinin ve derhal müzakereye girişmesini ehemmiyetle talep ettim.

Müttefiklerimizle verdiğimiz umumî mahiyetteki bu (alert) işaretinden sonra, gerek re'sen alabileceğimiz tedbirler gerek onlarla müştereken yapabileceğimiz şeyler hakkında, Rus faaliyetlerine dair peyderpey alınan malumatlara göre burada çalışmalar yapıyoruz. Neticelerini yarı arzedeceğim.

2. Vaziyetin şu 3 cepheden mütalaa olunması gerektiği kanaatindeyim :

a) Rusların havalarımızdan tayyereler geçirmeleri. Bu delilleri ile sabit olunca derhal proteste etmek ve buna ilaveten, belki de, Birleşmiş Milletlere resmen haber vermeye isap edecektir.

b) Rusların Suriye'de Harekeleri. Bu hususta sakin kalmamız doğru olmayacak. Fakat neler yapabileceğimizi müttefiklerimizle birlikte kararlaştırmamız isabetli olur kannındayız.

c) Rusların İran 'a tevessülü takdirinde ne yapacağımız. Bu hususta müttefiklerimizle istişare etmek lazım geliyor.

3. Yukarıda arzettiğim ³ meselenin Nate Keneyinde görüşülmesinden ziyade Amerikan ve İngiliz müttefiklerimizle ve isabî nisbetinde SHANP ile birlikte ele alınması iyi olacaktır çünkü Nate Keneyinde şimdiye kadar cereyan eden müzakereler, işin akademik münakaşalarla sınırlanmış kalmamasını ve hatta mesela İran'a tecavüz bahsinde tehnikeli çekingenliklerin meydana gelmesini istenilen mahiyette görmüyoruz. Bittabi isap eden zamanlarda ve gereken nispette, Nate Keneyinde bu mevzularda temas edilmesi daima mümkündür.

030 01 111 701 7

2

(Handwritten notes and signatures in the left margin)

(Vertical handwritten notes on the right margin)

BEVLET (KONULAN) GÜNÜ (1956)
KONULAN GÜNÜ

4. Yürüm Heyeti Vekiliyi toplayıp vaziyeti
orada da toplanılarak mütalaka etmemin faydalı olabileceği-
ni düşünüyorum.

4- Anvendatılara bir yazılı müzakeratta bulunma
ve bunları toplayıp da hatırladık üzere yazılı olarak toplanmamız
Adnan Menderes

11 Kasım 1956

Bayraklı müzakeratı

Kalemle el yazması

Pezmanlıca yazması

030	01			111	701	7
-----	----	--	--	-----	-----	---

3

EK-11: Suriye'de Meydana Gelen Olaylarla İlgili İstihbarat Raporu. Tarih: 23.03.1957.

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

(23.3.1957)

1 nci Jandarma Tümen K.lı'ından alınan telsiz rapor
Sureti

T E L S İ Z

Jandarma Umum Kumandanlığına

124 ncü Alaydan alınan telsiz haberine göre Suriyeli Pasavanlılardan alınan habere göre :

1. Suriye Reiscumhuru, Başbakan ve Meclis Başkanı tarafından Komünist olan yarbay Abdülhamit Saraç, Bakan Ekrem Hawvani ve Mebus Halit Bektaş ve 45 arkadaşları ile beraber Suriye topraklarını terk etmeleri için tebliğat yapılmıştır.

2. Ordudaki Şahap partili subaylar Komünist partisinden olan 55 subay tevkif etmişlerdir.

3. Vatani millîman kardeşler kavmi partileri şahap partisini destekledikleri ve reiscumhuru tarafından komünist partisi leyhine çalışan askeri kontrol mekteplerinden üç tanesini kapattığı ve iki, üç güne kadar hadiselerin genişleyeceği anlaşılmıştır. Bilgilerine arz ederim.

150 sayılıdır.

1. J. Tım. K.
Tuğg.
Alâeddin Kural

B. U. Rs., Millî Emniyet Hiz. Reisliğine,
Em. Umum Md.lüğüne yazılmıştır.

030	01			68	428	11
-----	----	--	--	----	-----	----

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Gaziantep
T E L E F O N

Jandarma Umum Kumandanlığına

Hatay'da Kasabalılardan (Pasavanlı) alınan habere göre:

1. Suriye Reiscumhuruu tarafından Sosyalist partisi başkanı ve Orduda yüksek rütbe sahibi olan Abdülhamit Saraç'ın Hükümetin de tasvibi ile halen bulunduğu vazifeden başka bir yere tayin edilmesi dolayısıyla buraya gitmeyerek isyan ettiği öğrenilmiş ve bu sebeple Şam kıt'asındaki sosyalist parti subayları da Abdülhamit Saraç tarafını tutarak Orduyu ikiye ayırdıkları anlaşılmıştır.

2. Suriye ordusundaki Şahap partili subayların bir kısmının vazifelerinden çıkarılmaları dolayısıyla Orduda kalan diğer subaylarla askerlerin de bu partiyi tutarak Halep mntikasında ordunun ikiye ayrılmasında faal bir rol oynadıkları anlaşılmıştır.

3. 23.3.1957 Gün, saat 12.45

1 . J^m Tüm. K.
Tuğ.
Alâeddin Kırıl

030	01			68	428	111
-----	----	--	--	----	-----	-----

2

EK-12: Suriye ve Sovyetler Birliği Arasındaki Múnasebetlerle İlgili Olarak Dış Basında Çıkan Haberler. Tarih: 01.11.1957.

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Suriye, Bulganin - Kruçef'in Ziyaret
Haberlerini Yalanlıyor

Associated Press Kudüs :

1- Suriye Hariciye Vekâleti Bulganin ile Parti Reisi Kruçef'in sene başından evvel Suriye'yi ziyarete davet edildikleri haberini yalanlamışlardır.

2- Soviyet Hariciye Vekâleti de aynı haberi inkâr etmiştir.

3- Erkanı Harbiye Reisi tayin edilen Afifi Bizri hiçbir vakit komünist olmadığını beyan etmiştir.

4- Nehru'nun dahi vaktiyle komünizm ile itham edilmiş olduğunu ileri sürmüştür.

5- Soviyetlerin Suriye'ye vermeyi kabul ettikleri \$ 140 milyon dolarlık ikraz hakkında, dört Suriye'li den müteşekkil delegasyon faaliyettedir.

6- İkraz senede % 2,5 faizli birkaç sene müddetle verilmektedir ve bu para yeni bir petrol rafineri inşaatına, demiryolu şebekesine, Tigris nehri üzerinde bir barajın inşasına ve tabii menbaların araştırılmasına harcanacaktır.

7- 28 Ağustosta, Prag'dan Moskova'ya T U -104 jet uçağı ile gelmiş olan delegasyona, Suriye'nin Ekonomik Tertip Komisyonun Müdürü Hasan Cebera riyaset etmektedir.

8- 29 Ağustosta, Orta Doğu Mütahassısı Loy Henderson, Suriye'nin sol'a doğru kayması hakkında Lübnan Hükümetiyle konuşmak üzere Beyrut'ta beklemekte idi.

./..

030	01			68	43211
-----	----	--	--	----	-------

(2)

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

9- 0, 28 Ağustosta, Reisi Cumhur Şamun, Başvekil Sami el Solh ve Hariciye vekili Charles Malik ile konuşmuştur.

10- Henderson, Lübnan'da iki gün kalacağını fakat sonra neye gideceğini henüz bilmediğini söylemiştir.

11- Bay Henderson, U.S.'in Irak Elçisi Waldemar J. Galiman ile konuşmasını müteakip, elçi, Irak Başvekili Ali Cevdet Eyubi ile konuştuktan sonra, Bağdattan uçakla Beyrut'a gitmiştir.

030 01 | | 68 432/1 |

2

Aides Deny Report *Of 'B-K' Syria Visit*

By the Associated Press

Damascus said he expected to spend two days in the Lebanon but did not know where he would be going next.

The Syrian Foreign Ministry Aug. 29 denied reports that Soviet Premier Nikolai A. Bulganin and Party Chief Nikita S. Khrushchev have been invited to Syria or will visit the country before the end of the year.

The Soviet Foreign Ministry in Moscow also denied that the Kremlin's two chief tourists planned to visit the Middle East country, in which a pro-Soviet Army clique took control recently.

"It's just not true," said the Syrian spokesman of the report broadcast by the Israeli radio and published abroad by a British news agency.

Mr. Henderson also conferred with United States ambassador to Iraq, Waldemar J. Gallman, who flew into Beirut from Baghdad after conferring with Iraqi Premier Ali Jawdat Ali Ayoubi.

Red Charges Hit

By Reuters

Damascus

Maj. Gen. Afif Bizri, newly appointed Syrian Army Chief of Staff, declared Aug. 29 he had never been a Communist. Various reports have said he was a card-carrying member of the party while he attended French military schools nearly 20 years ago.

"I have never been a Communist, nor am I one now," he said in an interview in his sumptuously furnished office at Syrian Army headquarters here. "Communism in the eyes of the West stretches to the extent of including even ardent nationalists."

He recalled that Indian Prime Minister Jawaharlal Nehru "himself was once accused by the West of being a Communist."

"I'm not a Communist. Members of the Syrian Army are strictly forbidden from joining any political party whatsoever."

Meanwhile, a four-man Syrian delegation put final details on a \$140,000,000 loan which the Soviet Union agreed to give Syria. The loan, to be repaid over a number of years at an annual 2½ per cent interest, will help Syria finance construction of a new oil refinery, a railroad network, a dam on the Tigris River, new industries, and a survey of natural resources.

The delegation, which arrived in Moscow Aug. 28 in a Soviet TU-104 jet airliner from Prague, is headed by Hassan Gebera, chairman of the Syrian Economic Planning Commission.

In Beirut, American Middle East expert Loy Henderson was expected Aug. 29 to wind up his talks with Lebanese Government officials concerning Syria's swing toward the East.

He conferred Aug. 29 with President Chamoun, Premier Sami el Solh, and Foreign Minister Charles Malik.

Mr. Henderson, who is a Deputy Undersecretary of State,

DEVLET ARŞIVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
KOMÜNİSTİK ARŞIVİ

030	01			68	472	1
-----	----	--	--	----	-----	---

3

EK-13: Paris'te Yayınlanan Etudes Plastiques Adlı Mecmua ile Şam ve Halep'te Basılan Harita Resimleri Defteri Adlı Kitabın Yurda Sokulmasının Yasak Edilmesi. Tarih: 10.04.1962.

T. C.
BAŞBAKANLIK
KANUNLAR VE KARARLAR
Tetkik Dairesi

KARARNAME

Karar Sayısı

6

359

Paris 34, Rue de Penthievre de neşredilen "Etudes Plastiques" adlı mecmua ile Fuat Satı tarafından derlenip 1957 yılında Şam ve Halep'te basılan "Harita Resimleri Defteri" adlı kitabın Türkiye'ye sokulmasının ve dağıtılmasının menedilmesi; Dışişleri Bakanlığının uygun mutalâasına dayanan İçişleri Bakanlığının 28/2/1962 tarihli ve 91155-1/24891, 41924-12936/24893 sayılı yazıları üzerine 5680 sayılı Kanunun 31 inci maddesine göre, Bakanlar Kurulunca 10 / 4 /1962 tarihinde kararlaştırılmıştır.

Egriy
CUMHURBAŞKANI

164 142
030 18 01

Dosya No :

52/146
452

Başbakan	Devlet Bakanı ve Başv. Yardımcısı	Devlet Bakanı	Devlet Bakanı	Devlet Bakanı
<i>İsmail İnönü</i>	<i>Adnan Menderes</i>	<i>T. Feyzioğlu</i>	<i>A. Deyoğlu</i>	<i>Ö. Gün</i>
Devlet Bakanı	Adalet Bakanı	Millî Savunma Bakanı	İçişleri Bakanı	Dışişleri Bakanı
<i>U. Ural</i>	<i>İsmail Hakkı Paşa</i>	<i>Ş. Ersoy</i>	<i>N. Demirel</i>	<i>Faruk Nafiz Çamlıca</i>
Maliye Bakanı	Millî Eğitim Bakanı	Bayındırlık Bakanı	Ticaret Bakanı	
<i>G. İbrahim</i>	<i>M. Uzun</i>	<i>Ö. D. Karatoprak</i>	<i>Ö. D. Karatoprak</i>	
Sa. ve So. Y. Bakanı	Güm. ve Tekel Bakanı	Tarım Bakanı	Ulaştırma Bakanı	
<i>Ö. D. Karatoprak</i>	<i>Ö. D. Karatoprak</i>	<i>Ö. D. Karatoprak</i>	<i>Ö. D. Karatoprak</i>	
Çalışma Bakanı	Selâhiye Bakanı	Ba.-Ya. ve Turizm Bakanı	İmar ve İskân Bakanı	
<i>Ö. D. Karatoprak</i>	<i>Ö. D. Karatoprak</i>	<i>Ö. D. Karatoprak</i>	<i>Ö. D. Karatoprak</i>	

1 - Paris 34, Rue de Penthievre de negredilen "Etudes Plastiques"
adlı mecmua tamamen müstehcen mahiyette olmasından

2 - Harita Resimleri Defteri adlı kitabın muhteva itibariyle ve
içersindeki haritalar ile Hatay Vilayetimizi Suriye hudutları içerisinde
göstermek suretiyle vatanımızın bütünlüğüne karşı bulunulduğundan.

330	18	01		164	14	2
-----	----	----	--	-----	----	---

EK-15: Hürriyet, 15 Eylül 1957.

23 EKİM 1957

Pazar
15
EYLÜL 1957
Sano - 10 - No. 3367
Plate 13 Karapınar

MATBAASI: İc. Bahadır Cad.
Telgraf - İstasyon - Etiler
Türkiye : 224095 - 94 91 - 92
Genel : 224095 - 224094 - 224093

Hürriyet
GÜNLÜK MUSTAKİL SİYASİ GAZETE
Müessesisi : SEDAT SIMAVI

Abonelik Türkiye İsti. Kurumları 45,
dışında 50, 50 avrak 50 kuruş.
Yabancı aboneliklere bir kuruş
fazlasına. ANKARA GENEL POSTASI.

Devlet Nüshası
ZARFIYI
Atlas *meçhulü*
BİLEMEZ pompalı kalem, Dikizme Kalem
pompalı ve sesli, Çekme Kalem
dün kağıtların her parçası kaliteli ve
kullanışlıdır. Her parçası ayrı ayrı
Her ihtiyacınıza cevap verir.
Lütfen yazı adresine, İstanbul sok. 120
No: 120 Atlas'ı yazın.

Rusya kıskırtıcı bir eda ile bizi itham ve tehdit ediyor
Bulganin'in Menderes'e gönderdiği bir mektuba göre, Türkiye plânlı şekilde Suriye hududuna asker yığıyormuş..

3 Rus casusu hakkında yeni vesikalar
Ele geçen yeni bazı vesikalarla tevîl imkânı ortadan kalktı
Rus casusları yakalanmadan evvel haftalara takip edildi

Kremlinin uydurma haberi kadar, tehdidi de gülünç: Suriye'ye hücum olursa sonu dünya harbine varacak!

Millî Müdafaa Vekâleti yığınak işini tekzip etti
Suriye Hariciye Vekili ise Türkiye'den, Suriye'ye hücum edilmeyeceğine dair teminat alındığını dün Şam'da açıkladı

Londra 14 (R.B.C.) — Londra'da bütün diğer Batı devletleri merkez gazetelerinin gazetesinde bu sabah çıkan Moskova mübadelesi bir habere göre, Rus Başvekilî Bulganin, Türkiye Başvekilî Adnan Menderes'e, Ankara'dan Rus Büyükelçi ve temsilcisi tarafından iki gün önce gönderdiği şüpheli bir mektupta, Türkiye'yi, Hiroşima, Amerika tarafından bombalanan bir tarraz planını istibak mevzuuna koymak üzere Suriye hududuna asker yığılması itham

Yaz tatilini İstanbul'da geçiren Irak Kralı dün Bağdat'a döndü

RELANSTRE. Üçer yıldızlı birer şahısların birarade olan Irak'ın paz ve amirali Kralı Faysal, dün de-
le vadede birer tayyareye Türkiye'den memleketine dönmüştür. Kralın, Kral Faysal, Hüseyinler, Cümlü Bayar ve
Yeni'dir Adnan Menderes vada diğerleri göstermektedir.
Foto: Hürriyet - Adnan Menderes

EK-16: Milliyet, 25 Eylül 1957.

Başvekil'in mühim beyanatı

SURİYE HADİSELERİNİ DİKKATLE İNCELİYORUZ

Menderes, Suriye'nin başkaları için silâh deposu haline getirildiğini söyledi

"Hür Dünya mesele üzerinde ehemmiyetle durmalı ve tedbir almalıdır,"

ANKARA, A. A.

Başvekil Adnan Menderes, Türkiye'nin, Suriye'deki hadiseleri yakından tâkip etmek mecburiyetini duyduğunu söylemiştir.

Anadolu Ajansına verdiği beyanatta, Menderes, Suriye'deki durum hakkında düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

"Suriye durumunun yakın şarkta huzur ve emniyetini tehdit edici bir emniyet ihtisap etmiş olduğumu emde ile müşahede ediyoruz. Suriye ile uzun bir müddetle hududa mülki olmamız bilhassa son iktidatlar müddetinde hissi milli emniyetimiz bakımından son derece mütehakkuz olmaya sevk etmektedir."

Soyutların son iki sene zarfında Hürriyet Mültezim kararlarını da nazara alırsak olmamak suretiyle ilerlemiş bulduğumuz vakıca faaliyetler neticesindedir ki, Suriye'de bugünkü pek tehlikeli durum meydana gelmiş bulunmaktadır.

Türkiye bütün Arab memleketleri gibi Suriye milletinin de kerkenden önce istiklâli mülkiyetini, mülki idarelerini muhafaza etmeli ve ayrıca gıfah ve saadetini en samimi hislerle ve hazretle temenni ederiz."

"SURİYE TEHDİDİ MÂRUF DEĞİLDİR"

Suriye'nin milli mevcudiyeti ve her bakımdan emniyeti her hangi bir anda tehlike altına girmez. Ancak her türlü gıfahın önüne bir bakıldığında, kendisinin bir zaman kul lanılmıyacağı miktarlara kadar varan silâh ihâk etmek ve silah faaliyetleri memleketi zemin ve vîsâat haline getirmek hususunda ferahdârsız teşebbüs-

GÜNALTAY, BASIN TOPLANTISI SİRHASINDA (İRÜÇHAN ÜNVERİ)

CELİKBAŞ GAZETECİLERLE KONUSURKEN (İRÜÇHAN ÜNVERİ)

Muhalefet seçim kampanyasını basın toplantılarıyla yürütüyor

Günaltay: "D.P. seçimi kaybedecek,"

C.H.P. İl Başkanı, vatandaşın muhalefeti en kuvvetli yerde destekleyeceğini söyledi

C.H.P. İstanbul İl Başkanı Şemsattin Günaltay, dün tertip ettiği

Çelikbaş: "Köylü D.P. den so"

Hür. P. Burdur Mebusu, işbirliği gerçekleştireceğini

HÜRİYET Partisi Burdur Mebusu Fethi Çelikbaş

Çarşamba
25
EYLÜL
1957

EK-17: Hürriyet, 9 Ekim 1957.

Çarşamba
9
E K İ M 1957

M. T. B. A. A. : 54, Beşikli Cad.
Telgraf : İstanbul - Hürriyet
Telefon : 224895 - 14 - 99 - 92
Genç : 224895 - 229228 - 229718

Hürriyet
GÜNLÜK MUSTAKİL SİYASİ GAZETE

Müessisi : SEDAT SIMAVI

Abone Türkiye için aylık 40
altı aylık 20, üç aylık 13 liradır.
İstanbul abonesine bir kuruş
haddisiz, başka yerlere
haddisiz.

Bütün Kirlere Karşı...

TÜRKİYE TÜRKLERİNDİR

Suriye hududunda demiryolu işçilerimize dün ateş açıldı

Hâdise, Suriyeli Emniyet şefinin silâha sarılması üzerine pallak verdi. Yetişen kuvvelerimiz tehlikeli hâli önlediler

İşçilerden biri yaralandı. Yardıma gelen kuvvetlerimizin hâdiseyi yatıştırması üzerine, Suriye'ye ihtarda bulunuldu

Çarşımanın bir tertip eseri olduğu bildiriliyor

Ankara 8 (Hassas) — Dün sabah erken saatlerinde Gaziantep'e bağlı Nisip kazası yakınlarında Suriye hududunda Türk ve Suriye hudud muhafızları arasında yarım saat kadar devam eden şiddetli bir ateş teskil olmuştur. Hâdisin cereyanı Emniyet Müdürlüğüne Suriye hududları şubesi tarafından bildirilmiştir.

Daha sonra, Ek hadis maksadın ortaya bir grupta yığın Nisip Kazası Emniyet Müdürlüğüne bildirilmiştir. Emniyet Müdürlüğüne bildirilmiştir. Emniyet Müdürlüğüne bildirilmiştir.

HADİSE BAŞLIYOR

Emniyet müdürlüğüne bildirilmiştir. Emniyet Müdürlüğüne bildirilmiştir. Emniyet Müdürlüğüne bildirilmiştir.

ON U Hürriyet Partisinin başkanı Sedat Simavi'nin, dün sabah saatlerinde yaptığı konuşma, yukarıdaki şekilde görülmüştür.

ARKASI : Zikriye'nin bir tarafta Hürriyet Partisi'nin milliyetçi yapısından, diğer tarafta da terakkiyi, vatan, hâdise taraftarları tarafından bildirilmiştir.

HADİSE BAŞLIYOR

Emniyet müdürlüğüne bildirilmiştir. Emniyet Müdürlüğüne bildirilmiştir. Emniyet Müdürlüğüne bildirilmiştir.

D.P. seçim kampanyasını Başvekil Afyon'da açıyor

Menderes, çimento fabrika sunun açılışında Demokrat Parti adına ilk seçim konuşmasını yapacak

Parti, kiraladığı iki uçakla

Kruşçev yüksekten konuştu

Rus komünist şefi yine Türkiye'yi tehlide kalktı

Türkiye'nin Suriye hududuna asker yığdığını söyleyen Sovyet lideri Menderes'in cevabını tatminkâr bulmamıştı.

Moskova 8 (AP) — Rus Komünist Partisi Şefi Nikita Kruşçev dün gece burada Doğu Almanya Seferinde verilen bir toplantıda yaptığı bir konuşmada Türkiye'nin, Suriye'yi "habis" için Suriye hududuna askerî kuvvetlerini sevk etmesi ile Rus toprakları boyunca uyarı mesajı "bu hududlara bizim benden "opla", bırakalım söylemiştir.

Çarşamba sabah saatlerinde emniyet müdürlüğüne bildirilmiştir. Emniyet Müdürlüğüne bildirilmiştir. Emniyet Müdürlüğüne bildirilmiştir.

KUŞBAKISI : Emniyet - Unkapanı polisinin tamamlanması için İstanbul'da emniyet müdürlüğüne bildirilmiştir. Emniyet Müdürlüğüne bildirilmiştir. Emniyet Müdürlüğüne bildirilmiştir.

D.P. seçim kampanyasını Başvekil Afyon'da açıyor

Menderes, çimento fabrika sunun açılışında Demokrat Parti adına ilk seçim konuşmasını yapacak

Parti, kiraladığı iki uçakla

EK-18: Hürriyet, 17 Ekim 1957.

Perşembe
17
E K I M 1957

TÜRKİYE TÜRKLERİNDİR

Sayfa - 10 - No. 5299
Fahi 15 kuruntur.

Hürriyet

GÜNLÜK MUSTAKİL SİYASİ GAZETE

Müessir : SEDAT SIMAVI

LONDRA'YA
Her gün
SERVİS
İ.L. 1003

Amerikanın Suriye ve Rusyaya kafî ihtarı

Amerika, Türkiye'ye bir tecavüz halinde derhal müdahale edecek

Dulles, Türkiye'ye dair Rus iddialarının "Yeni bir hikâyeye,, olmadığını belirtti

Yüzsüzlüğü ele alan Şam hükümeti dün de B. Milletlerden Türkiye - Suriye hududundaki vaziyetin görüşülmesini istedi

MİSİR BİRLİKLERİ SURİYE'DE ; Misir kuvvetleri Suriye'de bir saldırıya girişmiş ve Suriye hududunu geçerek Suriye'nin kuzeyine doğru ilerlemişlerdir. Suriye hükümeti Misir kuvvetlerinin Suriye hududunu geçmesine karşı sert bir nota vermiştir.

Dulles'a göre Orta-Doğuda harp tehlikesi yok

Amerika Hariciye Vekili, dün İngiliz Hariciye Vekili Lloyd ile de Orta - Doğu durumunu görüşti.

Siyaset meydanına geliş : Menderes'in başkanlığındaki D. P. İktidar ve Başbakanı Adnan Menderes, Başbakanlık Salonunda parti toplantısı yaptı. Toplantıda D. P. için aydın politik programın uygulanması için yollar ve partinin faaliyetleri üzerinde konuşuldu.

Suriyenin gülünç iddialarına sert bir nota ile cevap verildi

Dünkü notada, Suriye iddialarının "mesnetsiz,, olduğu belirtildi

6. gün : Menderes ile inönü çatıştı

Nispi temsilden bahseden CHP lideri için Başvekil Samsunda sordu: " Hükümetçilik mi oynuyor ?, "

EK-19: Milliyet, 3 Ekim 1998.

BAŞINDA GÜVEN

3 Ekim 1998 Cumartesi 120.000 TL

Bu kampanya Yayıncılık Şişli'de yapılır.

Asker emir bekliyor

Demirel'i Makedonya'ya uğurlama töreni sırasında Yılmaz ve Örg. Kıvılcıklı ayak üstü görüştü.

'Dönmeden savaş yok'

■ Demirel, dün Makedonya Cumhurbaşkanı Gligarov'un resmi davetlisi olarak Üsküp'e gitti. "Suriye ile savaş çıkar mı?" sorusunu "Merak etmeyin ben dönene kadar çıkmaz" diye yanıtladı. **17. sayfada**

Başbakan Yılmaz: Suriye bu tutumunu sürdürdükçe MGK gündeminden düşmez

Yeni tatbikat
Başbakan Mesut Yılmaz, Suriye'ye uyarı dozunu artırdı. Su arıda Iskenderun'da bir NATO tatbikatı yapılıyor. Deniz ve Kara Kuvvetleri iştirak ediyor. Türk Silahlı Kuvvetleri ise Suriye sınırında aynı bir tatbikat hazırlanıyor. Türk ordusu ilk kez Suriye sınırında bir tatbikat yapacak.

Çeteleri budadık
Milliyet'in "Çakıcı ile konuşunuz mu?" sorusuna "Hayır" diyen Başbakan, Asik'in başkanken konuşulduğunu da bilmediğini söyledi. Yılmaz, mafya ile mücadele konusunda da anlattı: Çetelerin devletin karar mekanizmalarında ellerini, kollarını budadık. Parasal bağlantılarını da araştırıyoruz.

Şam'a 10 şart
■ PKK'ya desteği bilinen Suriye'nin 2 Temmuz'da Türkiye'nin gönderdiği başı geline yanıt vermediği ortaya çıktı. 10 maddelik belgeyle toprak bütünlüğüne saygı, sınırların değişmezliği, terörle mücadelede işbirliği, içişlerine karışmama ve kuvvet kullanmama da bulunuyor. **16'da**

Fikret BİLA'nın KULİS'i 16. sayfada

EK-20: Milliyet, 6 Ekim 1998.

Milliyet
BAŞINDA GÜVEN
6 Ekim 1998 Salı 120.000 TL

Duralex
Yemek takımı
Tam 30 parça
17 Armağan Gazetesiyle
Resimlerle İlk Atlas

Milliyetle Armağan Gazetesi birlikte 180 bin TL.
Milliyetle okul çantası 250 bin TL.
Bu kampanyalar Say-Sat A.Ş. tarafından yürütülmektedir. Detaylı ayrıntı için kampanya broşürüne bakınız.

Gerilim sınırda

Askeri yığınak doruğa ulaştı. Ankara kararlı

Stoip, Cizre, Nusaybin ve Kobani arasında uzun konvoy okuşturan tank ve mühimmat yüklü araçlar, sınır hattındaki askerî karargahlara konuşturuluyor. Diyarbakır, Elazığ ve Mardin'den Suriye ve Irak sınır hattında doğru ilerleyen uzun askeri araç konvoyları da gözleniyor.

EK-21: Cumhuriyet, 8 Ekim 1998.

Cumhuriyet
INTERNET'TE

www.cumhuriyet.com.tr
www.cumhuriyet.com

Cumhuriyet

75. YIL SAYI: 26664 / 150000 TL (KDV içindedir) KURUCUSU: YUNUS NADI (1924-1945) BAŞYAZARI: NADİR NADI (1945-1991)

Ankara kararlılığını dile getirdi; TBMM alınacak önlemleri görüştü

Diplomasi kapısı açık

TBMM'nin gündemi Suriye
Suriye ile tırmanan gerginlik konusunda alınacak önlemler dün Bakanlar Kurulu ile TBMM'de görüşüldü. Hükümet, Şam yönetimine uygulanacak yaptırımlara son şeklini verirken Başbakan Mesut Yılmaz TBMM Genel Kurulu'nda bilgi verdi.

'Savaş çıkarmak istemiyoruz'
Başbakan Mesut Yılmaz, "Suriye'nin teröre verdiği desteğe son vermesiyle sınırlı olmak ve sulandırılmamak" koşuluyla diplomatik girişimlerin düşünülebileceğini söyledi. Yılmaz "Biz savaş çıkarmak için çalışmıyoruz" dedi.

'Suriye dolaylı savaş yürütüyor'
Başbakan Mesut Yılmaz, "Suriye teröre verdiği destekle Türkiye'ye karşı dolaylı savaş sürdürmektedir. Türkiye'nin hayatı menfaatları için gerekli önlemleri almakta ve gerektiğinde yüce Meclis'in iznine başvurmakta kararlıyız" diye konuştu.

Cumhurbaşkanı, Suriye'yi 15 yıldır uyardıklarını söyledi

'Bıçak kemiğe dayandı'

► Aklın ve sağduyunun bütün olanaklarını kullanarak Türkiye'nin çıkarlarının korunacağını belirten Demirel, "Artık bıçak kemiğe dayandı" dedi. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel şunları söyledi: "Ben Arap ülkelerinin liderlerinin hepsinin yüzlerine, Arap dayanışması namı altında yanlış, haksız bir olayı desteklerseniz, yani masum Müslüman Türk vatandaşlarımızın öldürülmesini desteklerseniz vebal altında kalırsınız, siz de bu kan dökülmesine ortak olursunuz diye ikaz etmişim."

SABİT HORASAN
KONYA - Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, PKK terörünün Suriye'ye den desteklediğini ve bunun 15 yıldır sürdürüldüğüne öfkeli olarak "Bıçak kemiğe dayandı" dedi. Suriye ile yaşanan gerginliğin "Türkiye'nin feriyadı" olduğunu vurgulayan Demirel, "Aklın, sağduyunun bütün imkânlarını kullanacağız; Türkiye'nin yüksek menfaatları korunacaktır" diye konuştu. Demirel, Hüsnü Mübarek'in "iş ciddidir" diyerek Şam'a gitmesini söyledi. Çeşitli açılımlara katılmak üzere Konya'ya gelen Cumhurbaşkanı Demirel, Selçuk Üniversitesi Rektörü'ne mi ziyareti sırasında gazetecilerle Türkiye-Suriye gerginliği ve Manur Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek'in Türkiye'ye yaptığı ziyarete ilişkin sorularını yanıtladı. Cumhurbaşkanı Demirel, "Bizim hiçbir ülkeye bizden kaynaklanan bir meselemiz yoktur. Bu ülkede 30 binden fazla insan hayatını kaybetmiştir. Bir kanlı olay cereyan ediyor, bölücü terördür. Bunlar içerisinde önemli sayıda masum sivil Türk vatandaşları varlar, onları koruyun Türkiye'nin askerleri, polisi ve yöneticileri vardır. Ve bu, Suriye'ye destekleniyor. Bu 15 senedir oluyor da neden bu zamanda bu bir gerginlik haline geldi? İşte bıçak kemiğe dayandı. Ne-

■ Arkası Sa. 6. S. 3'ü

ANKARA (Cumhuriyet Bülteni) - Suriye ile tırmanan gerginlik konusunda alınacak önlemler, dün Bakanlar Kurulu ve TBMM'de görüşüldü. Bakanlar Kurulu'nda Suriye'ye karşı "gerekli her türlü caydırıcı tedbirin alınması" kararlaştırılırken TBMM Genel Kurulu'na bilgi veren Başbakan Mesut Yılmaz, "gündemi Suriye'nin teröre verdiği desteğe son vermesiyle sınırlı olması ve sulandırılmaması koşuluyla diplomatik girişimlerin düşünülebileceğini" açıkladı. Yılmaz, "Suriye, teröre verdiği destekle Türkiye'ye karşı dolaylı savaş sürdürmektedir. Biz savaş çıkarmak için çalışmıyoruz, ama Türkiye'nin hayatı menfaatları için gerekli önlemleri almakta ve gerektiğinde yüce Meclis'in iznine başvurmakta kararlıyız" dedi.

Görüşmelerden sonra yayımlanan TBMM bildirisinde, "Suriye halkına ciddi bir uyarıda bulunmayı dostluğun kulu olarak görüyoruz. Temennimiz, Suriye idaresinin durumun ciddiyetini anlayarak gerekli tedbirleri alması, topyekarındaki terör yuvalarına son vermesidir. Bunun yapılmaması halinde, neticelerine katılmaması kaçınılmaz olacaktır" denildi.

■ Arkası Sa. 6. S. 3'ü

EK-22: Milliyet, 12 Ekim 1998.

Milliyet Pazartesi 12 Ekim 1998

Yılmaz: Gözlerini oyarız

Başbakan, "Suriye aklını başına toplamazsa, dünyayı başına yıkmak boynumuzun borcu" dedi

BASBAKAN Mesut Yılmaz Türkiye'nin bölücü eşkiyanın kökünü kurutmaya yemini olduğunu belirterek "Kimsenin toprağında gözümüz yok, ama toprağımızda gözü olanların gözünü çıkarmak da boynumuzun borcu. Omun için Suriye'yi uyardık. Aklını başına toplamazsa, dünyayı Suriye'nin başına yıkmak da boynumuzun borcu" dedi.

Afşin Elbistan B Termik Santrali'nin temelinin atılmak üzere dün geldiği Kahramanmaraş'ta tüm partilerin ilçe başkanlarının karşıladığı Yılmaz, PKK'ya destek veren Suriye'ye rest çekti. Törendeki konuşmasında bölgeye beş baraj daha kurulacağını, bazı komşularımızın su konusundaki tepkisinin dikkate alınmayacağını söyleyen Yılmaz sözleri Suriye'ye getirdi:

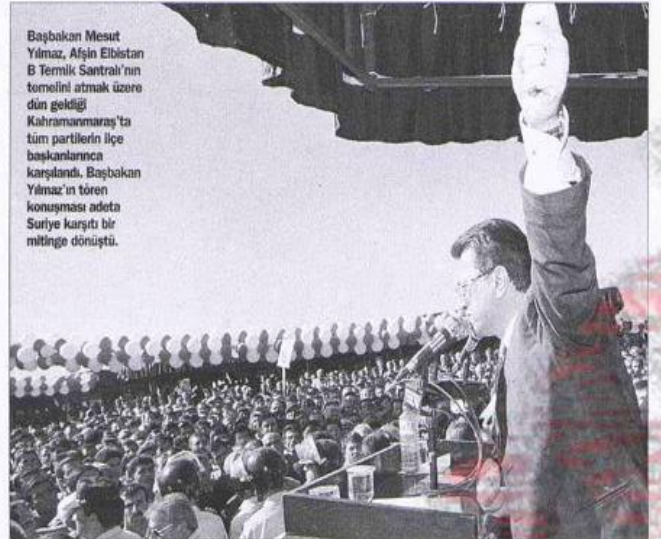
"15 yıldır verilen savaşta eşkiya güvenlik güçlerince Türkiye'de kurutuldu. Bu savaşın acısını hep beraber çekiyoruz. O şehitlere devlet, millet olarak borçluyuz. Bu devletin tepkidir. Suriye topraklarında eşkiyanın başını barındırmasa, kamp kurduğunu, silah, para vermese, bölücü eşkiyanın yoluna devamı mümkün değil. Birinci görevimiz

eşkiyanın kökünü kurutmak, bunda da kararlıyız, yeminiyiz. Çünkü Türkiye'deki her hükümetin birinci vazifesi, ülkeyi atalarımızdan nasıl devraldıysak, çocuklarımıza öyle bırakmaktır. Bu işin partisi, görüşü yok. Hepimizin işi. Milletimiz hükümetin arkasında. Hükümetimiz de devletin emrinde."

'Önce insanımız'

Törende 16 aylık ikrarı anlatan Yılmaz, enerjinin hükümetin en çok önem verdiği konu olduğunu, bölgeye barajlar kurulacağını bildirdikten sonra, "Bazı komşularımız başıyı çağırıyor, hiç kulak asmayacağız. İstediklerinden fazla su veriyoruz. Bizim için bizim insanımız önce gelir. Su kaynaklarımıza da kömürlerimize de kullanmaya kararlıyız" dedi. Yılmaz Afşin Elbistan'a üçüncü santral yapımı için kısa sürede karar alınacağını, burada beş santral ve beş baraj yapılacağını açıkladı.

Törene geçkinci gelen Yılmaz, kürsüye çıktığında da Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel gibi, halka "Boyle olmaz, kürsünün yanına gelin" diye çağrdı.

Başbakan Mesut Yılmaz, Afşin Elbistan B Termik Santrali'nin temelinin atılmak üzere dün geldiği Kahramanmaraş'ta tüm partilerin ilçe başkanlarının karşıladığı Yılmaz'ın tören konuşması adeta Suriye karşıtı bir mitinge dönüştü.

Hatice GÜREL, Ahmet DUMANLI, Hüseyin TEMEL - KAHRAMANMARAŞ

EK-23: Milliyet, 13 Ekim 1998.

Salı 13 Ekim 1998 **Milliyet**

Suriye çatışma istemiyor

Mısır Dışişleri Bakanı Amr Musa, Ankara'ya Şam yönetiminden "yumuşama" mesajı getirdi

Mısır Dışişleri Bakanı Musa, krizin çözümü konusunda izlediği mekik

Serpil ÇEVİRCAN - ANKARA

TÜRKİYE'nin "Ya Apo, ya savaş" mesajının ciddiyetini anlayan Suriye yönetimi, Mısır Dışişleri Bakanı Amr Musa aracılığıyla dün yolladığı mesajda Ankara'nın somut taleplerine ilk kez "ciddiye alınır" taahhütlerle yanıt verdi. Ankara, Musa'nın getirdiği mesajdan, Suriye yönetiminin Türkiye'yi artık "oyalamayacağı" izlenimini edinirken, mesajda Apo'nun Suriye topraklarından sınır dışı edilmesi ve PKK örgütüne verilen lojistik desteğin çekilmesi konularında "ilgi çekici" taahhütlerin yer aldığı öğrenildi.

Esad yönetiminden gelen mesajın Türkiye'nin somut talepleri içeren dosyasına bir yanıt niteliği taşıdığı belirtilirken; Ankara, Şam'a "Gelen mesajın tatmin edici olup olmadığına Şam yönetiminin uygulamalarını takip ederek karar vereceğiz" yanıtını gönderdi. Türkiye, Şam yönetiminin gerginliği yumuşatmaya dönük mesajını

ini ihtiyatlı karşılarken, bugüne kadar izlenen politikanın aynı kararlılıkta sürdürüleceği kaydedildi. Bu arada Genelkurmay Başkanı Org. Hüseyin Kıvrıkoğlu'nun gelecek ay Suriye sınırına yakın bölgeye gideceği belirtildi.

Taleplere yanıt

Şam'da temaslarda bulunan Musa dün Ankara'da önce Dışişleri Bakanı İsmail Cem, ardından da Cumhurbaşkanını Demirel ile görüştü. Çankaya Köşkü'nde yaklaşık bir saat süren görüşmede Musa'nın Şam yönetiminin cevabi mesajını iletildiği kaydedildi.

Şam yönetiminin Ankara'nın Apo'nun teslim edilmesi ve PKK'ya verilen her türlü desteğin çekilmesi konusundaki taleplerine yanıt niteliği taşıyan mesaj, Ankara tarafından "Esad yönetimi, gönderdiğimiz mesajın ciddiyetini arıladı" diye yorumlandı.

Kaynaklar "Şam'ın mesajından Türkiye'yi oyalamıyor izlenimi edindik" derken, Esad'ın Apo ve PKK kampları

konusunda gönderdiği iyi niyet mesajlarının arkasında durup durmayacağını ciddiyle izleneceğini belirtti.

Bu arada Demirel, Musa ile yaptığı görüşmenin ardından Şam yönetiminin gelen mesajla ilgili olarak Balkan Zirvesi için Antalya'da bulunan Başbakan Mesut Yılmaz'ı aradı. Demirel ile görüşen Yılmaz ise Musa'yı uğurladuktan sonra Antalya'ya gelen Dışişleri Bakanı Cem'den bir briefing aldı.

Amr Musa Şam'da

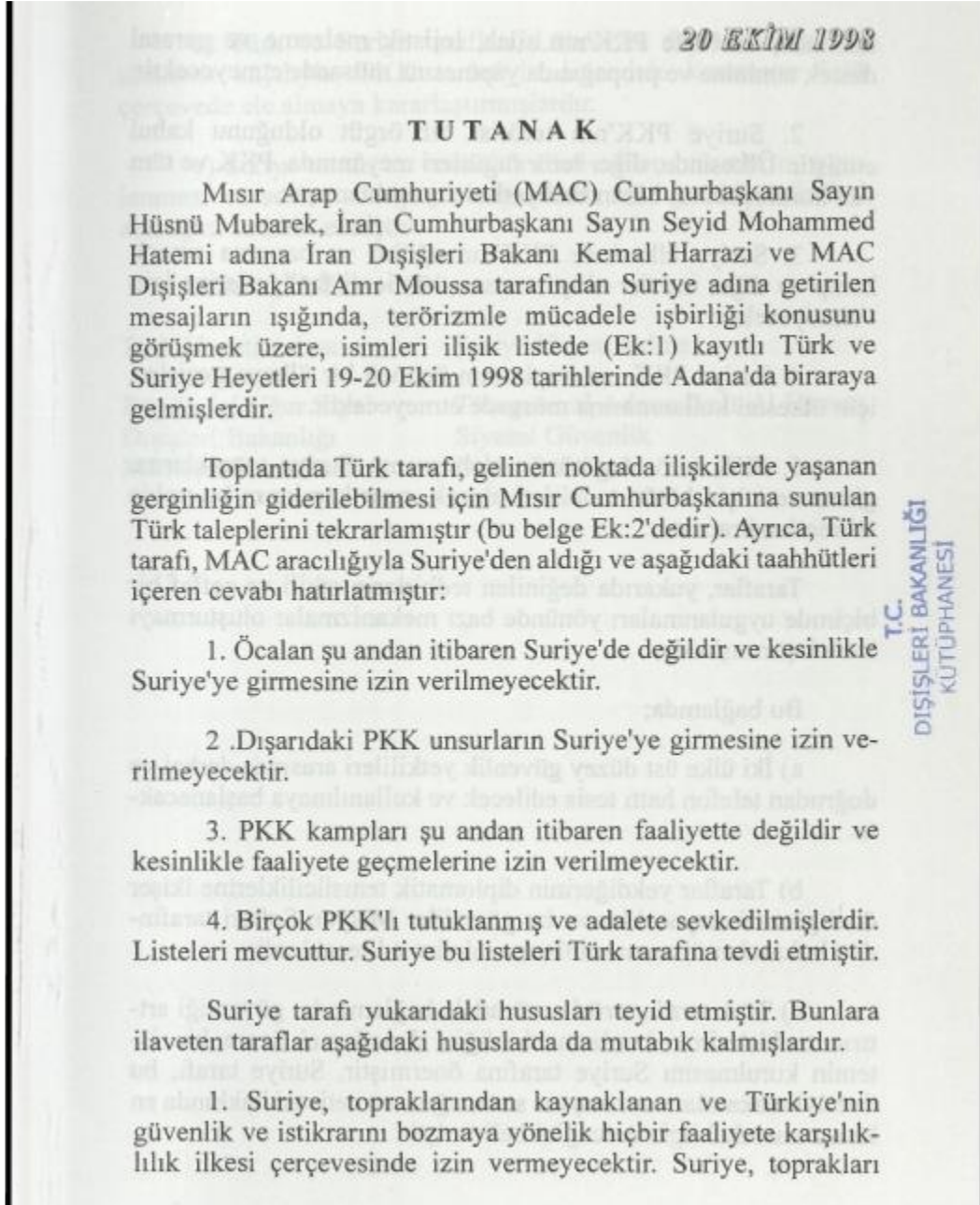
Ankara'dan sonra Şam'a geçen Amr Musa, Türkiye - Suriye bunalımının çözümünü "mümkün" gördüğünü bildirdi. Musa, Suriye Dışişleri Bakanı Faruk El Şaraa ile görüşükten sonra gazetecilere, "Sonum çözümü için olumlu yönde ilerleyeceğimizde dair umut doluyum" dedi.

El Şaraa da, Musa'nın Ankara ziyaretini "iyi başlangıç" olarak değerlendirenerek, "Tahmin edilen sonuçlara ulaşacağımızı umuyoruz" dedi.

Çizgiyle

HASLET SOYÖZ

Baba: Üzerinde durmaya değer

EK – 24: Adana Mutabakatı

üzerinde, özellikle PKK'nın silah, lojistik malzeme ve parasal destek teminine ve propaganda yapmasına müsaade etmeyecektir.

2. Suriye PKK'nın terörist bir örgüt olduğunu kabul etmiştir. Ülkesinde, diğer terör örgütleri meyanında, PKK ve tüm yan kuruluşlarının bütün faaliyetlerini yasaklamıştır.

3. Suriye ülkesinde PKK'nın eğitim ve barınma amaçlı kamp ve diğer tesisler oluşturmaya ve ticari faaliyetlerine izin vermeyecektir.

4. Suriye PKK mensuplarının üçüncü bir ülkeye geçişleri için ülkesini kullanmasına müsaade etmeyecektir.

5. PKK terör örgütünün elebaşısının Suriye topraklarına girmemesi için bütün tedbirleri alacak, sınır kapılarını bu yolda talimatlandıracaktır.

Taraflar, yukarıda değinilen tedbirlerin etkili ve şeffaf bir biçimde uygulanmaları yönünde bazı mekanizmalar oluşturmayı kararlaştırmışlardır.

Bu bağlamda;

a) İki ülke üst düzey güvenlik yetkilileri arasında derhal ve doğrudan telefon hattı tesis edilecek ve kullanılmaya başlanacaktır.

b) Taraflar yekdiğerinin diplomatik temsilciliklerine ikişer özel görevli atayacaklar ve bu görevliler Misyon Şefleri tarafından bulunulan ülke makamlarına takdim edileceklerdir.

c) Türk tarafı, terörle mücadele bağlamında, güvenliği artırıcı tedbirlerin ve bunların etkinliğini denetlemek üzere, bir sistemin kurulmasını Suriye tarafına önermiştir. Suriye tarafı, bu öneriyi makamlarının onayına sunacağını ve neticesi hakkında en kısa zamanda bilgi vereceğini belirtmiştir.

d) Türk ve Suriye tarafları, Lübnan'ın da muvafakatının alınması kaydıyla, PKK terörüyle mücadele konusunu üçlü çerçevede ele almaya kararlaşmışlardır.

e) Suriye tarafı, bu tutanakta sözü edilen hususların uygulanması ve somut sonuçların sağlanması için gerekli tedbirleri alacağını taahhüt etmiştir.

Adana, 20 Ekim 1998

Türk Heyeti Adına	Suriye Heyeti Adına
Büyükelçi Uğur Ziyal	Tümgeneral Adnan Badr Al Hassan
Dışişleri Bakanlığı	Siyasal Güvenlik
Müsteşar Yardımcısı	Başkanı

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

TEZ ÇALIŞMASI ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Tarih: 26/01/2021

Tez Başlığı / Konusu: 1947-1998 Türkiye-Suriye İlişkileri: Güvenlik Sorunu Bağlamında Problemler ve Krizler

Yukarıda başlığı / konusu gösterilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır,
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir.
4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.

Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Gereğini saygılarımla arz ederim.

Adı Soyadı: Özkan ÖZER
Anabilim Dalı: Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı
Programı: Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi
Statüsü: Yüksek Lisans Doktora Bütünleşik Dr.

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI

Prof. Dr. M. Derviş KILINÇKAYA

HACETTEPE UNIVERSITY

ATATURK INSTITUTE

ETHICS BOARD WAIVER FORM FOR THESIS WORK

HACETTEPE UNIVERSITY

ATATURK INSTITUTE

ATATURK'S PRINCIPLES AND HISTORY OF MODERN TURKEY TO THE DEPARTMENT
PRESIDENCY

26/01/2021

Thesis Title/Topic: 1947-1998 Turkey-Syria Relations: Problems and Crises in the Context of Security Issue

My thesis work related to the title/topic above:

1. Does not perform experimentation on animals or people.
2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
3. Does not involve any interference of the body's integrity.
4. Is not based on observational and descriptive research (survey, measures/scales, data scanning, system-model development).

I declare, I have carefully read Hacettepe University's Ethics Regulations and the Commission's Guidelines, and in order to proceed with my thesis according to these regulations I do not have to get permission from the Ethics Board for anything; in any infringement of the regulations I accept all legal responsibility and I declare that all the information I have provided is true.

I respectfully submit this for approval.

Name Surname: Özkan ÖZER
Department: Atatürk Institute
Program: Ataturk's Principles And History Of Modern Turkey
Status: Masters Ph.D. Integrated Ph.D.

ADVISER COMMENTS AND APPROVAL

Prof. Dr. M. Derviş KILINÇKAYA

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Tarih: 26/01/2021

Tez Başlığı / Konusu: 1947-1998 Türkiye-Suriye İlişkileri: Güvenlik Sorunu Bağlamında Problemler ve Krizler

Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş c) Ana bölümler d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 325 sayfalık kısmına ilişkin, 26/01/2021 tarihinde tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 6'dır.

Uygulanan filtrelemeler:

- A. Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
- B. Kaynakça hariç
- C. Alıntılar hariç/dâhil
- D. 5 kelimededen daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Tez Çalışması Orjinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Gereğini saygılarımla arz ederim.

Adı Soyadı:	Özkan ÖZER
Anabilim Dalı:	Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi
Programı:	Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi
Statüsü:	☐ Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐ Bütünleşik Dr.

DANIŞMAN ONAYI

Tarih: 26/01/2021

UYGUNDUR.

Prof. Dr. M. Derviş KILINÇKAYA

HACETTEPE UNIVERSITY

ATATURK INSTITUTE

THESIS/DISSERTATION ORIGINALITY REPORT

ATATURK'S PRINCIPLES AND HISTORY OF MODERN TURKEY TO THE
DEPARTMENT PRESIDENCY

Date: 26/01/2021

Thesis Title / Topic: 1947-1998 Turkey-Syria Relations: Problems and Crises in the Context of Security Issue

According to the originality report obtained by my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options stated below on 26/01/2021 for the total of 325 pages including the a) Title Page b) Introduction, c) Main Chapters d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 6 %.

Filtering options applied:

- 1- Approval and Declaration sections excluded
- 2- Bibliography/Works Cited excluded
- 3- Quotes excluded
- 4- Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Ataturk Institute for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

Name Surname: Özkan ÖZER
Department: Ataturk's Principles And History Of Modern Turkey
Program: Ataturk's Principles And History Of Modern Turkey
Status: Masters Ph.D. Integrated Ph.D.

ADVISOR APPROVAL

Date: 26/01/2021

APPROVED.

Prof. Dr. M. Derviş KILINÇKAYA